

Samma skjorta – olika knappar

Icke-nordiska andraspråkstalares erfarenheter av dansk-svensk språkgemenskap i Öresundsregionen

Ulla Börestam

Samma skjorta – olika knappar

Icke-nordiska andraspråkstalaras erfarenheter av dansk-svensk språkgemenskap
i Öresundsregionen

TemaNord 2008:535

© Nordiska ministerrådet, Köpenhamn 2008

ISBN 978-92-893-1686-6

Tryck: Ekspressen Tryk & Kopicenter

Omslagsillustration: Hulda Zober Holm

Upplaga: 500

Tryckt på miljövänligt papper som uppfyller kraven i den nordiska miljösvanemärkningen.

Publikationen kan beställas på www.norden.org/order. Fler publikationer på

www.norden.org/publikationer

Printed in Denmark

Nordiska ministerrådet

Store Strandstræde 18

DK-1255 Köpenhamn K

Telefon (+45) 3396 0200

Fax (+45) 3396 0202

Nordiska rådet

Store Strandstræde 18

DK-1255 Köpenhamn K

Telefon (+45) 3396 0400

Fax (+45) 3311 1870

www.norden.org

Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet är ett av världens mest omfattande regionala samarbeten. Det omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland.

Det nordiska samarbetet är politiskt, ekonomiskt och kulturellt förankrat och är en viktig partner i europeiskt och internationellt samarbete. Den nordiska gemenskapen arbetar för ett starkt Norden i ett starkt Europa.

Det nordiska samarbetet vill styrka nordiska och regionala intressen och värderingar i en global omvärld. Gemensamma värderingar länderna emellan bidrar till att stärka Nordens ställning som en av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga regioner.

Innehåll

Förord.....	9
1. Inledning	11
2. Aktuell forskning om grannspråksförståelse	17
2.1 Håller språket ihop Norden?.....	18
2.2 Skillnad mellan centrum (kontakttäta områden) och periferi	21
2.3 Skillnaden mellan andraspråkstalare och förstaspråkstalare.....	23
2.4 Sammanfattning	25
3. Några termer.....	27
3.1 Nordisk språkgemenskap	27
3.2 Integration	31
3.3 Andraspråkstalare/invandrare.....	35
3.4 Sammanfattning	38
4. Öresundsregionen – ett integrationsprojekt i Norden	41
4.1 Några basfakta.....	41
4.2 Andraspråkstalare i Öresundsregionen.....	44
4.3 Sammanfattning	46
5. Om grannspråksförståelse och grannspråkskommunikation i Öresundsregionen.....	49
5.1 Tidigare forskning	50
5.2 Två förstaspråkstalare berättar	55
5.2.1 Else, dansk i Malmö.....	56
5.2.2 Lars, svensk i Köpenhamn	66
5.3 Sammanfattning	75
6. Metod och material.....	79
6.1 Metod	80
6.2 Om transkriptionerna	84
6.3 Översiktlig presentation av informanterna	85
6.4 Informanter som gått från danska till svenska.....	88
6.4.1 Anwar	88
6.4.2 Masoud	89
6.4.3 Sirikit	91
6.4.4 Ludmila.....	94

6.4.5 Evita.....	96
6.5 Informanter som gått från svenska till danska.....	99
6.5.1 Luigi.....	99
6.5.2 Pierre.....	101
6.5.3 Irena	103
6.5.4 Stavros	105
6.5.5 Kornelija	107
6.6 Kompletterande material.....	109
6.7 Sammanfattning	111
7. Mötet med andraspråket.....	113
7.1 Formell och informell inlärnin g	115
7.2 Formell inlärnin g av andraspråket.....	119
7.3 Informell inlärnin g av andraspråket	121
7.4 Grannspråket från andra sidan.....	125
7.5 Sammanfattning	126
8. Mötet med grannspråket.....	127
8.1 Grupp 1: Irena och Stavros	128
8.1.1 Sammanfattning.....	136
8.2 Grupp 2: Luigi och Pierre	136
8.2.1 Sammanfattning.....	146
8.3 Grupp 3: Anwar och Masoud.....	147
8.3.1 Sammanfattning.....	157
8.4 Grupp 4: Evita, Ludmila och Sirikit.....	158
8.4.1 Sammanfattning.....	171
8.5 Grupp 5: Kornelija	172
8.5.1 Sammanfattning.....	178
8.6 Sammanfattning	179
9. Språkval för egen aktiv produktion	183
9.1 Språktänjare	185
9.2 Språkbytare	190
9.3 Sammanfattning	196
10. Användning av engelska	199
10.1 Sammanfattning.....	205
11. Några ord om kultur	207
11.1 Sammanfattning	214
12. På tal om nordisk språkgemenskap	215
12.1 Sammanfattning	220
13. Från lärarperspektiv.....	223
13.1 Några danska lärarröster	225
13.2 Några svenska lärarröster.....	229
13.3 Sammanfattning.....	235
14. Diskussion av resultatet.....	237
14.1 Externa faktorer – indirekt och direkt kontakt.....	238

14.2 Interna faktorer – några individuella drag	244
14.3 Åter till frågorna i inledningen.....	246
14.4 Några rekommendationer.....	252
14.5 Förslag till vidare forskning	254
14.6 Sammanfattning	255
15. Litteratur.....	257
16. Bilagor.....	263
16.1 Bilaga 1: Intervjufrågorna	263
16.2 Bilaga 2: Text för översättningsövningen	265
16.3 Bilaga 3: Informationsblad om projektet.....	267
16.4 Bilaga 4: Kort presentation av Ellen och Nelly (se kap. 8.5).....	268
16.5 Bilaga 5: Enkät via e-post till invandrarlärare i danska respektive svenska (se kap. 13).	269

Förord

Denna rapport bygger på en intervjustudie, något som inte går att genomföra om man inte *har* någon att intervjua. Därför vill jag inledningsvis tacka mina fantastiska informanter, dock inte med namns nämnande eftersom ni av forskningsetiska skäl här kommer att uppträda under fingeerade namn. Varmt tack för era förtroenden och för att ni har velat dela era erfarenheter med mig! Några *intervjuobjekt* hoppas jag dock inte att ni ska framstå som, och det är min förhoppning att jag i framställningen gett er rättvisa som de *intervjusubjekt* ni sannерligen varit. Det är era ord som rapporten bygger på, och redan rubriken har jag hämtat från er, eller rättare sagt från Stavros (se kap. 12) som liknade den nordiska språkförståelsen med hur det kan vara att ha ”en och samma skjorta och den har lite tjockare knappar och lite mindre knappar och lite färre knappar”. Lite obekvämt i början, men det är bara att vänja sig!

Lika anonyma är de lärare i danska respektive svenska som andra-språk vilka besvarat mina frågor via e-post om sina erfarenheter av att undervisa vuxna invandrare som gått över sundet. Till skillnad från mina intervjudeltagare är ni anonyma även för mig, men jag är inte desto mindre tacksam för att jag fick utvidga frågandet till er.

Inte heller kan en intervjustudie genomföras om man inte *hittar* någon att intervjua. Som medhjälpare har jag haft förmånen att få ha Pernille Folkmann, själv Öresundsbo och tvåspråkig i danska och svenska. Att från Uppsala genomföra ett projekt i Öresundsregionen hade utan hennes hjälp varit omöjligt, och hon har inte bara utfört uppdraget på ett ytterst kompetent sätt utan också med en aldrig sviktande entusiasm.

Även en rad andra personer har kommit att bli involverade. Särskilt vill jag här tacka Ann Lindwall, Jonas Otterbeck, Karin Ridell, Lori Strandh, Karina Vamling och Agneta Wigström. Hos min väninna, Maria

Dahlin i Malmö, har jag haft min bas under fältarbetet vilket varit precis lika ovärderligt.

När arbetet kommit så långt som till manusstadiet har jag också haft förmånen att få synpunkter från andra läsare. För värdefulla diskussioner vill jag därför tacka Pernille Folkmann, Anne Holmen, Leena Huss, Catharina Höög och Olle Josephson.

Anne Holmen och Olle Josephson läste manuskriptet som representanter för Nordens språkråd, och jag vill slutligen rikta mitt officiella tack till detta nordiska samarbetsorgan för den spännande utmaning uppdraget innebar. Härmed sätter jag punkt.

Ulla Börestam

Uppsala, september 2007

1. Inledning

Under senare delen av 1900-talet har de skandinaviska länderna berikats med ett stort antal personer som flyttat in från länder utanför Norden. I Sverige finns i dag drygt en miljon personer som är födda utomlands, vilket i relativa tal motsvarar cirka 12 % av Sveriges befolkning (SCB 2006:2, s. 71). I såväl Danmark som i Norge uppgår andelen till cirka 7 %. För Sveriges del förväntas andelen öka så att den vid mitten av innevarande sekel uppgår till drygt 18 % (SCB 2006:2 s. 23). För Danmarks del förväntas en måttlig ökning till cirka 8 % år 2020 (Tänketanken 2006: 29, not 8).¹ Visserligen är inte invandring något nytt fenomen, men omfattningen har ökat och invandringens karaktär har ändrats. För inte alltför länge sedan var de nordiska länderna så fattiga att de inte alltid förmådde försörja ens den egna befolkningen. Från att ha varit utvandrarländer har vi blivit förhållandevis rika länder dit folk från andra delar av världen söker sig för att få ett bättre liv. I en globaliserad värld kommer de nya medborgarna från nästan alla jordens hörn, och integrationsfrågorna hör till de stora inrikespolitiska utmaningarna. Mycket talar för att den resurs som dessa individer utgör hittills tagits dåligt tillvara.

Till den nordiska särprägel hör den nordiska gemenskapen med ett väl utvecklat samarbete länderna emellan. Förutom geografisk närhet baseras gemenskapen på upplevelsen att invånarna är lika vad gäller kultur, beteende, omvärldsuppfattning, samhällsliv med mera. Inte minst gäller likheterna språk, och samvaron i regionen har alltid underlättats av att majoriteten talar språk som i typologiskt avseende står varandra så nära att de brukar betraktas som mellanförståeliga, låt vara att mellanförståelighet är en högst relativ faktor (se kap. 2). Detta gör det möjligt för

¹ Det ska genast nämnas att statistiska uppgifter i Danmark och Sverige inte baseras på jämförbara indelningar (se kap. 4.1).

de allra flesta skandinaver att använda sitt eget språk i mötet med andra nordbor, något som i sin tur är basen för föreställningen om en nordisk språkgemenskap.

Vägen in i denna språkgemenskap för personer av icke-nordisk härkomst är vad som här kommer att stå i fokus. Då jag själv för cirka 15 år sedan undersökte kommunikationen vid nordiska möten (Börestam 1991) fann jag att invandrarna vid sådana tillfällen lyste med sin frånvaro. Totalt kunde jag registrera nio enkättagare av 919 med modersmål som inte hör till de inhemska språken i Norden. Dessa nio personer hade deltagit i ett enda möte, och det gällde flyktingfrågor. Mina enkätuppgifter säger förstås ingenting om nordiska kontakter i stort, men bekräftar att denna grupp åtminstone tidigare varit dåligt representerad i det officiella nordiska samarbetet. Att invandrarna rent generellt är dåligt integrerade i sina mottagarländer finns det också mycket som tyder på, trots att stora resurser avsätts för bland annat andraspråksundervisning och att integrationsfrågorna generellt har hög politisk prioritet. När det gäller den nordiska språkgemenskapen har vi också nyligen genom Delsing & Lundin Åkesson (2005) fått siffror på att åtminstone andra generationens invandrare förstår grannspråken klart sämre än ungdomar i samma ålder med något av de skandinaviska språken som modersmål.

Nordens språkråd, som är en grupp inom Nordiska ministerrådet, har enligt stadgarna till uppgift att ”främja internordisk språkförståelse och språkbehärskning, stärka den nordiska språkgemenskapen och kunskapen om språken i Norden, främja en demokratisk språksyn i Norden samt att stärka de nordiska språkens ställning i och utanför Norden”. Om man ska närma sig dessa mål är de nordbor som inte har något av Nordens inhemska språk som modersmål en nyckelgrupp. Undersökningar tyder som sagt på att de har svårare än andra nordbor att förstå nordiska grannspråk. Troligen har de ofta begränsade kunskaper om språken i Norden och den nordiska språkgemenskapen. Det behövs inte heller några närmare undersökningar för att konstatera att det nordiska perspektivet har en mycket undanskymd plats i undervisningen av Nordens språk som andraspråk. Det finns alltså en avsevärd risk att en förhållandevis stor grupp nordbor i praktiken lämnas helt utanför den nordiska språkgemenskapen. Det skulle få allvarliga följder, såväl för dessa nordbor som för den nordiska språkgemenskapens framtid.

Denna rapport redovisar en undersökning på uppdrag av Nordens språkråd, vars huvudsyfte har varit att undersöka integrationen av icke-nordiska invandrare i den nordiska språkgemenskapen. Eftersom uppgiften annars hade blivit för omfattande, kanske även för urvattnad, har dansk-svensk språkgemenskap i Öresundsregionen valts som exempel. Det är också ett område som i integrationshänseende är av stort intresse eftersom Öresundsbron skapat helt nya möjligheter till tätare kontakter länderna emellan. I förlängningen förväntas rapporten ge en bättre kunskapsbakgrund för att förbättra undervisningen, och uppdragets utförligare titel ger en anvisning om hur resultatet är tänkt att komma till gagn: *Nordiskt perspektiv och grannspråksförståelse i andraspråksundervisning för icke-nordiska invandrare*.

Projektet har ofrånkomligen fått karaktär av pilotstudie och syftet har varit att med knappt ett halvårs arbetsinsats ge en första bild av språkinlärning och språkbruk hos ett antal nordbor som invandrat till Norden i vuxen ålder. Gemensamt har dessa personer att de, trots att de inte har något nordiskt språk som modersmål, ändå kan sägas vara väl integrerade i en dansk-svensk språkgemenskap. Med hjälp av intervjuer och till viss del kompletterande studier av informanternas språkliga vardag och språkbruk ska deras erfarenheter av den språkliga integrationsprocessen här lyftas fram.

Uppgiften för mig har därför varit att bryta ner vad som antogs vara en problematisk bild från ett abstrakt plan till en mer gripbar nivå där ett fåtal individer figurerar. Samtidigt har avsikten varit att vända på myntet så att positiva och inte negativa drag står i fokus. Syftet har varit att tillvarata ett antal ”förebildliga” personers erfarenheter och att söka åtminstone tentativa svar på följande frågor:

1. Vad har varit avgörande för just dessa nordbor med icke nordiskt modersmål som blivit delaktiga i en dansk-svensk språkgemenskap? Familjeförhållanden, arbetsliv, undervisning, modersmål, kulturell bakgrund, mentorsgestalt, attityder etc.?
2. Vilka särskilda strategier för språkval och språklig anpassning tillämpar dessa nordbor i dansk-svensk kommunikation? Är de medvetna om dessa strategier?

3. Kan de artikulera några särskilda attityder till olika nordiska språk, särskilt danska och svenska, och har de några mer specifika kunskaper om den nordiska språkgemenskapen?
4. Vilken roll har undervisningen i deras nordiska hemlands språk haft för dem? Går det att ge exempel på undervisning i danska eller svenska som andraspråk som också givit kunskaper och färdigheter i grannspråket? Hur kan sådan undervisning se ut?

I förhållande till projekttiteln kan denna uppläggning synas lägga alltför liten vikt vid andraspråksundervisningen. Som väl framskymtat förväntas den emellertid i nuläget inte ha spelat någon avgörande roll för grannspråkskunskaperna, men skulle förhoppningsvis kunna göra det. Därför är ointresset för andraspråksundervisningen bara skenbart, och ett övergripande syfte är att på sikt kunna förbättra det nordiska perspektivet i andraspråksundervisningen. Om sådana förbättringar inte ska bygga på gissningar, är det nödvändigt att känna till erfarenheterna och ha en bild av kunskaperna hos dem som lyckats. De lärdomar studien ger ska på sikt kunna tillämpas när man planerar pedagogiska eller språkpolitiska insatser för att stärka delaktigheten för nordbor med annat modersmål i språkgemenskapen.

Nedan redovisas resultatet av studien, och rapporten inleds med en redogörelse för aktuell forskning om nordisk språkförståelse, där numera även uppgifter om andraspråkstalare finns insamlade. Denna redogörelse av tidigare forskning är central inte minst för att det nedslående resultatet på sätt och vis föranlett min undersökning. Efter denna allmänna bakgrundsteckning går jag vidare till att ringa in frågeställningen genom att redovisa hur jag själv menar att begreppen nordisk språkgemenskap och integration i andraspråkskontext kan kopplas samman med varandra. Därefter följer några basfakta om Öresundsregionen, varefter jag kommer in på vad vi vet om grannspråkskommunikation i detta speciella område. I anslutning till detta redogör jag för två intervjuer jag själv gjort med en dansk respektive en svensk person med erfarenheter motsvarande mina informanternas. Med detta i minnet kommer vi sedan in på vad mina vuxna andraspråkstalare berättat, och först presenterar jag dem och intervjuaterialet som sådant. Därefter följer en redogörelse för hur de lärde sig sitt andraspråk (kap. 7) och hur de sedan konfronterades med grannspråket (kap. 8). I kapitel 9 redogör jag för vilka strategier de kom att tillämpa vid

grannspråskommunikationen. Eftersom engelska inte heller i detta sammanhang saknas, följer därefter i kapitel 10 några uppgifter om detta. I det elfte kapitlet återger jag lite av vad informanterna har haft att säga om kulturella faktorer, varefter jag i kapitel 12 behandlar vad informanterna verkar känna till om nordisk språkgemenskap och grannspråksförståelse på ett mer principiellt och värderande plan. För att i någon mån komplettera bilden återger jag (i kap. 13) några kommentarer om undervisningssituationen från en handfull andraspråkslärare verksamma på den danska respektive svenska sidan.

En diskussion av resultatet följer därefter och jag återvänder då till de fyra huvudfrågor som presenterats ovan. I anslutning till detta följer några rekommendationer samt vissa förslag till ytterligare forskning. Diskussionen kan även läsas som en sammanfattning av resultatet och är därmed en genväg för den som inte har tid och möjlighet att läsa hela rapporten. Den som gör det går dock samtidigt miste om de individuella röster som gjort arbetet roligt och gett rapporten liv.

2. Aktuell forskning om grannspråksförståelse

Utifrån uppfattningen att de tre skandinaviska språken är mellanförståeliga talar vi om dem som "grannspråk" och om möjligheten att förstå varandra följaktligen om "grannspråksförståelse". För språkvetare utanför Norden framstår emellanåt termen "grannspråk" som missvisande eftersom den leder tanken till sådan språkkontakt som uppstår ur geografisk närhet, oavsett typologiskt ursprung, s.k. Sprachbund (tysk term) eller areal linguistics (engelsk term) (Östman 1995:36). Vi talar i detta sammanhang till exempel aldrig om svenska och finska som grannspråk, eftersom termen grannspråk för oss har en speciell och väl inarbetad betydelse enligt ovan. Släktskapet är här viktigare än grannskapet, låt vara att bägge faktorerna ingår i bilden².

Den klassiska undersökningen av inbördes begriplighet mellan danska, norska och svenska är Mauruds tester med värnpliktiga (1976), som grovt sett visade att danskar och svenskar har svårt att förstå varandra i tal; svårast var det för svenskarna. Norrmännen förstår båda grannspråken relativt väl, svenskan dock bättre än danskan. Bäst fungerar förståelsen i skrift. Samma mönster ser vi i Bøs studie några år senare (1978), samtidigt som det där framgår hur stora de geografiska skillnaderna är. I områden där man har täta kontakter med ett nordiskt grannland förstår man naturligtvis också det aktuella grannspråket bättre, en kontaktfaktor som ytterligare förstärks av att man i sådana regioner, åtminstone tidigare, haft för vana att ta in grannlandets radio och tv-sändningar. Denna del av bilden stämmer givetvis också väl med uppfattningen att det i Skandina-

² För ett kontaktperspektiv på förhållandet norska-svenska se Vinje (1972, 1996). Han tar i dessa arbeten upp svenska lånord i norskan.

vien rör sig om ett dialektkontinuum där geografisk närhet sammanfaller med språklig likhet (jfr Gooskens 2006).

En viktig bakgrund till mitt uppdrag är att vi hösten 2005 fick resultatet från den senaste mätningen av grannspråksförståelse utförd inom det s.k. INS-projektet (Delsing & Lundin Åkesson 2005, se nedan). Den gav i sig en alarmerande lägesbild av den nordiska språkförståelsen samtidigt som vi för första gången fick en uppfattning om hur förståelsen skiljer mellan personer med danska/norska/svenska som modersmål och dem som har det som andraspråk/främmande språk. Förutom detta belyser undersökningen skillnaden mellan områden med och utan geografiska förutsättningar för kontinuerlig grannspråkskontakt. Eftersom min undersökning utförs i ett område där kontaktfaktorn är av yttersta betydelse är uppgifterna om detta förstås av stort intresse. Nedan redogör jag för resultatet i huvuddrag utifrån dessa bägge aspekter, dvs. modersmål eller inte samt kontaktområde eller inte, och jag fokuserar av naturliga skäl på uppgifterna om danska-svenska.

2.1 Håller språket ihop Norden?

Rapporten från INS-projektet utgavs 2005 under rubriken ”Håller språket ihop Norden?” och förkortningen INS ska uttydas ”Internordisk språkförståelse i en tid med ökad internationalisering”. Huvuduppgiften var att uppdatera den övergripande och generella bild av nordisk språkförståelse vi sedan tidigare har, och i princip gällde det att upprepa Mauruds undersökning, nu 30 år gammal. Här kommer en av de förväntade utvecklingstendenserna till uttryck redan i projekttiteln, där ”en tid med ökad internationalisering” bland annat ska förstås som en värld där man använder allt mer engelska. Därför har man inom INS valt att testa inte bara hur danska, norska och svenska förstås utan även hur vi förstår engelska, uppgifter som jag dock här inte kommer att relatera, även om användning av engelska inte heller i mina informanternas vardag är helt utesluten (se kap. 10).

På denna punkt innebär alltså INS en utvidgning i jämförelse med Mauruds undersökning, dock inte den enda. Mauruds studie omfattade endast danskar, norrmän och svenskar, dvs. det vi efter Dahlstedt (1980) brukar benämna den primära språkgemenskapen. Givetvis hör även finlandssvenskarna hit, men de var inte med i Mauruds undersökning. Det är

de dock i INS, liksom en rad talargrupper som brukar föras till den s.k. sekundära språkgemenskapen. Gemensamt för dessa ”sekundära” delar är att de inte har danska, norska eller svenska som modersmål utan har tillägnat sig något av dessa språk i skolan som främmande språk (det vanliga i Finland och på Island) eller som andraspråk (invandrare³ och många av våra nationella minoriteter). I INS-projektet har man därför nu för första gången inkluderat medborgare i Finland samt på Färöarna, Grönland och Island liksom andraspråkstalare i Danmark, Norge och Sverige. Att vi numera har så många andraspråkstalare är förstås även det en viktig sida av internationaliseringen.

Vid upprepandet av Mauruds undersökning gällde det dock samtidigt att inte göra om tidigare misstag. Till kritiken mot Mauruds undersökning (se t.ex. Ohlsson 1979:17) hörde att alla försökspersoner (168 från varje skandinaviskt land) hämtades från huvudstadsregionerna, och därför kom att representera trakter med olika förutsättningar för grannspråkskontakt. Speciellt betänkligt blev detta med tanke på det nedslående resultatet från Stockholmsregionen (medianen blev 23 % för hörförståelse). Kunde dessa svenskar verkligen vara representativa för hela landet? Därför valde man inom INS-projektet att inom varje land testa inte bara huvudstadsborna utan även ytterligare en ort så att det i varje land ingick två städer med olika betingelser för grannspråkskontakt. För att ta Sverige som exempel så kom både Stockholm och Malmö att vara med. För Danmarks del rör det sig om Köpenhamn och Århus. För min del ger detta en unik möjlighet att jämföra Öresundsregionen (Malmö/Köpenhamn) med uppgifter från Stockholm och Århus där förståelsen torde vara mer beroende av mellanförståeligheten i sig utan förstärkning från sådana icke-språkliga faktorer som inverkar i kontakttäta områden (se ovan).

Undersökningen har utförts av Lars-Olof Delsing och Katarina Lundin Åkesson och bakom dem stod en grupp specialister från Nordiska språkrådet. Materialinsamlingen utfördes huvudsakligen 2003–2004 och informanterna var gymnasieungdomar av bägge könen. Först fick varje person fylla i en enkät med vissa personliga upplysningar samt svara på en del frågor om bl.a. grannspråkskontakt och attityder. Totalt deltog 1 806 personer och eftersom samma personer testades på olika språk

³ INS-undersökningen använder av praktiska skäl termen *invandrare* om denna grupp, och avser då personer som själva angett att de i hemmet talar ett icke-skandinaviskt språk. Det rör sig därför i regel om vad vi ofta kallar andra generationens invandrare och om individer som ofta bott hela sitt liv i Sverige. I Danmark talar man om dessa personer som ”efterkommere”.

insamlades sammanlagt 3 606 (godkända) test. I den primära språkgemenskapen testades alla på bägge grannspråken, en tredjedel senare också på engelska och på det egna modersmålet. Andraspråkstalarna testades på samma sätt, men det blev förstås inte modersmål för deras del utan andraspråk. I den sekundära språkgemenskapen testades alla finsktalande finländare på svenska och ett av grannspråken, ytterligare en grupp senare på det andra grannspråket samt på engelska. I Västnorden (Färöarna, Grönland, Island) var uppläggningsen densamma men med danska i stället för svenska.

Såväl hör- som läsförståelse testades; hörförståelsen både med och utan visuellt stöd (video). Då jag nedan ger uppgifter om hörförståelsen följer jag rapportförfattarnas exempel (2005:77) och utelämnar videotestet eftersom resultatet inte tycks hålla för en jämförelse mellan länderna.⁴ När jag talar om hur vi begriper talat språk gäller det därför bara förståelsen av uppläst, monologiskt, tal, motsvarande en situation då man i verkliga livet skulle lyssna på exempelvis radionyheter. I den nya undersökningen (2005) fick informanterna höra en av två olika nyhetstexter, antingen texten om en förrymd känguru, eller den om hur man i USA av ekologiska skäl skulle räkna grodor. Förståelsen testades via öppna frågor på innehållet. De bägge texterna har tydligen varit olika svåra – eller olika intressanta⁵ – och resultatet är mer än dubbelt så bra för kängurutexten som för grodtexten (se a.a. tabell 4:5). Eftersom de bägge texterna systematiskt har förekommit i skilda testserier menar Delsing & Lundin Åkeson (2005:55) att skillnaderna ändå tar ut varandra⁶, och att ett medelvärde av bägge resultaten trots allt är rättvisande. Att texterna har så olika svårighetsgrad blir då närmast en fördel⁷.

⁴ Eftersom det rörde sig om autentiska danska, norska och svenska tv-program kunde man inte åstadkomma identiska versioner även om serien var densamma, och det norska programmet tycks ha varit svårare på grund av att en av de medverkande talade otydligt. (Jfr Jørgensen & Kärrlander 2001:58–59, 87 som tycks ha liknande erfarenheter av att använda autentiska tv-program, för deras del på grund av samtalsämnets karaktär.)

⁵ Enligt min åsikt är kängurutexten medryckande och kul, medan grodtexten är betydligt ”torrare”. I verkliga livet läser man texter för utbytets skull.

⁶ Detta gäller dock inte alltid för mindre grupper, eftersom det måste finnas utrymme för två testserier. Att man systematiskt testade elever på både praktiska och teoretiska program kan möjligen innebära ytterligare en komplikation på så sätt att skillnaderna då eventuellt kan ha förstärkts eller försvagats beroende på vilken grupp som fått vilken version.

⁷ Hur man kan räkna ut dessa uppgifter framgår av a.a. tabell 4:5 med kommentar. Sådana medelvärden för hörförståelsen återfinns för den sekundära språkgemenskapens del i a.a. tabell 4:25, men eftersom invandrarna ingår i motsvarande uppgifter (a.a. tab. 4:24) för den primära språkgemenskapens del har jag också fått konsultera bilagetabellen 8:3 och själv ta fram siffror

Rent generellt gäller att förståelsen av skrift, liksom i tidigare undersökningar, är betydligt bättre än förståelsen av tal. Eftersom skillnaden är så pass stor tycker jag själv det är meningslöst att behandla bägge sakerna på en gång, dvs. att tala om ”grannspråksförståelse” som ett medelvärde av hur man klarar sig i två skilda kommunikationskanaler. Även bland de personer jag intervjuat är förståelsen av skrift bättre än av tal, och skriften har därför, som vi senare ska se, kunnat fungera som en viktig ”brygga” mellan språken.

Efter detta konstaterande har jag här, angående INS, valt att endast behandla förståelsen av tal, som ju också är den mest fundamentala. För övrigt har mitt speciella intresse gällt skillnaden mellan Öresundsregionen (Malmö och Köpenhamn) och de olika orterna i ”periferin”, nämligen för svenskarnas del Stockholm samt olika finlandssvenska orter, för Danmarks del Århus.

2.2 Skillnad mellan centrum (kontakttäta områden) och periferi

Om vi inledningsvis tar svenskarnas förståelse av talad uppläst danska, visar det sig att svenskarna i ”periferin” uppnår 15,3 %⁸ rätt, de i Malmö nästan exakt dubbelt så mycket, nämligen 30,3 % rätt⁹. I Århus klarade man sitt grannspråk (svenska), med 28,5 % rätt, alltså betydligt bättre än

för hörförståelsen enligt den uppdelning jag själv velat göra. I INS-rapportens avsnitt 4.3.2 som specifikt gäller invandrarernas resultat bygger alla tabellerna på uppgifter om både skrift och tal och kan därför inte användas här. I regel ingår också andraspråkstalarna i uppgifterna om den primära språkgemenskapen, till exempel alltså i a.a. tabell 4.24 som gäller hörförståelse kontra läsförståelse. Vart andraspråkstalarna ska föras kan man förstås diskutera men för min del är det självklart att tills vidare inte räkna samman deras resultat med modersmålstalarna, om inte annat för att de drar ned resultatet för modersmålstalarna och att denna inverkan är olika stor i olika länder. I Sverige utgör andraspråkstalarna hela 33,5 %, i Danmark 24,2 % i Norge 22,8 %, och i Stockholm är de så många som 40,4 %.

⁸ Tilläggas bör också att jag i motsats till rapportförfattarna (Delsing & Lundin Åkesson 2005) valt att återge resultaten i procent. I deras framställning anges annars alla resultat med värden mellan 1 och 10, eftersom 10 var det maxpoäng som varje deltest kunde ge. Totalt kunde man få 30 poäng, 10 poäng vardera på hörförståelse via video, hörförståelse via uppläst text och läsförståelse. Uppgifterna i rapporten baseras på medelvärden mellan de olika testen, hela tiden alltså med 10 (poäng) som måttstock. (Vad jag nedan gjort är alltså att flytta decimalkommat så att 8,44 blivit 84,4 etc.).

⁹ Då har jag beräknat medelvärdet för de infödda rikssvenskarna i Stockholm (enligt a.a. tabell B 8:3) och för finlandssvenskarna (enligt a.a. tabell 4:23).

vad svenskarna i periferin klarade danskan. Detta kan jämföras med danskarna i Öresundsregionen (Köpenhamn) som klarade 30,6 %, dvs. obetydligt mer än sina landsmän i Århus. I Danmark har man alltså inte de stora geografiska skillnaderna mellan centrum och periferi som svensktalande grupper uppvisar, och säkerligen inverkar det att avstånden i Danmark inte är lika stora.

Om man antar att ”perifera” delar bättre speglar den rena mellanförståeligheten så kan man jämföra de bägge ”perifera” grupperna med varandra, dvs. stockholmare och finlandssvenskar med Århusbor. Eftersom Århusborna presterade ett resultat som var så mycket bättre kan man möjligen konkludera att mellanförståeligheten ”i sig” i enlighet med tidigare forskning ännu är asymmetrisk så att danskarna förstår svenska bättre än vad svenskarna förstår danska. Detta förutsätter dock att bägge grupperna haft liknande möjligheter till grannspråkskontakt och i själva verket har Århusborna haft något mer kontakt med Sverige än vad stockholmarna och finlandssvenskarna haft med Danmark (se a.a. tab. 5:1).

Skillnaden mellan stockholmare och Århusbor är alltså rätt så stor, och om dessa grupper skulle få representera samtliga talare i sina respektive länder skulle förståelsen ännu karakteriseras av asymmetri, så att danskarna förstår bättre. Denna skillnad mellan danskar och svenskar finns dock inte i Öresundsregionen, där bägge grupperna enligt denna undersökning förstår varandra precis lika bra. Många orsaker kan tänkas och Delsing & Lundin Åkesson (2005) ägnar ett särskilt avsnitt (kapitel 6.7) åt att förklara köpenhamnarnas gentemot förväntningarna så avvikande resultat. Vid Mauruds undersökning uppnådde de 46 % rätt, och även om vi ska vara försiktiga med att direkt jämföra olika undersökningar med varandra så antyder resultatet en avsevärd försämring. Till de tänkbara förklaringarna hör en allmän storstadsmentalitet, som då skulle dra ned resultatet. Kanske kan man då tänka sig att samma faktor – storstadsmiljön – på andra sidan sundet har bidragit till att dra upp resultatet. Av kontaktindex (a.a. tab. 5:1) framgår nämligen att ungdomarna i Malmö betydligt oftare sökt kontakt med Danmark än tvärtom. Som jag ser det så har vi här kanske också en nyttig påminnelse om att allra minst relationerna i gränsområden är förutsägbara.

Även om resultatet på den danska sidan sundet möjligen avviker från förväntningarna kan vi konstatera att svenskar i Malmö med grannspråkskontakt når ett resultat som är dubbelt så bra som svensktalande grupper

på längre avstånd från Danmark (dvs. stockholmare/finlandssvenskar). För min del är det ett bevis på hur lite som ska till för att ganska drastiskt förbättra situationen. Av det kontaktindex som Delsing & Lundin Åkeson (2005, tabell 5:1) konstruerat framgår också att Malmöborna verkligen haft betydligt mer kontakt än stockholmarna och finlandssvenskarna. Riktigt så stor är dock inte skillnaden mellan köpenhamnarna och Århusborna, vilket givetvis är en viktig del av förklaringen till att skillnaden mellan de danska orterna är mindre.

2.3 Skillnaden mellan andraspråkstalare och förstaspråkstalare

Därefter några ord om andraspråkstalarna, som i alla de tre skandinaviska länderna utgjorde en betydande del av informanterna (se not 7 ovan). Generellt kan man konstatera att de klarade sig sämre än modersmålstalarna, även om vissa når förbluffande resultat. Då tänker jag i första hand på uppgifterna om norska som dock inte ingår i den sammanställning jag här gjort. Detta framgår av a.a. tabell 4:7, som dock omfattar både tal och skrift. Räknar man bara på hörförståelsen, som jag här velat göra, ser vi att invandrare i Stockholm uppnådde 78 % rätt i sitt andraspråk svenska, i grannspråket danska endast 6,5 %. Här är skillnaden mellan förståelsen av det skandinaviska ingångsspråket och danska så stor att det tycks röra sig om helt olika saker. Däremot är förståelsen av norska rätt bra (44 % rätt).

De svenska invandrarungdomarna i Stockholmsregionen klarade alltså danskan väldigt skvalt. Hur är det då med Malmöborna och invandrarna där? Här ser vi, glädjande nog, återigen hur lite som behövs för att förbättringen ska bli mycket stor. I Malmö uppnådde nämnda grupp nämligen hela 20 % rätt vilket innebär att de klarade sig tre gånger så bra som invandrarna i periferin (med 6,5 % rätt). Resultatet är också klart bättre än för de infödda svenskarna i periferin (15,3 %) och man har alltså genom kontakt lyckats uppväga den fördel som modersmålskompetensen skulle ha gett.

När det gäller Danmark visade det sig att andraspråkstalarna i Köpenhamn var sämre på sitt andraspråk än motsvarande grupper i Stockholm och att de bara uppnådde 54 % rätt i danska. Grannspråket svenska klara-

de man till 22 %, vilket alltså är ungefär samma resultat som för invandrarungdomarna i Malmö då de testades på sitt grannspråk, danska. I Århus var dock resultatet bättre i andraspråket danska med 72 % rätt, dock sämre i grannspråket svenska med 17 %. I Århus finns alltså, liksom i den svenska periferin, en större skillnad mellan infödda och invandrare än i Öresundsregionen. Sett bara till Öresundsregionen är följaktligen bägge grupperna på olika sidor sundet ungefär lika bra. Modersmålstalarna klarade drygt 30 %, medan invandrarna uppnådde drygt 20 %. Detta tyder enligt min mening på att invandrarna i högre grad kommer i fatt när möjligheten till informell inlärnin g läggs till bilden. Med informell inlärnin g avses här sådan inlärnin g som inte äger rum i ett klassrum, utan som följer av att man har mött språket i olika naturliga sammanhang (se kap. 7.1).

Slutligen några ord om resultatet för andra testtagare, representanter för sekundär språkgemenskap, som inte heller har danska, norska eller svenska som modersmål. Här kan man se en betydande skillnad mellan informanter med ett annat nordiskt språk som modersmål (färingar och islänningar) och sådana som har ett icke-nordiskt modersmål (främst finnarna). Vad gäller dansk hörförståelse uppnådde de finska informanterna 3,5 % rätt, och de klarade sig alltså betydligt sämre än andraspråkstalarna i Sverige, trots att bägge grupperna har svenska som ingångsspråk till den nordiska språkgemenskapen. Då finnarna testades i talad svenska uppnådde de 22,1 % rätt, och skillnaden mellan dessa värden är mycket stor (se a.a. tab. 4:23). Betydligt bättre blev resultatet för färingarna och islänningarna, två grupper som bägge klarade grannspråket svenska nära nog lika bra som danska, deras nordiska ingångsspråk. För deras del kan man alltså tala om grannspråksförståelse, men knappast för finnarnas del.

Dessa uppgifter tyder på att personer med icke-nordiskt modersmål måste *lära sig* även grannspråket, eller åtminstone vissa strategier för grannspråksförståelse för att kunna begripa det. Avgörande är givetvis hur bra man behärskar det språk man har som ingång till den nordiska språkgemenskapen, och vi ska minnas att alla medelvärden rymmer stor individuell variation. Å andra sidan ska vi vara medvetna om att finnarna knappast varit exponerade för annat än svenska, och att deras möjligheter att bekanta sig med danska på informellt sätt antagligen varit ringa.

2.4 Sammanfattning

Tack vare INS-undersökningen har vi fått en uppdaterad bild av grannspråksförståelsen bland unga personer i Skandinavien i dag. Vad jag här velat belysa är dels hur stort försteg modersmålstalarna har över andra grupper, dels hur stor inverkan det har på förståelsen att bo i ett område där grannspråkskontakt potentiellt är en del av vardagen.

Modersmålstalarna visade sig ha ett obetingat försprång över invandrarungdomarna när det gällde att förstå grannspråket, dock bara om kontaktfaktorn hölls i schack genom att jämförelsen begränsades till personer på samma ort. Om man i stället jämför invandrarungdomarna i Malmö med modersmålstalarna i periferin (stockholmare och finlandssvenskar) så är invandrarungdomarna bättre. Kontaktfaktorn har alltså en så stark positiv inverkan att den ger starkare utslag än vad ”modersmålsfaktorn” gör, i alla fall på den svenska sidan.

På det hela taget är uppgifterna om hur danskar och svenskar förstår varandras språk inte särskilt upplyftande. För personer med svenska som modersmål i periferin är förståelsen av danska så låg att den spontana mellanförståeligheten i sig kan ifrågasättas, och om vi dessutom blandar in andraspråkstalare och finner så tycks förutsättningarna riktigt dåliga om man förväntar sig att enbart utifrån kunskaperna i svenska omedelbart förstå danska. Här behövs inläring, formell eller informell, och när vi kommer till denna faktor så är andraspråkstalarna på mer jämlik fot.

Vad som sker i ett område med möjlighet till grannspråkskontakt är att man successivt vänjer sig, dvs. lär sig på informell väg. Det betyder inte att man lär sig allt, men man höjer beredskapen och det man lättast tar till sig är sådant som på ett eller annat sätt har personlig relevans. Receptiva förmågor lämpar sig också antagligen särskilt bra för informell inläring, medan produktiv kompetens i högre grad kräver formell sådan. Informell är också den inläring genom vilken vi alla i grunden lär oss basfärdigheterna i våra modersmål och det sker samtidigt som vi aktivt insocialiseras, eller om man så vill ”integreras”.

Fortfarande är dock inte 30 % grannspråksförståelse i Öresundsregionen heller särskilt lysande, men om kontakten utvidgas har man en plattform för att snabbt lära sig grannspråket bättre. Samtidigt ska vi minnas att INS-undersökningen gjordes bland unga personer och att förståelsen växer med större erfarenhet. Enligt den s.k. föräldraundersökningen, som

också ingick i INS (Delsing & Lundin Åkesson 2005), förstod vuxna personer bättre. Dessutom ger den kontextlösa laboratoriemiljön utan verklig social motivation en mörkare bild av verkligheten än befogat. Ett samtal i verkliga livet kräver såväl koncentration som interaktiva ansträngningar. Denna typ av samtal, med upprepningar, förtydliganden etc. har jag tidigare (1994) beskrivit under rubriken ”problematisksa” samtal, och sådana samtalsdrag är antagligen vanliga vid grannspråkskontakt mellan oövade personer och då speciellt i korta oförberedda kommunikationssituationer. Grannspråksförståelsen kräver därför att man i alla fall i början anstränger sig lite extra, och samtidigt lär man sig förstå. Kanske indikerar också uppgifterna att grannspråken danska och svenska numera bäst betraktas som språk som man lär sig lätt, då förutsatt att det fortfarande bara är receptiv kompetens som avses. Därmed har även invandrarerna chansen att vara med, och när det gäller inläring har åtminstone de vuxna informanter som det här fortsättningsvis kommer att handla om många gånger större rutin än de flesta jämförelseobjekt vi ovan kunnat relatera dem till.

3. Några termer

”When immigrants are involved, the concept of integration generally refers to a process of becoming insiders in the host community.” (Kamali 1997:19)

Redan i den formulering som uppdraget fått ingår ett par nyckelbegrepp som inledningsvis kräver precisering för att uppgiften ska bli genomförbar. Bara då kan begreppen verkligen bli ”nycklar” som öppnar för att lösa uppgiften. Uppdraget är att undersöka icke-nordiska *invandrades integration* i en *nordisk språkgemenskap*, speciellt i dess dansk-svenska delar. Vad är i detta sammanhang rimligt att låta de kursiverade begreppsparen avse? Jag ska därför nedan speciellt skärskåda innebörden av ordet integration respektive nordisk språkgemenskap, och jag inleder med den sistnämnda termen. Syftet är att därefter koppla samman begreppen, fortfarande på ett teoretiskt och mer övergripande plan. I följande kapitel (kap. 4) går jag sedan vidare till verkligheten och den fråga citatet antyder: Vad innebär det att vara en ”insider” om ”host community” får avse dansk-svensk språkgemenskap i Öresundsregionen? Vad vet vi om det omärkta och normala beteendet hos danskar och svenskar med infödd språklig kompetens i ett av språken? Innan jag kommer så långt ska jag dock även kort säga något om hur jag använder beteckningarna *invandra-re* respektive *andraspråkstalare*, där det dock finns mer entydiga definitioner att luta sig mot.

3.1 Nordisk språkgemenskap

Uppdraget har varit att diskutera integrationen i en *nordisk språkgemenskap*, och därmed hör denna term till dem uppdraget tar avstamp i. Termen som sådan har jag (Börestam 1994, 2001b) tidigare i andra sammanhang varit inne på, och det finns inte här någon anledning att genomgå förutsättningarna alltför grundligt. Den nordiska språkgemenskapen om-

fattar hela Norden och bygger på användningen av endera danska, norska eller svenska. För en del personer är dessa språk inlärd, men för en majoritet av medborgarna rör det sig om deras modersmål. Den sistnämnda gruppen kallar vi efter Dahlstedt (1980) för den *primära* språkgemenskapen, den andra gruppen för *sekundär* eftersom deltagande i språkgemenskapen kräver inläring för att förståelsen ska etableras. Dessutom räcker det inte med den rena förståelsen, utan även produktiva färdigheter krävs, till exempel så att en islänning som vill kommunicera med en norrmann förväntas tala danska. Nedan kommer jag dock att fokusera endast på den primära språkgemenskapen, men den grupp människor undersökningen omfattar delar de grundläggande inlärningsbetingelser som ovan sagts gälla den sekundära språkgemenskapen. Inträdesbiljetten består inte av att man har danska, norska eller svenska som modersmål utan att man i ett av dessa språk har förvärvat kunskaper, mer eller mindre goda.

Redan termen språkgemenskap är problematisk och det rör sig om ett språksociologiskt begrepp som många forskare (se till exempel Hudson 1996, Le Page & Tabouret-Keller 1985, Romaine 1994) vill undvika eftersom benämningen enligt deras uppfattning kommer att skymma en verklighet som är betydligt mer dynamisk och mångfasetterad än så. Le Page & Tabouret-Keller (1985) menar också att benämningen snarare speglar användarens naiva och enögda syn på hur språk *bör vara* än hur språk och språkbruk i verkligheten *är*. Kanske gäller detta i särskilt hög grad den nordiska språkgemenskapen, och vi har i redogörelsen av tidigare forskning ovan sett att den är långtifrån perfekt. Liksom ordet integration har termen språkgemenskap dessutom en positiv laddning och ingen kan väl hävda att vare sig integration eller gemenskap skulle kunna vara fel. Ordet gemenskap har för övrigt pendanger även på andra plan, inte minst i europeiska sammanhang där målsättningen också är större integration mellan länderna. När vi talar om en nordisk språkgemenskap avser vi därför i hög grad en prototypisk gemenskap med *potential* att aktualiseras, inte en realitet i sig. Förutsättningarna för att den ska aktualiseras kan delvis skapas "uppifrån" genom språkplanering av olika slag, till exempel grannspråksundervisning i skolan, men det som avgör är ändå hur enskilda individer i det aktuella fallet väljer att agera. Labov (1966) talar i ett numera klassiskt arbete om språkförändring "from above" respektive "from below", och kanske kan vi låna dessa begrepp och i detta sammanhang tala om en nordisk språkgemenskap skapad "uppifrån" respektive

”nerifrån”. Om den nordiska språkgemenskapen ska kunna bestå är det viktigt att klyftan mellan dessa bägge perspektiv inte blir för stor, och användningen av engelska kan delvis ses som en exponent för detta.

Själv har jag också, inspirerad av Fishman (1971:234), tidigare gjort ett försök att inventera vilka aspekter som tycks ha särskild relevans för den nordiska språkgemenskapen. Det rör sig om följande tre faktorer (Börestam Uhlmann 1994):

1. Språklig likhet och mellanförståelighet
2. Interaktion och kontakt
3. Symbolisk integration

Den första faktorn gäller vad Fishman talar om som ”gemensamt språk”, något som vi i Norden inte har. Här rör det sig i stället om tre typologiskt närstående språk med potential att av talarna uppfattas som mellanförståeliga. Målet för en eventuell nordisk språkplanering är numera inte heller homogenitet i språkligt avseende utan *mångfald* eftersom kommunikationen förutsätts ske via olika varieteter. För att underlätta grannspråksförståelsen är det tänkt att skolan inom modersmålsundervisningens ram ska erbjuda undervisning i grannspråk, en verksamhet som i verkligheten tycks spela en blygsam roll (Delsing & Lundin Åkesson 2005:105).

Den andra faktorn gäller interaktion och eftersom det rör sig om ett område som till ytan är mycket stort har inte alla möjlighet att träffa andra nordbor. Kontakt har man främst i gränsområden, och det är då ofta bara två av språken som möts. I sådana områden ger kontakten (direkt och samtidigt ofta indirekt via etermedia etc.) både förutsättningar och motivation för inläring. Hur viktigt detta är har jag redan varit inne på i kapitel två.

Slutligen har vi psykologiska och sociokulturella faktorer, aspekter som alla gäller inställning och samhörighetskänsla. Om man ser till hela den nordiska språkgemenskapen så blir denna sida av saken mycket viktig och språkgemenskapen som den då framträder snarast av symbolisk karaktär, ungefärligen av samma slag som nationen. Det rör sig i hög grad om vad Anderson (1991) i ett numera klassiskt verk talar om som en ”föreställd gemenskap”, en ”imagined community”. Alla gemenskaper som inte tillåter kontakt ansikte till ansikte, är på olika sätt ”föreställda”, och kanske även andra än dessa (Anderson 1991:6). Ännu mer än natio-

nen utgör dock den nordiska språkgemenskapen en ”potential”, och ifall man inte förstår varandra eller (av andra skäl) väljer att övergå till engelska, så kan man inte säga att den nordiska språkgemenskapen realiseras. Därtill är givetvis den nordiska språkgemenskapen bara en av de gemenskaper, eller nätverk, som vi ingår i. Mycket talar för att vi lättare ser Norden som en enhet när vi träffas utomlands, exempelvis så att nordbor slår sig i lag på konferenser eller bildar nordiska föreningar när de bosätter sig utomlands. Sammanhanget avgör vilken av våra ”gemenskaper” eller gruppstillhörigheter som accentueras. Därmed är vi rätt nära den socialkonstruktivistiska synen som fokuserar de underliggande interaktionella processerna men släpper frågan om huruvida ”utfallet” på ett eller annat sätt kan göra skäl för benämningen språkgemenskap eller inte.

Av dessa tre infallsvinklar råder ingen tvekan om att mellanförståeligheten varit det kriterium som i första rummet kommit att förbindas med den nordiska språkgemenskapen och som för nordisk språkplanering har varit den centrala faktorn. På hemsidan för Nordens språkråd är det mellanförståeligheten som framhävs:

Med den nordiska språkförståelsen avses det faktum att de skandinaviska språken danska, norska och svenska är inbördes förståeliga utan föregående studier. Detta innebär att dansk-, norsk- och svensktalande kan tala med varandra på det egna språket. Danska, norska och svenska är grannspråk (da. nabosprog) till varandra. (www.nordisk-sprakrad.no/nsr_situa.htm 2006-02-04)

I grunden ligger uppfattningen (se Karker 1976:80) att de skandinaviska språken inte i egentlig mening är skilda språk utan relativt varandra kan ses som olika dialekter, vilka i sin tur – precis som dialekter i allmänhet – kan spåras till ett gemensamt språk, i detta fall längre tillbaka i tiden. Eftersom vår idealföreställning om nordisk språkförståelse utgår från att språken är spontant mellanförståeliga utan föregående träning har vi också kommit att se tidigare vana, och därmed inläring, som en förryckande faktor. Nordenstam (1979:7, se även Ohlsson 1979:21) skriver: ”Den förmåga att förstå grannspråken i tal och skrift som hittills undersökts har varit den omedelbara spontana förståelighet som följer av de tre språkens gemensamma ursprung.” För den som tror att mellanförståelighet kan isoleras till rent språkliga relationer testas den därför bäst i områden där folk inte har kontakt med grannspråken. Det tråkiga är bara att studier av

grannspråkförståelsen under sådana omständigheter leder till så nedslående resultat att idén om spontan mellanförståelighet faktiskt delvis kan ifrågasättas, och då tänker jag inte minst på de testresultat om danska-svenska jag i föregående kapitel (kap. 2) har relaterat. Vad man här kommer att studera är grannspråksförståelsen i vad som kan kallas ”beredskapsområden”, trots att det är så mycket intressantare att studera den nordiska språkgemenskapen där den utövas. Av föregående kapitel framgick också att förståelsen i ett kontaktområde är mycket bättre. Därmed blir det för min del inte mellanförståelighet utan *kontakt* som får utgöra infallsvinkeln till språkgemenskapen. Detta betyder inte att de bägge andra faktorerna saknas i bilden och när det gäller språkförståelsen vill jag i detta sammanhang se danska och svenska som *närstående språk vilka man kan lära sig lätt*. Detta är för min del en viktig fråga eftersom jag vill tänka mig en dansk-svensk språkgemenskap där också invandrarna ryms. Kontakt kan alla ha, medan mellanförståeligheten riskerar att få en alltför mytisk koppling till modersmålskompetensen. I kapitel två har vi också sett att invandrarna i Malmö är tre gånger så duktiga som dem i Stockholm på att förstå danska, och att de också är betydligt bättre än modersmålstalarna i Stockholm. Detta har de blivit genom att i högre grad konfronteras med danska.

3.2 Integration

Ordet integration härstammar från det latinska ordet ”integratio” som i sin tur efter ytterligare härledning ungefärligen innebär ’återställande av en helhet’. Ordet används enligt NEO (B1992, Band 9, s. 49) inom samhällsvetenskapen för att beteckna en ”process som leder till att skilda enheter förenas; även resultatet av en sådan process”. Speciellt vanligt är ordet vid studier av internationell migration och etniska relationer och används då för att ”beteckna de sociala processer genom vilka minoriteter, till exempel invandrade etniska grupper, slussas in i och blir delaktiga av det nya samhälle de flyttat till. Det kan gälla deras arbets- och bostadsmarknad, eller deras sociala, kulturella och politiska liv”. Av ordvalet ”slussas in” kan man utläsa ett ”ovanförperspektiv”, och man skymtar en aktör med uppgift att sköta integrationen. Såväl i Danmark som i Sverige finns flera särskilda myndigheter med ansvar för detta. I Danmark rör

det sig om Integrationsministeriet, i Sverige sedan halvårsskiftet 2007 om Migrationsverket, men innan dess hade även vi ett särskilt Integrationsverk, låt vara att politiken i detta avseende inte är densamma (Hedetoft 2006:391). Danmark har enligt Petersson (2006:14) ”ganska påtagligt rört sig från ett integrationistiskt till ett assimilationistiskt ideal”, medan Sverige ”sedan 1970-talet officiellt bekänner sig till ett mångkulturellt ideal” (Petersson (2006:14). Detta innebär inte att invandrare i Sverige alltid skulle ha det så mycket bättre och en vanlig åsikt från dansk sida är att svenskarna skönmålar situationen och att den politiska diskursen i högre grad styrs av vad som är politiskt korrekt.

Ordet integration är med andra ord en central samhällsterm som i debatten intar en ställning som omhuldat honnörsord av mer eller mindre luddig karaktär. I den ovan citerade ordboksartikeln framhåller man också att den som använder sig av begreppet gör klokast i att själv ”bestämma termen närmare”, vilket alltså här är min avsikt, först med exempel från andra forskare.

Enligt Diaz (1996:74) innebär integration en ”process genom vilken invandraren blir en fungerande del i viktiga samhällssfärer i vilka en fördelning äger rum efter eftersträfvade resurser”. Med resurser avses arbete, inkomst etc. Enligt honom är det en term som betonar sociala relationer och socialt samspel i motsats till andra termer såsom ackulturation (inlärande/övertagande av kulturella normer) och assimilering (kulturellt likhetstillstånd). Speciellt kan termen assimilering ses som motsatsen till integration, vilket dock inte alla forskare håller med om eftersom en del vill se integration som första delen i en assimilationsfas. Ju mer lika man är varandra från början, desto lättare sker assimileringen (Kamali 1997:21). I den danska utredningen Tænketanken¹⁰ (2006:5) skriver författarna också att det är invandrare från icke-västliga länder som har svårast med integrationen.

Hur vet man då om någon är integrerad? Om möjligheterna att mäta integration säger Diaz (1996:84) att inga enkla mått kan användas. Dessutom är det så att: ”Resultatet av en sådan mätning kan förmodligen förutsägas. Vi vet att invandrarna är kraftigt snedfördelade i olika inkomst- och yrkespositioner.” Detta resonemang känns igen från mitt uppdrag

¹⁰ Rapportens fullständiga titel är ”Udviklingen i udlændinges integration i det danske samfund. Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark”. Jag omnämner den fortsättningsvis som ”Tænketanken”, vilket också är benämningen på den expertpanel som står bakom rapporten.

som alltså utgår från grundtankar av liknande art, dvs. att deras grannspråksförståelse är sämre.

Redan i ordboksartikeln anges ett antal aspekter som integrationen kan innefatta. En mer fyllig förteckning görs av Diaz (1996:76) som har sammanställt en lista över de dimensioner han menar att integrationsprocessen rymmer. Inom parentes ges i komprimerad form vad Diaz avser.

1. Ekonomisk integration (inlemmande i arbetslivet).
2. Social integration (svenskt socialt nätverk).
3. Politisk integration (valdeltagande och representation).
4. Kommunikativ integration (tillgång till information och språkresurser).
5. Familjeintegration (ingifte, samboförhållande).
6. Boendeintegration (etniskt blandade nätverk i bostadsområdet).
7. Personlig integration (subjektiv tillfredsställelse i relation till uppnådda och förväntade mål).

Som man kan se kräver en kartläggning utifrån dessa punkter att man har tillgång till en rad olika slags data, och en sådan bild kräver en tvärvetenskaplig ansats. En del aspekter berör objektiva faktorer som kan belysas med kvantitativa tal, medan andra punkter är av mer subjektiv karaktär och kräver kvalitativa uppgifter, insamlade genom intervjuer och liknande. De berör också olika nivåer i ett sociologiskt perspektiv något som Diaz (1996:77) vidareutvecklar mer än vad jag här har utrymme att göra.

Även i den danska utredningen Tænketanken (2006:6-7) utgår man från just sjutalet när man ska räkna upp vilka aspekter begreppet integration enligt deras uppfattning rymmer. Texten inom parentes är delvis förkortad av mig och de sju punkterna är, enligt författarna i oprioriterad ordning, följande:

1. Uddannelse og danskundskaber.
2. Integration på arbejdsmarkedet (i samme omfang som danskere).
3. Selvforsørgelse (i samme omfang som danskere).
4. Fravær af diskrimination.
5. Kontakt mellem udlændinge og danskere i hverdagen.
6. Deltagelse i det politiske liv.

7. Grundlæggende værdier og normer (tilslutte sig og efterleve i Danmark).

Den danska listan innehåller som sista punkt en aspekt som uttryckligen berör anpassning, något som helt saknas i den svenska. En annan skillnad är att den danska listan tydligare framhäver vikten av kunskaper i andra-språket, här danska. Vad Diaz kallar kommunikativ integration inrymmer den betydligt luddigare formuleringen ”språkresurser”. Eftersom jag utgår från kontakt är den femte punkten om vardaglig sådan central, och alla mina informanter har eller har tidigare haft sådana vardagsförbindelser med danskar/svenskar.

För min del bygger undersökningen på personliga intervjuer där ett antal individer själva berättat såväl om objektiva förhållanden som om subjektiva intryck. Eftersom jag är språkvetare har den *kommunikativa integrationen* och språkresurserna varit viktigast. Kontakt är alltså den grundförutsättning som sätter processen igång, sociala relationer det som vidmakthåller den. Därför kräver den kommunikativa integrationen att man också är integrerad på andra plan. Av dessa andra plan är här den ekonomiska respektive den ”rent” sociala integrationen viktigast. Med ekonomisk integration avser jag i första hand arbete och med social integration förekomsten av ett socialt nätverk där talare både av danska och av svenska ingår. Kontakterna kan omfatta antingen arbetslivet eller fritiden, möjligen bägge. För en del informanter rör det sig om att de har sitt arbete på andra sidan sundet, för andra att de är gifta med en skandinav eller har flyttat mellan länderna.

Därmed är aktörerna på plats, och de yttre betingelserna för integration i en dansk-svensk språkgemenskap skisserade. Inom dessa ramar är det sedan den sociala interaktionen med målspråkstalare som utgör såväl medlet som målet, och det bör framhållas att integrationen på så sätt är en *ömsesidig* process. Det som sedan håller det hela samman, och som gör en person kommunikativt integrerad, är att inte bara andraspråket utan även grannspråket behärskas så pass bra att de kommunikativa mål som i sammanhanget är realistiska kan uppnås.

3.3 Andraspråkstalare/invandrare

Undersökningen gäller *andraspråkstalare*, med andra ord personer som lärt sig ytterligare ett språk efter det första (=”modersmålet”), i detta fall i vuxen ålder och i det land där det nya språket talas. Samtidigt är de *invandrare*, en term som i Sverige har en något oklar innebörd. På Migrationsverkets hemsida (2007-08-28) kan man läsa:

Någon vedertagen definition av begreppet ”invandrare” finns inte och har egentligen aldrig funnits. För att i statistiska sammanhang räknas som ”invandrare” ska en person vara folkbokförd i Sverige. Ofta görs en indelning i två kategorier; födda i Sverige eller födda i utlandet respektive har svenskt eller utländskt medborgarskap. (www.migrationsverket.se)

I Sverige är beteckningen invandrare vad jag förstår inte ett egentligt statistiskt begrepp utan vad man räknar är personer med ”utländsk bakgrund”, dvs. sådana som är födda utomlands. Bland dessa individer går det att få fram uppgifter om vilka som är utomnordiskt födda. Man registrerar med andra ord bara första generationens invandrare, inte andra, vilket man däremot gör i Danmark, där man skiljer mellan invandrare och ”efterkommere”. Invandrare är födda i utlandet och har minst en utländsk förälder medan ”efterkommere” är födda i Danmark av invandrade föräldrar.

En central uppgift för vuxna invandrare är att lära sig språket i sitt nya hemland och för vuxna personer anordnas särskilda kurser där man på heltid kan ägna sig åt språkstudier, medan skolpliktiga individer, i alla fall i Sverige, kan följa en särskilt anpassad studiegång i målspråket som andraspråk. Ingen av mina informanter har anlänt under skolpliktig ålder. Beträffande skyldigheten att följa kurserna för vuxna är de danska och svenska reglerna olika. I Sverige är lagstiftningen tvingande och vuxna icke-nordiska invandrare är skyldiga att följa undervisning i svenska språket för invandrare (sfi) innan de ”slussas vidare” in i samhället och kan söka arbete.

I Danmark finns ingen sådan formell skyldighet men givetvis är kurserna i danska för invandrare lika viktiga. Till skillnad från Sverige måste man också för att bli dansk medborgare genomgå ett test där man demonstrerar sina kunskaper i målspråket. Dessutom ska danska invandrare efter beslut i Folketinget våren 2006 fylla i ett särskilt integrationskontrakt i

vilket man förbinder sig att aktivt verka för sin egen och sina anhörigas integration (se även Kallehave 2006:243-244). Integrationen omfattar språk och man undertecknar följande uttalande:

Jeg anerkender, at det danske sprog og kendskab til det danske samfund er nøglen til en god og aktiv tilværelse i Danmark. Jeg vil derfor lære dansk og skaffe mig viden om det danske samfund hurtigst muligt. Jeg ved, at jeg kan lære dansk ved at deltage i den danskuddannelse, som kommunalbestyrelsen tilbyder mig. (www.inm.dk)

Typiskt för ett andraspråk är inte bara att det lärts in efter förstaspråket/modersmålet, men även att kunskaperna ska vara så goda att andraspråket kan ersätta förstaspråket vid behov, dvs. i alla kontakter med det nya hemlandets invånare. Det är med andra ord väldigt höga krav som ställs, och eftersom grannspråksförståelsen i sin tur bygger på kompetensen i andraspråket är det i detta sammanhang antagligen extra viktigt att kunskaperna i andraspråket är goda. Goda språkkunskaper utvecklas bäst genom interaktion med talare av målspråket, vilket i sin tur kräver integration på det sociala planet.

Andraspråkstalare är samtidigt, eller har i alla fall varit, *andraspråksinlärare*, så även mina informanter. Inom andraspråksforskningen har inlärarperspektivet alltid varit centralt, även om forskningen successivt kommit att vidgas så att inte bara klassrummet fokuseras. På så sätt har forskarna fått ögonen även på vad andraspråkstalaren gör när han/hon *inte* kan målspråket så bra, och med hjälp av s.k. *kommunikationsstrategier* kan man på olika sätt kompensera sina brister. Man kan till exempel göra maximal användning av det man ändå kan (överanvändning och övergeneralisering) eller göra bruk av interaktiva strategier där man litar till mottagarens kompetens mer än sin egen (jfr foreigner talk, teacher talk etc.). I det jämlika idealsamhället fungerar detta bra, medan studier av autentiska situationer kunnat belägga frustrerande upplevelser hos den kommunikativt svagare parten (Norton 2000:112). Sådant samtalande kräver nämligen både tid och tålamod och påminner i mångt och mycket om de kommunikativa strategier jag själv (Börestam Uhlmann 1994) funnit i grannspråkssamtal och som jag då kallade för ”problematisksamtal”. Karakteristiskt för sådana är att förståelsen inte är automatiserad och att man hela tiden får vara beredd att upprepa, förtydliga eller bekräfta vad man sagt. Därför är nog inte grannspråkskommunikationen i sig

alldeles väsensskild från hur andraspråkstalare dagligen, åtminstone i början, lär sig att hantera sin situation. Samtidigt utgör sådana samtal, mer eller mindre problematiska, en mycket dynamisk inlärningskontext.

Inte sällan brukar man i diskussionen om invandrarsvenska, nydanska etc. fokusera på språklig korrekthet, dvs. på brister i den produktiva kompetensen och vad som märks på den språkliga ytan. För deltagandet i den nordiska språkgemenskapen är den receptiva kompetensen lika viktig, och i regel är den receptiva kompetensen i ett andraspråk mindre än den i modersmålet både i kvantitativa och i kvalitativa termer. I ett pågående projekt om hur grannspråksförståelsen går till studerar Lise Horneman Hansen och jag hur modersmålstalare tillsammans rekonstruerar en text de hört uppläsas på grannspråket, och associationskedjor tycks vara till stor hjälp i den kreativa process som grannspråksavkodningen i bästa fall utgör (Börestam & Horneman Hansen under arbete).

Hur vi som modersmålstalare går till väga för att (försöka) förstå våra grannspråk finns det ännu inte så mycket forskning om, men mycket talar för att vi relaterar dem till det egna modersmålet för att söka de överensstämmelser som finns. Detta skulle innebära en lekmannaanals på det språkliga planet och ett strategiskt utnyttjande av positiv transfer. I princip kan man tänka sig att förståelsen (och inläringen) av närstående språk till stor del kan ske genom *analys* av ordens beståndsdelar medan främmande språk (liksom okända ord i grannspråket) kräver att man lär sig hela enheter. Målet även för grannspråksförståelsen är dock att slippa omvägen över analys. Teleman skriver:

Vi hjälper alltså upp vår förståelse genom att internalisera korrespondensregler eller översättningsregler. I början har vi väldigt få sådana korrespondensregler och försöker klara oss direkt med vårt eget språk. På ett mera avancerat stadium utgår vi fortfarande primärt från vår modersmålskunskap, men därutöver har vi byggt upp och automatiserat en större uppsättning av sådana korrespondensregler som vi översätter med. Slutmålet är att uttal och betydelse är direkt kopplade. (Teleman 1981:111–12)

Vad Teleman berör är inläring som sker på informellt vis genom ackumulerade erfarenheter. Inte bara strategier, utan även kreativitet och goda språkkunskaper i vid mening är önskvärt för den som vill förstå sina grannspråk. Detta är exempel på interna faktorer på individnivå, till vilka kan räknas bland annat personlighet, intelligens, språkbegåvning och motivation med mera. Säkert har vi här en viktig förklaring till att varia-

tionen är så stor i det resultat som uppnås vid andraspråksinläring. Skillnaden mellan externa och interna faktorer är en distinktion som görs av Ellis (1994) i hans omfattande verk om andraspråksforskning.¹¹ Externa faktorer gäller inläringssituationen i stort och kan kartläggas bl.a. med sociolingvistiska studier av olika art, exempelvis av kontaktnätet. Exempel på en extern faktor kan vara om man är ingift i landet eller inte, och om man umgås med målspråkstalare. Detta är faktorer som en domänanalys kan avslöja, och eftersom en sådan ger en bild av de talare och språk man möter i olika funktioner får man samtidigt en bild av de sociala relationer som i detta sammanhang avslöjar om man är integrerad eller inte.

3.4 Sammanfattning

Syftet med detta kapitel har varit att precisera vad jag i detta sammanhang avser med (dansk/svensk) språkgemenskap och med integration. Den gemensamma nämnaren finner vi i *kontakt* och i *sociala relationer*, och genom att man kommit i kontakt med grannspråket har man också *lärt sig* att åtminstone förstå detsamma i den utsträckning som situationen kräver. Eftersom språken är så pass lika gör den motiverade inläaren detta relativt lätt. Någonstans, oklart var, går det också en gräns mellan en på individnivå förvärvad (receptiv) tvåspråkighet och en mellanförståelighet vars betingelser skapas på språknivå och som är tillgängliga för alla talare av ett visst språk.

Kontakt är alltså den grundförutsättning som sätter processen igång, sociala relationer det som vidmakthåller den. Kontakterna kan omfatta antingen arbetslivet eller fritiden, möjligen bägge. För en del av mina informanter ska vi se att det rör sig om arbete på andra sidan sundet, för andra att de är gifta med en skandinav eller att de har flyttat mellan länderna. På så sätt har personerna blivit kommunikativt integrerade och har förvärvat en vana vid att kommunicera med talare av grannspråket. Att dessa vanor kan se olika ut ska vi senare se, och en orsak är att graden av kontakt varierar.

Därmed har jag preciserat *vad* jag här ska behandla, men jag har i detta kapitel också varit inne på *vilka* det ska handla om. Det rör sig om

¹¹ Då jag fortsättningsvis talar om interna faktorer använder jag dock termen i vidare bemärkelse än vad Ellis gör.

andraspråkstalare och om personer som lärt sig danska eller svenska i vuxen ålder. Därefter har de också gått vidare och i lämplig mån tillägnat sig grannspråket. På så sätt har de blivit sociala aktörer i ett sammanhang där både danska och svenska ingår. I nästa kapitel ska jag komma in på *var* detta skett, nämligen i Öresundsregionen.

4. Öresundsregionen – ett integrationsprojekt i Norden

Att just Öresundsregionen valts som undersökningsfält är ingen tillfällighet eftersom Danmark och Sverige där vid sekelskiftet förbands med en bro. Detta ger det nordiska samarbetet nya dimensioner och helt nya betingelser för integration mellan två nordiska länder. Att Öresundsområdet också är en dynamisk region där mycket händer inser man lätt efter att ha bekantat sig med det oerhörda utbud av informationsplattformar och hemsidor som finns (se litteraturförteckningen).

Förutom att området numera utgör ett slags nordiskt gränssnitt ("interface") är det en region där antalet invandrare är förhållandevis stort. Till de förespoglade resultaten av Öresundsintegrationen hör en bättre fungerande arbetsmarknad med flera jobb och med tanke på att sysselsättningen bland invandrarna är lägre (se nedan) kan man också tycka att Öresundsintegrationen för deras del kanske skulle betyda allra mest. Då blir också den dansk-svenska språkförståelsen av yttersta vikt.

Nedan (4.1) presenterar jag vissa basfakta om Öresundsregionen och om den integration som där är på gång mellan Danmark och Sverige på regional nivå. I nästa avsnitt (4.2) kommer jag in på sådana uppgifter som mer specifikt gäller invandrare i området.

4.1 Några basfakta

Öresundsregionen består officiellt av Skåne på den svenska sidan och Själland, Lolland-Falster, Mön och Bornholm på den danska. I området är cirka 3,6 miljoner människor bosatta, de flesta av dem på den danska sidan (ung. 2,5 miljoner). Två större städer finns i regionen, av vilka dock

Köpenhamn är den ojämförligt största och den som sätter sin prägel på regionen. Eftersom storstaden har en stark dragningskraft är det vanligare att svenskarna gör sig ärenden till danska sidan än tvärtom. År 2003 var det enligt Øresundskompass (2004:13–14) mer än dubbelt så vanligt att svenskarna åkte till Danmark än tvärtom, och oftast var det för att shoppa (31 %) eller för att bara koppla av (ferie 17 %, turen i sig 11 %).

Numera reser dock svenskarna allt oftare till Danmark för att jobba. Den mest markanta förändringen sedan brons tillkomst år 2000 är att antalet arbetspendlare ökat så drastiskt, en trend som även fortsättningsvis pekar uppåt. På Öresundsbrons hemsida (Værd at vide om Øresund 2007:3) kan man läsa att ”Den daglige pendling over broen er steget fra 4.000 personer i 2001 til 14.000 daglige bropendlere i 2006.” Utvecklingen visar också tydligt att det är från Sverige till Danmark som pendlingen går: hela nio av tio resor. Som exempel kan nämnas att det år 2004 var 6 900 personer som dagligen reste från Sverige till Danmark medan bara 500 dagligen reste den andra vägen. Bakom uppgifterna ligger också det faktum att allt fler danska medborgare bosätter sig på den svenska sidan. Totalt uppgår antalet Malmöbor födda i Danmark i dag (2007) till cirka 7 800 (se www.malmo.se), och flyttrörelserna sammanhänger med den relativt ansträngda bostadssituationen i huvudstadsområdet. På den svenska sidan är det inte bara lättare att finna en bostad utan också billigare att bo och att leva även om den danska bostadsmarknaden numera förefaller vara mindre överhettad. Följande notis är hämtad från Öresundsbrons hemsida, där den publicerades den 16 augusti, 2007:

På trods af de faldende boligpriser i Københavnsområdet vælger stadig flere danskere at flytte til Skåne. Det viser helt friske tal fra Statistiska Centralbyråen i Sverige. I alt 2444 danskere har i løbet af 1. halvår 2007 skiftet den danske adresse ud med en skånsk. Det er 15 procent flere end samme periode sidste år, der ellers var et rekordår. I alt forventer Øresundsbrons analyseafdeling, at 5.100 danskere vil flytte til Skåne i 2007. I 2006 flyttede 4.774 danskere til Skåne (<http://osb.oeresundsbron.dk/news>)

Typiskt för Öresundsregionen i dag är alltså inte det klassiska mönstret med shoppingresor eller nöjesresor över sundet, utan att man genom bron har fått en situation där en allt större grupp människor mer permanent exponeras för både danska och svenska i sitt vardagliga liv. Det handlar med andra ord om integration.

Givetvis har man i området också en lång historia av tidigare samexistens, och Skåne var som bekant danskt territorium fram till år 1658. Att skåningarna blickar söderut är därför inte något nytt. När jag tidigare redogjorde för hur begreppet språkgemenskap kan ses ur olika aspekter, framgick det också att själva "gemenskapen" på olika sätt är minst lika viktig som det "språk" förleden anger. Språk används inte bara för kommunikation, utan fungerar bland annat även som redskap för att markera samhörighet (jfr symbolisk integration). Med språk kan man markera vilka som är "vi", vilket samtidigt innebär ett distanserande från "dom". Sådana identitetsmässiga faktorer blir speciellt relevanta i ett gränsland (jfr begreppet naboopposition inom dialektologin). Väldigt vanligt tycks det också vara i regionen att man upprätthåller en diskurs där skillnader och likheter mellan länderna stöts och blöts. Det rör sig, som Linde-Laursen påpekat, om komplexa mekanismer genom vilka vi inte bara formar ett "dom", utan samtidigt ett "vi". Vi pratar alltså om "dom andra" men vad det egentligen handlar om är lika mycket oss själva:

Det fascinerende med det, folk siger, er ikke blot, at det er i sådanne, ofte stereotype fortællinger om "dem", vi genkender "os" selv, men også at fortællingerne på mange punkter er blevet formet af begge parter sammen. Således ved danskere, hvad svenskere mener om dem, og giver dem ret, og svenskere ved hvad danskere mener om dem, og deler deres opfattelser på punkter, som er dele af fortællingerne. Det er gennem sådanne sammenligninger mellem "os" og "dem", der ofte overdriver forskelle og får ligheder til at se ubetydelige ud, at begge parter skaffer sig national identitet. (Linde-Laursen 1997:163)

Denna diskurs omfattar alltså en del stereotypa drag, och man kan fråga sig vad som kommer att hända på detta plan när och om en verklig integration kommer till stånd i regionen. Allt fler människor blir ju, genom att förlägga arbete och fritid till olika sidor sundet snarare Öresundsbor än danskar eller svenskar. Även mina invandrade informanter är för övrigt ofta medvetna om dessa stereotyper, men mitt allmänna intryck är att frågan inte engagerar invandrarna i samma grad som infödda danskar och svenskar (se kap. 11 om kultur).

I språkligt avseende är det så att skånska i dansk dialektologi räknas som en östdansk dialekt (Ringgaard 1973:45) vilket förstås understryker kontinuitetsaspekten. I traditionell svensk dialektologi (Wessén 1945) talar vi i stället om sydsvenska mål och i Skåne finns en förhållandevis

stark rörelse som arbetar för att bevara och stärka skånskan samtidigt som man hävdar Skånes rätt till en särställning i landet (se www.scania.org).

Med tanke på denna språkliga mellanposition skulle man därför tro att just den skånska varieteten skulle vara väldigt lätt för en dansk att begripa, något som dock inte förefaller stämma eftersom den förhärskande uppfattningen i stället är den motsatta. Många danskar säger sig nämligen förstå rikssvenska bättre än skånska. Detta understryker enligt min uppfattning hur knepig relationen kan vara mellan grannar, även om vi inte alltför snabbt ska avskriva det hela som en fråga om blott och bart attityder. Många danskar har bekantat sig med svenska språket genom tv och radio, och där är det rikssvenska man mött. Om detta stämmer är det ytterligare ett tecken på att förståelsen etableras genom informell inläring och indirekt kontakt, än på att man förstår svenska för att de språkliga likheterna i regionen är så stora. Även rent språkliga förhållanden kan spela in eftersom skånskan genomgått vissa särutvecklingar, och detta kan möjligen göra att skånskan trots alla andra likheter känns främmande för en dansk.

Också bland mina invandrade informanter förekommer uppfattningen att den skånska varieteten innebär en extra utmaning (jfr Hultman 1996), men det gäller dock inte alla och i stort sett kommer jag i det följande att bortse från tanken på att det är skånska och köpenhamnska som möts, av det enkla faktum att det rör sig om andraspråkstalare och om individer av vilka flertalet antagligen lärt sig – och talar – något slags standardspråk, dock i ett par fall med viss regional prägling.

4.2 Andraspråkstalare i Öresundsregionen

De personer som här står i fokus härstammar alla från andra delar av världen än Norden, och har anlänt till Danmark eller Sverige i vuxen ålder. Med vuxen ålder avses att man inte varit skolpliktig vid ankomsten, dvs. att man varit åtminstone 16 år. Ingen av de jag intervjuat har dock varit så ung. Även om mina informanter inte kan eller behöver vara representativa för hela gruppen, är det givetvis på sin plats med några inledande ord om hur många människor det rör sig om i regionen som helhet och varifrån de kommer. Här vill jag inledningsvis påminna om att när vi talar om dessa människor som ”invandrare” är det bara *en* aspekt vi framhåller,

nämligen att de inte ursprungligen härstammar från Danmark eller Sverige. I stället för invandrare hade vi kunnat säga ”icke-dansk” eller ”icke-svensk”. För övrigt har väl aldrig en kategori inom sig rymt en sådan enorm variation.

Eftersom benägenheten att utvandra hänger starkt samman med situationen i det land man bor, har olika grupper sökt sig till Norden vid olika tider. I en tid då flyktinginvandringen dominerar blir detta särskilt märkbart. I Malmö finns sedan länge många personer från före detta Jugoslavien, en grupp som det senaste decenniet utökats med landsmän från de nya stater som bildats. På Malmö kommuns hemsida räknar man ”jugoslav” som den största invandrargruppen, men därefter kommer danskar, därefter irakier och sedan polacker. Att danska medborgare kommer på andra plats säger något om den gruppens storlek. Om vi håller oss kvar vid den svenska sidan av sundet är det också i Malmö som antalet invandrare är störst (26 % av befolkningen). I Lund uppgår invandrarna till 15,5 %, i Helsingborg till 18 % medan det i Landskrona är fler (22 %). Malmö har som synes allra flest invandrare, och stadsdelen Rosengård är det område som allra mest förknippas med en mångkulturell boendemiljö. Landskrona kommer dock inte långt efter, och det är en kommun där det sedan länge varit lättare att få bostad än i Malmö. Därför har jag också hämtat några av mina informanter därifrån.

Angående Köpenhamnsregionen (Köpenhamns amt)¹² rör det sig ofta om personer från Turkiet (29,5 %), Pakistan (12,8 %) och Jugoslavien (6,0 %). Siffrorna avser både invandrare och ”efterkommere”, och kan därför inte jämföras med de svenska talen. Om man ser till hela Danmark är också irakier en stor grupp. Nästan hälften av hela landets invandrare är samlade i Storköpenhamn, flest i följande kommuner: Ishøj (16,0 %), Brøndby (14,8 %) och Albertslund (14,0 %). Detta kan jämföras med genomsnittet för hela landet som är 6,3 % i landets olika kommuner. Siffrorna för olika kommuner avser bara invandrare (ej ”efterkommere”), och är därför jämförbara med svenska uppgifter. I Sverige är alltså andelen invandrare betydligt högre och andelen i Ishøj är jämförbar med den i Lund.

¹² Siffrorna hämtade 2006-11-23 från Integrationsministeriets statistikbank: www.inmstatistik.dk. Uppgifterna insamlades den 1 januari 2005 och gäller invandrare från både västliga och icke-västliga länder.

I bägge länderna finns det tendenser till segregation i bostadsförhållandena, något som givetvis motverkar integration och sociala relationer mellan invandrare och infödda (se kap. 3). Även när det gäller arbetsmarknaden är bilden delvis negativ och vissa statistiska uppgifter finns samlade i utredningsmaterialet "Integration af etniske minoriteter på arbejdsmarkedet i Øresundregionen" (2003). Med etniska minoriteter avses "arbejdskraftindvandrere, flygtninge og familiesammenførte" på bägge sidor av sundet. Trots att de flesta är i arbetsför ålder (25–49 år) har de generellt svårt att få fotfäste på arbetsmarknaden. Speciellt svårt att få arbete är det för kvinnor samt för personer över 45 år. Om man i stället räknar de som faktiskt förvärvsarbetar så rörde det sig år 2002 om drygt 200 000, och då avses personer i åldersgruppen 16–64/66 år. För Sveriges del innebar detta 13 % av den förvärvsarbetande befolkningen och då ingår ej andra generationens invandrare, vilka däremot i Danmark räknas in i siffran 7,2 % av de förvärvsarbetande. Arbetslösheten är 2–3 gånger större än bland resten av befolkningen. I Danmark är dock sysselsättningen något högre än i Sverige, med hälften av invandrarna i arbete mot 40 % för Sveriges del.

När det gäller utbildningsnivån är de danska invandrarna något sämre rustade än de svenska. I Danmark har 40 % i gruppen endast grundskola, vilket för de svenska invandrarna gäller för något färre, 30 %. Detta innebär samtidigt att 60 % av de danska invandrarna och 70 % av de svenska har gymnasieutbildning eller mer.

4.3 Sammanfattning

Öresundsregionen är ett område där oerhört mycket händer och där en verklig integration mellan två nordiska länder tycks vara på gång. Med integration avser jag då att sociala relationer uppstår och upprätthålls. Allt fler danskar flyttar över till den svenska sidan och kommer, liksom en allt större grupp svenskar, att pendla till sina arbeten i Danmark. En del bedömare menar att Malmö på så sätt snarast kommit att utgöra en förort till Köpenhamn. När jag nedan övergår till att behandla grannspråksförståelsen i ett mer lokalt perspektiv (än i kapitel 2), ska vi också bekanta oss med en infödd dansk kvinna (Else) som numera bor i Sverige och pendlar till sitt arbete i Danmark.

I gränsområdet bor också många personer med utländsk härkomst, och enligt statistiken har de svårare att få arbete än andra trots att många av dem är högt kvalificerade med eftergymnasial utbildning. Därför är det extra viktigt att språkförståelsen inte för deras del blir ytterligare ett hinder, utan att de har möjlighet att, om de vill, göra som danska Else (se kap. 5.2), nämligen att jobba och bo på olika sidor av sundet.

5. Om grannspråksförståelse och grannspråkskommunikation i Öresundsregionen

I föregående kapitel gav jag en bild av hur kontakterna mellan den danska och den svenska sidan av Öresundsregionen ökat vilket i framtiden antagligen innebär att en allt större grupp människor kommer att göra skäl för benämningen ”Öresundsbo” i tillägg till det danska eller svenska medborgarskapet. Därmed har integrationen gått in i en ny fas med kontakt av djupare och mer permanent karaktär och grannspråksförståelsen har fått en allt mer avgörande roll. Samtidigt förändras betingelserna eftersom djupare kontakt ger en mer genomgripande påverkan, också på de språkliga vanorna. Detta sker dock i ett område där länderna sedan gammalt har täta förbindelser och givetvis har många individer också tidigare haft kontakter av samma djupa art. Det nya är att regionen som sådan omfattas, och därför sker utvecklingen nu i en helt annan skala.

Nedan avser jag att redogöra för tidigare forskning om grannspråksförståelsen i regionen, men eftersom bilden av autentisk grannspråkskontakt inte bara berör de receptiva färdigheterna har jag fått vidga perspektivet så att jag behandlar inte bara förståelsen utan även en del av vad vi vet om samtal som förs med grannspråken som bas. Som jag tidigare varit inne på så medför föreställningen om en nordisk språkgemenskap inte bara att språken är mellanförståeliga utan också att vi kan – och vill – tala det skandinaviska språk vi behärskar bäst. Frågan är bara vad som händer när kontakten djupnar, och vad som händer med det egna språket.

För att komplettera den bild som ges av tidigare forskning och för att samtidigt få något att kontrastera mina andraspråkstalare till har jag också intervjuat två ”infödingar” från regionen. Bägge har bedömts vara integrerade i en dansk-svensk språkgemenskap och de har ställts inför samma

frågor som huvudinformanterna. Sist i kapitlet (5.2) berättar jag (i kort-het) vad de svarat.

5.1 Tidigare forskning

Under de senaste åren har studier av såväl grannspråksförståelse som grannspråksinteraktion vidareutvecklats inom projektet Bron och språket med Jan Svensson (Lunds universitet) och Frans Gregersen (Köpenhamns universitet) som projektledare. På den svenska sidan utfördes ett språktest där elever i svenska respektive danska gymnasieskolor på bägge sidor om sundet ingick. För Sveriges del rörde det sig om Helsingborg, Malmö och Växjö, för Danmarks del om Helsingör, Köpenhamn och Næstved. Undersökningen utfördes hösten 2000, och var tänkt att upprepas efter 5 och 10 år för att man skulle kunna studera utvecklingen i ett longitudinellt perspektiv. Ingen uppföljning har dock ännu gjorts, vilket bara är att beklaga. Uppläggningsen påminner om den som senare valdes för INS-undersökningen, med hörförståelse i två varianter (video och uppläst tal), samt skriftlig förståelse av tidningsartiklar. Som i alla andra grannspråksundersökningar visade det sig att förståelsen var bättre i skrift än i tal, och man valde att behandla dessa bägge sidor för sig i två skilda rapporter. Lundin & Zola Christensen (2001) avhandlar förståelsen i skrift, medan Jörgensen & Kärrlander (2001) behandlar förståelsen i muntlig form. Om vi som tidigare fokuserar den talspråkliga förståelsen så visar Jörgensen & Kärrlander (2001) på samma skillnad som Delsing & Lundin Åkesson (2005) mellan invandrarungdomar och andra ungdomar, och medelpoängen för invandrarungdomarna var här i genomsnitt 7–8 % lägre (Jörgensen & Kärrlander 2001:84, tab. 7.6).

Sydsvenskar som inte har svenska som modersmål är alltså sämre på att begripa danska än andra. Samtidigt ska nämnas att två av de totalt sju informanter som på videosekvensen fick full poäng var invandrare. Bägge uppgav att de haft mycket kontakt med dansktalande. Även den geografiska spridningen av testorterna gav utslag, och man kunde konstatera att förståelsen av danska ökar med närheten till Danmark: ”Sammanfattningsvis förefaller det vara ett säkerställt samband att ju fler kontakter man har med grannspråket desto mer korrekt har man svarat på de givna innehållsfrågorna.” (Jörgensen & Kärrlander 2001:89)

Mest anmärkningsvärt var enligt min mening dock att Helsingborg skiljer sig så mycket från Malmö, och att man där förstod danska så mycket bättre. Kontakterna mellan Helsingborg och Helsingör har ju sedan länge varit tätare och förbindelserna bättre. Skillnaden består även om man räknar bort invandrarungdomarna som är fler i Malmö än i Helsingborg, men skillnaden blir då inte riktigt lika drastisk (Jørgensen & Kärrlander 2001:89).

Vi ska förstås komma ihåg att både graden och arten av kontakt kan variera. När kontakten djupnar blir inte bara förståelsen bättre utan även strategierna kan komma att påverkas. I föreställningen om en språkgemenskap ingår uppfattningen att vi kan och bör hålla oss till våra egna språk. Denna kommunikationsstrategi brukar vi, efter Haugen (1972 [1966]), kalla *semikommunikation*. I termen semikommunikation kan man antingen lägga in den omständighet att samtalet förs på två olika språk (Hansen 1994:183), eller en karakteristik av hur detta antas prägla kommunikationen. Förleden semi, 'halv', tolkas ofta i den riktningen, och flera liknande sammansättningar förekommer inom tvåspråkighetsterminologin. Som exempel kan nämnas att den förkättrade termen halvspråkighet (Hansegård 1968) på engelska blir semilingual (Baker 1993:9). Själv har jag (Börestam Uhlmann 1994) granskat vad som händer vid korta och tillfälliga möten, och har kunnat visa att den interaktionella anpassningen sådana gånger tycks vara det viktigaste sättet att klara ut problemen. Samtal är ju egentligen lagarbete och man upprepar, förklarar och ber samtalspartnern bekräfta att hon/han har förstått (se även Zeevaert 2003). Ackommodation förekom i begränsad omfattning, samtidigt som samtal av denna typ utgör en mycket dynamisk inlärningskontext, som med tiden eventuellt kan leda till en högre grad av språklig anpassning. Upptäcker man att ett visst ord vållar problem så finns det ju ingen anledning att gå i samma fälla gång på gång. En vanlig föreställning är ju för övrigt att det vid internordisk kontakt uppstår någon form av "skandinaviska".

Därmed är vi inne på den *språkliga anpassning* eller *ackommodation* som brukar följa vid en längre bekantskap med en annan varietet. När det gäller förhållandet danska-svenska har sådan kontakt bland annat studerats av Haastrup & Teleman (1978), och för närvarande pågår i Uppsala ett avhandlingsarbete där Karin Ridell (under arbete) analyserar den språkliga anpassningen hos svenska äldrevårdare som pendlar från Hel-

singborg till Helsingör. Resultatet av sistnämnda projekt visar att förståelsen nästan inte vållar några problem alls, men att danskanpassning ändå sker såväl på ord- som uttalsnivå från den svenska personalens sida. Variationen är dock stor mellan de tre svenska vårdbiträden som närgranskats, och omfattningen av danska inslag är i kvantitativa tal inte särskilt stor.

Vad omfattningen beträffar visar Ulla Rasmussen (2002) samma sak inom det så kallade DASVA-projektet, en förkortning som ska uttydas "dansk-svensk ackommodation", och som utgör den danska delen av det nyss nämnda projektet Bron och språket. Rasmussen studerade dyader och gruppssamtal arrangerade mellan danskar och svenskar, med olika grad av grannspråkserfarenhet. 15 personer deltog och förutom att de spelades in så intervjuades de och testades på sin grannspråksförståelse. De fick också fylla i en enkät med uppgifter om hur mycket kontakt de hade med grannspråkstalare och hur de såg på sitt grannland, sitt grannspråk och på integration i Öresundsregionen (Rasmussen 2002:3–4). Personerna hämtades från tre olika arbetsplatser i regionen. SAS på Kastrup har både svensk och dansk personal, medan posten i Köpenhamn respektive Malmö företrädesvis har danska respektive svenska medarbetare. Informanterna var vuxna personer mellan 21–57 år med en medelålder på 41 år. Tanken var att jämföra högkontaktarbetsplatsen (SAS) med lågkontaktarbetsplatsen (posten) och att på bägge arbetsplatserna separera en grupp som var grannspråkspositiva från en grupp grannspråksnegativa. Detta sistnämnda lyckades inte helt, för det var svårt att hitta några negativa på SAS. Sammanlagt anordnades samtal i tio olika dyader/grupper. Rent generellt var graden av ackommodation också här förhållandevis låg, men alla utom en person ackommoderade på ett eller annat sätt (Rasmussen 2002:57–58). Vanligast var att man fällde in enstaka ord från grannspråket. Samtidigt var de individuella skillnaderna påfallande stora, och två män kom att ensamma stå för en rätt stor del av beläggen (de hade 5–6 % vardera mot ca 1 % för de andra personerna). Mest ackommoderade de svenskar som jobbade på SAS i Köpenhamn, och kontaktfaktorn visade sig alltså avgörande, dock så att danskarna inte ackommoderade i svensk riktning, inte ens när det gäller räkneorden. Vi ska minnas att de rörde sig på hemmaplan, och vid mer fördjupad kontakt tycks det vara "gästens" sak att anpassa sig.

Annars har tidigare forskning (se till exempel Börestam 1991) ofta visat att danskarna gjort större ansträngningar än svenskarna, vilket kan

vara logiskt i det fall förståelsen är asymmetrisk till danskarnas fördel. Den som kan bäst kan också göra mest. Nämda undersökning baseras dock på vad som sker vid nordiska möten, dvs. på en mer neutral arena. I Öresundsregionen ska vi minnas att Malmöborna kommer i kontakt med befolkningen i en storstad och att skåningen i denna relation är "lillebror". Rasmussen (2002:80) skriver: "Uden at ville generalisere ud fra de femten Øresundsborgeres sproglige adfærd i DASVA's dansk-svenske samtaler, skal her argumenteres for, at billedet af dansk-svensk kommunikation ikke er så enkelt, som man kunne få indtryk af i den tidligere forskning på området." Dette skriver jeg gerne under på.

Haastrup & Teleman's undersökning (1978) är tyvärr äldre men därför inte irrelevant. Det rör sig om en intervjuundersökning bland svenska akademiker verksamma vid universitetet i Roskilde, totalt ett tjugotal. Teleman tillhörde själv denna grupp och undersökningen föranleddes delvis av det stora intresset för dessa frågor bland de svenska universitetslärarna. Rapportförfattarna skriver att det är en anomali att tala olika språk, och att det ligger i interaktionens idé att samtalet förs på ett språk (Haastrup & Teleman 1978:28). Nästan alla svenskar påverkades av danskan och kom att tala någon form av blandspråk, dock med stor variation (Haastrup & Teleman 1978:21). Med graden av blandspråk som måttstock kunde de urskilja tre strategier:

(A) Svenska.

(A/B) Svenska med större eller mindre inslag av danska ord med svenskt eller starkt modifierat danskt uttal ("skandinaviska").

(B) Danska (med mer eller mindre utpräglad svensk accent).

Språktyperna är inte klart avgränsade, utan snarare är det fråga om en skala på vilken individen rör sig. Hur långt man går i anpassningen beror på en rad faktorer, såväl språkliga, situationsmässiga som individuella. Dessutom rör det sig inte om något stabilt system utan om ständig utveckling och förändring. Även svenskan (A) kan innehålla en hel del danskhet, ofta då av namn- eller citatkaraktär. Sådana ord saknar i regel en klar motsvarighet på modersmålet (jfr Nordenstam 1979:54).

I blandspråket (A/B) är danska ord inkorporerade, uttalade på svenska eller på danska. Vanligast är att uttala dem på svenska (Haastrup & Teleman 1978:21): "Annars är det konstitutiva draget för (A/B) att svenska ord byts ut mot danska, medan uttalssystemet är så gott som intakt."

För den sista strategin, ren danska, gäller att man försöker tala danska; ofta med brytning (Haastrup & Teleman 1978:22). Karakteristiskt är vidare att en dansk lyssnare kan ha svårt att skilja åtminstone mellan (A/B) och (B). Att nordbor inte alltid har klart för sig när en annan nordbo växlat till lyssnarens eget språk har många burit vittnesbörd om (jfr Haugen (1953:234). När det gäller själva förekomsten av en blandspråksstrategi av denna art är den enligt Haastrup & Teleman mest sannolik där språk är så lika som i Skandinavien. Speciellt anmärkningsvärd är möjligheten att integrera ord från grannspråket och uttala dem på sitt eget språk. Med större avstånd mellan språken blir det mer naturligt att växla mellan A och B genom att medvetet byta hela systemet, vilket också var vad de andra utländska lärarna i Roskilde gjorde.

Inställningen till språklig blandning är av betydelse och kan påverka de val som individen gör (Haastrup & Teleman 1978:23). Då man talar blandspråk hamnar man lätt i ett språkligt ingenmansland vilket påverkar språkformens status i negativ riktning. I skrift är blandningen särskilt belastande, men där är också medvetenheten störst. Språkblandning analyseras ofta av språkvetare liksom den bedöms av interagerande lekmän som rätt eller fel ur det ena språkets perspektiv.

För bedömningar av integrationsprocessen ur språklig synvinkel, se Teleman 1999, 2001 och Gregersen 2003 som bägge diskuterat tänkbara konsekvenser av ett allt tätare dansk-svenskt samspel i Öresundsregionen. Två ytterligheter kan tänkas, nämligen språklig sammansmältning mellan danska-svenska och större tvåspråkighet i området. En större tvåspråkighet, och därmed språklig separation kan tyckas paradoxal, men för den händelse produktiv språkfärdighet kommer med i bilden blir kraven att hålla isär språken större. En tendens i denna riktning kan skönjas i ansatserna att starta danska klasser på svenska sidan sundet, något som ibland omnämnts i pressen. I Upsala Nya Tidning återgavs exempelvis den 20 februari 2005 en TT-notis med rubriken "Dansk-svensk klass på väg i Skåne". Till situationen hör, som jag tidigare nämnt, också att vi har skånskan som en språklig mellanform och att skåningarna möjligen identifierar sig mer med Danmark än vad danskarna identifierar sig med Skåne.

Min uppgift här har varit att beskriva hur ett antal invandrade personer kommit att bli integrerade i Öresundsregionen. De flesta har förhållandevis intensiv grannspråkskontakt, precis som de personer Haastrup & Teleman (1978) intervjuade. Någon uppdaterad bild av hur flyttargruppen

beter sig finns dock inte, men för att ha åtminstone något lite att relatera mitt resultat till har jag uppsökt två personer med infödd bakgrund och låtit dem besvara samma frågor som invandrarna. Vad jag velat fastställa är om mina invandrade informanter beter sig ungefärligen likadant eller om deras strategier är väsensskilda.

5.2 Två förstaspråkstalare berättar

Vi har i föregående kapitel kunnat konstatera att allt fler danskar och svenskar numera i Öresundsregionen kommer i allt tätare kontakt med varandra. Förutom indirekta kontakter via etermedia, press och liknande som länge betytt mycket för grannspråksförståelsen i regionen så rör det sig om direkta möten såväl av tillfälligt som av mer permanent slag, och bron har kommit att underlätta bägge. För att ha något att relatera andraspråkstalarnas erfarenheter till har jag alltså också intervjuat två personer med danska respektive svenska som modersmål, och som bägge kan sägas vara integrerade i den dansk-svenska språkgemenskap som karakteriserar regionen. Informanterna är lika lite som huvudinformanterna valda såsom representanter för en större och väl penetrerad grupp, utan är likasom de andra tänkta som exempel. Det enda kravet när de valdes var att det skulle vara en svensk som kommit i närkontakt med danska språket, och en dansk som på motsvarande sätt konfronterats med svenska. De som kom att medverka var Lars (f. 1963), en svensk man bosatt i Köpenhamn sedan nästan 20 år, samt Else (f. 1977), en dansk kvinna som sedan 1,5 år bor i Malmö och pendlar till sitt arbete i Köpenhamn. Else kommer ursprungligen från Sönderjylland, medan Lars är skåning. Else är fortfarande dansk medborgare medan Lars har bytt sitt svenska medborgarskap mot ett danskt. Else är akademiker och lärare medan Lars har varit mångsysslare men numera är fast anställd som konduktör på DSB. Bägge informanterna påträffades via nätet, Lars genom att han är med i en förening för svenskar i Danmark, nämligen "Interesseforeningen Svenskar Andra Sidan Sundet" (SASS), Else tack vare att hon startat en lokalgrupp för danskar där hon bor¹³. Både jag och Pernille Folkmann, min assistent, deltog i intervjuerna som utfördes i augusti 2005. De utfrågades enligt

¹³ SASS har adressen www.andrasidansundet.se medan Else hittades via www.oresundsinfo.dk

samma mall (se bil. 1) som de icke-nordiska invandrarna, och nedan kommer jag att redogöra för vad var och en berättade, med början med Else. Vid intervjuerna förekom en liten översättningsövning, och om den kan man läsa mer i avsnitt 6.1. Eftersom redogörelsen innehåller rikligt med citat ber jag läsaren att först sätta sig in i hur transkriptionen gjorts. Detta framgår av avsnitt 6.2.

5.2.1 *Else, dansk i Malmö*

Else tillhör den allt större skara av danskar som väljer att bosätta sig på den svenska sidan sundet eftersom det numera är både lättare och billigare att hitta bostad på den svenska sidan. Tack vare Öresundsbron kan man sedan pendla till sina arbeten i Köpenhamn utan att restiden blir längre än i storstadsområdet. Hon och hennes man köpte ett litet bostadsrättsradhus i en av förorterna till Malmö i början av 2004, och hade alltså vid intervjutillfället (19 augusti 2005) bott i Sverige knappt två år.

Else kommer från ett hem med medelklassbakgrund och hon växte upp i södra Jylland nära danska gränsen. Därför talar hon även sønderjyska, en starkt utpräglad dialekt. Hon behärskar också tyska, och har vuxit upp med tysk radio och tv. Hennes dialekt märks vid intervjutillfället knappast alls, något som Pernille påpekar. Att den är borta är dock ingen tillfällighet, och Else berättar:

ELSE: Altså, det er en kombination af, at da jeg gik i folkeskole, da måtte vi ikke snakke sønderjysk. Da skulle vi tale rigsdansk, fordi vi fik at vide, ellers så kunne man jo ikke forstå os, og man fik for mange stavfejl og sprogfejl, når man sådan videreuddannede sig. Så det lærte vi. Der havde jeg masser af kammerater og vi talte også rigsdansk sammen, og hvis vi så legede sammen i fritiden, så slog vi over og så talte vi sønderjysk sammen. Og så i syvoghalvfems ((1997)) tror jeg det var, der flyttede jeg til København for at læse [], men allerede i gymnasiet, der fik jeg en kæreste, som nu er min mand, og hans mor og far, de kommer faktisk fra København [], så jeg har jo aldrig snakket sønderjysk med ham.

Eftersom vana vid språklig variation hör till den del av bakgrunden vi ville belysa, är den dialektala bannlysningen av intresse. I dag händer det till och med att hennes släktingar talar riksdanska med henne i telefon, eftersom de är så vana att ta hänsyn till hennes make. Då ber hon dem uttryckligen att växla till dialekt i stället. Else är dock i dag glad för sin

dialektala bakgrund och den språksyn hon uppfostrades med verkar hon ha tagit avstånd ifrån.

Bägge makarna pendlar till sina arbeten i Köpenhamn, och trivs bra i Sverige. Enligt Else är det dock svårt att komma i kontakt med svenskar:

ELSE: Ja altså, vi kender faktisk ikke ret mange svenskere. Vi synes det har været enormt svært at komme i kontakt med dem. Altså vi har jo foreningsmøder et par gange om året, og der kan vi godt lige sidde og snakke lidt med dem, man nu sidder ved siden af, men det er ligesom de er meget reserverede. Og vores nabo har vi da hilst på og sagt hej til, når de er gået forbi herude. Men det er faktisk først efter vi har fået hund, og ((skratt)) vi har det tilfælles at vi står og taler i længere tid.

Else menar alltså att det kan vara svårt att komma i närkontakt med svenskar, vilket för övrigt är vad många andra invandrare också berättat. Här kunde man tro att danskar skulle ha lättare, men Else säger att det kanske till och med har att göra med att de *är* danskar:

Altså der er – fornemmer jeg – meget forskellige holdninger til det der med, at danskerne flytter her til området, ikke? Fordi en ting er jo, at ja vi bringer penge med os, og vi har et større forbrug, og vi tjener godt. Men vi er jo også med til at hæve huspriserne. Så mange af de svenskere, der bor her, har svært ved at købe hus.

De har därför inget större svenskt umgänge, men de träffar ofta ett äldre danskt par som de först tog för svenskar. I området bor det cirka 6 andra danska par.

ELSE: Altså vi kender et ældre ægtepar, som vi så til at starte med troede var svenskere. Men det viste sig, at de var faktisk også danskere begge to, men har boet her i 35 år ((skratt)) eller noget i den stil, ikke? Så nej, sådan på mere vennebasis, der kender vi faktisk ikke nogen svenskere.

När jag frågar hur det går med svenskan säger hon själv att det är en rätt speciell erfarenhet:

ELSE: Jamen, jeg vil sige, at jeg synes, det har været meget interessant, selv om vi er sat i den her situation, hvor man skal lære et sprog i et land, man er flyttet til og man er lige pludselig selv indvandrer, ikke? [] Så kan jeg da godt mærke, at der er noget om det der med, at når man har BRUG for at kunne nogle ord for at kunne kommunikere, så er man meget mere motiveret for

at lære det, ikke? Så i forhold til da vi flyttede herover, hvor jeg jo stort set ikke kunne meget mere end fire-fem svenske ord tror jeg ((skratt)), så kan jeg mærke, at især mit passive ordforråd er blevet ENORMT stort. Jeg forstår rigtig meget, men vi GØR også hvad vi kan. Vi går til foredrag på biblioteket, og vi læser også svenske bøger og vi ser svensk TV og forsøger at snakke så godt, som vi nu kan, og det lyder ikke så svensk, som jeg gerne vil have det til endnu. Men der hvor jeg ligesom kan nogle ord, hvis vi fx går tur og møder nogen, så prøver jeg så at bruge dem.

Else försöker alltså lära sig så mycket svenska som möjligt, och hon upplever att det passiva ordförrådet har gått fort att fylla på. Här har svensk text i alla former varit viktigt, inte minst textremsorna på tv.

Jeg kan mærke, det at jeg har læst bøgerne på svensk, og jeg kan mærke at jeg også, altså vi sætter undertekster på TV, hvis vi ser svenske film eller noget, for at ligesom, hvis nu det er nogen, der taler MEGET hurtigt, så kan man støtte sig til teksterne. Men samtidig så kommer de der kombinationer ind også – på lystavlen. Jeg kan simpelthen ikke svare på, hvor jeg kan dem fra, fordi de var der bare.

Så gott hon kan använder hon också redan nu svenska språket produktivt:

ELSE: Ja [jeg snakker svensk] Jeg tror der er nogen der har fundet på fænomenet "svansk" i stedet for ((skratt)). Det er en blanding ikke også? Jeg taler det ikke flydende, og der kan jeg godt mærke, at vi kender ikke nogen svenkere, og at jeg arbejder i København. Det er helt tydeligt for mig.

Hon anger själv att det blir svanska för att hon saknar praktik och förebilder, och i framtiden skulle hon gärna vilja gå kurs i svenska. Som exempel på svanska ger hon satser med svenska ord, såsom: "Vi har svenske *kompisar*." Ett annat exempel gäller hunden:

ELSE: Vi mødte en mand, da vi var ude og gå tur forleden aften, der også havde en hvalp, hvor han sagde: min den bliver rigtig stor. Så sagde jeg: Ja det ser man på *tassarna*. Altså der er, de der små ting, hvor jeg tænker: når jeg KAN, så prøver jeg også. Fordi jeg tænker, når det er i mødet med andre mennesker, der er et eller andet med – tænker jeg – når jeg møder nogen og de gør sig umage for at prøve at kommunikere på dansk, at jeg får en anden respekt for dem og en anden imødekommenhed. Og den vil jeg jo gerne have den modsatte vej rundt.

Else menar alltså att hon är i en situation där hon bör bjuda till och visa sin goda vilja genom att anpassa sig språkligt. Självt upplever hon att hon mestadels blir förstådd.

ELSE: Ja, det synes jeg de gør. Der er selvfølgelig nogle enkelte situationer, hvor de sådan må sige ”förlåt?” Hvor man så må tage det langsomt, ikke?

När det gäller den egna förståelsen av svenska säger hon att hon *inte* förstod svenska när hon först kom. Antagligen sammanhänger det med att hon härstammar från södra Jylland. Jag går vidare och frågar om inläringen:

ULLA Var det svært [att lära sig svenska]? Hur lærde du dig? Du sa att du har læst bøcker och tittat på TV?

ELSE: Det er faktisk først efter vi er flyttet herover, at jeg sådan rigtigt er begyndt på det der med svensk TV og svenske romaner og så videre. Og så fordi jeg er født og opvokset i Sønderjylland, der kunne man ikke tage svensk TV, men det kan man jo i København og nogle steder i Nordjylland. Så i starten var det faktisk min mand, der kunne mest, fordi han havde ((skratt)) set svensk fodbold ((skratt)) på TV. Så han kunne lidt.

Därefter får hon frågan om hur lång tid det tog innan hon ”knäckte koden”, och hon säger att det gick rätt snabbt tack vare att språken är så lika:

ELSE: Ja, hvor lang tid gik der? Der er nok gået et par måneder, vil jeg tro, før jeg ligesom havde fundet sproget []. Altså der er jo den der fordel ved, at der er nogle ord, der ligner hinanden enormt meget mellem de to sprog. Så altså jeg følte mig egentlig rimelig privilegeret taget i betragtning, at nogle mennesker de kommer fra Afrika til Danmark eller Sverige eller fra Tyrkiet til Danmark og Sverige, så de har jo slet ikke det forspring, vi har.

Vissa gånger blev det dock problem, speciellt vid vissa specifika glosor:

Men det var de der lidt mere specifikke ord, hvor der VIRKELIG er forskel. For eksempel knoklede vi VIRKELIG meget med at finde ud af, hvad hedder vedtægter på svensk. Der var vi ude i noget med vores danske bank ville gerne have vedtægterne fra foreningen, og vi skulle prøve at forklare foreningsformanden og viceværtten, at jamen det var altså nogen *papper* med regler på for foreningen ((skratt)). Nu ved jeg så det hedder *stadgar* ((skratt)). Det husker

jeg til evig tid. Men sådan nogle meget meget specifikke ord, det synes jeg var rigtig svært.

En annan sak som är svår gäller den skånska varieteten:

ELSE: Og så, når man møder nogen, der taler skånsk. Det synes jeg på mange måder er RIGTIG vanskeligt og samtidig med så har jeg fundet ud af, at der er nogle af lydene, som minder enormt meget om sønderjysk. Fx så siger man hvad hedder det *säger* eller sådan noget på skånsk og på sønderjysk ville man sige "saje" så DET synes jeg har været lidt sjovt.

Här ser man hur Else kan dra nytta av hela sin språkliga repertoar när hon tar in och analyserar. Där ingår även främmande språk:

ELSE: Og så, det der har hjulpet mig det er, det der med, jeg har både haft noget latin i gymnasiet og jeg kender det danske og jeg kender tysk, jeg kender engelsk, og en lille smule fransk, så der er også nogle ord, som jeg simpelthen har kunnet få på plads ved ligesom – sådan et ord som *ungefär* ((uttalas on'gefär)) siger man det på svensk, ikke? Hvor jeg tænker "ungefähr" ((tyskt uttal)) på tysk. Så det har hjulpet.

För att lära sig svenska övar paret tillsammans, och då vågar de prova på att prata svenska utan att skämmas. Många gånger finner de att språket låter rätt roligt:

ELSE: Og så er det indimellem, så går vi i virkeligheden, når vi går tur så går vi og leger lidt med sproget. Så kan det være, at en af os har hørt nogen sige et eller andet i Coop ((ko'åpp)) eller Konsum ((kon'sum)) hedder det jo her, og kan man godt gå sådan lidt: hi, hi, det lød skægt. Det må jeg prøve at sige, og så siger den anden efter. Og vi ville aldrig nogensinde gøre det, når der var en masse andre mennesker, men det er altså den der lidt legende måde, at man går og gentager hinanden og imiterer og "ved du hvad det hedder?" og sådan ikke. En overgang, der havde vi også en lille konkurrence fx hvor, når vi sad og spiste aftensmad, så sige: jeg kan sige det og det ord på svensk. Og så skulle den anden svare med et nyt ord og så blev man ved, og så kunne vi se hvor langt vi egentlig kom, hvor mange ord vi ((skratt)) kunne og sådan, ikke. Så jeg tror det er noget med også at prøve at interessere sig for sproget. Altså overdrive udtalen det kunne jeg ikke drømme, når jeg står over for ((skratt)) nogen jeg rent faktisk vil kommunikere med, men herhjemme er det sådan set udmærket.

De har också stor nytta av det äldre danska paret som de umgås med:

ELSE: De er sådan lidt som bedsteforældre for os. Så dem har vi brugt rigtig meget. De kan jo ENORMT meget svensk og det er sådan et forum, hvor man føler sig tryk og der kan man godt dumme sig, ikke? Så indimellem, så har vi sagt: Hvad hedder det? Og så har vi siddet og øvet os sammen med dem: Og sådan hedder det okay ((skratt)). Jeg synes, det går fantastisk godt i forhold til, hvor længe vi har boet her.

Bägge de sista exemplen demonstrerar hur roligt de tycker svenskan låter, något som jag faktiskt inte tror att någon av invandrarna skulle tycka. Dessutom tycks det för Elses del ha gått rätt så fort att komma in i språket. Beträffande hennes språkvanor i Sverige frågar jag om hon använder danska eller svenska till exempel när hon handlar:

ELSE: Det er en kombination også. Hvis jeg går over og køber ind her, så noget af det som vi synes er dejligt det er, at personalet hilser, ikke? ((skratt)) Og vi kan mærke nu også, at de ved vi hører til her, og så kunne jeg aldrig nogensinde drømme om at sige goddag eller hej, der siger jeg *hej*, og når jeg går siger jeg *hej då*. Hvis jeg skal betale, så siger jeg også *på summan tack* og sådan nogle ting, ikke. Alltså, der hvor jeg kan, der bruger jeg det.

Just i affären har de också mött stor välvillighet från personalens sida, även om Else inte tycker det är deras sak att anpassa sig språkligt:

Og vi har sådan moret os en smule over, at der var nogle bestemte damer derovre som sad i kassen, ((skratt)) som faktisk var begyndt at prøve at sige hej på dansk, når vi kom ((skratt)). Hvor vi syntes, at det var jo ikke nødvendigt, for det er jo OS, der er kommet til Sverige, så det skal være omvendt, ikke ((skratt)). Så jeg bruger det, der hvor jeg kan.

Elses uppfattning är annars att det är lättare som dansk att bli förstådd i södra Sverige än längre upp i landet. På semestern fick hon använda de svenska ord hon kunde samt tala så tydlig danska hon bara kunde:

ELSE: Jeg synes, at der hvor man hurtigst bliver forstået, det er her i området. Da vi var i Stockholm, der skal man VIRKELIG tale langsomt og tydeligt og gentage og sådan, oplevede jeg. På de ord, hvor vi ikke kunne det på svensk, ikke?

Engelska har Else aldrig tagit till och skulle inte heller drömma om att göra det, bland annat för att hon känner till föreställningen om en nordisk språkgemenskap:

ELSE: Nej! ((skratt)) Det ville jeg virkelig synes var for underligt. To nabo-lande, der har så meget sprogfællesskab og så skulle ty til et helt tredje fuldstændig fremmed sprog. Det ville jeg virkelig– Jeg kan selvfølgelig blive nødt til det, måske hvis jeg skulle havne i en situation, hvor jeg VIRKELIG ikke kunne gøre mig forståelig.

Else är även intresserad av att lära sig skriva svenska, och eftersom hon är lärare är det väl också naturligt att hon funderar över det svenska rättstavningssystemet som sådant:

ELSE: Ja, ((skratt)) det har jeg [provat skriva svenska]. Det er det der med motivationen igen. Jo, det har jeg. Altså, jeg er jo ret fascineret af, at jeg synes at svensk er meget lydret i forhold til dansk. Og jamen jeg ved ikke, om det også er fordi jeg interesserer mig så meget for sprog, at jeg ligesom fornemmer at der er nogle bogstavkombinationer, der også ligesom bliver hyppigt brugt. Så jeg har kastet mig ud i, fx da vi skulle have Karo der. Da skrev jeg jo mail og så, så meget på svensk som muligt, og nogle enkelte ting måtte jeg så slå op i en ordbog, ikke? Jeg har mailet med forsikringsselskabet og med dyrehospitalet, så det gør jeg, Så godt som jeg nu også kan.

ULLA Då är det inte bara enstaka ord utan då är det också att du skriver ”är” i stället för ”er”?

ELSE: Ja, ja lige præcis.

Som lärare i en dansk mellanstadieklass kan hennes elever emellanåt också dra nytta av hennes svenska erfarenheter:

ELSE: Og netop fordi jeg jo faktisk underviser i dansk i fjerde klasse, og vi har jo hele det her nordiske perspektiv, som vi skal tage med ind i undervisningen også. Men der snakker vi meget om det der med lyde, og hvordan kan man huske, hvordan ord staves. Og der har jeg også vist dem, at jamen på SVENSK, der er det FULDSTÆNDIG lydret det ord, men det er det bare ikke på dansk, vel ((skratt)).

En viktig fråga för framtiden är familjens eventuella barn och deras uppväxt i Sverige. Else säger att barnen självklart ska gå i svensk skola, men att hon själv vill lära sig svenska så pass bra att hon kan hjälpa barnen med sina läxor. Pernille påpekar då att barnen kommer att bli tvåspråkiga:

ELSE: Vores børn, ja ja, det ville de. Ja, selvfølgelig. Men der er jeg sådan lidt spændt på, hvis det også lykkes, at lige pludselig (at skrive). Nu fordi jeg selv er lærer, så kender jeg jo også den her problematik med tosprogede børn og deres familier, og de har svært ved at få hjælp til deres lektier og sådan no-

get, hvor jeg også tænker jamen, kommer vi nu til at få problemer med at kunne støtte vores eventuelle børn, når de skal til at gå i svensk skole? Vil der være nogle svenske lektier, som vi IKKE kan hjælpe dem med?

Vad gäller det äldre danska paret i bekantskapskretsen så talar de numera allt oftare danska med varandra. Det faktum att vännerna lärde sig svenska så bra inger dock Else hopp:

ELSE: Jamen de er faktisk nærmest i stand til at skifte vil jeg sige []. Og vi havde godt hørt, at de havde talt men de boet her i nogle og 30 år, og de ARBEJDER her og de har svenske venner og sådan, så de talte faktisk ikke ret meget dansk. Det gjorde de så i starten med os, kan man sige. Og er også begyndt at gøre det lidt mere indbyrdes igen. Fordi de så til gengæld havde fået den fornemmelse af at hov, der var egentlig meget DANSK de havde glemt. Så jeg tænker bare: der er håb forude, for os andre.

Exemplet visar också hur viktigt det är att värna det egna modersmålet, och Else har redan hunnit märka att vissa svenska drag smugit sig in i hennes danska:

ELSE: Men altså jeg har da tit til tider godt kunnet mærke at der er et par enkelte småord fx da jeg skulle sidde og lave en ugeplan til min klasse, hvor jeg havde skrevet at det ville foregå som VANLIGT, hvor jeg pludselig tænker: Kan man egentlig sige det på dansk? Og så spurgte jeg Torben: Kan man egentlig sige det? Ja, siger han, det mener jeg godt man kan, men det er nok rimelig FORÆLDET dansk i virkeligheden. ((skratt)) Nå, for søren. Og hvad var det også jeg fik sagt på et tidspunkt? Der var nogle af børnene, som også sagde: Det kan man ikke sige!

Då Else får i uppgift att översätta en svensk text till danska samtidigt som hon ”tänker högt” så säger hon att hon först brukar ta de längre orden, eftersom det i regel är dessa som kräver en insats i motsats till de kortare som hon bara översätter rakt av:

ELSE: Jamen det jeg umiddelbart gør, og det kan jeg mærke med det samme. Jeg kigger efter de længere ord med nogle af dem, der har nogle specifikke ordbilleder. Så det første, der falder mig i øjnene, det er *trædgård* og det er lunsj ((dansk uttal)). Og så er det dem man lige bearbejder og så resten det er jo småordene som man lige bytter ikke.

Därefter presterar Else en felfri översättning, och tvekar först när hon kommer till ”korkskruv”, ett ord som hon säger att hon inte kan. Hon gissar dock alldeles rätt eftersom hon kommer fram till vinoplukker/proptrækker. Själv säger hon att det var så här hon listade ut det:

ELSE: Men fordi jeg så ikke umiddelbart kender det, men det er et af de første ord jeg ser i sætningen, fordi det er langt og så deler jeg det simpelthen op, og så siger jeg: Okay, det er noget med kork. Skrue skrue kork og skrue, jamen så må det nok være en proptrækker, ikke?

Eftersom det rörde sig om ett sammansatt ord, delade hon alltså först upp ordet i dess originaldelar, och får på så sätt två ledtrådar att utgå från. Därefter kommer vi till ”löskokta ägg”, som kan härledas ur kontexten men som låter väldigt underligt i danska öron:

ELSE: Ja, og det der så springer mig i øjnene, det er noget med æg og ”löskokta”. Det må jo nærmest være blødæg, blød blødkogte æg. Er det det? Ja. Og det synes jeg er rigtig morsomt på svensk ikke også, fordi ((skratt)) jeg tænker på et LØST æg, ikke? ((skratt)) Det giver mig nogle enormt morsomme billeder inde i hovedet.

Här får vi ett prov på hur roligt grannspråk ibland kan låta (se ovan) vilket tydligt visar vilken associationsrik klangbotten de språkliga jämförelserna vilar på. Else säger själv att det är här hon har sitt försprång före invandrarna:

ELSE: Men det er også det jeg mener, når jeg siger, at jeg har følt, at jeg har en kæmpe fordel ikke også, fordi at der er bare nogle ord, som helt naturligt, selvom de ikke er ENS med dansk, så minder de så meget om, at jeg tænkte det er det mest naturlige, at det er det ord på dansk, ikke?

Man kan med andra ord säga att Else inte bara ser de naturliga översättningarna utan även de onaturliga, de som kan avfärdas, och som man kan skratta åt. Större svårigheter erbjuder verbet *käka*, ett frekvent vardagsord med innebörden ’äta’. Meningen lyder på svenska: ”När de hade käkat frågade Åke vad Ingrid hade lust att göra.” Här gissar Else fel, antagligen på grund av att kontexten strax innan leder henne in på fel spår:

ELSE: Nå øh, skal du altid klage sagde Åge. Kunne du ikke være en smule venligere? Ehm Så er der et, jeg ikke er HELT sikker på. Jeg ville gætte på, det er noget med at småskændes?

ULLA Nej det är ett sånt vardagsord, som. Hade du träffat svenskar i hemmet då hade du lärt det där direkt.

ELSE: Hvordan siger man det på svensk?

PERNILLE: Käkat.

ELSE: Käkat.

Else konstaterar att det ordet känner hon inte till, och att det inte heller ger upphov till några associationer. När hon fått veta att ordet är synonymt med verbet äta, och att det hör ihop med substantivet käke drar hon sig dock till minnes att hon nyligen mött sistnämnda ord:

ELSE: Nåh, jo jamen det har jeg faktisk lige hørt i går, da jeg snakkede med en skånsk dame. Det er rigtigt, hun var ved at beskrive sin hund. Okay, fint.

Sekvensen slutar med att Else erinrar sig ordet käke från ett samtal dagen innan, åter igen i hundsammanhang. I samband med översättningen kommer vi också in på så kallade lömska ord, och Else nämner ett par sådana som hon haft anledning att lära sig, såsom skillnaden mellan köttbullar och frikadeller. Några problem tycker hon dock inte att sådana inslag vållat eftersom hon fångat upp dem i sitt sammanhang, vilket jag antar att hon avser med att ha tagit dem ”i opløbet”. Slutligen kommer vi in på kulturella likheter och skillnader mellan länderna:

ELSE: Det kommer lidt an på, på hvilke områder vil jeg sige. Som UD-GANGSPUNKT da vi flyttede herover, der havde vi det sådan, at SÅ forskel-lige tror vi egentlig heller ikke landene er, men der er så også helt klart nogle områder, hvor vi sådan har tænkt: Gud altså! Er det sådan her, ikke?

Därefter berättar Else om hur de vid ett tillfälle hamnat i ett riktigt ingenmansland där inga av ländernas trygghetssystem har gällt. Andra erfarenheter av liknande art ger prov på en fullkomligt hejdlös svensk byråkrati, och inte heller mottagandet på den svenska sidan var alla gånger det bästa. Att komma i kontakt med svenskar är som sagt inte heller lätt. Sammanfattningsvis menar Else att byråkratin och kulturella skillnader varit mycket viktigare hinder än det rent språkliga, som snarast tycks utgöra en krydda i vardagen.

För att summera det intryck Else ger av sin språkliga situation, har hon fortfarande sitt språkliga fotfäste i det danska språket. Hon talar danska i hemmet och hon pendlar dagligen till sitt arbete i Danmark. Else har dock successivt börjat lära sig svenska, något som hon inte kunde vid ankomsten till Sverige eftersom hon härstammar från Sönderjylland. Hon ser på svensk tv och läser svenska böcker. På skoj talar hon och hennes make ibland svenska. Else har också börjat ta in vissa svenska ord som hon anser sammanhanget kräver. På så sätt menar hon att hennes språk allt mer blivit ”svanska”, en språklig hybrid med inslag av bägge språken. Som hon ser det är dock svenskan bara en startpunkt och i framtiden – när hon får tid – ska hon lära sig svenska riktigt ordentligt, då inte minst med tanke på de tvåspråkiga barn som familjen förhoppningsvis snart ska få.

5.2.2 *Lars, svensk i Köpenhamn*

Lars flyttade till Danmark i slutet av 80-talet, eftersom han då hade en dansk flickvän. Han genomgick en tvåårig utbildning på HF¹⁴, vuxengymnasiet i Danmark. I samband med detta bestämde han sig för att gå över till danska, och sedan länge talar och skriver han språket obehindrat. Under intervjun (18 augusti 2005) växlar han därför mellan danska och svenska, vilket också faller sig naturligt eftersom Pernille vänder sig till honom på danska, jag på svenska. Lars beskriver Skåne som ett gränsland och framträder själv på många sätt mer som Öresundsbo än som svensk eller dansk. Han är ogift, drygt 45 och jobbar numera som konduktör på danska DSB.

Lars växte upp i Helsingborg, i en familj med arbetarbakgrund, och han såg ofta dansk tv under uppväxten. Annars hörde han ingen danska, och ingen av hans föräldrar var från regionen. Hans mamma är tyska och pappan kommer från Mellansverige. Mamman talade dock aldrig tyska med honom, men eftersom språket förekom mellan andra familjemedlemmar lärde han sig det ändå genom att lyssna. När han var 16 år flyttade familjen till Österlen, där han blev retad för sin ”fina” Helsingborgsdi-alekt, vilket ledde till att han ”breade till” sitt tal. På Österlen hände det också till en början att han själv hade svårt att förstå vad folk pratade om:

¹⁴ HF står för Højere forberedelseeksamen och är en tvåårig vuxenutbildning på gymnasial nivå, ungefär motsvarande kommunal vuxenutbildning (komvux) i Sverige.

LARS: Jag har inte problem NU men jag hade problem när jag flyttade dit innan, och nu har jag sen efteråt, efteråt upptäckt, jamen, DET jag hade problem med det var ju en del danska ord dom använder fortfarande i dialekten där som jag inte hade helt koll på då va.

ULLA: Men så, du blev bättre på danska så gick det bra?

LARS: Ja precis, då upptäckte jag ju hur skånska dialekterna plötsligt, jaha, när dom brer på och dom pratar konstigt dom gamle människorna på landet och sånt, så kan man ofta spåra det till danskan, förvanskad danska va, för det är ingen som har vårdat den, sen den var danska va, men den finns KVAR.

Vi kan notera att Lars haft liknande upplevelser av dialektal intolerans som Else. När han först kom över till Danmark, så var det hur som helst med skånska i bagaget. En vanlig uppfattning bland danskar är att de förstår skånska sämre än rikssvenska, något som Lars vänder sig emot för han menar att danskar faktiskt är dåliga på att identifiera skåningar:

LARS: Så jag vet inte det där, men jag har hört det där många gånger och det kanske ligger nånting i det. Men det är inte ALLTID det stämmer för jag har kollat folk, så har dom inget som helst begrepp om det själva. För om skåningarna är dåliga på sin egen historia så är danskarna precis lika dåliga på skånsk historia, och dom har heller inte fått lära det. Det har alltid varit en barriär i Öresund sen dom landskapen försvann från Danmark va. Det har varit en barriär, mental barriär, från bägge sidor på nåt sätt, man har bara stängt av.

Lars menar att det tidigare alltså varit en slags mental skiljelinje mellan Danmark och Sverige i regionen. Själv bortsåg han från detta och bestämde sig för att satsa på en framtid i Danmark, och till beslutet hörde givetvis att han hade en dansk fästmö.

LARS: Tror jeg sådan set bare ikke, jeg vil bo her [] som svensker, ikke, ren svensker, så kunne de lige så godt integrere mig, eller hvad skal vi kalde det, blive en del af samfundet.

När paret först flyttade ihop i Köpenhamn pendlade Lars till sitt dåvarande arbete i Lund. Redan då började han medvetet gå in för att lära sig danska:

LARS: Ja jag började ju till exempel, jag började ju med såna här barnkorsord kommer jag ihåg, innan jag flyttade hit, lösa barnkorsord, lära det grundläggande i stavningen och språket över huvud taget. Så läste jag böcker på

danska och, men det gjorde jag redan innan jag flyttade hit, för jag tänkte ska man prata.

Jamen, det har jeg [själv uppsökt språket], det, men det er over tyve år siden jeg besluttede mig for, fra nu af skal jeg kunne læse romaner på dansk. Der har du tid til og granske sproget og, tænke over det og slå ordene op og vendinger og så videre, ikke. Det var altså sådan, jeg legede lidt med det selv.

Skriften spelade väldigt stor roll för inläringen av språket, och Lars säger själv att han verkligen ansträngde sig för att lära sig danska grundligt: ”Jag fick ju lära på nytt naturligtvis men, jo, jag granskade hela tiden, allt skrivet, och det var ju ett bra sätt att LÄSA på det andra språket och, ta tid att granska det.” Därefter handlade det om att Lars själv tog ett medvetet beslut om att gå över till danska, även om det i början inte var felfritt:

LARS: Nej, jag började på skolan direkt då när jag flyttade över, stort sett, så det blir ju liksom, kasta dig ut i det. Där togs ju ingen hänsyn till mig där ju, jag startade ju på normala villkor, i en dansk klass då va. Det är kämpigt dom första två åren ju, så det var ju lite, inte kulturchock, kan man kalla det men ändå. Där var ju ingen speciell hänsyn till mig, så det, jag tror själv det var ett bra sätt att lära utav det.

ULLA: Skrev du på danska också i klassen?

LARS: Ja, gjorde jag, så på mitt sätt, i början då va.

Lars använde alltså inte svenska, inte heller något blandspråk vare sig svanska eller s.k. skandinaviska:

LARS: Nä, jag, *jeg prøvede*, jag försökte tala danska direkt. Säkert ELÄNDIG danska men jag VILLE prata danska.

ULLA: Du har aldrig pratat skandinaviska?

LARS: Nä, jag känner mycket väl till det, jag känner andra, jag har en bekant som har jobbat på SAS i över tjugofem år, han har aldrig bott här, han pratar ju, han är från Västerås för övrigt, så han pratar ju riktig rikssvenska och han är VÄLDIGT glad för att vara svensk också men, han har ju danskarna problem med att förstå ibland va, han pratar ju svenska konsekvent, med (danskarna) han är ju klok nog till att byta ut orden då, han märker [].

Själv föredrog dock Lars att fullständigt byta språk, något som hans lillebror brukar anmärka på:

LARS: Det är rätt enerverande. Det är min bror []. Han tycker jag, ((skratt)) danskar till det ((skratt)). Och det hugger han ofta efter, varför han gör det vet jag inte.

Även om Lars medvetet ansträngde sig för att konsekvent tala danska kunde han i början bli tvungen att ta till sitt modersmål när han behövde tänka efter, speciellt när det gällde siffrorna:

LARS: Jeg tvang mig selv. Og det var i den periode der, det svenske hele tiden kom og overskyggede og forvirrede mig []. Så når jeg stod på supermarkedet simpelthen, vidste jeg hvad hun sagde, så skulle jeg lige have den (op og vende), ah *sjuttiofem* okay, feomoghalvfjerds, *sjuttiofem* *försökte jag*. De kiggede på mig, hvorfor tøver han, *vad väntar han på?*

Ja så skulle jag vända talen i huvudet och det irriterade mig för jag hade ju fattat det va men, men för att fatta det helt så var jag tvungen att säg det för mig själv på svenska först, översätta det. Sen kom det tillbaka då, så okej, så gav jag pengarna då.

Numera behöver han dock aldrig gå omvägen via svenskan:

LARS: Det gör jag ju inte längre, det är inga problem. Jag till och med drömmar också på danska ibland har jag märkt, jag drömmar på blandat, både på svenska och danska. [Jag har] pratat jättemycket danska i drömmen, plötsligt pratar jag svenska i drömmen också. Men det svenska är starkare, det är det, om jag ska vara ärlig. Det sitter ju djupt förankrat i en.

Danskan är numera helt automatiserad, och folk kan ha svårt att höra varifrån han kommer:

LARS: Och ibland hör inte folk att jag är svensk och ibland HÖR dom jag är svensk. Och ibland hör dom [att] jag kommer från Skottland, och ibland hör dom [att] jag kommer från Färöarna eller Bornholm.

Därefter frågar jag om det skulle vara möjligt att använda svenska på jobbet. På DSB använder han danska i rollen som konduktör, och jag frågar om det där är nödvändigt att göra det:

LARS: Men, jo, visst, går det bra med svenskan men man ser gärna att dom pratar danska med varandra. DSB har bjudit på kurser det vet jag till dom som har haft problem, så dom har gått i Malmö och läst danska. På kvällskurser där. Men det går bra, det är rätt mycket svensktalande bland personalen i dag []. Där är ju svensk personal, i dansk personal, så jag tycker passagerarna

blir mer och mer vana vid det. Dom reagerar inte så mycket på det, liksom dom tycker inte inga problem. Men REN svenska det det tycker dom inte om att man pratar ju. Du kan ju inte kalla ut i tåget på ren svenska att man är på väg till Jylland till exempel, då sitter ju [folk] och säger ”er (det en) svensker og snakker” så förstår dom kanske inte allting då. Det är ju inte fair, mot systemet. Så jag tror det ligger väl i allas intresse att om man jobbar eller bor här så får man väl, åtminstone förändra sitt språk. Så pass mycket, att skillnaderna blir utplattade.

Liksom Else menar Lars att det är hans skyldighet som gäst i landet att anpassa sig även språkligt. Beträffande möjligheten att tala svenska på tåget så skulle det i detta fall handla om att uttala danska ortnamn på svenska, och jag har i andra sammanhang (Börestam Uhlmann 1996) varit inne på hur svårt det är att uppfatta just namn uttalade på ett grannspråk.

Lars menar också att svenskar, till exempel sådana som jobbar på DSB tillsammans med honom, har väldigt svårt att uttala danska namn så att det låter som det ska. Detta sammanhänger med att skillnaderna är större mellan skrift och tal: ”MEN det förstår inte svenskarna då, för dom är vana vid att det ska kunna läsas som det står.” Lars själv använder alltså danska, även i skrift, och på stavning är han så duktig att han ofta ingriper när andra har problem:

LARS: Jeg er måske lidt af et sprogtalent, det ved jeg ikke, stavningen den har ikke voldt nogen problemer. Når jeg først havde FATTET, hvordan man staver på dansk så kom det af sig selv. I dag er det mig der sidder og hjælper (når der er) problemer med stavningen. Folk er ELENDIGE til at stave.

Precis som Else menar Lars att det är kul med språk, och han ger prov på samma lekfulla attityd till inlärningsuppgiften, här om att skriva på danska:

LARS: Det är ju en kul skillnad tycker jag i och för sig va. Har man först fattat mönstret i det danska då så är det ju inget problem ju. Men man måste ju ge sig hän, fatta mönstret, så, så är det lätt tycker jag, tyckte jag i alla fall. Så är det en lek tycker jag det en LEK (tänkte jeg). Tycker faktiskt det är jättekul. Men det är ju inte alla som tycker det, det är jag klar över, för att det STÅR ju inte så, nå nå okej.

Därefter frågar jag Lars hur han klarar att behålla sin svenska efter så lång tid i Danmark, och även om han fortfarande menar att modersmålet har en särställning så märker han att danskan kommer in och påverkar:

LARS: Ja, jag vill inte säg det själv men, men jag vet, jag har hört av andra, och jag har själv upptäckt när jag går igenom saker jag skriver att, oj där är ju vissa saker som blir helt annorlunda, också ordställningen ibland, och vissa BEGREPP.

Språken är inte heller direkt utbytbara för honom, och Lars menar att danskan är ”mer rik på begrepp”, och dem han använder på danska vill han gärna överföra till svenskan:

LARS: Så när jag sitter och skriver svenska så kan såna grejer smyga in sig. Sen får jag ju en fråga tillbaka liksom, vad betyder det där du skrev där, ah vadå, aha. Så har man då använt ett, man har försvenskat ett danskt uttryck i verkligheten, va. Det har jag upptäckt flera gånger, men det har jag inte gjort medvetet, jag har sett, jaha det stämmer (inte), ja just det, ja hur fasen säger man det då på svenska och sen kan det sluta med att man får omformulera hela meningen eller två, tre meningar för att få samma mening i det va, eller liknande mening.

Speciellt rör det sig om ”korta, bra och trevliga uttryck”, och att Lars helt enkelt uttrycker sig effektivare på danska: ”medan svenskan ska du ofta förklara en lång mening, för du kan bara säg det på två, eller det är ett par ord, på danskan är det ett uttryck.” Även i skrift kan han emellanåt ha problem på några få punkter, och det gäller små förrädiska stavningsskillnader såsom exempelvis hv/v och frågan om det ska vare en eller två konsonanter:

LARS: Jo, jeg har lavet nogle fejl der, skrivet til med et l, og så. Gud hvor pinligt, nu tror hun ikke jeg kan stave, for jeg har sendt af sted på computeren måske. Tror hun ikke engang jeg kan skrive til, jo. Enkelte gange kan det forekomme, og det irriterer mig. Jeg plejer opdage det bagefter for jeg tjekker det jeg skriver. Jo det kan godt findes skrivefejl hv, hvad, vad, *det är klart jag skriver hv.*

Trots att Lars menar att svenska är hans starkaste språk har också svenska språket i hemlandet förändrats under den tid han bott utomlands:

LARS: Jag tycker jag blir lite förvirrad språkmässigt. För att, läser jag svenska i dag så, alltså modern svenska, tidningar och så vidare där är ju många, många uttryck som har kommit till dom sista tjugo åren, va. Och det är inte alla jag har snappat upp faktiskt, tro mig. Jaa vad menar dom med det, så (plötsligt) får jag sitta och tänka över det, ibland fattar jag, jaha okej. Det har

förändrats mycket, svenskan, dom här åren []. Ja det har förändrats konstaterar jag, då och då, och det är inte alltid jag förstår orden, det är vissa nya ord man har tagit in då som man inte tagit in på danskan och, andra begrepp som man har försvenskat, utländska ord, så där är en del nya ord i svenskan.

Trots detta menar han att svenskan ännu är ”gratis” medan danskan hela tiden måste utvecklas. Fortfarande är det också kul:

LARS: Min danska kan ju bara bli bättre va, min svenska kan ju inte bli BÄTTRE så att säga, medan danskan kan ju bli bättre, tycker jag själv i alla fall, så det är ju nånting jag alltid arbetar med, det är danskan. För jag tycker det är kul.

Lars erinrar sig att han under skoltiden fick viss grannspråksundervisning, även om det var ”skrämmande lite”.

LARS: Man fick läsa en dansk text, och så satt alla och fnissade lite och så förklarade fröken lite och sen, så var det väl det, till nästa år.

Ordvalet implicerar att läraren såg det som en plikt och att barnen tyckte det var skrattretande eller hur nu fnissandet ska tolkas. Lars tycker dock att man borde göra mer av grannspråksundervisningen nu, speciellt i en gränsregion som Skåne där det numera bor så många danskar.

LARS: Om jag fick bestämma skulle man ha både danska och svenska lärare och både danska och svenska i skolan []. Skåne förtjänar det som gränsregion, speciellt om man pratar om regioner så är ju Europa nu. För att få det till att fungera regionmässigt så är det ju inte ENGELSKA vi ska prata va? Ska vi hellre ha stärkt kunskap om varandra, så jag tycker man ska fördanska i Skåne och inte försvenska här [i Danmark]. Men det kommer ju, det svenska in här också va, folk har ju så mer vana vid det i dag, tycker jag nu, man märker (rörelse i) folk va. Där är fler svenskar i Köpenhamn, också jobbmässigt ser jag många svenska kollegor, många som bor här också, och dom flyttar på det sättet, och det är mer blandat.

Slutsatsen är att de nationella identiteterna har minskat i betydelse:

LARS: De ser dig ikke som en svensker mere på samme måde, de kan lige så godt se dig som en kollega eller, kan godt snakke sammen []. Det synes jeg, det mærker jeg, *jobbmässigt* i hvert fald. Og på Øresundsbroen, der er jo mange pendlere på Øresundsbroen. Jeg kan høre, det er sjovt nogle gange man ser, ser mødre med børn og så taler barnet dansk og så taler moren svensk, det er

sådan lidt (ved mig) så gør man tanker om det, nå, så, har barnet en dansk far sikkert og så går hun i børnehave herover og sen så går hun hjem til mor og så sidder moren og snakker svensk med sit barn, pjatter og snakker dansk med moren og det gør det så sjovt.

När översättningsövningen kommer fram säger Lars att ”Oh, det är kul det här!” Därpå översätter han utan problem från danska till svenska. Han översätter dock maskrosor med blommor, utan att använda ordet mælkebøtter vilket hade varit en mer precis översättning. Det finns dock ingen anledning att misstänka att han inte skulle kunna ett så banalt ord. Beträffande tillvägagångssättet säger han själv att han började med att läsa hela meningen först, vilket förstås är viktigt eftersom kontexten ofta avgör hur de enskilda orden ska tolkas.

Även om han lärde sig danska från grunden menar Lars att han givetvis hade nytta av att tala ett modersmål som är så nära besläktat med målspråket, och att han inte hade haft lika lätt om hans modersmål varit ett annat:

LARS: Det tror jag hade varit jättesvårt. Jag tror danskan är jättesvår för utlänningar. Det tror jag, jag tror svenskan är lättare.

ULLA: Varför då?

LARS: För dom kan läsa vad det står och säg det som det står, det kan dom inte på danska, så danskan är ju speciell på det sättet. Men jag gillar ju danska för den är så konservativ skriftmässigt, underbart konservativ.

De mest angelägna diskussionspunkterna för Lars är dock frågor om kultur, identitet och samhällsliv. Den första tiden i Danmark deltog han i diskursen om likheter och skillnader mellan danskar och svenskar, men han tröttnade eftersom han tyckte diskussionerna blev allt mer ytliga.

LARS: Man [för] diskussioner med folk också där man jämför, som man nu GÖR, hur man pratade, men allt det har jag ju varit igenom. Jag tycker det är så tråkigt i dag, man sitter där svenskar och danskar och jämför, ah vad tråkigt! ((skratt)) [] Svenskar och danskar älskar att diskutera likheter och skillnader och fördelar och nackdelar.

PERNILLE: Ved du hvorfor du synes det er (tråkigt)?

LARS: Det er nok fordi, jeg plejede (se til at) når folk der ikke BOR her som ikke har nogen tilknytelse, det er på et andet plan, som jeg ikke bryder mig om. Hvis det var folk der ligesom havde () noget på begge sider måske, som, havde forstand på begge sider med, med mere dybde overhovedet ikke, så var det måske sjovere at gøre det i så fald. Ellers tror jeg ikke behoven er de

samme og de der overfladiske diskussioner () politik og hvad ved jeg (bryder mig ikke om sådan der).

Lars har alltså kommit att se diskussionen som ytlig, och något han inte själv känner behov av att delta i. Själv beskriver han sig som superskåning och säger att han *till och med* blivit mer skånsk sedan han flyttade till Danmark. Han är intresserad av historia och i skolan var det ”ren svensk historia, och Skåne ur svensk, högsvensk synvinkel”. Vad han gjort i Danmark är att han ”danskat till” sin skånska identitet:

LARS: Så jag har ju fattat i dag att Skåne kulturellt har mer gemensamt med Danmark än, Högsverige. Jag älskar Sverige också va, men jag ser Sverige som ett annat land än Skåne, innerst inne.

Att ”danska till sig” var inte heller svårt för honom som skåning och man ska minnas att inte heller den svenska kulturen är enhetlig:

LARS: Jag tycker skåningarna ÄR närmare danskarna i mentalitetsmässigt och socialt, sättet att umgås varandra på va. Kanske lite mer öppnare och lite och fräckare attityd i Skåne än än du har från övriga Sverige, för att generalisera mycket det där va. Den där lugna, lugna svenskheten den är inte så uttalad i Skåne som det är i, till exempel Dalarna då []. Jag tycker dom skillnaderna upplever jag mer i Sverige att där är skillnader på folk va. Ju längre norrut man kommer från, ju lugnare är det va. Också sätt att prata på och vara, stillheten i buss eller tåg och allt sånt där det är ju bara att konstatera va. Därför menar jag att skåningar och danskar dom är lite närmare varandra. Ja, kanske det beror på att folk på att folk bor så tätt, för att dom är bönder, vad vet jag, men det kanske det är? Kanske också en gammal kulturtillhörighet som ju har varit starkare, från förr där va, tänker (tycker) jag.

Lars är sedan länge dansk medborgare, eftersom han ville rösta i det samhälle han kände bäst till:

LARS: Det var ett beslut jag tog efter sju år här. Så tänkte jag, det irriterade mig att jag inte kunde rösta, och sen irriterade det mig att jag inte visste vad det var dom pratade om där över då va []. Och då var jag ju faktiskt bättre ställd för då var det ju EU här men det var det inte där va.

Sammanfattningsvis har Lars bött förhållandevis länge i *Danmark* och eftersom han kom till en fullständigt dansk miljö bestämde han sig redan från början för att också bli dansk. Detta innebar språkbyte, och för ho-

nom var inte vare sig svenska eller svanska något alternativ. Danska språket har istället blivit hans skötebarn och han strävar ännu efter att förkovra sig. Liksom Else gör han det på ett rätt lekfullt sätt, även om språklig korrekthet för honom är viktigare än för Else, åtminstone som Elses situation ser ut idag.

5.3 Sammanfattning

Ovan har jag försökt att ge en bild av grannspråskommunikationen i ett område som allt mer borde göra skäl för beteckningen (nordisk) språkgemenskap, speciellt för att jag i detta sammanhang har antagit att det är *kontakt* som leder till att språkgemenskapen etableras. Redogörelsen för tidigare forskning inleddes med några ord om resultatet från projektet ”Bron och språket”, som på den svenska sidan innebar en undersökning av grannspråkförståelsen (danska/svenska) i några gymnasier på vardera sidan sundet. Undersökningen är till sin uppläggning att betrakta som en förelöpare till INS-undersökningen, och resultatet visade liksom denna att grannspråkförståelsen ökar med graden av kontakt samt att andraspråkstalarerna förstår grannspråket något sämre än de som har en modersmålsbakgrund.

Bilden kan dock inte begränsas till den receptiva förmågan och andra studier tyder på att man vid fördjupad kontakt modifierar sitt språk. I den danska delen av ”Bron och språket” studerades bland annat (Rasmussen 2002) hur man anpassar sig språkligt vid en situation närmast motsvarande pendling. Detsamma gäller Ridell (under arbete), och bägge forskarna kan konstatera att anpassningen i kvantitativa tal är rätt liten men att nästan alla informanter anpassar sig i åtminstone någon grad. Att skandinaver som bosätter sig i ett grannland påverkas av det aktuella grannspråket är närmast en självklarhet, och Haastrup & Teleman (1978) beskriver ackommodation som följer av långvarig kontakt med ett grannspråk. Bland deras svenska informanter fanns antagligen både pendlare och flyttare eftersom deras undersökningsort (Roskilde) ligger på pendlingsavstånd från Sverige. Undersökningen visar att anpassningen vare sig blir, eller behöver bli, fullständig. Snarare utvecklas ett kontinuum där graden av anpassning varierar. Vi ska dock minnas att studien av Haastrup & Teleman (1978) saknar kvantitativa uppgifter, och även om studien ger

intryck av en mer massiv anpassning är det inte säkert att själva omfattningen alltid är så stor. Enligt min erfarenhet behövs det inte särskilt många avvikelser, eller på annat sätt markerade drag, i en persons språk förrän man tappar sikte på det omarkerade normalläget.

För att komplettera och i någon mån uppdatera bilden kom danska Else och svenske Lars in i bilden. Ingen av dem har opåverkat fortsatt att använda sina modersmål i grannlandet, och ingen av dem har heller velat det. Bägge anser nämligen att det är deras skyldighet som gäster i ett annat land att anpassa sig språkligt. Störst anpassning har Lars gjort, som medvetet valde att fullständigt växla språk och gå över till danska när han kom till Danmark. Han är med andra ord tvåspråkig, och eftersom han bott så länge i Danmark växlar han förhållandevis obehindrat mellan danska och svenska. Else har inte på långa vägar samma erfarenhet, men även hon har för avsikt att lära sig svenska, även på ett produktivt plan och då också i skrift. Hennes strategi är dock en annan och medan Lars valde att byta språk förhållandevis abrupt har Else valt att successivt lära sig svenska, än så länge på egen hand. Under tiden talar hon i Sverige vad hon kallar svanska, något som Lars aldrig skulle göra eftersom han har en rätt negativ syn på användningen av en sådan blandform.

Det är dock inte bara antal år i grannlandet som skiljer Lars från Else, utan även de förutsättningar de hade från början. Lars växte upp i Öresundsregionen, medan Else ursprungligen kommer från Sönderjylland till Malmö, visserligen efter en rätt lång studieperiod i Köpenhamn. Lars är till exempel uppvuxen med dansk tv, och bör ha haft ett rätt stort passivt ordförråd redan innan han flyttade över gränsen. Else säger att hon nästan inte kunde någon svenska alls när hon flyttade över, och det var tyska som under uppväxten var hennes närmaste grannspråk.

Else menar att det för henne som utlänning är svårt att komma in i det svenska samhället, medan Lars sedan många år är väl integrerad, säkerligen mycket för att han i starten under lång tid hade en dansk sambo. Else har en dansk man och sitt arbete kvar Danmark, något som givetvis gör att danska språket till vardags har en stark ställning. Förutsättningarna för att integreras skiljer sig därför avsevärt, och detsamma gäller som vi ska se mina huvudinformeranter.

Bägge är påfallande intresserade av att lära sig språk och lekfullhet karakteriserar inlärningsprocessen. Medan de lärde sig hade bägge stor hjälp av skriftspråket, som tycks ha fungerat som en brygga mellan dans-

ka och svenska. Tidigare forskning om grannspråkförståelsen har också entydigt visat att förståelsen i skrift är bättre än den i tal, och detta kan alltså i praktiken utnyttjas. Tack vare skriften kunde Else till exempel snabbt bygga upp ett passivt ordförråd, och hon påpekar speciellt att textremorna på tv var viktiga. Else och Lars har också haft nytta av dialektala ord, samtidigt som bägge berättar hur deras dialekt i hemlandet trycktes ned, vilket kan tänkas leda till sämre beredskap när man ställs inför avvikande varieteter. Detta har de dock i så fall kompenserat med sitt stora språkintresse och sin starka motivation. Intressant är också att följa hur kreativt dessa informanter resonerar vid översättningsövningen eftersom det ger en bild av dynamiken i grannspråkförståelsen.

6. Metod och material

I fokus kommer här sammanlagt tio individer att stå, alla intervjuade av mig och/eller Pernille, eftersom de av olika skäl skulle kunna betraktas som kommunikativt integrerade i en dansk-svensk språkgemenskap. För undersökningen har sammanlagt 16 personer intervjuats, vilket är något fler än vad som nedan redovisats, men de har av olika skäl inte tagits med, antingen för att personen inte bedömdes vara tillräckligt integrerad (två fall) eller för att just den individen inte hade så mycket att tillägga till det som redan framkommit.

Uppdraget från Nordens språkråd bestod alltså i att utföra en intervjuundersökning och valet av just denna undersökningsteknik gjordes mot bakgrund av andra forskningsresultat (Delsing & Lundin Åkesson 2005, Jörgensen & Kärlander 2001), som enstämmigt pekade på att andraspråkstalare förstår sina grannspråk sämre än personer med ett skandinaviskt språk som modersmål. Bägge dessa undersökningar, framförallt den av Delsing & Lundin Åkesson (2005), är av större format och upplagda med avsikt att *kartlägga* grannspråksförståelsen i rätt stora populationer. Förståelsen testades i såväl skrift som i tal och informanterna fick dessutom ett antal skriftliga frågor, dvs. en enkät. Undersökningen uppehåller sig på gruppnivå och en viktig del av resultatet består av samband man finner mellan olika faktorer. Redovisningarna är huvudsakligen kvantitativa, vilket ger en god överblick, men inte alltid möjlighet att förklara *varför* resultatet ser ut som det gör.

Min undersökning ska därför ses som ett komplement till tidigare forskning. Det fanns ingen anledning att ta reda på vad man redan visste, något som antagligen skulle bli följderna av ytterligare undersökningar av samma slag. Ett sätt att byta perspektiv var att i stället för gruppnivån anlägga ett individperspektiv och enklast är då helt enkelt att fråga folk som vet. Därför kom det att bli en intervjuundersökning, men som alltid

när man opererar på individnivån blir det fråga om ett mindre material, denna gång endast ett tiotal intervjuer. Att materialet samtidigt är stort framgår av det omfång min rapport har kommit att få, och det sammanhänger i sin tur med att man får reda på så mycket mer. De personer som valdes skulle dessutom kunna figurera som positiva, och inte negativa, exempel på att även invandrare kan inrätta sig i Öresundsregionen och klara både danska och svenska.

Med den tid som fanns till rådighet fanns inte heller möjlighet att inledningsvis ta reda på exakt hur många potentiella informanter som kunde tänkas. Säkert hade bara den uppgiften kunnat bli lika omfattande i sig, och några intervjuer hade inte kommit till stånd. Hur hittar man då informanter utan att inledningsvis ha utfört en kartläggning av alla tänkbara fall, i språkligt avseende lyckade och misslyckade? Här har inte minst Pernille Folkmann lagt ner ett stort jobb på att spåra informanter genom olika kanaler. Hur de enskilda personerna lokaliserats nämns nedan (kap. 6.4 och 6.5) i samband med presentationen av de enskilda informanterna. Vad vi kunde göra var att fråga exempelvis efter folk som flyttat mellan länderna eller som jobbade på andra sidan sundet. Har man bott i både Danmark och Sverige så har man rimligen konfronterats med både danska och svenska. I samband med att vi sökte informanter spred vi också blad med information om projektet och om vilka personer vi sökte, ett blad som här återfinns som bilaga 3.

6.1 Metod

I metodiskt avseende är studien huvudsakligen baserad på ett antal intervjuer med personer utvalda efter speciella kriterier, kriterier som diskuterades i kapitel tre. Kriterierna gällde integration i en dansk-svensk språkgemenskap, och kravet på kommunikativ integration har varit centralt. Integrationen kräver att man haft tillfälle att komma i kontakt med både danskar och svenskar, antingen på arbetet eller på fritiden, i sistnämnda fall oftast i hemmet via giftermål med infödd. Ofta startar integrationsprocessen i den ena av dessa domäner varpå även andra kontaktytor tillkommer. Säkert är det så att integration via hemdomänen och giftermål är den väg som i sig ackumulerar flest (och bäst) kontakter även av annat slag.

Uppgiften har varit att finna ett antal individer, gärna så olika som möjligt, som för det första lärt sig danska eller svenska som andraspråk, för det andra klarat att hantera, åtminstone förstå, även det andra språket i aktiv kommunikation med grannspråkstalare. Därmed har de blivit sociala aktörer i ett sammanhang där både danska och svenska ingår. Huvudsyftet med intervjuerna har varit att belysa vägen dit, men även de språkliga strategier som personen ifråga numera använder sig av. Här ger intervjuerna i sig ett värdefullt smakprov, och eftersom många av intervjuerna är gjorda av mig och Pernille tillsammans har vi ofta kunnat konfrontera informanterna med bägge språken. Därmed aktualiseras deras roll som gränsöverskridare, möjligen mer än vad som annars är tillfället till vardags. Dessutom har vi också utsatt informanterna för ett litet översättningsprov, inte för att kontrollera språkkunskaperna men för att få ett tillfälle att mer konkret resonera kring hur man gör för att förstå grannspråk. Den text som användes är densamma som förekommer i ett annat projekt som bedrivs i Uppsala i samarbete mellan Lise Horneman Hansen och mig själv. Där studerar vi hur inspelade informanter parvis rekonstruerar nämnda text till sitt modersmål efter att ha hört den uppläsa på grannspråket. Den text (i både dansk och svensk version) vi använder återfinns i bilaga 2.

Som underlag för studien har därför legat inspelade intervjuer av varierande längd, de flesta omkring en timme. Ett antal frågor har från början ställts upp (se bilaga 1), och denna lista har i grova drag följts även om de enskilda individerna alltid kommit att sätta sin prägel på intervjuerna. Detta underlättades av att frågorna har en kronologisk disposition som gör att informanterna får anledning att berätta om sina liv med särskild fokus på hur de inrättat sig i Öresundsregionen. På sätt och vis kan studien därför inordnas i sådan forskning som bygger på livsberättelser (se till exempel Schüpbach 2005).

Steinar Kvale skriver om hur personliga intervjuer av detta slag kan användas:

Den kvalitativa forskningsintervjun söker förstå världen ur de intervjuades synvinkel, utveckla innebörden av människors erfarenheter, frilägga deras livsvärld före de vetenskapliga förklaringarna. I den kvalitativa forskningsintervjun byggs kunskap upp: det rör sig om ett samspel, om ett utbyte av synpunkter mellan två personer som samtalar om ett ämne av gemensamt intresse. (Kvale 1997:9)

Fördelen med direkta intervjuer är just möjligheten att ställa fördjupande frågor och att göra olika slags uppföljning som gäller den enskilde individen. Därför beskrivs ofta intervju som en kvalitativ metod, med möjlighet att gå på djupet utan att för den skull förlora helheten ur sikte. Samtidigt utgör intervjun som sådan inte ett alldeles neutralt instrument eftersom svaren tillkommer i interaktion mellan den som frågar och den som svarar. Som man frågar får man svar, och det finns alltid en risk att styrningen, utan att intervjuaren märker detta, blir större än man tror. Till detta kommer att det denna gång rör sig om andraspråkstalare, och att personer med sämre språkkunskaper antagligen är mer beroende av aktivt samtalsstöd. I detta ligger att styrningen riskerar att bli ännu större.

Om detta resonemang skulle stämma så skulle forskningen i värsta fall inte leda framåt, eftersom forskaren bara skulle styra resultatet efter sina förutfattade meningar, visserligen baserade på tidigare forskning. Detta är dock erfarenhetsmässigt inte fallet, och för min egen del kan jag tveklöst säga att jag själv lärt mig oerhört mycket nytt. Detta tar jag som ett tecken på att materialinsamlingen ändå lyckats, åtminstone inom de ramar och begränsningar som metoden ger. Samtidigt måste jag säga att känslan av att lära sig nya saker avtog efter hand. Detta tyder samtidigt kanske ändå på att vi lyckades fånga en del drag som är gemensamma och därmed typiska för gruppen, men det kan vi inte säkert veta utan en större kartläggning. Själv är jag nöjd om jag kunnat låta just dessa individer komma till tals på ett rättvisande sätt (jfr Kvale 1997:66), och menar nog att det är i efterarbetet med intervjuerna, i redigeringen och i tolkningen, som de största farorna finns. Kvalitativa studier har det gemensamt att de baseras på ett stort mått av tolkning, och sammanställningen nedan bygger på de sammanhang jag själv tycker mig skönja.

Vid resultatredovisningen har svaren tagits från sitt kontextuella sammanhang, och från den kvalitativa mikrokontexten av omgivande repliker. För att kunna relatera olika personers erfarenheter till varandra har det dock varit nödvändigt. Detta är också vad jag förstår en punkt där arbetssättet kan kritiserars i och med att det inte längre är en redovisning i kvalitativ anda.

Eftersom intervjun tillkommit genom socialt samspel ska också nämnas att deltagarnas sociala roller inte kan karakteriseras som jämlika. Det gäller rollerna som intervjuare respektive "intervjuobjekt" men även den som infödd respektive invandrare. Bakgrunden till intervjun var för övrigt

att vi som infödda (och som forskare) ville veta mer om sådant som hörde till invandrarrollen, och här blev informanterna experter, samtidigt som kulturella olikheter alltid riskerar att leda till potentiella missförstånd. En gång råkade jag också ut för en verklig kulturkrock, och det var när jag frågade Pierre från Västindien vad han trodde han skulle komma att göra i framtiden. Av svaret framgick helt klart att det var en korkad fråga som ingen vettig människa skulle kunna svara på. Hur skulle han kunna veta det?

Till rollen som intervjuare hör i detta sammanhang att vara öppen och lyhörd, och att bygga upp en förtroendefull relation. I det ligger även att undvika konfrontation, och att inte ställa alltför många ansiktshotande frågor. Vissa av uppgifterna var lite känsligare än andra, såsom att ringa in personernas sociala bakgrund från hemlandet. Därför kom dessa uppgifter inte alltid med. Någon gång utvecklades också översättningsövningen till en känslig fråga, och de gångerna gav det inte heller så mycket utan avbröts i regel snabbt. Avsikten var ju inte att testa språkkunskaper utan att resonera om grannspråk.

Typiskt för den kvalitativa intervjun är också att kunskapen successivt byggs upp under forskningstiden (Kvale 1997:21). Intervjuerna har utförts under tiden oktober 2004 till september 2005, dvs. under cirka ett års tid. Att man som intervjuare under denna tid utvecklas hör till bilden, och det beror både på ackumulerad kunskap och på utvecklad intervjuetodik. Samtalen genomfördes antingen enbart av mig själv (3 st.), enbart av Pernille (1 st.) eller av oss bägge (7 st.). Att siffran blir 11 beror på att Sirikit intervjuades två gånger, en gång av oss vardera. Till detta kommer intervjuerna med Else och Lars som gjordes av Pernille och mig gemensamt. Fördelen med att vara två har varit att vi då kunde använda både danska och svenska i intervjun och på så sätt få ett aktuellt prov på personens kompetens i bägge språken. Intervjun har också alltid börjat med att vi frågat om det starkaste språket och personen har därefter kunnat välja språk för intervjun. Sirikit intervjuades dock först på danska av Pernille, därefter av mig på svenska. I regel har informanterna sagt att språket inte spelat någon roll, vilket också lett till att jag kommit att leda intervjuerna på svenska. Därmed har också svenska språket kommit att dominera i de citat som resultatredovisningen bygger på.

6.2 Om transkriptionerna

För att kunna citera informanterna har det inspelade materialet transponerats till skriftlig form. Intervjuerna har alla transkriberats, men endast grovt och med avseende på innehållet i replikerna. Huvudsyftet har varit att få fram personens erfarenheter, men i läslig form varför språket också har redigerats i viss mån. En del av andraspråksfelen har redigerats bort, men sällan allt eftersom jag inte helt velat sudda ut det intryck personerna ger. Redigeringen rör sig dock inte bara om andraspråksdrag, utan vi ska också minnas att återgivningen av talat språk i skrift *alltid* kräver redigering förutsatt att det är innehållet och inte formen eller det interaktionella samspelet som ska framgå. Därför har jag uteslutit responser såsom ja/nej från intervjuarens sida, och i replikerna har upprepningar, anakolut och tvekljud av olika slag redigerats bort. Eftersom man också på det hela taget är mer mångordig i tal än i skrift, har replikerna emellanåt beskurits, vilket markerats med hakparentes i de fall jag menat att det varit relevant att notera det. För varje person ges dock ett språkprov på en något mer detaljerad nivå som inte är ”friserat” (se presentationen av individerna nedan), dock inte med fonetisk återgivning. Här har också intervjuarens mer innehållstomma bidrag medtagits för att man ska kunna bilda sig en uppfattning om hur intervjun förlöpte.

Slutligen ska nämnas att kursiv används för sådana delar av replikerna som mer eller mindre tydligt uttalats på grannspråket, dvs. på svenska om personen annars talar på danska och tvärtom. Det kan till exempel röra sig om att svarsordet *ja* uttalas på danska, och inte på svenska, något som exempelvis Pierre ofta gör. Kursiv har då fått beteckna ett avsteg från ”normalläget” som i alla fall med mina öron upplevs som markerat. Det ska dock sägas att transkriptionerna på denna punkt hade behövt ytterligare finslipning vilket dock hade förutsatt en ambitionsnivå som inte varit realistisk. Trots svagheterna har jag dock inte kunnat låta bli att förmedla även dessa intryck eftersom jag menar att det är en viktig del av helhetsbilden. Givetvis kan man också diskutera vad som är normalläget, eftersom det inte sällan rör sig om en blandning mellan danska och svenska, oftast dock så att uttalet inte följer med. Man använder exempelvis ett danskt ord men uttalar det på svenska, givetvis dock med den träffsäkerhet en andraspråkstalare, ofta därtill inlärare, uppvisar. Normalläget är därför sällan korrekt danska eller svenska och det är inte heller ren danska

eller svenska. Informanterna befinner sig, mer eller mindre, i ett stadium av liminalitet. Därför har inte heller stavningen varit alldeles lätt, och säkert har resultatet inte blivit fullständigt konsekvent. Fullkomlig detaljtrogenhet hade krävt betydligt större resurser, men enligt min uppfattning ger transkriptionerna faktiskt en rätt så god bild av hur informanterna talar. Och det viktigaste här är trots allt vad de säger.

Versal avser att ett ord eller en fras är särskilt betonad. Någon gång har det varit svårt att uppfatta vad som sägs och då har en parentes infogats, antingen med några tomma mellanslag eller med en gissning av vad som sägs. Hakparentes markerar som sagt uteslutning av ett lite längre parti, ofta att jag i återgivningen hoppat över en eller ett par repliker. Om det står några ord i hakparentesen så är det ett tillägg från min sida för att skapa bättre sammanhang. Dubbel parentes av vanligt slag inkluderar en anteckning från transkriptörens sida som inte är redaktionell, såsom ”((applåderar))”. Bindesträck efter ett ord markerar att talaren avbryter sig. Skiljetecken har använts för att förtydliga innehållet, och kommateckningen är genomgående svensk, även då informanterna talar danska.

6.3 Översiktlig presentation av informanterna

Det material som samlats för att belysa dessa frågor består alltså av totalt 10 intervjuer, varav hälften är gjorda med invandrare som först lärt sig danska som andraspråk, sedan kommit i kontakt med svenska medan andra halvan gått motsatt väg, från svenska som andraspråk till danska som grannspråk.

Till detta kommer två personer, Else med danska som förstaspråk, Lars med svenska och som har det gemensamt med andraspråkstalarna att de har företagit samma ”resa”. Vad dessa hade att berätta har jag redan refererat (kap. 5).

I tabell 1–2 ges en övergripande presentation av de personer som intervjuats för projektet. I tabellerna presenteras de efter födelseår med de äldsta informanterna först.

Tabell 1. Informanter som först lärt sig danska, därefter kommit i kontakt med svenska

Kön	Kodnamn	Hemland/Modersmål	Födelseår	Yrke	Ankomst till Danmark
Man	Anwar	Egypten, arabiska	1946	Kultursekreterare	1969
Man	Masoud	Irak, arabiska	1958	Byggnadsingenjör	1992
Kvinna	Sirikit	Thailand, thailändska	1966	Restauranganställd	2000
Kvinna	Ludmila	Ryssland, ryska	1977	Sekreterare	2002
Kvinna	Evita	Brasilien, portugisiska	1982	Systemvetare	2003

Tabell 2. Informanter som först lärt sig svenska, därefter kommit i kontakt med danska

Kön	Kodnamn	Hemland/Modersmål	Födelseår	Yrke	Ankomst till Sverige
Man	Luigi	Italien, italienska	1940	Pizzabagare	1964
Man	Pierre	Martinique, kreol/franska	1951	Städare	1980
Kvinna	Irena	Polen, polska	1954	Vårdbiträde	1976
Man	Stavros	Grekland, grekiska	1956	Försäljningschef	1975
Kvinna	Kornelija	Litauen, litauiska	1976	Uttredare/forskare	1996

Som framgår av tabell 1–2 rör det sig om lika många individer av bägge könen, fem män och fem kvinnor. Målet har varit att få med personer som är så olika som möjligt när det gäller härkomst och social tillhörighet, men det har inte varit möjligt att matcha grupperna mot varandra så att de fått samma fördelning på dessa punkter. Vi kan alltså inte utan vidare jämföra personerna i tabell 1 med dem i tabell 2.

De intervjuade härstammar alla från olika länder, även om både Masoud och Anwar har arabiska som modersmål. Arabiska talas ju på många olika platser. De flesta har modersmål ur den indoeuropeiska språkgruppen (7 st.), ett par har alltså arabiska och en informant thai. Att lära sig danska eller svenska är mer krävande ju mer det egna modersmålet avviker från våra nordiska språk och man kan konstatera att informanterna i tabell 2 antagligen i de flesta fall haft en lättare inlärningsuppgift.

Inte bara språkligt utan möjligen även kulturellt står informanterna i grupp 2 oss skandinaver närmare eftersom flera av dem är från Europa, de flesta dock inte från Västeuropa. Som vi tidigare varit inne på är det i integrationshänseende antagligen lättare för den som är mer lik från början, dvs. (väst)européisk. Till det kulturella perspektivet hör synen på

flerspråkighet som sådan, och man brukar säga att vi i Västeuropa har en språksyn som bygger på homogenitet och enspråkighet jämfört med andra delar av världen, där det snarare är flerspråkighet som är normaltillståndet. Från denna generella bild av Skandinavien måste dock Norge undantag och den goda grannspråksförståelsen i detta land brukar ofta sättas i samband med att man har så mycket större vana vid språklig variation.

Åldersmässigt finner vi människor födda mellan år 1940 (Luigi) och år 1982 (Evita). Medelåldern för informanterna i tabell 1 var 40 år vid intervjutillfället, för dem i tabell 2 var medelåldern knappt 50 år. Om man ser till hur länge informanterna varit i Norden blir tendensen den att personerna i grupp 1 varit här kortare tid (12 år) än de i grupp 2 (27 år). Skillnaden är mycket stor, och de i grupp 2 har varit här mer än dubbelt så lång tid. Detta beror på att jag velat ha med personer som Sirikit, Ludmila och Evita, som är exempel på en rätt ny invandrargrupp.

Informanternas yrken är såväl manuella som intellektuella, även om de intellektuella dominerar. De som är i arbete förefaller ha uppgifter som i stort sett speglar utbildningsnivån och ingen av dem jobbar som städare trots akademisk utbildning eller liknande, något som annars kan förekomma bland den invandrade befolkningen. Möjligen är Pierre ett undantag, eftersom han i Sverige utbildades till fräsare och trots det har arbetat mest med städning. Vid intervjutillfället var han arbetslös. Tre av informanterna är dock under utbildning, och det gäller den grupp som flyttat från Danmark till Sverige med en dansk make, dvs. Sirikit, Ludmila och Evita (tabell 1).

Beträffande integration har jag gjort bedömningen att de alla är kommunikativt integrerade, dock i olika grad och på olika grunder. Utan tvekan är det så att Sirikit är på gränsen om endast språkkunskaperna tas i beräkning. Hon är gift med en dansk man och har bott ett par år i Danmark. I familjen kommunicerar de med varandra på danska. Tillsammans bor de nu i Sverige, och Sirikit håller på att lära sig svenska. I Sverige använder hon danska, men har svårt att bli förstådd vilket antagligen beror mer på hennes kraftiga brytning än på att det är danska hon talar. När jag valt att ändå ha henne med är det för att hon som inlärare har gjort enorma framsteg och för att hon ger prov på en oräddhet och en pragmatisk hållning som imponerar.

Nedan presenteras de olika informanterna var för sig, efter några inledande uppgifter om hur vi fick kontakt med dem samt hur intervjun gick

till. Varje presentation avslutas med ett oredigerat språkprov där man kan bilda sig en uppfattning om graden av språklig kompetens. I anslutning till det går jag också in på hur den lilla översättningsövningen utvecklades.

6.4 Informanter som gått från danska till svenska

Först ska jag närmare presentera de informanter som listats i tabell 1 och som har gått från danska till svenska. I framställningen kommer jag konsekvent att tala om danska som andraspråket, och svenska som grannspråket.

6.4.1 Anwar

Intervjun med Anwar gjordes den 23 februari 2005 på hans kontor i Malmö och både Pernille och jag medverkade. Samtalet tog cirka 1,5 timme. Denne informant fick vi tips om genom en annan forskare, som själv tidigare intervjuat honom angående religionsutövning.

Anwar föddes 1946 i Kairo, Egypten och hans modersmål är arabiska. Pappan var ingenjör och Anwar lärde sig även engelska och franska under uppväxten. 1969 flyttade han till Danmark tillsammans med fyra andra killar för att studera. I Köpenhamn läste han semitisk filologi, och danska lärde han sig genom intensivkurs på ett privat språkinstitut (Københavns intensive sprogskole, KISS). Han träffade en dansk kvinna och blev därför kvar i landet. Tillsammans har de fyra barn, två flickor och två pojkar, men makarna är numera skilda. Vid mitten av 1970-talet blev han rektor för en arabisk privatskola i Köpenhamn, men efter att ha avslutat sitt uppdrag där flyttade han 1988 till Malmö. Nu arbetar han som kultursekreterare vid en skola i Malmöregionen, men är fortfarande dansk medborgare.

Språkprov, Anwar

Anwar talar mycket bra svenska med gott flyt och är inte svår att förstå. Han har dessutom levt ett intressant liv och har mycket att berätta. Numera är svenska hans starkaste språk, men han använder sig emellanåt även av danskan, inte minst så att folk i hans bekantskapskrets anlitar honom när de behöver hjälp.

Någon enstaka gång förekommer dansk interferens, till exempel så att han alltid uttalar sitt hemlands namn (Egypten) med /g/ och inte /j/. Översättningsövningen klarar han galant men säger att han andra gånger brukar läsa texten, fundera och slå upp ord. Han har alltså en förhållandevis professionell inställning och vet att det är bra att sätta sig in i kontexten.

ANWAR: Så för att brevet skulle bli till till översättning jag eh flera gånger jag översatt här men översatt inte till dansk alltså med annat språk engelsk(a) arabiske men eh de gör jag så att få text och sen gå igenom.

ULLA: Ja.

ANWAR: Ja.

ULLA: Just det.

ANWAR: Men eh de de är inte omöjligt att man kommer tillbaka men eh tänk att eh när jag ha ingen kontakt med dansk.

ULLA: Nej.

ANWAR: Under tiden så måste jag alltså som sagt eh om hon ((Pernille)) kunde börja påminna mig alltså alla ord som hon säger så jag förstår absolut.

Anwar menar att danskan för hans del numera är rätt så latent och att han skulle prestera ännu bättre efter repetition, dvs. efter att ha konfronterats med danska, precis som han här möter danska genom Pernille. Telefonen ringer dock efter ett par meningar och vi fortsätter inte översättningsövningen efter det.

6.4.2. *Masoud*

Masoud var den första informant som intervjuades, och det skedde den 23 oktober 2004 i Malmö. Intervjun genomfördes av mig. Kontakt med honom fick jag genom Malmö högskola, där han då följde en s.k. aspirantutbildning för utländska akademiker som ska slussas in till svensk arbetsmarknad. Intervjun är rätt lång, mer än två timmar.

Masoud föddes 1958 i Irak, och har arabiska som modersmål. Han har dock även bott i grannlandet Iran, dit familjen flyttade när han var 15 år gammal. Hans kunskaper i persiska är därför också mycket goda och han karakteriserar sig själv som tvåspråkig i dessa bägge språk. Han har 9 års obligatorisk grundskola, därpå gymnasium och sedan universitetsstudier och har studerat både i Iran och i Irak. I bägge länderna var såväl kurslitteratur som delar av undervisningen på engelska, dock så att man i Irak använde brittisk engelska, medan man i Iran talade amerikansk engelska.

Han utbildade sig till byggnadsingenjör och teknisk facklitteratur har han därför alltid läst på engelska. Under 4 år arbetade han i sitt yrke, innan han i oktober 1992 kom till Danmark. Han är gift med en farmaceut som kommer från samma land (Irak) och har 3 barn i övre tonåren. Hemma talar man arabiska. Efter 8 år i Danmark flyttade familjen år 2000 till Malmö, eftersom hans fru har släktingar på orten. Masoud har nu fast arbete som byggnadsingenjör på en svensk firma. Han är dansk medborgare.

Språkprov, Masoud

Masoud talar mycket bra svenska och den är flytande men med en hel del tvekljud och han får nog anstränga sig åtskilligt för att hitta de formuleringar han söker. Ibland stakar han sig på ett sätt som visar att det är ett danskt ord som först kommer på tungan, t.ex. i ett av citaten senare i slutet av kapitel 8.3 där han säger att man ”missar sin selv- självförtroende”. Han säger dock själv att svenska numera är hans starkare språk om han får välja mellan danska och svenska:

MASOUD: Jag tror nog att de är svenska som är de men. ((skratt))

ULLA: De är svenska.

MASOUD: Ja ((skratt)) jag kan jag kan snacke dansk också ((skratt)) men eh.

ULLA: Du förstår svenska tillräckligt bra.

MASOUD: Men eh med ((paus)) de– de– de kan låta som om en svenska alltså med utta- svenskt uttal.

ULLA: Ja.

MASOUD: De kommer mest.

Ibland kommer det in danska ord uttalade på danska eller på svenska, och när det rör sig om tydligt danskt uttal så är exemplen markerade med kursiv nedan (ordet *igen* uttalas med /g/, inte med /j/). Testen klarar han utmärkt men missar ordet frukost, kanske av förbiseende. Säkert kan han det. Ordet *nederdel* kan han inte översätta, och han säger själv att det beror på att han aldrig lärt sig svenska från grunden:

MASOUD: Fina neder- fina und- va heter de nederdel de jag är inte bra på på beklädning ((skratt)) faktiskt.

ULLA: ((skratt)) Nej de är damkläder dessutom.

MASOUD: Neder nej va säger ni de är nederdel de.

ULLA: Ja kjol.

MASOUD: Kjol kan man säga av Jens de är *igen* den här grundläggande.

ULLA: Mm.

MASOUD: Som jag har missat faktiskt.

ULLA: Jaha.

MASOUD: Å de är ibland såna saker.

ULLA: Ja.

MASOUD: Alltså beklädnad å de är eh mat eh delar
byggnadsdelar å sånn ting.

ULLA: Mm.

MASOUD: De man lär sig på sfi tror jag.

Han är också en mycket duktig och ambitiös inlärare med många egna reflektioner kring inläring och med enastående förmåga att arbeta hårt för att nå sitt mål. Mer om detta senare.

6.4.3 Sirikit

Sirikit hörde jag talas om via hennes lärare i Landskrona, som hade imponerats av hennes stora framsteg vid inläringen av svenska, anmärkningsvärda inte minst med tanke på utgångsläget. Som thailändska talar hon ett språk som skiljer sig avsevärt från danska/svenska och hon hade en mycket låg utbildningsbakgrund. När hon kom till Danmark var hon av allt att döma inte skrivkunnig, men enligt egen uppgift läskunnig. Som jag tidigare nämnt så kan det diskuteras om Sirikit hör till gruppen integrerade och verkligt lyckade fall, men jag har tyckt att det är värdefullt att ha henne med eftersom hon bevisligen är integrerad ur vissa aspekter. Hon lever i Sverige och använder sig av danska varje dag, samtidigt som hon klarar av att förstå svenska tillräckligt för att kunna handla i svenska affärer och liknande vardagliga sysslor. Samtidigt går hon på kurs för att lära sig svenska.

Sirikit intervjuades två gånger, först av Pernille (på danska) i början av september 2005, senare av mig (på svenska) i slutet av månaden (26/9). Den första intervjun varade cirka 50 minuter, den andra var betydligt kortare, cirka 10 minuter. Då jag träffade henne hade jag också tillfälle att följa med henne på stan när hon gjorde några ärenden samt att efter stadsuren intervjuar både henne och hennes man (Jens) i hemmet i Landskrona.

Sirikit föddes 1966 i en storstad norr om Bangkok. Familjen var fattig och hon gick aldrig i skolan men lärde sig på egen hand att läsa. Liksom sina föräldrar arbetade hon i en fabrik. Hennes modersmål är thailändska

och hon har aldrig läst engelska men tycks ändå kunna lite engelska av intervjun att döma eftersom ett par engelska ord slinker in, bland annat *English* i stället för *engelska* när hon talar om språket. Själv säger hon att hon inte kan engelska. I Thailand träffade hon sin danske man, och flyttade år 2000 med honom till Danmark. I Danmark gick hon först på folkhögskola under drygt ett halvår för att lära sig danska. Därefter arbetade hon först som städare, sedan på en restaurang i Köpenhamnsområdet.

Med mannen talade hon danska från det att de kom till Danmark, och han låter henne i hög grad klara sig själv när det gäller offentliga kontakter, att handla etc. Då jag talade med honom i telefon bekräftade han bilden och sa att ”det er lige meget om hun kommer hem med et halvt kilo farin eller et kilo”. De flyttade 2003 till Sverige där de bor i Landskrona. Allra först pendlade Sirikit till sitt arbete i Danmark men från och med våren 2005 går hon på sfi i Landskrona. Mannen är numera sjukskriven. Han har enligt egen uppgift inga som helst problem med svenska språket, och noterar inte ens om det är danska eller svenska han hör. Sirikit och hennes make tittar ofta på dansk tv, speciellt nyheterna. Paret kommer att bo i Sverige ytterligare några år. Därefter blir det möjligen Thailand eller återflyttning till Danmark efter att mannen blivit svensk medborgare och som sådan kan medföra en utländsk hustru. Sirikit är alltså fortfarande thailändsk medborgare.

Språkprov, Sirikit

Sirikit talar danska, men har en mycket stark asiatisk brytning och ibland är det svårt att uppfatta vad hon säger. Hon anger dock att hon för egen del förstår andra bättre än vad de förstår henne, och det är också mitt intryck av intervjuerna att hon klarar bägge språken någorlunda i receptivt avseende, även om hon nog förstår danska allra bäst. I Sverige har hon börjat ta in svenska ord för att underlätta för mottagarna. Hon har mycket svårt med /r/- och /l/-fonemen, till vilket kommer att r-ljudet hör till det som skiljer mellan danska och svenska, något som enligt hennes egen uppgift inte gjort det lättare för henne. Vilket r-ljud hennes lärare siktar på att lära henne, det rikssvenska eller det skånska, kan man därför undra. Att hon behöver mycket samtalsstöd märks i samtalet på att replikerna är många och korta, och att intervjuaren därmed får förhållandevis många repliker, även de korta. Sirikit ger ofta illustrerande exempel på sina erfarenheter och dessa exempel utvecklas ofta till små berättelser

som utspelas här och nu. Detta är förstås ett viktigt retoriskt knep eftersom hon på så sätt kan återge replik för replik vad som hände utan att bekymra sig om textbindningen.

Språktestet klarar hon knappast och efter att hon fastnat vid ordet *have* avbryter vi det hela. Så här kan det låta när Sirikit samtalar med Pernille:

SIRIKIT: Nå fordi før jeg bo i (Tjælland) ((paus)) di er lange væk og køre bilen til København og arbejde.

PERNILLE: Mm.

SIRIKIT: Ja Jens han (vil) finde lejlighed i Sverige.

PERNILLE: Mm.

SIRIKIT: Fordi det er meget nemt at gå i København og arbejde.

PERNILLE: Ja.

SIRIKIT: Ja.

PERNILLE: Hvad sagde du boede du et sted i Danmark i-

SIRIKIT: Mm.

PERNILLE: Hvad sagde du det hed.

SIRIKIT: I Tjælland.

PERNILLE: På Sjælland.

SIRIKIT: Ja.

Under intervjun går det dock också att hitta passager där det fungerar rätt så bra, och det finns många exempel på att hon verkligen förstår. Hur lyhörd och initiativrik hon är visas av följande exempel, något komprimerat, från slutet av den intervju Pernille gjorde med henne:

PERNILLE: Nej det er hvad jeg har. Har du nogen spørgsmål?

SIRIKIT: Nej, hvad du arbejde Danmark. ((frågende tonfall))

PERNILLE: Nu arbejder jeg faktisk i Sverige hvor jeg lærer svenskere dansk.

SIRIKIT: Okay.

PERNILLE: Så jeg er lærer.

SIRIKIT: Okay

PERNILLE: Om jag pratar svenska nu skulle du förstå vad jag säger?

SIRIKIT: ((skratt)) Måske.

PERNILLE: Jag pratar svenska.

SIRIKIT: Jaha.

PERNILLE: För att mina föräldrar är danskar och dom bodde i Sverige så jag har vuxit upp med danska föräldrar i Sverige. ((talar sakta))

SIRIKIT: Ja du er dygtig. ((applåderar)) ((skratt))

Sirikit tar alltså egna interaktionella initiativ, och lär sig på så sätt hela tiden, här genom att hon visar sin empati. Samtidigt innebär det just här

att hon visar hur främmande intervjusituationen antagligen är. När Pernille frågar om Sirikit själv har några frågor går hon ju vidare och ställer liknande frågor till Pernille som hon nyss fått själv.

6.4.4 Ludmila

Ludmila följer ett särskilt utbildningsprogram som kallas LALUMA, och som ges i samarbete mellan kommunerna i Landskrona, Lund och Malmö – därav namnet. Programmet siktar, liksom aspirantutbildningen i Malmö, till att förbereda utländska akademiker för den svenska arbetsmarknaden. Intervjun med henne gjordes i Landskrona den 14 juni 2005 och tog knappt en timme. Medverkande var både jag och Pernille.

Ludmila, född 1977, är rysk medborgare, uppvuxen i staden Tjeboksary. Hennes modersmål är ryska, men där hon växte upp talades även ett från ryskan avvikande språk kallat tjuvasjisk, speciellt på landsbygden. Föräldrarnas yrken har jag ingen uppgift om. Hon gick 8 år i grundskola, därefter byggde hon på med 2 års studier ungefärligen motsvarande gymnasiet. Engelska läste hon från fjärde klass. Sedan gick hon vidare till universitet där hon studerade franska, ryska och litteratur under 5 år. Efter studietiden jobbade hon som sekreterare under totalt 2,5 år.

Hon träffade sin danske man via Internet, men att hon alls letade berodde på att hennes väninna först hade träffat en dansk pojkvän. Till Danmark kom hon första gången i juli 2002, men kunde då bara stanna ett halvår. Under den tiden gifte paret sig. Efter en tid i Ryssland kom hon sedan tillbaka för att gå på folkhögskola på Jylland en termin. Mannen härstammar också från (västra) Jylland. Ludmila lärde sig väldigt mycket danska under den tiden, alla lektioner var på danska och hon delade rum med en dansk kamrat.

Ludmila och hennes man flyttade till Landskrona i juni 2004, och där började hon studera svenska i september samma år. Hon läser nu svenska B, som är en kurs på gymnasienivå. Mannen jobbar i Danmark och pendlar dagligen. Hemma talar de i regel engelska, ibland dock danska och de ser ofta på dansk tv. I framtiden vill hon studera på universitet, helst i Köpenhamn eftersom hon trivs bäst i storstadsmiljö.

Språkprov, Ludmila

Intervjun sker på svenska efter att Ludmila sagt att det inte spelar någon roll vilket språk vi väljer. Hon kan inte ange vilket av språken som är hennes starkaste. Som tidigare är tydliga danska inslag kursiverade, och så här faller hennes ord:

ULLA: Vilket språk pratar du helst?

LUDMILA: Ja ja de er ((fniss)) jeg kan ikke sige.

PERNILLE: Nej.

ULLA: De är danska.

LUDMILA: Hvis hvis jeg begynder tale dansk.

ULLA: Mm.

LUDMILA: Så KAN jeg fortsætte på dansk men om jag börjar prata svenska så de är lättare att prata svenska.

Därefter säger Ludmila att hon ska försöka att tala svenska med mig och danska med Pernille, men det blir alltså till slut mest svenska. Vid testen gör vi så att hon först översätter en bit till svenska, därefter i motsatta riktningen. När hon tar sig an uppgiften är hon klok nog att läsa igenom texten först. Hon säger att hon förstår men har svårt att översätta, och att hon helst hade velat göra det till engelska eftersom hon alltid använder ordböcker som inkluderar detta språk (dansk-engelska etc.). När hon resonerar om sina strategier märks det att hon har klart för sig vilka ord som hör ihop, vilket förstås är viktigt för grannspråksförståelsen. Hon kan till exempel ordet *smörgås* och det förbinder hon med verbet *smörja*. På något sätt lyckas hon också oftast gissa rätt även om hon ibland är tveksam. Hon vet också att ordet frukost inte betyder samma sak i danska och svenska, även om hon först gissar på middag:

LUDMILA: ((fniss)) Jens å Lone satt i deras trädgård och skolle äta ((paus)) middag. ((frågende tonfall)) ((fniss))

ULLA: Eller lunch.

LUDMILA: Ja eller lunch.

ULLA: Mm.

LUDMILA: Ja ah de var Lones födelsedag och hon har fået en pânt kjole nej kjå- kjå, kjål av Jens ah Lone tyckte mycket om kläder ((paus)) de var en gå-eh nej de var en bra väder men ((paus)) jag förstår men jag kan inte översätta.

ULLA: Nej.

LUDMILA: Men de skulle bli sãmre. ((skratt))

Att vädret skulle bli sämre är alldeles rätt, även om hon inte hittar det svenska ordet för *overskyet/torden* ('molnigt'/'åska'). Därefter översätter Ludmila till danska från svenska:

LUDMILA: Er der noget du mangler spu- spru- spruckte.

PERNILLE: Spurgte.

LUDMILA: *Spurgte Ingrid* ((paus)) oj hur säger man de ((fniss)) på danska korkskruven de är för att öppna ((paus)) vin. ((frågande tonfall))

Även här ser vi att Ludmila förstår bättre än hon talar, och hennes receptiva förmåga är säkerligen större än den produktiva. Hon vet vad *korkskruv* betyder, men hittar inte ordet. Hon anmärker själv också att hennes danska inte är en parallell version av hennes svenska och tvärtom. Vardagsspråket har hon på danska medan svenska för henne är ett skolspråk som det än så länge känns konstigt att använda sig av i verkliga livet.

Ludmila är en skicklig inlärare som utnyttjar situationen för att lära sig mer. Hon korrigerar sig, låter andra fylla i och berättar att hon ofta får göra omskrivningar när hon saknar de exakta orden för det hon vill säga. När vi tvingade henne att välja språk så är det möjligt att hon valde svenska för att få tillfälle att öva sig just på detta språk. Hennes svenska har en del typiska grammatiska inlärardrag, samtidigt som hon låter danska svensk vad uttalet beträffar. Danskan skiner dock som sagt igenom och vissa ord förekommer nästan bara i sin danska version, såsom *derfor*, inte *därför* och *for*, sällan *för*. Hon uttalar *gift*, men inte landsnamnet *Danmark* på danska.

6.4.5 Evita

Evita följer liksom Ludmila det utbildningsprogram som kallas LALUMA, och precis som Ludmila träffade vi henne i Landskrona. Intervjun gjordes den 14 juni 2005 och både jag och Pernille medverkade. Samtalet tog drygt 40 minuter.

Evita föddes 1982 i Brasilien och är uppvuxen i Rio de Janeiro, en storstad som enligt Evita har 5 miljoner invånare. Hennes modersmål är portugisiska och hon är uppväxt i en enspråkigt portugisisk miljö. Om föräldrarna saknar jag uppgift. Hennes obligatoriska skolgång motsvarar svenskt gymnasium och under skoltiden läste hon extra engelska på privatskola mellan 7 och 16 års ålder, något som tydligen inte är ovanligt.

Efter gymnasiet fortsatte hon till universitetet där hon under ett år tog kurser i vad som enligt Evita motsvarar systemvetenskap. Databehandling är också vad hon vill fortsätta med så småningom i Sverige eller i Danmark.

I Brasilien träffade hon sin danske man, som då arbetade där under en period. När utlandsanställningen tog slut reste han tillbaka till Danmark, men efter ett halvår återvände han till Brasilien där de gifte sig. Därefter flyttade de tillsammans till Danmark i januari 2003.

I Danmark arbetade Evita som aupair i en dansk familj med två barn, 1 och 6 år gamla. Hon var ensam med barnen från 8 på morgonen till 8 på kvällen och lärde sig därför en hel del danska. Själv karakteriserar hon kunskaperna som att hon erövrade ett basordförråd med vilket hon kunde kommunicera med barnen. Eftersom hon vistades i landet på turistvisum kunde hon dock inte följa invandrarundervisning, som då hade blivit mycket dyrt. Hon hann emellertid ta någon enstaka lektion innan hon lämnade landet.

Med mannen talade hon i början portugisiska (som han läste) och engelska. Paret flyttade till Sverige i januari 2004, där Evita i april fick uppehållstillstånd. De söker bostad i Malmö men bor tillsvidare i Landskrona, där Evita i augusti 2004 började läsa svenska. Hon har gjort snabba framsteg och läser nu språket på gymnasienivå (svenska A). Mannen jobbar i Danmark och pendlar varje dag vilket innebär långa arbetsdagar, och att han är borta mycket.

Hennes danske man kan enligt Evita ingen svenska och har inte heller tid att gå på kurs eftersom han jobbar så mycket. Ibland har han svårt att bli förstådd och med tiden har han enligt Evita lagt sig till med några få svenska glosor. De tittar ofta på dansk tv, speciellt nyheterna. Eftersom han kommer från Jylland har de inte så många danska släktingar i närheten med undantag av hennes svärfar som flyttat till Köpenhamnstrakten.

Evita har själv både danska och svenska kontakter och hon är med i en dansförening i Köpenhamn. Alla andra i föreningen är danskar, med undantag av en svenska som hon talar svenska med. Paret tänker sig att bo i Sverige i 4–5 år, därefter blir det antagligen Danmark eller Brasilien. Evita trivs dock bra i Sverige och skulle inte ha något emot att stanna. Hon skulle gärna bo i Stockholm, men det går inte för mannens arbete.

Språkprov, Evita

Evita har en mycket svensk intonation med rikssvenska drag och hon talar flytande svenska. De omtagningar etc. som framgår av transkriptionen betyder inget i samtalet. Nedan kommer vi in i samtalet när Evita fått frågan om var hon träffade sin man:

EVITA: Han jobbade i Brasilien.

ULLA: Jaha.

EVITA: Eh i två år.

ULLA: Ja.

EVITA: Å så vi först vi bodde tillsammans i Brasilien men då ha- tappade han eh jobb.

ULLA: Ja.

EVITA: I Brasilien å så: reste han tillbaka till Danmark först.

ULLA: Ja.

EVITA: Eh ensam å så stannade han i Danmark eh åtta må- sex månader.

ULLA: Mm.

EVITA: Åh så kom han tillbaka så vi bestämde oss att vi gifta vi var inte gifta på den tid.

ULLA: Nej.

EVITA: Så vi bestämde oss att vi gifta oss å flytta till till Danmark.

För den som hör henne prata står det fullkomligt klart att det är svenska hon bemödar sig om att tala. Hon är inte heller särskilt positiv till Danmark eftersom hon ogillar den danska invandrapolitiken. Därför menar hon att hon för ögonblicket fått nog av Danmark. I språket förekommer vissa konstruktioner som är direkt översatta från danska, såsom att hon är *trött av*, inte *trött på*. Vissa danska ord förekommer också. Även grammatiskt förekommer interferens då hon böjer ord.

Språktestet klarar hon utmärkt och hon berättar själv om hur ordet *frukost* vållade missförstånd när familjen hade besök av danska vänner. Först tar hon sig an uppgiften ord för ord, men hejdar sig och läser först in sig på sammanhanget.

EVITA: Jens och Lone eh de är inte Jens men Jens nä det är Jens också ((skratt)) och Lone eh sa- i deras- ((paus)) jag ska läsa hela första.

PERNILLE: Ja. ()

ULLA: Ja de är nog bäst annars är det svårt att få sammanhang.

EVITA: För att dom säger att dom båda dom sa- satt i deras eh trädgården.

PERNILLE: Mm.

EVITA: Å dom skulle eta så de är frukost å eh frukost på svenska så de är middag så de är *morgenmad* och frukost så de är ((paus)) lunch. ((skratt))

Liksom Ludmila kopplar hon först ihop det danska ordet *frokost* med det svenska ordet middag, men till skillnad från Ludmila så rättar hon sig genast själv. När hon inte omedelbart förstår så klarar hon också att göra goda gissningar, och nedan gäller det ordet *overskyet/toget*:

EVITA: Jag förstår inte men om jag skulle gissa jag skulle säga att de var bra vädret men de skulle eh vända så de skulle bli dåligt eller. ((frågande tonfall))

Här ser man att Evita förstår sammanhanget mycket väl, men att det ibland, som hon själv säger, är svårt att hitta en direkt svensk motsvarighet. Den receptiva kompetensen är dock god.

6.5 Informanter som gått från svenska till danska

Här nedan ska vi behandla de informanter som gått den motsatta vägen, från svenska till danska. Som tidigare kallar jag det språk man inledde med för andraspråket, här svenska. Det språk man konfronterades med därefter blir då grannspråket, här danska.

6.5.1 Luigi

Luigi fick vi tips om genom en bekant till Pernille som berättade om en pizzabagare som inte alls var integrerad i det danska samhället. Han talade nämligen svenska. Detta fångade mitt intresse eftersom det ju ur mitt perspektiv snarare tydde på en hög grad av integration, och då i en dansk-svensk språkgemenskap där det ju ska vara möjligt att tala svenska i Danmark och tvärtom. Luigi ställde upp, och intervjun gjordes den 24 februari 2005 med både Pernille och mig medverkande. Eftersom han så gott som alltid jobbar fick intervjun göras på hans arbetsplats, närmare bestämt under eftermiddagspasset då det brukar vara rätt så lugnt. På så sätt fick vi också tillfälle att observera hur han kommunicerade i autentiska

situationer. Intervjun varade cirka 50 minuter, inklusive en handfull kundbesök vid vilka bandspelaren inte stängdes av.

Luigi är italienare och kommer från Sicilien, där han föddes 1940. Hans modersmål är därmed italienska, och jag antar att han även behärskar dialekt, något som jag dock inte frågade om. Luigi kom till Sverige 1964, efter att ha blivit rekryterad av SKF (Svenska kullagerfabriken) som sökte arbetare till sin fabrik i Göteborg. Han lärde sig svenska genom invandrarundervisning och bodde i Göteborg under sammanlagt 7–8 år. Han flyttade sedan tillbaka till Italien där han bodde i drygt ett halvår men tyckte det var svårt att finna sig tillrätta i hemlandet igen. 1972 återvände han till Sverige med föresatsen att göra något annat, vilket ledde till jobb inom restaurangbranschen. Drygt tio år senare (1983) blev han dock arbetslös och då bestämde han sig för att flytta till Danmark eftersom han hade bekanta i Köpenhamn. I Danmark fick han anställning som pizzakock, men efter fyra år i landet kunde han med sparade pengar öppna eget. Han har nu varit 14 år i Danmark men planerar att efter pensioneringen återvända till Italien. Sedan vi intervjuade honom har pizzerian stängt och jag antar att han gjort allvar av sina planer. Luigi är svensk medborgare och i Danmark är han sambo med en italiensk kvinna.

Språkprov, Luigi

Luigi talar en flytande svenska som är lätt att förstå trots vissa grammatiska fel. Han säger till exempel ”inte så många pizzeria”. Samtidigt kan han låta rätt svensk, eller snarare göteborgsk. Ordförrådet är vardagligt och inte särskilt stilistiskt varierat, och han talar till exempel om sina *kompisar* vid 60 års ålder. Hans favoritfras är *du vet*. Med undantag för vissa nyckelord i arbetssammanhanget, till exempel *hvidløg*, så talade han svenska med göteborgskt tonfall. Tyvärr är inspelningen emellanåt av dålig kvalitet, vilket beror på att vi spelade in honom samtidigt som han arbetade och alltså rörde sig i lokalen.

Översättningsövningen går dock inget vidare, antagligen för att Luigi är testovan. Han får börja med att leta reda på sina glasögon, och han passar då på att inflika att detta ord hör till dem som skiljer: ”Jag har inte mina briller, mina glasögon. Mina briller de säger briller.” Nedan följer ett utdrag från översättningsövningen:

LUIGI: Jens å Lone de är en man och en kvinna.

ULLA: Ja.

LUIGI: De är namn på.
 ULLA: Ja.
 LUIGI: Som sagt.
 ULLA: Ja.
 LUIGI: Deres have de är inte (heller va) alltså (dom är)
 ((kund in genom dörren)) dom skulle eh äta frukost.
 ULLA: Ja.
 LUIGI: Så de jag förstår inte riktigt vem dom skulle
 inte ha kunnat säga (vem).
 ULLA: Nej.
 LUIGI: På på danska de är deras have ((svenskt uttal))
 de låter så märkligt (ut).

Luigi inser inte att *frukost* är ett av de lömska orden, utan översätter det med frukost. Det förefaller underligt att han inte skulle känna till detta ord, men jag misstänker att det är testsituationen som spökar. Han tänker bara inte efter. Vidare verkar han inte känna till ordet *have*, som han bara uttalar på svenska och anmärker att det låter märkligt. Något vidare sammanhang blir det ju inte heller, om det nu över huvud taget är så att han tänker på att det ska gå ihop. Han ser det nog bara som en övning att översätta ord för ord, och kan man inte ett ord kan man alltid utgå från att det finns en direkt korrespondens mellan språken. Övningen avslutas när det kommer in en kund, och tråden återupptas inte när kunden lämnat lokalen. Antagligen har testet inte heller särskilt mycket med hans verklighet att göra, och Luigi säger själv att även om han inte klarar alla detaljer, så förstår han sammanhanget: ”Ja jag förstår inte allt men det jag förstår vad den säger.”

6.5.2 Pierre

Pierre kom vi i kontakt med via den danska invandrarundervisningen. Intervjun gjordes den 19 april 2005 hemma hos Pierre som bor i en förort till Köpenhamn. Både Pernille och jag medverkade, och intervjun varade ungefär 1 timme. Först efter cirka 10 minuter sattes bandspelaren på, eftersom Pierre på förhand sagt att han inte ville bli inspelad. Han ändrade sig dock men Pernille förde noggranna anteckningar i början.

Pierre är född 1951 och härstammar från Martinique. Hans modersmål är kreol men även franska talades i hemmet. Skolgången var helt på franska (7 år) och efter den utbildade han sig till ”comptable”, en 2-årig ekono-

misk utbildning. Därefter flyttade han till Frankrike och jobbade ett par år i Rouen samt i Paris. 1980 kom han till Sverige eftersom han var nyfiken på landet. Han är svensk medborgare och har tidigare under fyra års tid varit gift med en svenska. Han har en tonårig son som bor med honom och hans nuvarande hustru som kommer från Senegal. I familjen talas franska.

När Pierre kom till Sverige bodde han först i Värnamo. Där lärde han sig svenska genom att följa olika kurser; först svenska för invandrare (sfi) i 3 år, därefter olika AMU-kurser¹⁵ där han också utbildade sig till fräsa-re. Språkstudierna beskriver han som lätta eftersom han kunde koncentrera sig bara på dem utan att behöva arbeta samtidigt. Samtidigt lärde han sig engelska. Från Värnamo flyttade han till Malmö där han hade olika arbeten, mest städning.

Det var dock svårt att få jobb i Sverige och han flyttade därför till Danmark för 2 år sedan. Där har han jobbat för en städfirma, men är för tillfället arbetslös.

Språkprov, Pierre

Pierre talar väldigt bra svenska, och är lätt att förstå. Han gör liksom de flesta andra sedvanliga inlärarfel, men inte heller här påverkar det förståelsen nämnvärt. Danska har han huvudsakligen lärt sig genom naturmetoden men gick en kort tid på kurs i danska för den lärare genom vilken vi senare kom i kontakt med honom.

Interaktionellt så är han lätt att intervjua, och språket är ledigt med bra flyt. Nedan ges ett exempel från intervjun och från ett ställe där han fått frågan om hur det var i början när han kom till Köpenhamn och hur det då gick att använda svenska:

PIERRE: Nej jag märkte de gick inte så mycket.

ULLA: Nej.

PIERRE: Så (sen) var jag tvungen att eh prata engelska.

ULLA: Jaha.

PIERRE: Från början.

ULLA: Ja.

PIERRE: Å när jag börjar med svenska ((paus)) först innan jag börjar ((paus)) eh samtal med någon så säger jag ((paus)) kan jag prata svenska säger han *ja*

¹⁵ AMU står för "Arbetsmarknadsutbildning".

och så pratar jag svenska ((paus)) förstår inte han så mycket blandar jag också i en vissa ord som han kan förstå.

Vid översättningen från danska till svenska ger han sig i kast med texten utan att först läsa igenom den. Han tar det alltså ord för ord och tydligen är det ordlikhet som leder fram till de gissningar han gör:

PIERRE: Jens och Lone satt i deras hav ((tydligt svenskt uttal)) och skulle äta.

ULLA: Ja precis.

PIERRE: Och eh skulle äta frukost ((paus)) de var Lones födelsedag och hon ((paus)) hade fått en pän en pän en riktig söt.

ULLA: Ja söt eller fin.

PIERRE: Eller fin.

ULLA: Mm.

PIERRE: En fin nederdel ((paus)) eh av Jens Lone skulle egentligen eller eller föredra ((paus)) hon skulle egentligen tycka att hon tycker väldigt mycket om kläder

ULLA: Ja hon tycker mycket om kläder.

PIERRE: Vad heter () ja översätta () de skulle vara fint eller de skulle vara.

ULLA: Dejligh.

PIERRE: *Dejligh* vär men eh det var hon skulle fira sig till tåget eller.

Här ser vi att Pierre åtminstone delvis har sammanhanget klart för sig, trots att han arbetat sig fram ord för ord. Liksom Luigi översätter han *have* med *hav*, vilket onekligen förefaller udda i denna kontext. Jag kan bara beklaga att jag inte passade på att utveckla resonemanget på den punkten. Detsamma gäller slutet där han faktiskt säger något om att de ska *fira sig till tåget*. Att *toge* motsvarar *dimma*, tycks han inte ha klart för sig, men han är inte säker och med ordet ”eller” ber han om en bekräftelse, något han denna gång inte får, men det framgår först av följande, här utelämnade, repliker. Hans primära strategi är dock antagligen att man alltid kan utgå från att det är samma ord på det andra språket när man inte kan.

6.5.3 Irena

Irena kom jag i kontakt med via ett annat forskningsprojekt i Uppsala, ett avhandlingsarbete som gäller dansk-svensk kommunikation i Helsingör. Intervjun gjordes hemma hos Irena i Helsingborg den 6 maj 2005, och bara jag medverkade.

Irena föddes 1954 i Swinoujscie, Polen. Swinoujscie är en hamnstad vid Östersjökusten och hennes far var sjöman, modern jobbade i en fiskfabrik. Uppväxten under kommunisttiden var eländig och fattig. Irena gick 8 år i grundskola, därefter i gymnasiet på en yrkeslinje för att bli servitris. Hennes modersmål är polska och under skoltiden lärde hon sig ryska. Efter skolan jobbade hon på ett kafé, och där mötte hon sin svenske man. De gifte sig i Polen 1975 och året därpå flyttade de till Sverige, först till Malmö där Irena gick ett år på AMU-kurs i svenska. Därefter utbildade hon sig till vårdbiträde och fick snart jobb på ett ålderdomshem. Senare har hon kompletterat sin utbildning med undersköterskeexamen. Hon har hela tiden varit anställd i vården, och efter 25 år i Sverige började hon jobba i Danmark. Numera bor familjen i Helsingborg och Irena pendlar till Helsingör. Mannen är egen företagare och importerar grönsaker. Familjen har två vuxna barn som bägge läser på universitet. Hon är svensk medborgare.

Språkprov, Irena

Irena har bott i Sverige i 30 år och talar mycket bra svenska. Intervjun är rätt jämlik interaktionellt, vi är jämnåriga och har ungefär lika många repliker. Nedan berättar hon om när hon bestämde sig för att säga upp sin fasta anställning i Sverige, och helt arbeta i Danmark efter att tidigare enbart ha varit vikarie:

IRENA: Sen dom erbjöd mig arbete de var lediga platser.

ULLA: Mm.

IRENA: Så sa jag till min man att jag slutar du får göra som du vill en vecka kunde jag inte sova för jag hade fint arbete här också.

ULLA: Ja.

IRENA: Fina arbetskollegor så jag TRIVDES på mitt jobb de är inte SÅ.

Hennes uttal har en lätt skånsk anstrykning med skorrande /r/ och diftongerade vokaler. Hon har också vissa skånska former av ord, exempelvis säger hon *flere* och inte *flera*, liksom *gamle* och inte *gamla*. Svenska idiomatiska fraser gör att det låter svenskt. Testet klarar hon bra, men missar några få gånger, såsom ordet *overskyet*. Även hon har problem med ordet *toge*, och liksom Pierre gissar hon på *tåg*. Hon tillämpar med andra ord en slags korrespondensregler, men just här råkar det leda fel. Jag tipsar henne därför om att hon kan ha hjälp av att läsa hela meningen

innan hon börjar, och när hon senare gissar så tror hon de ska äta ”kakor, konjak och öl”, vilket kanske kan förefalla rimligt i det sammanhang det gäller. Vad de ska äta är i stället *blødkogte æg, pølser og pillede rejer*, så här gör hon en riktig chansning. När vi stöter på ordet *frokost*, så leder det till att hon berättar om hur hon själv missförstod detta ord allra först när hon började på sin danska arbetsplats.

6.5.4 Stavros

Intervjun med Stavros gjordes den 12 juni 2005 i Malmö, och både Pernille och jag medverkade. Vi fick kontakt med honom via Malmö kommun. Samtalet tog drygt 1,5 timme. Stavros föddes 1956 i Thessaloniki, Grekland och hans modersmål är grekiska men samtidigt behärskar han en starkt avvikande grekisk dialekt (kondiska). Han är både svensk och grekisk medborgare och gift med en svenska. Familjen bor i Malmö men han arbetar i Köpenhamn.

Denne grek kom till Sverige 1975 och hade först tänkt bli pilot men kom i stället att studera, först vid universitetet i Lund, sedan i Växjö. Samtidigt läste han svenska på kvällstid. Mest lärde han sig dock genom att umgås med svenskar, och så småningom gifte han sig alltså med en svenska. Han läste också engelska eftersom han hade valt franska i skolan hemma. På universitet studerade han bland annat nationalekonomi, företagsekonomi och informationsteknik med avsikt att specialisera sig på marknadsföring och försäljning. 1983 blev han färdig och jobbade allra först som högstadielärare i Lund.

Därefter började han som delägare i en resebyrå i Malmö, senare med filial i Köpenhamn. För cirka tio år sedan började han som försäljningsmanager på ett reseföretag med verksamhet i hela Norden. Huvudkontoret ligger i Köpenhamn, men han reser mycket över hela Norden samt i Baltikum. Med norska språket har han inga problem, men med finländare talar han engelska såvida de inte är finlandssvenskar. I Norge har han även släktingar (genom sin fru).

Stavros är som sagt både grekisk och svensk medborgare och utan tvekan en av dem som är bäst integrerade i samhället som sådant. Hans dubbla medborgarskap speglar sig också i att han tycks identifiera sig både med invandrargruppen och med svenskarna. Nedan ser vi hur han

inkluderar sig i det ”vi” som omfattar svenskarna, men han gör även det motsatta strax efter vilket här inte framgår.

STAVROS: Så alltid Danmark har blivit uppfattat som en TILLFLYKT.

ULLA: Ja.

STAVROS: Där vi kan ha det roligt å släppa loss.

ULLA: Mm.

STAVROS: Å i med danskarna är också såna lite kosmo.

ULLA: Mm.

STAVROS: Vad ska man säga lite mediterranean-stil eller lite öppnare å lite.

ULLA: Ja.

STAVROS: Utan hämningar.

Stavros är här inne på kulturella faktorer, något som han har många tankar om. Dem ska vi relatera senare, i kapitel 11.

Språkprov, Stavros

Stavros talar mycket bra svenska, och trots vissa grammatiska fel så har han ett enormt flyt. Det märks att han bott länge i landet och har god övning. Han diskuterar gärna och har stort intresse för samhällsfrågor, inte minst sådant som gäller Öresundsregionen. Några få gånger kan man notera skånska uttalsdrag, då främst så att han har diftongering av vokaler. Någon enstaka gång kommer det in danska ord, oftast med danskt uttal men någon gång med svenskt.

Texten översätter han utan problem med undantag av ordet *proptræk-keren* som han inte känner igen utan säger att det måste vara ett slangord. Han gissar alltså inte ens, utan avfärdar det hela som ett ord i en speciell, och därför perifer, genre.

STAVROS: Jens och Lone satt i deras trädgård å skulle äta lunch
((paus)) frukost de betyder lunch.

ULLA: Just de de där är ett av dom där orden ja.

STAVROS: De var Lones födelsedag å hon hade fått en jättefin nederdel av Jens Lone Lone tyckte om de här kläd- nå ja *tøj* är de de är.

ULLA: De är kläder ja.

STAVROS: Kläder ja.

ULLA: Ja.

STAVROS: Vädret var jättefin jag säger på svenska va
(var ju meningen).

ULLA: Ja just de.

PERNILLE: Mm.

STAVROS: Vädret var jättefin men de var men de höll på att bli eh över eh va ska man säga mo- en lite molnigt och tåget är dimma.

Ordet *nederdel* översätts inte utan Stavros försöker med *nederdel* också på svenska, och kanske är det inte så konstigt att han är osäker på kvinnliga klädesplagg (jfr Masoud). Att Stavros inte heller gissar kan bero på att det riskerar att röra sig om ett mer intimt plagg, och jag tänker då på ordet *underkjol*. Antagligen är inte vare sig Stavros eller Masoud särskilt intresserade av kläder. Väderlekstermer är det dock inga problem med.

6.5.5 Kornelija

Kornelija fick jag kontakt med genom en lärare vid Malmö högskola, som genast sa att hon skulle vara ett förträffligt exempel på en person som behärskade både svenska och danska. Intervjun ägde rum i Limhamn i augusti 2005, och både jag och Pernille medverkade. Tyvärr misslyckades inspelningen men Kornelija var vänlig nog att omgående skriva ned svaren på alla frågor jag hade ställt, och även om det på så sätt blev en kortare version, så gav det möjlighet att i stället studera hennes skriftliga förmåga. Även den är mycket god.

Kornelija är litauisk medborgare och föddes 1976 i Vilnius där hon också är uppvuxen. Hennes modersmål är litauiska, men hon lärde sig tidigt även polska flytande eftersom det finns en polsk minoritet i Vilnius till vilken en av hennes bästa vänner hörde. Även ryska lärde hon sig tidigt och på gymnasiet studerade hon engelska.

Hon läste vid universitetet i Vilnius, bland annat svenska under tre år och fick 1996 ett EU-stipendium för att studera i Lund. Där utvecklade hon sina kunskaper i svenska till mycket hög nivå eftersom hennes ämne var just nordiska språk. År 2000 tog hon en svensk examen, därefter började hon studera vid handelshögskolan i Köpenhamn. Där valde hon juridik, sociologi och politik och hon fick omgående jobb när hon avslutade sina studier.

Därefter jobbade hon 4 år i Köpenhamn för en firma som ordnade konferenser. Under denna tid lärde hon sig också danska mycket bra, inte bara receptivt utan produktivt både i tal och i skrift. Hon hade då en dansk pojkvän men efter att denne gått bort valde hon att resa hem till Litauen. Där arbetade hon en tid som forskare och statlig utredare, men håller kontakten med Norden och är inskriven som doktorand vid Institutionen

för öst- och centraleuropeiska studier vid Lunds universitet. Numera befinner hon sig i Bryssel. Vid intervjutillfället var hon i Sverige på besök. Hon är litauisk medborgare.

Språkprov, Kornelija

Kornelija låter mycket svensk, och talar grammatiskt nästan helt korrekt svenska. Som jag redan nämnt, så misslyckades tyvärr inspelningen varför jag inte kan ge något prov på hennes muntliga förmåga. Enligt min bedömning är hon den av alla personer som kommer målspråket närmast, och då talar jag om svenska. Pernille, som också deltog i intervjun, kunde notera att hon inte heller hade några problem att förstå danska, men danska använde hon inte vid detta tillfälle.

Kornelija klarade också det lilla språktestet utan några som helst problem, något som styrks av vissa anteckningar jag just då råkade föra, eftersom vi satt med texten framför oss. Annars antecknade vi sällan under intervjuerna eftersom bandspelaren var på. Däremot finns prov på hennes skriftliga färdighet, även om hennes svar är rätt kortfattade. Givetvis kan man aldrig veta vilken grad av spontanitet skriftlig produktion har, men jag skulle gissa att hon inte över huvud taget har använt några språkliga referensverk. Dels kom svaren rätt omgående (via e-post), dels stämmer det med min bild av hennes språkliga kapacitet. Här är hennes svar på frågan om det var lättare att lära sig danska när hon redan kunde svenska:

KORNELIJA (VIA E-BREV): Det är klart, att man förstår språket (det skrivna i alla fall). Men personligen tycker jag att om man ikke har svenska som modersmål, blir processen att lära sig danska svårare just p.g.a. kunskaper i svenska. De ligger för nära varandra för att kunna separera dem helt och hållet.

Här ser vi vilken fin och ledig svenska Kornelija presterar. När hon icke skriver i stället för *inte* gissar jag att det är danskan som slår igenom, men det är fortfarande korrekt även på ett rent svenskt plan (*icke*). Ordet *separera* är säkert bara ett skrivfel i hastigheten, och tyder väl på att det är spontant och orättat. Eftersom det kan användas som bevis på detta, har jag här låtit det stå kvar. Det är för övrigt precis sådana slarvfel som modersmålstalare gör.

6.6 Kompletterande material

Uppdraget innebar alltså att göra en serie intervjuer med ingående frågor till ett fåtal individer, dock med sikte på att eventuellt göra *ännu* färre intervjuer och i stället göra undersökningen mer ingående genom annat material. Eftersom intervjuerna enligt min uppfattning var så givande valde jag dock att koncentrera undersökningen på detta, men vill ändå nämna vissa ansatser som gjordes för att också samla in material av annat slag. Dels observerade vi Luigi när han arbetade i sin pizzeria, dels hade jag tillfället att följa med Sirikit när hon gjorde några ärenden på stan i Landskrona.

Luigis kundkontakter var intressanta att följa, men mikrofonen var långt ifrån kunderna och inspelningen blev inte särskilt bra. Vårt generella intryck var att han talade svenska men med tydliga inslag av sådana danska ord som var viktiga i sammanhanget. Varje kundsamtal bestod av några få repliker och inleddes med att kunden kom med sin beställning. Luigi bekräftade eller bad om kompletterande information. Därefter väntrade kunden medan varan tillreddes, varpå några få ord växlades medan varan lämnades över och därefter betalades. Mest sålde han vitlöksbröd, och det ordet uttalades på danska. Annars talade han svenska. Vid ett tillfälle var det en kund som inte förstod – eller hörde – honom, men efter att Luigi hade upprepat sig löstes problemet lätt.

Mest hoppades jag på shoppingturen med Sirikit, som i fickan hade en bandspelare, men inte heller denna inspelning blev brukbar. Jag var dock i närheten, och efter varje affärsbesök rapporterade hon vad som hade utspelat sig. Totalt besökte hon sex affärer och ingenstans misslyckades hon med att utföra vad hon skulle. Det rörde sig dock om förhållandevis enkla ärenden, och det vanligaste var att Sirikit samtidigt som hon höll upp en vara eller pekade på densamma frågade om priset: "Hvad koster?" Vid ett tillfälle stod jag bredvid och då gällde det en sjal i en boutique. Försäljaren var själv utlänning men svarade utan tvekan (på svenska) med priset som var 140 kronor. En annan gång, när Sirikit köpte en väst, fick hon prisuppgiften på engelska: "Hundred kronor." Även den expediten var utlänning. Mest intressant hade det nog varit att registrera vad som sades i den bokhandel där hon frågade om "danske ordbøger". Inte heller det var dock några problem, utan expediten (manlig och medelålders)

visade henne genast till rätt avdelning, vilket jag också kontrollerade genom att diskret ansluta.

Förutom dessa bäge potentiella utvidgningar gjorde jag även ett par extra intervjuer, en med Sirikits danske man, Jens, och en med Masouds tidigare lärare i skriftlig framställning (vid aspirantutbildningen i Sverige). Intervjun med Jens citeras vid materialgenomgången, men samtalet med Masouds lärare var inte särskilt givande eftersom det hade hunnit gå ett år sedan kursen avslutades. Andra försök att samla kompletterande material gjordes också. Vi hade till exempel gärna följt Evita till hennes förening i Köpenhamn, dit hon alltså regelbundet beger sig från Landskrona. Att hon inte ville ställa upp kan man förstå, eftersom det är rätt krävande att ha en forskare i hälarna, speciellt om denne för med sig en videokamera eller annan utrustning.

Här fanns alltså från början en möjlighet att förändra och delvis utvidga studien, något som jag dock valt att göra, men i en annan riktning. Jag insåg tidigt att jag behövde en hållpunkt för intervjuerna med andraspråkstalarna på så sätt att jag behövde relatera till hur modersmålstalare funderar och beter sig under liknande villkor. Därför har också två sådana intervjuer gjorts, en del av studien som redan redovisats i kapitel 5. Givetvis är två intervjuer bara en droppe i havet, men det ger åtminstone en grov hållpunkt och vad som förekommer bland den infödda befolkningen kan i alla fall inte för invandrare betecknas som onormalt.

Den andra utvidgningen gällde inlärmingsmiljön i formellt avseende eftersom jag också insåg att det fanns invandrarlärare som hade mycket att tillägga i frågan. Denna uppfattning styrktes av ett samtal med Lillemor, verksam i Landskrona (se kap. 13). Denna aspekt ansåg jag speciellt viktig med tanke på uppdragets underliggande målsättning att om möjligt bidra till ett förnyelsearbete på det pedagogiska planet. Fler intervjuer fanns det dock inte möjlighet att göra så jag valde att gå ut med en kort och enkel enkät (se bil. 5). Den skickades via e-post till olika rektorer för invandrarundervisningen i Öresundsregionen. Dessa fick själva avgöra om de ville föra enkäten vidare till sina anställda, och generellt är det ett insamlingssätt som ger stort bortfall. Målgrupp var lärare med erfarenhet av att undervisa icke-nordiska invandrare som kommit via grannlandet, och det går inte att säga hur många potentiella enkätdeltagare det finns med erfarenhet av det aktuella slaget. Inte heller här kan jag därför hävda att rösterna på något sätt skulle vara representativa, men det kan trots allt

vara värdefullt att lyssna till dem ändå. Med detta material som utgångspunkt behandlas i kapitel 14 några lärarsynpunkter i frågan.

6.7 Sammanfattning

Studien bygger på ett intervjumaterial och jag har ovan redogjort för hur materialet kom till och för vilka svagheter som följer med denna typ av material. Med detta i åtanke ska studien bedömas, och vi får aldrig glömma att det rör sig om en mindre studie av pilotkaraktär som inte har för avsikt att ge någon statistiskt representativ bild, utan ledtrådar för fortsatt forskning och uppslag för eventuella förbättringar av undervisningssituationen så att grannspråket om möjligt kan komma in i bilden. Styrkan i en undersökning av detta slag är dock att den ändå ofta ger en förhållandevis god bild av orsakssammanhangen genom att man också får ett svar på det ”varför” som gärna infinner sig i förlängningen av större, kvantitativa undersökningar.

Vi kan notera att den kontaktsituation som för de flesta av informanterna är för handen involverar bosättning och att man flyttat från det ena landet till det andra. För många av informanterna har det därför kommit att röra sig om att erövra ytterligare ett andraspråk. Bara ett par av personerna är kvar i det land (Sverige) dit de ursprungligen flyttade. Det rör sig om Stavros och Irena som bägge pendlar till sina arbeten på danska sidan. Betecknande är att dessa vistats mycket länge i Skandinavien och att de bägge är gifta med svensktalande personer. Att ha en sådan personlig förankring gäller dock inte bara dessa två utan även Sirikit, Ludmila och Evita, dvs. hälften av informanterna. De tre sistnämnda har dock varit betydligt kortare tid i Skandinavien. För ytterligare ett antal är det så att man tidigare har haft en dansk eller svensk make/maka eller sambo, och då omfattas även Anwar, Luigi, Pierre och Kornelija. Under den tid Kornelija bodde i Danmark hade hon en dansk sambo som också behärskade svenska. Därför talade de svenska sinsemellan.

Därmed kommer vi in på den centrala frågan om hemspråk. Arabiska talas i Masouds familj och jag gissar att det inom den privata sfären är arabiska som ligger Anwar närmast, eftersom han sedan länge är skild från sin danska fru. För Luigi är det italienska och för Pierre franska. För övrigt förekommer danska eller svenska som hemspråk, dock inte hela

tiden och inte alldeles konsekvent. Alternativen är då engelska eller det egna modersmålet förutsatt att maken kan förstå vad man säger.

7. Mötet med andraspråket

Vi har i föregående kapitel fått veta hur informanterna från början hamnade i Danmark eller Sverige. Alla var vid ankomsten vuxna individer, en del av dem dock bara i 20-årsåldern medan andra var äldre. Äldst var Masoud och Sirikit, som bägge var 34 år, därefter Pierre som var 29 år gammal. Medelåldern var vid ankomsten 27 år för informanterna som gått från danska till svenska (se tabell 1), 23 år för dem som gått i motsatta riktningen (se tabell 2). För att kunna klara sig i samhället var det för dem alla viktigt att allra först lära sig språket i det nya landet. I detta kapitel ska jag berätta vad de har att säga om inläringen av sitt andraspråk, med vilket här alltså avses det första skandinaviska språk de lärde sig.

Som vuxen språkinlärare är förutsättningarna inte desamma som för ett barn, speciellt inte när det gäller automatiserade färdigheter såsom grammatik och uttal. Brister på dessa plan kan dock den vuxne inläraren delvis kompensera på andra sätt eftersom den analytiska kapaciteten är större och erfarenheterna fler. Hur som helst brukar resultatet bli en språkanvändning som på ytan inte är alldeles perfekt, men som trots det kan fungera alldeles utmärkt. Masoud kommenterar:

MASOUD: Det är klart att vi kan aldrig bli som en danske eller en svenska-språklig, men vi hade faktisk stor muligheter att utveckla. Men som sagt att när man är ibland i arabisk eller persiskt språk dominerande nät, så är det svårt. Alltså man kommer till att glömma jättesnabbt allt vad man lärt.

Som Masoud här säger så är det viktigt inte bara att lära sig, utan även att praktisera, och det gör man bäst i samspråk med inhemska talare. Man måste med andra ord komma i kontakt med sådana, och jag har tidigare varit inne på att kontakt är en grundförutsättning för integration. Genom kontakt sker informell inläring och jag kommer nedan (i avsnitt 7.1) att beröra skillnaderna mellan formell och informell inläring, en distinktion

som genomgående spelar rätt stor roll i min rapport. Därmed vill jag inte säga att de bägge inläringssätten utesluter varandra, eller att det alltid skulle vara fruktbart att försöka skilja dem. I verkligheten rör det sig om kompletterande aspekter och om en gråzon dem emellan.

Även om man inte kommer att låta som en inhemsk talare ser dock Masoud ljust på möjligheterna att lära sig. Luigi uttrycker samma förhållande så här: "Ja, vet du ju, vi utlänningar, vi har svårt för språket. Vi har problem, lite problem med språket." Svårigheterna är med andra ord inte större än att de går att övervinna för den enskilde inläraren, i alla fall i en överseende och stödjande miljö. Angående resultatet av inläringen har jag redan i föregående kapitel gett en bild. Endast en av personerna, Kornelija, talar vad jag kan bedöma som en i det närmaste fullständigt idiomatisk svenska. Hon står alltså i en klass för sig, vilket tyvärr inte kan demonstreras av något intervjuutdrag eftersom inspelningen misslyckades. Därefter följer några som är jätteduktiga men där man på vissa detaljer genast noterar att det rör sig om en andraspråkstalare. Speciellt duktiga är Stavros och Irena, som bägge varit länge i landet samtidigt som de är gifta med skandinaver. I en klass för sig på andra ytterpunkten befinner sig Sirikit, som bor i Sverige med sin danske make och som vid intervjun är beroende av starkt interaktionellt stöd.

För att lyckas med den kommunikativa integrationen i det första landet krävs dock även en insats av den inhemska befolkningen, som måste vänja sig vid att andraspråkstalarna inte klarar att uppnå perfekt kompetens i språket. I regel är det inte värre än att mottagaren efter en stunds tillvänjning slutar tänka på det. Detta kräver dock att man umgås med varandra, annars vänjer man sig inte och en alltför ensidig fokusering på språkets normativa sida riskerar att leda till stigmatisering (Sjögren m.fl. 1996). Situationen som sådan kan för övrigt påminna om hur det är med grannspråksförståelsen, där det ju på sätt och vis också handlar om att vänja sig vid modersmålet i avvikande form, eller språket "som det lika gärna kunde ha blivit" (Henriksen 1986:25).

7.1 Formell och informell inläring

Det första skandinaviska språket erövrades av alla utom Evita genom *formell inläring*, med vilket jag här avser att man följde kurser av ett eller annat slag, mestadels särskilda kurser för invandrare. Följaktligen är då *informell inläring* det som sker utan kurs, dvs. genom sådan social interaktion som inte är lokaliserad till ett klassrum. Detta förefaller vara det enklaste sättet att skilja vad som annars i praktiken inte är så lätt att separera som man kanske tror (Ellis 1994:214). En forskare som byggt vidare på denna distinktion är Krashen (1981) som skiljer mellan *tilläggnande* av ett språk (acquisition) och medveten *inläring* (learning). Att tillägna sig ett språk gör man omedvetet, som när barnet lär sig sitt förstaspråk, och man gör det genom att delta i meningsfull kommunikation. När man lär sig ett språk så sker det medvetet och genom regler och det är inte säkert att inlärares alla gånger förmår överföra kunskaperna till spontan produktion (Berggreen & Tenfjord 2005:61).

Typiskt för andraspråksinläring är att informell inläring förekommer sida vid sida med den formella, i alla fall som en potentiell möjlighet – vi såg ju Masoud ovan klaga på möjligheterna till interaktion med modersmålstalare, och det är ett bekymmer han delar med andra, bland annat med Else (se kap. 5). På så sätt skiljer sig andraspråksinläringen från studier av ett främmande språk, och det som sådana gånger gör språket främmande är att det inte talas i den omgivning där det lärs in, utan bara i klassrummet. Enligt Lindberg (2001:149) kan vi traditionellt urskilja två vägar till språkinläring vilka hon efter Mc Arthur (1983) benämner *marknadstraditionen* respektive *klostertraditionen*. Marknadstraditionen har den informella inläringen som bas och Lindberg (2001:149) skriver om denna: ”Det råder inget tvivel om att det naturligaste och vanligaste sättet att lära sig ett språk är genom social kontakt och interaktion med talare av målspråket. Under sådana förhållanden utgör interaktionen medel såväl som mål för inläringen.” Situationens krav är vad som sådana gånger avgör hur mycket man lär sig och variationen blir därför stor. Lindberg (2001:149) säger: ”Ofta kanske behoven i samband med handeln på en marknadsplats begränsas till några användbara fraser och räkneord som räcker för att genomföra en lyckad affär, men andra gånger kan mer sofistikerade språkliga turer vara helt avgörande för utgången.” Här framgår att även begränsade språkkunskaper ur ett pragmatiskt eller

funktionellt perspektiv kan vara tillräckliga. En sådan inställning till språkinläring har i klostertraditionen sin diametrala motsats som i stället utgår från den gamla latinundervisningen. Det var också klostertraditionen som gav de tidigaste impulserna för hur undervisning i främmande språk skulle se ut. Om denna typ skriver Lindberg:

I samband med såväl latinundervisningen som annan s.k. formell språkinläring har interaktion på målspråket inte spelat någon central roll. Det beror främst på att huvudsyftet med denna typ av språkundervisning inte i första hand varit att förmedla språkkunskaper för kommunikation med talare av målspråket utan att överföra ett kulturellt, religiöst, litterärt och ideologiskt arv till exklusiva grupper av lärjungar. Den dominerande språksynen inom denna språkinläringstradition, som Mc Arthur kallat klostertraditionen (ibid. 1983), betonar formella aspekter av språket. Språkinläring ses i hög grad som en solitär verksamhet som också anses gynna analytiskt tänkande och förmågan till logiskt resonemang. (Lindberg 2001:150)

I grunden återfinns här också olika sätt att se på språk, skillnader som kan inverka på hur – och varför – olika individer lär sig språk. När jag nedan talar om mina informanter som ”duktiga inlärare” är det därför inte säkert att det är samma egenskaper som avses för dem alla. Den som lär sig för marknadsplatsen har nytta av att vara orädd och att våga tala oavsett hur det låter. Då får man sin vara såld, medan den som anser att språk måste läras komplett och korrekt skulle drabbas av ångest i sådana sammanhang. På marknadsplatsen skulle en sådan person inte klara sig alls men det ingår heller inte i ambitionerna. Viktigare är att vara flitig och att verkligen kunna sin sak innan man öppnar munnen. För att vidareutveckla metaforen kan man säga att det här inte gäller att sälja någon vara, utan att ”sälja sig själv”, och att språket är ett centralt redskap för detta (jfr om identitet nedan).

Inom andraspråksforskningen brukar man också (se Gardner & Lambert 1972) skilja mellan inlärare med *instrumentell* och *integrativ* motivation. Den som har en instrumentell motivation är intresserad av ett språk för att uppnå vissa mål, exempelvis arbete och karriär. För den integrativa motivationen gäller i stället att man vill smälta in bland befolkningen. Enligt Gardner & Lambert (1972) är den integrativa motivationen starkast och den som på sikt ger de bästa resultaten eftersom den instrumentella motivationen inte är lika stabil. Andra forskare har visat att även en instrumentell motivation kan ge goda resultat, och vanligtvis rymmer väl

motivationen bägge typerna av målsättning (se Baker 1993:90). Även denna indelning kan delvis kopplas till de inlärningsmotsatser jag ovan behandlat, och även om distinktionerna inte är direkt utbytbara så tangerar de onekligen samma sak.

Enligt Norton (2000) utgår dock distinktionen av Gardner och Lambert enligt ovan från en förenklad syn såväl på motivationen som på andraspråksinläringen som sådan. Sin syn sammanfattar Norton i verket *Identity and language learning* (2000) där hon ingående behandlar situationen för fem kvinnliga andraspråksinlärare i Kanada. Studien har ett longitudinellt inslag men bygger för övrigt, liksom min egen studie, huvudsakligen på intervjuer. Grundläggande för den förenkling forskarna annars brukar göra är att vi alltför ensidigt fokuserar på individuella egenskaper samtidigt som vi idealiserar den omvärld där andraspråksinläringen äger rum. I själva verket sker inläringen på målspråkсталarnas villkor:

In sum, natural language learning does not necessarily offer language learners the opportunity to learn a second language in an open and stimulating environment, in which learners are surrounded by fluent speakers of the target language, who generously ensure that the learner understands the communication directed to the learner, and who are prepared to negotiate meaning in an egalitarian and supportive atmosphere. (Norton 2000:113)

Även en inlärare med stark motivation kan därför komma till korta, och många av de personliga drag som forskarna brukar behandla, till exempel *ängslighet* (anxiety) är i hög grad socialt konstruerade. Därför låter sig inte resultatet av andraspråksinläring på något enkelt sätt förklaras av ett antal förinställda parametrar på det personliga planet. Motivationen är heller inte tudelad, men komplexare än så och med termen *investering*, inspirerad av Bourdieu, anläggs ett annat perspektiv:

The concept of investment, which I introduced in Norton Peirce (1995), signals the socially and historically constructed relationship of learners to the target language, and their often ambivalent desire to learn and practice it. It is best understood with reference to the economic metaphors Bourdieu uses in his work – in particular the notion of cultural capital. (Norton 2000:10)

Istället för att fundera om inläraren är motiverad att lära sig ett visst språk, bör man därför fråga sig vilka investeringar inläraren är beredd att

göra och varför. Vad den enskilde valt att satsa på hör dessutom intimt samman med det identitetsarbete som alla språkakter är en del av. Identiteten är i hög grad en social konstruktion, dessutom av föränderlig art:

The notion of investment, on the other hand, conceives of the language learner as having a complex social history and multiple desires. The notion presupposes that when language learners speak, they are not only exchanging information with target language speakers, but they are constantly organizing and reorganizing a sense of who they are and how they relate to the social world. (Norton 2000:10-11)

Speciellt viktigt är enligt min mening att det i detta fall rör sig om identitetsarbete under en fas av livet som kännetecknas av *liminalitet*, dvs. en övergångsfas där olika roller och identiteter korsas (se t.ex. Rampton 1997). Investeringen är ofta ambivalent, och inte sällan selektiv eftersom ”different skills can have different values in relation to learner identities” (Norton 2000:11). Bland tvåspråkighetsforskare är det för övrigt ett välkänt faktum att tvåspråkigheten kan se väldigt olika ut för olika personer och i olika kulturer, och man menar att föreställningen om den tvåspråkiga personen som två enspråkiga individer i samma dräkt bygger på en felsyn (Grosjean 1985). Tanken att man som legitim talare måste (och kan) behärska ett språk fullt ut ur alla aspekter tillhör inte bara klostertraditionen utan är i rätt hög grad ett västerländskt fenomen. Sambandet mellan språkanvändning och identitetsskapande har också tidigare understrukits av en rad andra forskare, bland annat av Le Page & Tabouret-Keller (1985:181), dock inte såsom Norton med fokus på makt och ojämlikhet.

När det gäller mina informanter är också samspelet mellan formell och informell inläring oerhört viktigt, och jag har för övrigt redan i kapitel 2 varit inne på att Öresundsregionen i sig skiljer sig från exempelvis Stockholm genom att möjligheterna till informell grannspråksinläring är bättre. Detta innebär att kunskaperna i grannspråket blir både mål och medel. Typiskt för det förlopp som jag nedan ska beskriva är också att den formella inläringen spelade betydligt större roll då det första skandinaviska språket erövrades än när man senare konfronterades med grannspråket. Den grund man hade fått i sitt andraspråk kunde med andra ord användas även då man mötte grannspråket, och de flesta säger att det inte hade varit

möjligt att lära sig grannspråket så snabbt om man inte haft sitt andraspråk som utgångspunkt.

7.2 Formell inlärnin g av andraspråket

Trots att rapporten gäller grannspråket, och inte det skandinaviska språk min a informanter inledningsvis konfronterades med, vill jag i detta kapitel dröja vid steg ett i processen, vid andraspråket, och här är det som sagt den formella inlärnin gen som dominerar bilden. En av informanterna, Kornelija från Litauen, hade redan studerat svenska i hemlandet när hon 1996 kom till Lund som EU-stipendiat. Några år senare (2000) tog hon en magisterexamen i svenska som främmande språk. Under de år hon studerade i Sverige var inlärnin gsbetingelserna desamma som för andra informanter vad gäller möjligheterna till förstärkande informell inlärnin g och enligt henne var svenska det lättaste språk hon studerat. När det gäller de andra informanterna följde Stavros en kvällskurs på kursverksamheten, men missade första terminen som han i stället läste in på egen hand. Samtidigt lärde han sig engelska, ett språk han inte tidigare hade studerat. Sirikit och Ludmila gick bägge en termin på folkhögskola i Danmark. Luigi, Irena och Pierre lärde sig svenska genom att följa särskilda kurser i svenska för invandrare. Pierre berättar om ”den gamla goda tiden” i Sverige:

PIERRE: Det är jättemycket och det var också vissa möjligheter innan, när vi kom den här tiden i Sverige. Då språkkursen är mycket lättare att få, och man har mycket tid i skolan. Man ska lära sig mycket i skolan under åtta timmar, samma som man arbetar. Så vid den här tiden var det mycket lättare för oss att lära svenska. Nu det är inte samma. Det har ändrats helt och hållet. Det fanns såna gratis kvällskurser, så när du känner dig lite: Åh vad gör jag hemma, åh jag ska gå på kursen i stället på kvällen []. Det tog mig ungefär sex månader att alltså att klara mig [så] att folk skulle förstå vad jag säger. Det tog inte så lång tid faktiskt.

Pierre kom till Sverige 1980. Samma bild av utbildningssituationen ger Luigi som anlant ännu tidigare, på den tid då Sverige ännu hade arbetskraftsinvandring och inte bara flyktinginvandring. Även Luigi ger en liknande beskrivning av ett långt utbildningsförlopp, delvis på kvällstid:

LUIGI: Utbildningen var ganska länge det var i en (syv-) sju åtta år. Den tiden som jag hade där i metall du vet så man gick i skola om aftonen. Så där och så tog jag några kurser som var i yrkesskolorna.

Liksom Stavros passade Pierre också på att lära sig engelska, men tröttnade slutligen på alla kurserna: "Där jag lärde mig engelska och det hjälpte faktiskt. Men sen tyckte jag, okej det tar tid, så jag började jobba igen." En bidragande orsak var att han (redan då) ansåg sig för gammal för att lära sig språk, något som i ännu högre grad senare kom att gälla för danskan, och när han kom till Danmark avbröt han efter kort tid sina studier. Han säger:

PIERRE: [Det] är inte så lätt [], för att [är man] till exempel över trettifem år ska man börja från noll uppåt igen, det tar tid. Kanske det är det som gör att man blir lite bryten redan i början av den här tanken. Man avbryter den här tanken, ah det är bättre jag ska gå arbeta i stället.

Anwar (till DK 1969) tog först några vanliga kurser i danska, men följde sedan en intensivutbildning i språket. På så sätt tillägnade sig Anwar grundkunskaper i danska på drygt en månad.

Evita tog endast två lektioner i danska, eftersom hon fick vänta så länge på sitt uppehållstillstånd. Hon vistades tidigare i Danmark på turistvisum, och hade inte möjlighet att följa någon kurs för invandrare utan att betala väldigt dyrt för det. I stället läste hon på egen hand, men främst för att klara sitt arbete som aupair i en dansk familj.

Masoud (till DK 1992) kom med hustru och små barn och startade redan på flyktingförläggningen sina språkstudier. Totalt har han läst danska på grundnivå i cirka 1,5 år. Redan tidigt hade han siktet inställt på högre studier och på universitet. När jag frågade Masoud om han hade en bra lärare på grundkurserna i danska kommer han i stället in på själva uppläggningsen av studierna, som han är starkt kritisk mot:

MASOUD: Alltså jag hade alltid kritiserat metoden faktisk. Det är först efter vi har bli färdig dom har ändrat systemet. En fel var det att samle alle invandrare oavsett vilket utbildningsnivå dom har, oavsett vilket ålder dom har, i samma klass. Alltså en femti år turkisk hemgående kvinna med ett läkare och med unga som arton år gammal. Der var den värsta [miljö] man kan tänka sig att utveckla ((skratt)) sina språk. Den systemet fungerar inte alltså bra. Några personer kom i klassen trötta och har inget ambition att lära sig att gå vidare och några som är unga kan MERA än klassen faktisk från tjejerna och disko.

Dom [har] kontakter ((skratt)). Det är en stor obalans inom klassen men, vi hade inget valg.

När jag frågade Masoud om läraren någon gång hade omtalat svenska och möjligheten till grannspråksförståelse, svarade han att det fanns det inte tid för på denna grundläggande nivå, men att han mindes att det vid ett tillfälle hade blivit en diskussion om vad länderna har gemensamt. Syftet med kursen var dock bara att lära sig så pass mycket att man kunde klara medborgartestet:

MASOUD: Men tyvärr alltså, som sagt de skolor och klasser, dom kommer inte på *detaljerne* så mycket, alltså bara att man lär sig på ett nivå att kunna klara sig. Du vet att i Danmark en av huvud- *forudsetning* för att man kunna bli dansk medborgare är språket, man måste vara bra språket. Man får en TEST i språket faktisk []. Det är bara alltså ett allmän nivå faktisk därför det kommer inget, så mycket att prata om svenska alltså.

Att under dessa betingelser också hinna behandla grannspråken framstår inte som särskilt realistiskt.

7.3 Informell inläring av andraspråket

Trots att alla utom Evita lärde sig sitt andraspråk på formellt sätt, är det den informella inläringen man framhäver, och att man antingen genom personliga relationer eller via en arbetsplats kom i kontakt med talare av målspråket. Stavros säger att han lärde sig svenska genom kursverksamheten, men framförallt genom sin bekantskapskrets och tack vare sin svenska fru. Ludmila poängterar att hennes folkhögskolekurs var så bra just för att hon kunde vara tillsammans med danskar, och att det är därför som hennes danska sitter så bra:

LUDMILA: Ja, det var, det var, alla, alla lektioner var på danska och det var också dansk för utlänningar. Och eftersom det var bara två elever som kunde inte danska, helst så dom pratade alltid, danska. Från början det var mycket svårt, men jag, delade værelse, vad är du vet, delade rum med, dansk flicka och hon hjälpte mycket []. Så börjar jag prata automatisk för danska.

Därför gick det också bättre för henne att lära sig danska än senare svenska:

LUDMILA: [I] Danmark, vi lyssnade HELA tiden, hela dag och det var, olika föreläsningar, på morgningen och på kvällen om olika ämnen. Så ibland jag kan förstå danska bättre än svenska för att här vi, lära oss, mest vardagsspråk och, ja, och där, det var föreläsningar för danske elever så, det var inte något speciellt för oss, och vi, behövde inte förstå ALLT. Men för att vi satt där, varje dag på halvt år så började vi förstå.

Hon fick alltså i lugn och ro utveckla sin receptiva kompetens, samtidigt som hon successivt byggde upp produktiva färdigheter. Därför är hon i vissa avseenden fortfarande bättre på danska än på svenska.

Sirikit träffade sin danske make i Thailand och då de flyttade till Danmark började han konsekvent tala danska med henne. ”Efter to månader okay jag förstår Jens seger.” Samtidigt gick hon på kurs, och liksom Ludmila var det på folkhögskola. Bägge dessa kvinnor är gifta med danska män, och har förstås inte från början kunnat tala skandinaviska språk med dem. Vad man talade i början kunde variera, men för de flesta var det förstås engelska. Evita och hennes danske man talade till exempel engelska eller portugisiska eftersom det var i Brasilien de träffades. Danska kom in i bilden först då Evita fick tillfälle att tillbringa ett halvår som aupair i en dansk familj.

EVITA: Jag fick jobb som aupair i en dansk familj, och då var jag tvungen att lära lite danska. Jag passade ett barn som var bara ett år, så det var inget problem att kommunicera med. Men det var också en flicka som var sex, och hon kunde inte engelska eller portugisiska ((skratt)). Så jag var tvungen till att lära lite danska för att prata med henne. Jag var ensam med henne från klockan åtta på morgonen till klockan åtta på kvällen, dom arbetade hela tiden.

När jag frågade henne hur stora hennes färdigheter i danska hann bli, svarar hon:

EVITA: Jag kunde kommunicera, jag kunde fråga saker [men] jag kunde inte ha ett långt samtal. Men jag kunde be om saker och förstå allt vad dom säger. Men jag kunde mycket, men mindre än vad jag kan svenska nu.

En arbetsplats är på många sätt en förnämlig inlärningsmiljö. En som kunde börja jobba tidigt var Irena, som fick hjälpa till på sin makes arbetsplats med att packa grönsaker. Irena säger att svenskan kom efter hand, precis som danskan senare. Det man lär sig på sitt arbete är dock delvis beroende av vad uppgiften kräver, något som Luigi här kommenterar:

LUIGI: Man lärde sig på arbetet du vet, genom metallarbetare, du vet svetsare och fräsare, som hade svensk, mera ordförråd och uttryck, ja FACKSPRÅK du säger va.

Sirikit har i Danmark jobbat för ett par olika städfirmor, samt på en restaurang. Där har hon enligt uppgift alltid enbart talat danska: ”Ja danske kun danske.” Vi ska minnas att hon såsom förhållandevis lågt utbildad inte hade möjlighet att ta till engelska, annat än med de sporadiska glosor som hon av allt att döma ändå lärt sig.

En faktor som rätt många nämner redan här, dvs. vid inläringen av andraspråket är tv, en faktor som vi också från tidigare forskning om grannspråksförståelse vet är av oerhört stor betydelse. Tv har också den fördelen att det är en stabil faktor i Öresundsregionen och tv-tittande är en vana som kan upprätthållas alldeles oavsett på vilken sida om gränsen man bor. På så sätt kan man genom tv, och givetvis även radio, inte bara etablera utan även upprätthålla språkkunskaper och senare orientera sig om händelser på andra sidan sundet. Speciellt viktig är televisionen för den grupp kvinnor som är gifta med danska män. Alla uppger att de regelbundet nu i Sverige ser på dansk tv tillsammans med sina män och det tycks vara en viktig del av den danska de exponeras för i Sverige. Evita säger följande om familjens tv-vanor:

EVITA: *Ja [vi ser dansk tv varje dag]. Vi brukar bråka om tv, därför jag vill lyssna på svenska, men han vill lyssna på TV2 och DR1 så han vill lyssna på danska nyheterna. Så jag är lite tvingad att LYSSNA på danska (när han är hemma).*

När jag frågar om hur hon förstår den danska hon ser på tv får jag följande svar:

EVITA: Jag tror att jag begriper huvudämnet och så ibland behöver jag fråga honom lite, men vad sa hon på slutet eller någonting. Men huvudämnet, det är inga problem. Och när vi tittar på till exempel på nån dansk serie som han gillar titta på, så sätter han text-tv och så det går jättebra.

Evita understryker här hur viktig textremsan är. När Evita träffar danskar säger hon emellertid att det beror på personen ifråga om hon förstår eller inte:

EVITA: Om jag redan känner personen, jag har inga problem med honom, och med min svärfar inga problem heller. Men om jag träffar nån första gången så måste jag vänja mej med röst och så börjar jag att förstå danska []. Det beror på vem.

När det gäller Ludmila talar hon alltid danska med sina svärföräldrar, eftersom det inte finns något annat alternativ: ”Ja, för att hans föräldrar kan inte engelska eller något annat språk.” Annars när hon är i Danmark känner hon sig för blyg för att våga tala danska och det beror helt på vem hon ska tilltala om hon ska välja att försöka: ”Om någon ser mycket vänlig ut, så kan jag fråga på danska, men mest skulle jag prata engelska.” Evita har gjort det valet att hon satsar på en produktiv kompetens i svenska, men att utveckla sin förståelse av danska så att den blir så bra som möjligt: ”Ja, jag tror viktigare än att prata [danska] är att lyssna och att förstå hundra procent vad dom säger. Det tror jag, så kunde jag delta tillsammans mer och mer.” Här kan man säga att svenska blivit hennes andraspråk, danska tagit rollen av grannspråk, dvs. ett språk som är symbiotiskt underordnat det första.

Även för Luigi och Pierre, som bägge bor i Köpenhamn men fortfarande kommunicerar med svenska som huvudsaklig bas är det viktigt att kunskaperna i andraspråket (svenska) inte går alltför mycket bakåt. Liksom för Evita hänger språken ihop. Pierre svarar så här på frågan om han brukar åka över till Malmö, där han senast bodde under tiden i Sverige:

PIERRE: Nej, inte nu för tiden. Ja, det är klart jag har gamla kompisar som bor där, fransktalande som jag besöker ibland. Men inga svenskar. Jag hade en kompis som bodde ihop med en svenska, men när jag går dit så, JA vi pratar svenska.

ULLA: För dig är det ju viktigt också att behålla svenskan antar jag?

PIERRE: Ja i alla fall det är nästan ett språk som jag har lärt mej så måste jag behålla den.

Masoud bor nu i Sverige efter 8 år i Danmark, och vill ogärna släppa danskan helt. Han är dock beredd att göra större ansträngningar än Pierre. Familjen är också intresserad av att följa med i vad som händer i Danmark, och vid intervjutillfället hade nyligen den danska kungafamiljen figurerat på löpsedlarna: ”Ibland tittar vi på danske tv, till exempel när var det aktuellt några dar sen med det Alexandra och Joakim.” Om några

dagar ska han och hans familj till Köpenhamn, och då växlar han till danska igen:

MASOUD: Vi ska prove vores danska språk igen, se (om) det finns.

ULLA: Du växlar till danska?

MASOUD: Ja ja jag ändrar böjlängde på vägen. På tåget så jag skifter till annat språk.

Masoud beskriver här en tvåspråkig praxis, och det är på tåget mellan Danmark och Sverige som han ändrar våglängd.

7.4 Grannspråket från andra sidan

Via tv lärde man sig sitt andraspråk bättre samtidigt som det för många var här man första gången mötte sitt grannspråk. En och annan hade också tidigt direkta kontakter med grannlandet. Anwar, som är aktiv muslim hade varje fredag ärende till Lund, men på den tiden pratade han inte själv svenska, utan talade engelska de gånger han inte kunde använda arabiska. Om den egna inställningen vid denna tid säger han att det var intressant med ”en massa ord [] båda kan använda”. Successivt kom Anwar sedan i Sverige att byta danskan mot svenska, och numera är det svårt för honom att återkalla det riktiga flytet i danskan, trots att han försöker, såsom när det på arbetsplatsen kommer gäster från Danmark: ”Så jag börjar prata dansk men tyvärr kom ut hela tiden till svensk.”

För Masouds del fick han sina första intryck av grannspråksförståelsen då släktingar från den svenska sidan kom på besök till Köpenhamn. Deras erfarenheter var inte särskilt positiva:

MASOUD: Alltså mina släkter och sånt som när jag var i *Danmark* och dom kom från Sverige. Dom sa att vi kunne inte, det [är] svårt att förstå vad till exempel busschaufför säger när vi ska betala []. De är jättesvårt ((skratt)).

För egen del hade han dock inga motsvarande svårigheter med svenskan när han själv flyttade över. När jag frågade om han redan i Danmark hade förberett sig svarar han nej, men säger att han ibland såg svensk tv. Sådana gånger var dock textremsorna oerhört viktiga:

ULLA: Förstod du när dom talade också eller var det skriften du förstod?

MASOUD: Nej det är skriften. Ja alltså när jag var i *Danmark*.

Redan i hemlandet kom Masoud för övrigt i kontakt med svenska språket eftersom han hade en chef som utbildat sig i Stockholm vid Chalmers.

MASOUD: Så han kunde lite svenska också och jag har en liten engelsk svenska svensk engelsk ordbok som memory alltså minnespresent från honom. Jag har den fortfarande här så det är inte helt okänt faktiskt. Sverige är ett land hvor de också i när man kom i sjuttinie när revolutionen började i Iran alle studerande var mycket intresserat av politisk ämne och sån. Vi kände svenska attityd som oallierade land och Olof Palmes personligt politiske hållning.

Masoud ser tillbaka till situationen i Iran för snart trettio år sedan och säger att man, åtminstone i studentkretsar, kände till att Sverige var ett neutralt land liksom man hade hört talas om den svenske politikern Olof Palme.

7.5 Sammanfattning

Ovan har vi retrospektivt tagit del av hur andraspråket inlärdes, i de flesta fall genom någon av de språkkurser som myndigheterna anvisar. För Evitas del rörde det sig dock bara om ett par lektioner. Kornelija lärde sig svenska som främmande språk vid universitetet i sitt hemland, men när hon kom till Sverige kunde inläringen fortsätta med den informella förstärkning som är typisk för andraspråksinläring. Att de flesta studerat sitt andraspråk i klassrummet innebär dock inte att deras kunskaper står på samma nivå, och en viktig skillnad är att möjligheterna till informell språkinläring varierat.

Härmed är vi inne på det som skiljer informanterna åt. Flera av de intervjuade personerna är gifta med en skandinav, vilket ger ett särskilt försprång i integrationshänseende. En viktig aspekt av detta är också att utvecklingen i andraspråket aldrig avstannar, vilket är speciellt viktigt för dem som fortsätter att använda andraspråket även i grannlandet. En annan viktig skillnad är att man varit olika länge i Skandinavien, samt givetvis att olika individuella förutsättningar och målsättningar påverkar inläringen. Utbildningsbakgrunden i generellt avseende påverkar också de mål man sätter, till vilket kommer att olika yrken ställer rätt olika krav på den språkliga kompetensen.

8. Mötet med grannspråket

I kapitel 6 stiftade vi en första bekantskap med informanterna och vi har i föregående kapitel sett hur de från början lärde sig språket i sitt nya hemland. Medelåldern för när andraspråksinläringen påbörjades var 25 år. När personerna blev intervjuade av mig var medelåldern 45 år, och inläringen av andraspråket låg alltså för de flesta på rätt långt avstånd. Under mellantiden hade de också kommit i närkontakt med sitt grannspråk, och det var detta som intervjuerna hade till uppgift att belysa. Undersökningen har ju gått ut på att tillvarata grannspråkserfarenheterna bland ett antal vuxna andraspråkstalare, som alla lyckats bemästra situationen. Deras sätt att göra detta har dock varit olika, något som i sin tur delvis har sin förklaring i att den bakomliggande integrationen i samhället inte varit densamma. I detta kapitel har jag valt att gruppera informanterna efter vissa gemensamma drag som vi ändå kan finna. Givetvis betyder inte detta att informanterna delar precis alla drag. Grupperingen ser ut som följer, och med social förankring avser jag det språk man möter i sin familj, i praktiken om man är gift med en skandinav eller inte. Ålder avser intervjutillfället.

Grupp	Gemensamma drag
1. Irena och Stavros	Väl etablerat andraspråk (svenska); Social förankring: svensk Pendlare (till Danmark); Medelålders (drygt 50 år)
2. Luigi och Pierre	Ganska väl etablerat andraspråk (svenska); Social förankring: eget modersmål; Flyttare (bor nu i Danmark); Medelålders (ca 55–65 år)
3. Anwar och Masoud	Ganska väl etablerat andraspråk (danska); Social förankring: eget modersmål; Flyttare (bor nu i Sverige); Medelålders (ca 50–60 år)
4. Evita, Ludmila, Sirikit	Ej fullt etablerat andraspråk (danska); Social förankring: dansk Flyttare (bor nu i Sverige); Yngre medelåldern (Evita, Ludmila ca 25 år, Sirikit ca 40 år)
5. Kornelija	Väl etablerat andraspråk (svenska); Kunskaperna först tillägnade som främmande språk i akademisk miljö. Därefter utvecklades först svenska, sedan även danska till fungerande andraspråk; Social förankring: svenska/danska (under tiden i Danmark); Yngre medelåldern (ca 30 år)

Som framgår ovan får vi på så sätt en indelning i fem olika grupper även om benämningen ”grupp” givetvis är oegentlig för en indelning med så få individer. Med denna kategorisering i bakgrunden blir det dock lättare att skönja ett mönster i de erfarenheter jag nu i detta kapitel ska relatera. Uppgifterna gäller hur grannspråket fördes in, hur man hanterade den nya situationen och hur man såg på den. Syftet med detta kapitel är att kartlägga vad som hände på vägen (”processen”) medan vi i nästa kapitel kommer in på nuläget och de språkliga strategier för grannspråkskommunikation som utmejslats (”resultatet”). Överlappningarna mellan dessa bägge kapitel (nr 8 och 9) blir dock många, och någon klar distinktion har det inte gått att upprätthålla.

8.1 Grupp 1: Irena och Stavros

Som redan framgått av uppställningen ovan har såväl Stavros som Irena mycket väl utvecklade andraspråk som tillåter dem att relativt obehindrat klara sig i Sverige. Till bakgrunden hör att de varit länge i landet, i bägge fallen cirka 30 år. Detta innebär inte att brytning saknas. Bägge har också en solid förankring i det svenska samhället genom att de är gifta med svensktalande personer, och svenska är utan tvekan det språk som dominerar i deras vardag.

Till bakgrunden hör att Stavros är akademiker med en chefsposition i näringslivet, medan Irena saknar akademisk utbildning. Hon har i Sverige utbildat sig till undersköterska. Bägge har modersmål som placerar dem i Europa, i båda fallen av indoeuropeiskt slag. Grekiska (Stavros) bildar en egen gren av den indoeuropeiska språkfamiljen, medan polska (Irena) tillhör den undergrupp som benämns ”slaviska språk”.

Bägge är pendlare, vilket innebär att de kontinuerligt, men inte permanent, exponeras för danska språket samt att svenska språket alltjämt dominerar på ledig tid. Malmöbon Stavros var tidigare delägare i ett företag som öppnade filial i Köpenhamn, och kom så att pendla mellan Malmö och Köpenhamn. Redan innan dess hade han ofta varit över i Danmark, men då hade han mest använt engelska eftersom det är ett vanligt inslag inom hans bransch. Han arbetar nu för ett utländskt reseföretag, där han ansvarar för hela Norden: ”Nu har dom lastat på mej Finland, Sverige och Baltikum så nu har jag sju länder att agera i, med säte i Köpenhamn.”

Irena var länge anställd på ett svenskt äldreboende men hörde genom bekantas bekanta att man i Danmark betalade personalen bättre. Därför åkte hon och två kollegor över och frågade om man behövde vikarier. Numera har hon fast arbete där och pendlar mellan Helsingborg och Helsingör. En av de andra kollegorna som följde med var också invandrare, men valde att inte stanna i Helsingör, enligt Irena för att hon inte förstod språket:

IRENA: Och den andra var jugoslaviska och hon har inte bott så länge i Sverige så, hon kunde dålig svenska. Men hon sökte också arbetsstillstånd, så ville hon prova. Så jobbade hon EN dag, så sa hon, jag fattar ingenting. Och jag fortsatte.

ULLA: Tror du det var så att din svenska från början var bättre än hennes svenska?

IRENA: Ja, ja, hon bodde bara fem år i Sverige, och hon var över femtio år så det är inte så lätt, lära sig. Jag kom till Sverige så jag var ung, man lär sig snabbare.

Till skillnad från Irena hade den andra kvinnan varit kortare tid i Sverige och var därför inte lika bra på svenska. Dessutom var hon äldre, vilket enligt Irena försämrade utsikterna att klara språkinläringen. Irena framhäver annars att just i Helsingör så är det i alla fall inget problem från danskarnas sida att förstå svenska och även om hon själv inledningsvis

upplevde vissa språkliga svårigheter så var hon väl bekant med sina arbetsuppgifter, vilket förstås var det avgörande:

IRENA: Det var lite svårt från början men, ARBETET kan jag, och dom som jobbar i Helsingör, dom förstår svenska och dom gamle som bor i Helsingör, dom är vana med svenskar. Så när jag pratar svenska med dom, det är INGA problem.

Varken Irena eller Stavros har lärt sig danska på skolbänken och ingen av dem har heller haft en tanke på att det skulle behövas. I stället är det informell inläring, huvudsakligen genom arbetet, som gällt. Detta hade inte varit möjligt om inte språken varit så lika. Stavros understryker vilken betydelse svenskan hade för honom:

STAVROS: Hade inte jag kunnat svenska hade jag inte kunnat begripa danska heller, eller jag kunde inte översätta detta till svenska som jag förstår, flytta det till en annan plattform.

Samma sak gäller Irena, även om det var svårare än hon trodde. I början var hon därför enligt egen uppgift rätt tyst. Att andraspråksinlärare ibland genomgår en fas då man lyssnar mer än man talar har andraspråksforskningen visat (Berggreen & Tenfjord 2005:173). Att det vissa gånger riskerar att bli ett permanent tillstånd har å andra sidan påpekats av Norton (2000:111).

Varken Stavros eller Irena tycker dock i nuläget att grannspråkskommunikationen är särskilt problematisk, trots att de samtidigt bägge säger att danska är ett svårt språk. Bägge förefaller också ha en utpräglat pragmatisk inställning till språk. Språk är ett redskap för att göra saker, och det behöver inte vara fulländat och perfekt. Irena säger: "Bara man gör sig förständig och så, det går jättefint." Stavros menar att språk, när det väl kommit in också måste "spottas ut": "Det är ingenting att bara hålla den eller sitta latent, så man måste våga säga även om man säger fel."

Om kunskaperna i danska säger Irena att de inledningsvis var skrala och att hennes erfarenheter av danska begränsades till olika tv-program som hon hade tittat på.

IRENA: Jag kunde inte ett ord danska nästan. Jag kunde läsa när jag tittade på tv-program från Danmark, då kunde man läsa och följa med i filmer och sånt,

nästan sjuttio åttio procent kunde jag läsa. Men när man hörde det fattade man inte någonting. Men nu kan jag det. Det är femte år jag är i Danmark nu.

Genom tv hade alltså Irena lärt sig förstå danska, dock så att textremsan var avgörande för förståelsen. I verkliga livet visade sig danskan vara svårare än den på tv, och utan skriftligt stöd var det i början svårt att begripa vad danskarna sa. Även Stavros hade stor nytta av tv, men framhåller även han skillnaden mellan skådespelardanskan och den verkliga danskan, liksom textremsornas enorma betydelse:

STAVROS: Det [danska] var svårt språk, det kunde man ju inte. Det skiljer sig liksom uttalsmässigt, men [] här i Skåne kan vi se både Danmark ett och Danmark två och så vidare och sen när man LÄSTE texten så var det INTE så svårt att förstå. Man hängde med till nästan sjuttio åttio procent. Men sen så småningom så började man med vissa filmer på engelska, så såg man ordet och uttalet så associerade man det, och sen: Aha okej det här betyder så []. På så sätt så blev man mer införstådd med språket. Men sen när man hörde det, i och med man var inte så ofta där, man måste leva där, man måste sociera med dom för att kunna höra det här ljudet, flera gånger upprepade gånger []. Och sen när genom TV då när jag förstår texten och så vidare, det är ju vad SKÅDESPELARE säger, inte vad DANSKAR säger, så man måste sociera med danskarna och se hur dom tänker och så vidare.

För både Irena och Stavros var det alltså via arbetet som de kom i kontakt med grannspråket, och det är därför arbetssituationen vi för deras del ska fokusera på. Irena säger att hon snabbt fångade upp de nya ord hon behövde: ”Men annars så lärde jag mej snabbt vad dom, blöja heter till exempel, och såna [ord] som man behöver, så har det gått fint.” Stavros snappade upp ord genom att läsa och säger:

STAVROS: Genom erfarenhet [lärde jag mig], för det första, det som jag har läst, och märk väl att jag har en massa text varje dag, på mitt bord, jag menar selskab kan skicka [] bulletiner och sånt som kommer på danska. Så LÄSER jag det, så menar jag förstår []. Så även om selskabsstyrelse säger, jaha just, det är bolagstyrelsen som man säger ja. Så nu VET jag att selskab är bolag. Sen när jag har lärt mej dessa ord, i den sammanhangen jag vill göra mej förstådd och jag KAN hela, då säger jag det.

På så sätt lärde sig också Stavros de ord han behövde förstå, och därmed vad som skilde sig mellan språken. Dessa ord kom han senare att byta ut mot sin danska motsvarighet när han talade med en dansk. Det rörde sig

om fackord, men även vardagsord ingår och numera består läsningen inte minst av klagobrev från kunder:

STAVROS: Det är klart när jag får en klagomål från en kund så står på danska, det är vardagsspråk, att det blir försinkat och så vidare bla bla bla. Det förstår man väl. Men, vi har ett mycket eget språk också inom flygbolagen [].

ULLA: Ja, och dom orden som är fackord, är dom engelska från början, eller?

STAVROS: Ja, alltså officiella språket är engelska, men sen så skrivs det lite på danska också.

ULLA: Ja, och är det speciella ord i den danskan och svenskan som är fackord som, och är det samma ord på danska och svenska, eller är det skillnad?

STAVROS: Nä, det är skillnad, till exempel flygplats är *lufthavn* på danska, och sen flygbolag är *flyselskab*.

Bägge har som sagt en utpräglat pragmatisk inställning till språk vilket innebär att förståelsen inte behöver vara perfekt för att det ska fungera. Irena har också ett manuellt serviceyrke som är förhållandevis kontextberoende, så allt behöver kanske inte uttryckas med ord. I motsats till Stavros exponeras hon sällan för danska i skrift och den text hon behöver läsa begränsar sig till anteckningar om hur olika personer ska vårdas:

IRENA: Jag förstår inte alltså allt, va. Men jag, gör mej förståndig, jag, jag kanske förstår, till exempel tre ord, dom två första orden, men, man tar det samma som och så till sist blir det rätt.

Irena klarar sig dock bra och har lärt sig att gissa sig till resten (jfr Luigi kap. 8.2 nedan). Numera förstår hon också bra, och jag tror inte hon behöver gissa särskilt mycket. Tyvärr var jag ensam om att intervjua henne, så hon fick aldrig några frågor på danska.

Bägge dessa personer säger dock att förståelsen kan variera beroende på vad det är för slags danska man hör. Någon enstaka gång har Irena stött på en dialekt hon inte begripit sig på: "Jag tycker det var bara med personalen, vissa som kom från någon annanstans." Stavros talar också om dialektens betydelse:

STAVROS: Ja, det är klart man blir lite svett dom första gångerna man kommunicerar, för att det beror på vem som pratar. För det första har vi JYSK danska, som har sin egen speciell dialekt, och sen har vi Sjölland också. Dom som är i tyska gränsen dom är nästan omöjliga att förstå.

Dessutom påverkas förståelsen av personens uttalsvanor:

STAVROS: Men sen, det beror på vem som pratar det. Vissa pratar ganska långsam och klart och då har man lättare att förstå dom, men dom som pratar inne i munnen, som att man tror man har ett kokt ägg under tungan ((gurglande ljud)).

Stavros talar också om hur han i sin tur blir förstådd när han talar svenska i Danmark, och han säger att äldre danskar, speciellt i telefon, brukar har svårast att ställa in öronen eftersom de är mindre anpassningsbara.

STAVROS: Vissa personer som man har i telefon till exempel om det är kunder och det är lite ÄLDRE personer och så vidare. Du vet, dom är lite mer konservativa. Så fort dom inte förstår, dom vill inte ansträngas, dom tycker det är obekvämt att jag ska anstränga mej och förstå. Va, vad du säger? [] Vad är det han talar om? Han är utlänning, försöker prata danska? Nej, han pratar svenska.

Här antyder alltså Stavros att hans brytning skulle spela in, men menar dock att det är koncentrationen som är det verkliga problemet:

STAVROS: Anstränger jag mej och fokuserar och, vad ska man säga, anpassar mej, på det språket för att jag vet att jag kan det här, jag kan förstå vad hon säger, medan så fort man sätter barriär och han är, vad ska man säga. För säger man: Vad sa, vad sa du, och så. Du, är du inte svensk eller vadå?

PERNILLE: Då stänger du av?

STAVROS: Just det, så jag stänger, så det har inte med personens kapacitet och förmåga att göra. Det har med personens VILJA och koncentration att göra.

Han summerar sina erfarenheter av grannspråksförståelse såsom en mekanism i tre steg, där det allt avgörande är att bryta ner det psykologiska motståndet:

STAVROS: Man kan säga att det är i tre steg. Först så ska folk ställa in öronen och dom försöker lokalisera VEM är det som ringer? Vad är han för nåt? Han är icke dansk och han verkar icke svensk heller och så vidare. Dom gör ett test. [] Man måste först koncentrera sig, på, SPRÅKET, inte på PERSONEN i fråga. Vad är det för språk han pratar? Och DÅ ska han inställa sig och säga, okej, då försöker jag.

Det rör sig med andra ord om att först identifiera att det rör sig om svenska, trots brytningen, sedan att koncentrera sig och slutligen att verkligen försöka. Därefter kan det fungera och nästa gång Stavros ringer så är man förberedd:

STAVROS: Den här mekanismen gör dom hämmade i början, men om jag ringer dig flera gånger och så pratar jag svenska, så då den mekanismen är borta. Det är bara vid första ögonblicket. Så om jag ringer första gången en person så kommer den här mekanismen i sekunden. Men sen NÄSTA gång jag ringer till honom, så VET han att jag ska prata svenska. Då är han redan inställd. Och på så sätt så är det en flödig diskussion utan alls mekanismen, utan barriär och utan ingenting så flyter den. Så jag kan inte säga att jag har några problem.

I Köpenhamn är Stavros med i ett nätverk av näringsidkare, och förutom danskar ingår där en del svenskar, bland annat alltså han själv. Stavros fungerar dessutom som sekreterare, och frågade en gång vilket språk de föredrog att han antecknade på, svenska eller danska:

STAVROS: Det är lustig att se att de flesta danskarna säger nej, vi kommunicerar i det språk som var och en han talar BÄST. Hanterar du detta, det svenska språket, BÄTTRE så kommunicerar du med OSS alla på svenska. Vi har INGA problem.

Detta tyckte Stavros var anmärkningsvärt eftersom han annars var van vid att behöva anpassa sig i dansk riktning:

STAVROS: Och det var det första gången jag hört en dansk att acceptera att ja, det är okej att pratar svenska eller skriva på svenska. För att oftast, så fort man säger någonting och det är INTE dansk. Hvabehar? Hvabehar? Va, va?

Stavros är alltså van vid att möta den här barriären, dvs. att brottas med det första steget i förståelsemekanismen. Även i Sverige råkar han ideligen ut för detta när han säger sitt grekiska efternamn. Han brukar då få upprepa det ett antal gånger fast det egentligen stavas precis som det låter. Det brukar sluta med att man säger: "Jamen det var lätt."

Enligt Stavros är dock både beredvilligheten och möjligheten att förstå grannspråk i hög grad en fråga om mottagarens utbildningsbakgrund: "Men personer som är, om man får säga, akademiker i min profession och så vidare, jag bemöter nästan aldrig problem när jag pratar svenska."

Bägge informanterna är också medvetna om likheter och olikheter mellan språken, även om en del förrådiska sådana. När Irena började i Helsingör lade hon speciellt märke till användningen av verbet *putte*, som på svenska (*putta*) är synonymt med *knuffa*, och hon ger det som exempel på skillnader hon noterat:

IRENA: När dom danska säger till nån pensionär, kom ska jag putta dig i säng. Det är exempel. Då trodde jag dom skulle, så, men det, är normalt man säger, jag får lägga dig. Bara en sån sak, ah jag tänkte, putta på säng, nja.

Detta uttryck tyckte Irena lät hårt, och eftersom hennes svenska behärskning är så god fick hon alltså svenska associationer till uttrycket, där *putta* inte är alldeles positivt. Irena berättar också hur hon i början av tiden i Danmark missförstod ordet *frukost*, som ju hör till de lömska likheterna:

IRENA: En gång jobbade jag dagen så sa jag till dom vid halvtiotiden, nu börjar man bli lite hungrig, så man ska ha frukost, så fråga jag en danska: När ska vi ha frukost? För jag hade med mej mat och sånt, så sa hon: Ja, lite efter tolv. Konstigt, frukost äter dom så sent. Men frukost det är middag på danska, och det är morgonmat []. Från början förstår jag inte (vad det va).

Här rör det sig som sagt om ett lömskt ord, även om *lunch* hade varit en bättre motsvarighet på svenska. Även Stavros är inne på att man måste akta sig för sådana homonymer:

STAVROS: Och det lustiga är att [] många som dom ska skriva tillbaka som söker jobb att *desværre*, *positionen* är besatt, skriver danskarna. På svenska besatt betyder att man är helt fixerad liksom ((skratt)). Så det är lite såna ord som man skrattar åt ((skratt)). Men man måste akta sig, ibland säger man vissa saker utan att man vill, som kan vara fula ord, kan vara missförstådda och så vidare.

Funderingarna kring ord som *knuffa* och *besatt* är enligt min mening intressanta och tyder på att bägge dess personer får djupare associationer när de hör grannspråk, på samma sätt som Else och Lars får det. En del av dessa associationer, denotationer och konnotationer, är skojiga och udda. Detta tar jag som ett tecken på att grannspråksförståelsen hos både Irena och Stavros – tack vare ett väl utvecklat andraspråk – har en klangbotten som är mycket djupare än hos de flesta andra informanterna.

8.1.1 Sammanfattning

Både Irena och Stavros har mött grannspråket danska med de goda förutsättningar som ett väl etablerat andraspråk ger. Tack vare dessa kunskaper, och tack vare att de genom giftermål i Sverige är så väl socialt integrerade har de en trygghet som de andra saknar. Ingen är heller i en situation där danska språket behöver vara annat än ett komplement till det svenska och det finns därmed inget behov av att byta språk.

Den danska de lärt sig har de lärt sig på arbetsplatsen, för Irenas del en rätt konkret vårdssituation medan Stavros hämtat in nya ord genom att läsa. För bägge har också TV varit en viktig inlärningskälla, inte minst tack vare textremsan. Ingen av dem har haft en tanke på att gå på kurs. Vad de behövde lära sig var vissa speciella danska ord, och när det väl var gjort så gick det bra att klara de arbetsuppgifter som var aktuella. Som jag flera gånger påpekat har de också en utpräglat pragmatisk inställning till språk och det viktiga är att man klarar sig, även om man behöver gissa ibland. Förståelsen varierar också efter vem de hör tala. Kanske finner vi i dessa bägge personer de två exempel som allra mest liknar vår föreställning om hur grannspråksförståelse och språkgemenskap i praktiken fungerar med tolerans och flexibilitet som viktiga nyckelord.

För Stavros har det emellertid ibland varit vissa problem att själv bli förstådd, och han menar att danskarna, och då speciellt äldre personer, först måste ställa in öronen för att förstå vad han säger. När de väl har gjort det är det inga problem, i alla fall inte större än de han upplever i Sverige när han försöker få folk att uppfatta hans grekiska efternamn. Steget till grannspråkskommunikation är därför på sätt och vis mindre för honom som andraspråkstalare än för den förstaspråkstalare som är van vid förståelse i automatiserad form.

8.2 Grupp 2: Luigi och Pierre

Luigi och Pierre flyttade bägge efter många år i Sverige till Köpenhamn, vilket förstås inte varit möjligt utan svenskt medborgarskap. Luigi hade tidigare bott i Göteborg, medan Pierre kom närmast från Malmö. Bägge har väl etablerade andraspråk (svenska), men de pratar inte lika ledigt som personerna i grupp 1. Detta förklaras antagligen med att de inte är gifta med svenskar och därför inte kontinuerligt omges av svenska språk-

ket på samma sätt som Irena och Stavros. Bägge har dock tidigare haft sådana förbindelser, men inte lika långvariga. När det gäller grannspråkskontakten är det även för deras del via arbetet som det nya språket kommit in, dock med den skillnaden att Luigi och Pierre bor i Danmark och därför exponeras för grannspråket i en rad situationer även utanför arbetet. Bägge har arbetarbakgrund och gemensamt är även att de har romanska språk som modersmål, italienska respektive franska, för Pierres del också franskbaserad kreol.

Till skillnad från Irena och Stavros har personerna i grupp 2 gjort ansatser att lära sig danska på olika invandrarkurser i språket, men hoppat av efter kort tid. Längst gick Pierre som följde sin kurs i ett par månader. Därför har det i praktiken blivit via arbetet man kommit att lära sig, och liksom Irena och Stavros har de en utpräglat pragmatisk inställning till språk som sådant och till grannspråksförståelse i synnerhet. De anger dock, i motsats till Irena och Stavros, att de egentligen skulle ha behövt sätta sig på skolbänken och har alltså en känsla av ofullkomlighet som Irena och Stavros inte har. Emellertid har de prioriterat arbetslivet och menar att de dessutom är för gamla att lära sig. Luigi, som gick en vecka på kurs säger:

LUIGI: Jag blev arbetslös en kort tid, så tänkte jag ska gå på kurs och lär mej. Men efter en vecka så du vet jag starta den här forretning, [] och så börja jobba här. Så när ska jag gå på kursen? Jag är här från klockan elva till klockan elva om aften () sedvanligt.

Pierre gick alltså på kurs i 2–3 månader, men eftersom han jobbade samtidigt så blev det för slitigt:

PIERRE: Så hade jag anmält mej till den här sprogskole på Brøndby strand. Det kallas för språkcenter. Det var inte så mycket. Jag vet inte, ungefär måske två tre månader []. Nej det var då jag arbetade.

Bägge har därför gjort åtminstone ansatser att studera danska, men har inte måttat med. Som en följd av detta är det för deras del svenska som är basen i deras kommunikativa vardag, dock med större danska inslag än för Irena och Stavros. Redan i citaten ovan har vi kunnat se exempel på danska inslag på ordnivå (kursiverade när de också uttalas på danska). Pierre tyckte från början att danska var svårt, men genom att lyssna noga kunde han känna igen en del från svenskan:

PIERRE: Ja svår i början. Men jag upptäckte själv att eftersom i alla fall dom här svenska och danska, om du lyssnar noga du kan upptäcka att det liknar i alla fall svenska och sånt []. Men man ska lyssna noga.

Även Luigi har klart för sig att danska påminner starkt om svenska och säger: ”Du vet danska det är mycket mera likt det svensk, eller många ord som är samma, eller nästan samma ord. Om det liknar svenska då man kan förstå det.”

När Pierre stötte på danskan tänkte han rätt snart att det här klarar jag aldrig, men säger samtidigt att det med en sådan inställning är svårt att lyckas:

PIERRE: Det beror på. Har man tänkt själv, att det språket kan jag inte, då är det kört.

ULLA: Tänkte du så med danska?

PIERRE: Jag tänkte med danska från början så, att det klarar jag inte av. Så det är kört.

Innebörden av det svenska uttrycket ”att något är kört”, är att något är för sent och att det är dömt att misslyckas. Nedan säger Pierre också att han saknar motivation att lära sig danska nu när han ”växt”, vilket innebär att han anser sig för gammal. En kurs på betald arbetstid kan han dock tänka sig att följa. Den fråga han svarar på nedan gäller om han i framtiden kan tänka sig att ta upp sina språkstudier:

PIERRE: Ja om jag ska gå på kurs och få pengarna så går jag på kurs, om jag [kan] gå på kurs och samtidig ta mina pengarna som arbetslös. Jag kan gå på kurs och jag kan sitta där hela tiden och öva, men det är för jag har ingen motivation också för det. Men det kan ändra mej. Jag har ingen särskild motivation för att lära djupt danska när jag har växt. Det är svårt.

Här framgår att Pierre helt saknar den inre motivation som exempelvis Masoud och Ludmila (se nedan) har så gott om. Han tycker också att han klarar sig bra med svenska eller med sin ”nordiska” som han säger:

PIERRE: Ja precis [man måste träffa danskar för att lära sig riktig danska] och det beror på vad har man för motivation också. Som jag säger, till exempel jag snackar redan svenska och jag kan i alla fall (försöka det) prata med danskar med sån nordisk språk. Jag har ingen motivation att gå i skolan och sitta på bänken, läsa danska ordentligt. Det har jag inte faktiskt. Det kanske beror på åldern också. Jag är femtifyra som tänker: Ah femtifyra, snackar jag svensk,

det vad ska jag göra ((skratt)). Vad ska jag () med dom här språken? Det är nästan bättre att gå ut och arbeta.

Helt klart är att Pierre föredrar att arbeta framför att sitta på skolbänken. Språk är inget självändamål, och han klarar sig tillräckligt bra som det är. Pierre ger med andra ord uttryck för en typisk s.k. instrumentell språksyn enligt vilken språk är ett redskap för att klara av olika uppgifter, för hans del inom arbetet. Språkstudier är därför inte heller något han investerar i, eftersom han inte ser någon mening i det. Om någon annan skulle vilja investera i hans språkkunskaper, dvs. om han skulle få sina studier finansierade, kan han dock tänka sig att krypa in i klassrummet igen. Pierre kan i så fall gå på kurs och ”sitta där hela tiden och öva”, men han tycks se skolvärlden som en egen värld utan samband med den riktiga. Luigi berättar om skillnaden mellan hur han lärde svenska, sitt första andraspråk, och om hur motiverad han då var och hur lätt uppgiften då föreföll:

LUIGI: Sen att jag hade mycket lätt att lära mej språket.

ULLA: Ja det är bra.

LUIGI: För att det var ma- mycket viktig. Man visste man behövde förbättra, vi säger förhållande med svenskarna och med arbete och det hela, och kan inte språk så.

Numera är hans målsättning mer begränsad och han har varken tid eller ork att lära sig danska bättre utan satsar på att klara sig så gott det går. Han säger: ”Det [danska] är svårt, det är klart att det är svårt.” Senare i samma replik kommer han in på den dubbelbottnade inställning han har till situationen och den kommer till uttryck i en metafor:

LUIGI: Det är bra att man kan svenska, man gör sig förstådd på. Men det är samma som en kniv som har två, vad heter to sidor (som man kan skera). På ena sidan det är bra, men på andra sidan man ska vara försiktig. Du vet för att det är vass kniven. Du förstår vad jag menar? Det är alltid hvis man inte kan, den ena sidan att lära sig danska så det är kanske lättare.

Avslutningen av citatet tolkar jag som att problemet är att han inte lärt sig danska ordentligt, då hade det varit lättare. Eftersom han själv byggt upp sina danskunskaper via svenskan har han också den hårda vägen upptäckt att riktigt allt inte är detsamma. Det är då kniven visar sin vassa sida.

Pierre säger att han har problem med det danska uttalet, och att det kanske hade varit lättare om han inte hade börjat med svenska:

PIERRE: Men börjar man i Danmark från utlandet. Kommer man till DAN-MARK så okej det blir kanske lite lätt att då är man i bara danska språk och man lära sig dom snabbt, och man lära sig allting. Men är man från andra nordiska länder, till exempel jag pratar om mej själv, för att det är det jag har problemet med, uttalet jag vet.

Enligt Pierre kan det vara så att den som kommer direkt till Danmark skulle ha lättare att lära sig ”allting”, och inte bara delar av språket som han själv nu gjort, speciellt när det gäller uttalet. Pierre har tidigare sagt att den svenska satsmelodin är sjungande, vilket Pernille tar fasta på i sin fråga nedan, som går ut på att få veta mer om hans svårigheter med danskt uttal:

PERNILLE: Ja melodisk sagde du, og det var svært at tale dansk fordi det gør man ikke i dansk [synger]?

PIERRE: Precis det er lige det. Jag vet inte, men dom svälger.

PERNILLE: Ja de sluger.

PIERRE: Det är lige det lite problem. Om jag tar exempel. Jag säger magen så jag skriver magen, men i danska skriver ”maven” men så ska man uttala det *mave*. Eller mat, dom skriver m a d, så ska man skriva *mad* []. Blir helt förvirrad.

Pierre är här inne på att han blir förvirrad när skrift och tal inte stämmer överens. Detta kan vålla problem för inläringen, men också när man själv ska skriva. Luigi, som ju är egen företagare, måste kommunicera med danska myndigheter vilket i ett första steg kräver att han förstår de danska brev och blanketter han måste fylla i. Detta är inte alltid så lätt:

LUIGI: Men problemet är det hvis det kommer papper du vet, vigtiga papper. Ja jag förstår nästan allt, men det är vissa ord som man inte förstår riktig. Då frågar man någon som kan prata: Vad betyder detta och vad menar dom med det?

Här framkommer ytterligare en strategi, nämligen att hämta hjälp, i detta fall genom en mer språkkunnig person, kanske en landsman. Detta är i så fall vad jag förstår ett klassiskt inslag i invandrarsammanhang, och både Anwar och Masoud (grupp 3) tycks inta sådana roller. Därefter frågar jag

Luigi hur han själv uttrycker sig i skrift vid sina myndighetskontakter, och då är det i alla fall uttryckligen till en dansk han vänder sig de gånger han ber om hjälp:

LUIGI: Antingen skriver jag som jag kan, hvis dom förstår. Då skriver jag som jag kan, ibland precis som när jag pratar. Så att [jag] visar: Förstår vad jag skriver här? Nej, ja vi förstår. Det er ikke riktigt dansk, men italienare. Jeg forstår ändå vad du har skrivit. Så det går. Eller jag frågar nån, frågar en dansk hur man skriver den här meningen. Så han hjälper mej och så []. [Jag frågar] om det är det rätta ordet [för vad jag] vill säga. Så jag försöker att klara mej på halva talet ((skratt)).

I skrift har Luigi vissa problem att bli förstådd, men han skriver som han talar och det brukar reda upp sig eftersom mottagarna vet att han är utlänning. Säkert är myndighetsspråket inte alltid lätt ens för en infödd. Luigi säger alltså själv att han försöker klara sig på halva talet, ett yttrande som aktualiserar termen semikommunikation, som ju ordagrant betyder ”halvkommunikation”. För hans del är det dock så att han inte har något egentligt val. Han kommunicerar bara på det sätt han kan.

När Pierre läser danska så säger han att det går bra, men att han inte förstår alla ord: ”Ja men jag kan läsa tidningar på danska okej jag kan förstå det mesta hela innehållet och texten men inte alla ord.” Även Pierre säger att han skriver på svenska, och även i hans fall gäller det myndighetskontakter. Han säger att det fungerar bra:

PIERRE: Jo speciellt med A-kasse och såna där. Kanske dom ber någon förklaring varför jag inte varit på mötet och sånt. Då måste jag skriva på svenska. Det är accepterat.

För dem som kommer i kontakt med grannspråket via jobbet gäller det att så snart som möjligt få grepp om det språk, speciellt ordförråd, som behövs för att utföra sitt arbete. Pierre säger att de orden måste vara på danska, och att det därför är vissa glosor som man måste lära sig och sedan använda. I möjligen ännu högre grad än Irena och Stavros har dessa personer ett specialiserat danskt språk, uppbyggt för att fungera i ett avgränsat sammanhang. Luigi säger att det går bra med svenska om orden är desamma, men att han har lärt sig de danska ord han behöver för att sköta sitt jobb, liksom vad han behöver kunna för att göra sina inköp. Luigis pizzeria är hans danska värld,

och det forum där han möter danskar. Han säger om det fackspråk han själv använder:

LUIGI: Ja DET [fackspråket] jag klarar ganska bra. Det gör jag, men när det kommer nånting annat utanför vill säga [] som inte gäller mat, så det är lite mera svårare.

I andra situationer visar sig bristerna, och då är han tystare än han annars skulle vara (jfr Irena ovan):

LUIGI: Så man låter bli och pratar så mycket. Det är svårt för mej som inte gått i skolan. Du vet att lära sig dansk det är svårt och man lär sig inte allt genom de kunder som man pratar med. Man pratar nästan bara om mat och lite bröd, bara den här branschen.

För Pierres del tog det cirka tre månader innan han förstod vad danskarna sa, i alla fall på jobbet. Detta uppnådde han mycket tack vare sin arbetsledare:

PIERRE: Några tre månader ungefär. Det var då jag arbetade, för hon som var min arbetsledare hon är danska. Så jag säger till henne: Det är bättre du pratar danska så jag pratar svenska, så att vi till slut kan förstå varandra. Så gjorde hon det och när jag INTE förstår jag säger: Vad är det för någonting? Vad vill du säga? Så förklarar hon, vad egentligen det betyder. Så på det viset börjar jag plocka lite ord och så.

Här beskriver Pierre hur hans arbetsledare kom att spela en central roll för hans kommunikativa integration, och på hans initiativ började de semikommunicera på danska respektive svenska. Ibland behövde dock Pierre en förklaring, och då fick han be om upprepning eller förtydligande. Det samma gällde för arbetsledaren då hon inte begrep vad Pierre sa:

PIERRE: När jag pratar svenska till henne förstår hon inte sen säger hon: Vad *siger* du? Så jag säger det en gång till långsammare.

Här är det inte bara språkliga anpassningsstrategier som gällt utan även interaktionella strategier, och problemen får därmed sin lösning omedelbart i det sammanhang där de uppstår. Samtidigt lär man sig mer och mer för varje gång. För att undvika problem kan man även anpassa sin samtalsstil och Pierre säger: ”Ja jag måste prata långsammare och tydligare. Eller

så förstår de (inte).” Luigi anger att de flesta förstår honom, men inte riktigt alla, och att de då frågar om, varefter han försöker anpassa sitt språk: ”Ja många förstår det, andra förstår inte: Va säger? Va säger du? Och så man försöker att ta andra ord eller göra sig förstådd på en annat sätt. Ja, ja så länge jag har klarat mej.”

När dessa personer kom till Köpenhamn var det alltså inte alldeles självklart att de blev förstådda. Speciellt i början kunde det bli problem, och Pierre brukade då inledningsvis fråga om det gick bra att tala svenska:

PIERRE: Nej jag märkte det gick inte så mycket [att bli förstådd]. Så var jag tvungen att prata engelska från början. Och när jag började med svenska, först innan jag börjar samtal med någon så säger jag: Kan jag prata svenska? Så säger han *ja* och så pratar jag svenska. Förstår han inte så mycket, blandar jag också i vissa ord som han kan förstå. Annars från början det var engelska lite hit och dit ibland.

Annars säger Pierre att folk i dag är så vana vid invandrare att de inte blir förvånade när han pratar svenska:

PIERRE: Finns också svarta människor i Danmark som pratar perfekt danska. Så det beror på hur dom tar det. Men i alla fall jag säger till dom, att nej jag är svensk medborgare, så om du vill jag kan prata svenska eller prata nordisk.

När det gäller den egna förståelsen av danska lärde bägge männen sig successivt, och i första hand genom arbetet. Ännu är dock förståelsen inte fullständig, och inte minst är den avhängig vissa situationsbundna faktorer. Pierre säger att telefonsamtal är speciellt svårt, inte minst i kombination med en ovan varietet:

PIERRE: Ja telefon är FORTFARANDE svår situation för att olika människor snackar inte på samma sätt. Vissa när dom snackar du kan förstå riktig vad dom säger, det är samma som med Skåne till exempel. Så en skåning när han snackar ((pratar ottydligt för att illustrera)) det är inte mycket som man kan förstå, när man inte förstår riktig svenska den tiden. Och det är samma som här att vissa människor jag vet att dom kommer från Jylland eller såna där du vet. När dom snackar på telefon alltså så mycket svårt att hänga med, men vis-sa också kan snacka så man förstår.

Här kan vi notera att Pierre jämför dansk och svensk regional variation, samt att han säger att de problem han nu har i Danmark är jämförba-

ra med dem han hade i Sverige innan han kunde svenska så bra. Kanske tänker han speciellt på hur det var att flytta från Värnamo till Malmö, eftersom det är skånskan som utpekas. Även för Luigis del varierar förståelsen av danska efter vem det är han möter:

LUIGI: Du vet det finns vissa kunder, jag vet inte om de kommer i utanför Köpenhamn som har en annan uttal du vet []. Vissa kan ingen förstå inget av vad de säger vissa personer blu blu blu. Men du vet jag säger en *gang* Vad säger du? Vad menar du? eller Jag förstår *ik* vad du säger, säg en gång till. Och förstår jag ingen där, så bara säg ”ja ja”.

Enligt Luigi är det vissa kunder som han inte alls förstår, antagligen för att de kommer utanför Köpenhamn. Andra gånger är orsaken att folk talar så ottydligt att ingen kan förstå dem (jfr Stavros ovan), och då ger Luigi upp efter att ha bett om upprepning. Att grannspråksförståelsen är extra känslig för störningar av olika slag (ovan dialekt, oväsen med mera), känner vi igen från tidigare forskning (se Teleman 1981), men antagligen är man som andraspråkstalare extra känslig. Å andra sidan är det antagligen en situation som andraspråkstalaren är extra van att hantera.

Pierre säger också att hans förståelse sjunker ju fler deltagare det är i ett samtal och att kommunikation på tu man hand eller med några få deltagare sällan vållar problem: ”Ja jag kan kommunicera när vi sitter SÅ. Vi snackar så jag kan förstå, med er det är inga problem.” Samme informant har också noterat skillnaden mellan att förstå en dansk som vänder sig specifikt till honom och att lyssna när danskar talar sinsemellan:

PIERRE: Ja det är lite problemet också om DANSKAR pratar och jag sitter bredvid. Okej först och främst när jag har samtal med en dansk om någonting speciellt så jag kan förstå bättre vad han säger, för jag vet vad vi snackar om. Men när jag sitter bredvid danskar när dom snackar, till exempel jag vet inte vad dom snackar med, då bara jag ska höra orden och försöka se och försöka tänka mej vad dom snackar om. Ibland det är svårt []. Ja precis orden man kan förstå vissa orden, men man kan inte veta vad dom snackar om egentligen.

Pierre är här inne på en annan observation som många andra nordbor har gjort, och det är att grannspråksförståelsen är ämnesberoende och att det dels är viktigt att veta vad samtalet gäller, dels ha lite förkunskaper i ämnet (jfr Irena som hade stor hjälp av att hon kunde själva arbetsuppgifterna på sin nya arbetsplats i Danmark).

En person med rätt specialiserad kompetens i danska är alltså Luigi, som behärskar vad han behöver kunna för att sköta sin pizzeria. Eftersom han är tillsammans med en italienska blir det mest modersmål på fritiden, och paret umgås mest med landsmän. En del av dessa är dock gifta med danskar så när han är på fest konfronteras han emellanåt med danska. Då förstår han inte allt som danskarna säger, och om han själv måste ta ordet rör han sig företrädesvis med fasta fraser:

LUIGI: Det är lite smått, du vet lite: *Hva* det går och, ja: Har du det bra, eller? Du vet man behövde (ej) förstå. De pratar mycket, jag förstår inte allt av det []. Men när man börjar att diskutera nånting så förstår jag tretti procent kanske av det de säger. Så är det, jag förstår vad dom MENAR. Du vet man har ju lite fantasi och sådär man (har varit med) länge och så där.

Luigi förstår alltså inte allt när danskarna talar, och vi kan notera att förståelsen är mycket lägre än de nivåer som nämndes av Irena och Stavros, som dock gällde tv med stöd av textremsan. Uppgifterna är givetvis inte jämförbara, men säger en del om den upplevelse man har. Helt klart är dock också att man inte *behöver* förstå varje ord, och Luigi använder sin fantasi och erfarenhet för att gissa sig till resten. Därför begriper han trots allt vad folk *menar*, och det är vad som räknas. Jag har redan citerat honom (kap. 6.5.1.1) när han under översättningsövningen gav uttryck för samma förhållningssätt: ”Ja jag förstår inte allt, men jag förstår vad den säger.” Detsamma gällde Irena som gav uttryck för precis samma inställning. Inte heller Pierre talar svenska i hemmet. Pierres fru använder, liksom Pierre helst franska, och de ser ofta på fransk tv:

ULLA: Så ni pratar franska här hemma och ser på fransk tv?

PIERRE: Ja för det är lättare för min fru också. Hon förstår inte någonting på dansk eller på svenska eller på andra program, så måste jag förklara hela tiden. Då är jag trött också förklara, så det blir för mycket ((skratt)) (tar jag) franska.

Av speciellt intresse är att Pierre har en son i tonåren, som förstås behärskar danska eftersom han går i skolan. (Trots att Pierre varit gift med en svenska är det mitt bestämda intryck att sonen inte har en svensk mor.) När dessa bägge inte kommunicerar på franska så blir det via skandinaviska språk, så att Pierre talar svenska och sonen danska. Enligt Pierre har dock sonen då svårt att hänga med: ”Även med han, jag måste prata nor-

disk ibland, för han kan inte alls så mycket svenska, så måste säga nordisk.”

8.2.1 Sammanfattning

Liksom Irena och Stavros är Luigi och Pierre utpräglade pragmatiker, men eftersom deras kunskaper redan i andraspråket (svenska) inte är riktigt lika goda har de en sämre grund i språkligt avseende. Bägge har i Danmark startat på danskkurser, men kommit att ge upp. Den danska de kan har de lärt sig genom att lita till likheterna mellan språken, samtidigt som de hämtat in de ord som just de personligen behöver kunna på danska. Liksom Irena och Stavros anger de att förståelsen av grannspråket varierar och de ger exempel på störningar i form av ovan dialekt, kommunikation i större grupp samt telefonsamtal. Bägge tycks också regelbundet ta till interaktionella strategier, och ber då folk att upprepa sig eller att tala saktare. Säkert är också andra kommunikationsstrategier viktiga för dem bägge, dvs. strategier genom vilka andraspråkstalare kringgår de problem de ställs inför. Som exempel kan även nämnas överanvändning och helfrasinlärning, till exempel av sådana fasta uttryck som Luigi säger att han tar till i privata sammanhang. Säkert har de också redan under tiden i Sverige utvecklat sådana strategier, och har därför, liksom Stavros, som andraspråkstalare en viss beredskap av strategisk art. Liksom Stavros jämför också Pierre grannspråksförståelsen med situationen i det första skandinaviska hemlandet, men det är inte vanan att upprepa sig som Pierre då anför, utan hur det var innan han behärskade svenska riktigt bra. Ovana dialekter, här skånska, beredde honom då problem och kanske mer undervisning om regional variation inom sfi etc. skulle kunna höja invandrarnas beredskap att också förstå grannspråken.

Bägge upplever att de egentligen hade behövt lära sig danska bättre, men att de inte har haft den motivation eller den tid som detta skulle kräva. Det är med andra ord inte en investering som för deras del har känts meningsfull. De upplever också att de är för gamla och svenska utgör därför ännu basen för deras kommunikativa vardag. När jag talar om dem som pragmatiker är det därför med ett annat inslag av en ”låt gå-attityd”, än för personerna i grupp 1. Luigi säger också uttryckligen att han ibland ger upp. Med ett funktionellt perspektiv kan man dock komma långt, och jag skulle mena att bägge dessa informanter genom sin specialskräddade grann-

språkskommunikation klarar de mål de själva satt upp, vilket inte innebär att man behöver lära sig allt, utan det man behöver för att klara sig.

8.3 Grupp 3: Anwar och Masoud

Liksom Luigi och Pierre har Anwar och Masoud bytt bostättningsland, dock så att de flyttat i andra riktningen, från Danmark till Sverige. Anwar och Masoud har bägge arabiska som modersmål, och inte heller de är gifta med svensk- eller dansktalande, även om Anwar varit det. I motsats till Luigi och Pierre är de dock bägge akademiker, och påminner på så sätt om Stavros i grupp 1. Gemensamt med samtliga föregående individer är att även dessa bägge informanter har väl etablerade andraspråk, dock inte riktigt lika väl som Irena och Stavros. Anwar har (år 2005) totalt varit 36 år i Skandinavien, Masoud 13 år.

När Masoud och hans familj flyttade från Köpenhamn till Malmö var den huvudsakliga orsaken att de ville komma närmare fruns släktingar som var bosatta på andra sidan sundet. Själv hade han som ingenjör också förhoppningar om att få det bättre i Sverige, eftersom Sverige är ett industriland där han förväntade sig ett ”mera avancerat teknologiskt liv”. Anwar flyttade till Malmö i samband med att han bytte arbete. Han var tidigare i Danmark verksam som skolledare, och har i Sverige fortsatt inom skolvärlden.

Inte heller Anwar och Masoud har lärt sig grannspråket på formellt sätt även om Masoud följt en kvällskurs på Komvux (kommunal vuxenutbildning) i Malmö. Masoud hade gärna följt kurser i svenska för invandrare (sfi), men enligt den svenska skollagen har man inte rätt till det om man kan danska. Om myndigheterna bedömer att det finns särskilda behov, dvs. om kunskaperna i danska inte är lika goda som Masouds, kan dock sfi ges, och Masouds fru gick en sådan kurs. Masoud fick dock redan på arbetsförmedlingen höra att han skulle klara sig utan: ”Och sen när jag gick till arbetsförmedling dom sa att: ’Du pratar bra svenska, du behöver inte svensk språk, alltså utbildning’.” Därför blev Masoud hänvisad till självstudier och sin egen metod (se längre ned):

MASOUD: Jag skulle inte få fordi jag är sk- ska- nordisk medborgare och inte flygning och behöver inte svenskan. Ja derfor jag kunne *nøjde* med mit eget metod ((skratt)) och jag hade inget valg.

Bedömningen grundades tydligen på vad som skedde vid ett enda möte: ”Ja att jag kan, att dom kan förstå mej och att jag kan förstå vad dom säger och förstå blanketter och kan skriva.” När jag frågade om han tyckte det var ett klokt beslut visar det sig att han är ambivalent:

MASOUD: Det var inte bra alltså, ja jag var glad den gang. Det var en fördel en advance ((engelska)) för mej att gå vidare. Men när jag *gik* till universitet Lund universitet för att tilmelda mej och fortsätta mina studier här, avsluta här, jag fick avslag på grund att jag hade inte den här vad säger man grundbehörighet och det är svenska A och B. Men alltså jag var som sagt, jag hamnade mellan stolarna kan man säga ((skratt)). Jag är inte svensk och jag betraktas som svensk.

Trots att Masoud redan var inskriven vid Köpenhamns universitet räknades han inte som behörig vid Lunds universitet även om studenter från andra skandinaviska länder brukar kunna beviljas tillträde utan föregående studier i svenska. Masoud säger dock att oavsett behörighetsfrågan hade han inte kunnat fortsätta sina redan påbörjade studier eftersom alltför lite återstod för att en studieöverflyttning till Sverige skulle kunna göras, något som det också finns regler för. Därför hade det ingen praktisk betydelse att han vägrades tillträde. I stället tog han sin danska examen på distans, och när jag talade med honom hade han varit klar i ett halvår. Samtidigt som han fullföljde sina studier i Danmark följde han en kvällskurs på Komvux i Malmö som skulle ha gett behörighet i svenska A och B, men hade inte tid att gå upp till provet. Efter avslutad dansk examen startade han en utbildning vid Malmö högskola anordnad för utländska akademiker. Där ingick också en kurs i (svensk) skriftlig framställning. En viktig del av denna s.k. aspirantutbildning utgjordes av praktik och eftersom Masoud fick fast anställning på sin praktikplats avslutade han aldrig utbildningen.

Inte heller för Anwars del var det aktuellt med svenskkurs, men här var det han själv som inte tyckte att det behövdes: ”Nej för jag gick direkt till arbetsmarknad och klarade det här. Så var inga problem.” Han hade dock nytta av en termins studier vid lärarhögskolan i Malmö och där noterade han speciellt att hans namn uttalades med svenskt a-ljud och inte med danskt.

Lika lite som Luigi och Pierre hade dessa bägge kunnat lära sig grannspråk på egen hand utan att ha sitt andraspråk i botten. Anwar säger att

uppgiften att lära sig svenska när han redan kunde danska var mycket lättare än den gång då han skulle studera danska:

ANWAR: Det betyder att för mej var det lätt och enkelt att komma DIREKT ((betoning i början)) till svensk språket, än danska språket. Så det danska språket var hela tiden med mej.

Också enligt Masoud var det en fördel att kunna danska, men han menar att man trots det inte ska fuska med grannspråket. Det gäller ändå att lära sig *hela* språket, men man kan göra det snabbare, och allra bäst gör man det genom undervisning:

MASOUD: Alltså en danska som ska lära svensk. Grunden till det är undervisning, [som] kan ge bättre resultat och det är klart att det går snabbare []. När [] man har redan en nordisk språk så kommer snabbare, men man måste inte missa grundläggande ting också i språket. Det kan vara att om några år också senare jag kunne få den här fel igen och igen och igen, fordi jag har aldrig lärt mej grundläggande.

Masoud skisserar sin inlärn timer av grannspråket schematiskt på följande sätt efter att jag bett honom dela upp processen i de olika färdigheter (förstå, tala etc.) som han kom att behärska:

MASOUD: Alltså för mej var det en vecka bara, det tar för att kunna komma i kontakt med språket. Fast det finns i början ibland några ord som man ska tänka: Vad har hon sagt? Vad betyder det? Speciell när man pratar i telefon, så att man inte ser vad man säger och ansiktsuttryck och kroppsuttrycken. Så man missar en del av det. Så ska man lite tänka, och ja vad han har sagt liksom.

Här säger Masoud att åtminstone förståelsen kom på en vecka, men att man i början får koncentrera sig betydligt mer än annars och att vissa ord kan vara besvärliga. Det rör sig alltså jämfört med Luigi och Pierre endast om övergångsfenomen. Förståelsen erbjöd alltså inte för hans del några nämnvärda problem. Ett problem var dock enligt Masoud den skånska varieteten:

MASOUD: Men när jag kom här, jag har sett att det finns ett stort dialektskillnad också. SKÅNE är mest ((skratt)) värsta för oss, [det] var det faktiskt. Alltså jag har mött en person, hon har jobbat i bostadsbolag, alltså boligbolaget här där jag skulle hyra en lägenhet. Hon har sagt en ting till mej, att den värsta [är] den att en dansker vill prata svensk. Och en svensk alltså, skånedial-

lekten den minner mest om det här att en dansker vill prata svensk. Så man förstår inget faktiskt riktigt, att de här *ord* är det uttalas så eller det är dialektet som är som påverkar språket och därför att jag prövar att undvika kontakter med skåningar ((skratt)).

Enligt Masoud är skånskan besvärlig, och man kan aldrig vara säker på att det inte är en dansk som försöker tala svenska. Det är enligt honom det allra svåraste att begripa, och han citerar en person från bostadsbolaget som hyser samma uppfattning. Citatet belyser på ett utmärkt sätt hans språksyn, som inte på något sätt är så pragmatisk som de vi tidigare stiftat bekantskap med. Skrattande säger han att han undviker skåningar, men det är antagligen i så fall inte för han inte förstår utan för att han inte menar att det är några goda förebilder för den som ska lära sig svenska.

Anwar talade danska under första tiden i Sverige, och då fick han ofta frågan om han var dansk:

ANWAR: Lite senare: Vad är det? Jamen du [talar] fortfarande rent dansk! Jag första två tre fyra år använder massa ord på dansk och som känner. Direkt: Är du dansk? Jag säger jag har bott i Danmark. Okej, men dom har förstått mej klart, det var inga problem.

Anwar berättar att folk visserligen noterade att han talade danska men att det inte skapade några svårigheter även om man först hängde upp sig på det. Att han ”fortfarande” gjorde det förvånade dock en del som tydligen förväntade sig att han skulle byta språk.

ANWAR: Sen genom mitt arbetsplatskontakt, personalen, vänner, kompisar och allting så har det blivit, automatisk vänder alltså språket från dansk till svensk.

Bägge informanterna menade att svenska var lättare att lära sig än danska, inte bara för att de denna gång hade danskan i botten:

MASOUD: Nu är vi alltså efter fyra år här i Sverige. Så det är mest svenskan som dominera. Och det är faktiskt inte bara på grund att jag har varit där, men det är faktisk på grund att den är LÄTTARE att prata.

ULLA: Är det lättare än att prata danska?

MASOUD: Ja för mej som ursprungligen har ett modersmål som kommer från Mellanöstern, är det lättare att uttala svenska än danska.

Också Anwar säger att danska, i jämförelse med svenska, ”tog tid” att lära sig tala, och han menar att det beror på den bristande överensstämmelsen mellan tal och skrift:

ANWAR: Tog lite tid for mej att prata [danska]. Svensk det är enkelt för att man läser vad man talar och där var ingen svårighet medans dansk halv överser ord som helt är borta, så att säga *gulerødder mælk fløde* alle disse ord []. Också ibland det är svårt att höra alla satser alltså fullständigt. Det är orden. Ja man koncentrera sig MYCKET. Men svenska får man dom alla bokstaverna tydligt och klart uttalt. Så man hörer faktisk allt, alltså vad man skriver, och det är fördel.

För att lära sig ett språk ordentligt krävs det dock att man får öva, och för den som inte är ingift i regionen kan det vara svårt att komma i kontakt med svenskar. Jag har tidigare (kap. 7.4) citerat Masoud som berättade om sina släktingars erfarenheter vid besök i Danmark. Själv hade han inga större problem att förstå sitt grannspråk, men problemet var att få kontakt med svenskar:

MASOUD: Men när vi kom dit alltså från *Danmark*, det var inte så svårt att förstå svenskar faktiskt. Fast vi hade inte så mycket kontakt, alltså vi kommer på ett miljö som var helt arabisk. Också taxichauffören var ibland arabisk ((skratt)) så man behöver inte prata svenska.

Vad Masoud beskriver är ett segregerat boende i ett samhälle där invandrare förekommer i typiska serviceroller. Om man inte umgås med svenskar är det väldigt svårt att komma ur ”invandrarsvenskan” och byta ut den mot den idiomatiska svenskan, som Masoud så gärna vill lära sig:

MASOUD: For mej som har kommet som voksen människa det er faktisk man bedömer sine egen språk. Alltså man skriver sine tanker i sin egen språk och sen (fort)setter jag. Vi hade inte stor kontakt med danskar och svenskar för att kunna lära den uttryck som är motsvarande.

ULLA: Det var det vi pratade om när vi gick hit och det måste vi understryka för det är det viktiga att man får KONTAKT med danskar [och svenskar].

MASOUD: *Ja* ja ja jätteviktig att lära den här kulturelle färgen i språk. Ja alltså ja man ska inte ta språk för vit och *sort* men man ska ta färgen, kulturfärgen med också. Och det blir spännande, för språk det är kul och roligt när man känner och kan uttrycka sig i samme uttryck som andre. Så man har ett själv ((skratt)) en språkligt erfarenhet som säger till alla mina här att jag

känner mej jag. Jag kan säga att jag har lärt språket när jag skrattar med andra när dom skrattar och jag gråter när dom andra gråter.

Risken som Masoud ser det, är med andra ord att han inte kommer att prata riktig svenska utan bara arabiska översatt till svenska. Integration kräver, liksom alla sociala relationer, ömsesidighet och bristen på personliga kontakter gör att man lär sig sämre. Masoud är utan tvekan starkt motiverad att lära sig svenska, men det räcker inte eftersom han i praktiken är beroende av att upprätta sociala relationer med den svensktalande befolkningen. Här kan det vara på sin plats att påminna om vad Norton (2000:5) skriver om detta: "Theories of the good language learner have been developed on the premise that language learners can choose under what conditions they will interact with members of the target language community and that the language learner's access to the target language community is a function of the learner's motivation." För Masoud medförde detta också att etermedia blev en speciellt viktig inlärningsfaktor (jfr Norton 2000:111), inte minst för att han där menade sig finna en föredömlig svenska:

MASOUD: Men jag börjar med tv:n och radio och hela tiden P1 radio är den bästa. Det har jag också lärt mej i *Danmark* att ett radio, det finns en kanal som hela tiden är prat och det består av den bästa dialekten, alltså den den viktigste, alltså den standard kan man säga. Så börjar man derifrån också höra och så ibland skriver man det ord som man vet inte. Alltså det är mitt egen metod.

Även för Anwar spelade etermedia en viktig roll, och han lyssnar ofta på radio när han sitter i sin bil. Emellanåt slår han också numera över till danska kanaler för att orientera sig om vad som händer på andra sidan sundet. På så sätt har han också tillfälle att höra danska.

Via televisionen kan man dock knappast lära sig det språk man behöver för ett visst yrke. Detta lär man sig bäst på arbetsplatsen. Masoud, som är ingenjör, och den mest ambitiöse inläraren säger att "fackligt ord ska man använda i praktisk". Trots denna uppfattning hade han kvällen före intervjun studerat även facktext: "Faktiskt var jag alltså igår [] jag har satt med läste den svenska regler, alltså Boverket regler, och började att sätta motsvarande danske för varje ord." Det är dock inte alltid mellan danska och svenska som översättningen görs, utan även engelska spelar en stor roll eftersom hans yrkesspråk framförallt består av engelska. Sin utbildning i hemlandet fick han ju på detta språk.

MASOUD: Men alltså alla dem fackligt uttryck, vad det heter på engelsk, det är faktiskt jättelätta ord.

ULLA: Så du har arabiska och så har du fackord på engelska?

MASOUD: På engelska början ja. MAN använder inte så mycket fackord på arabisk faktiskt. Alla referenser är på engelsk och så får man det bara, alltså betong armerad och (allt det) är ord som dagligen används.

Som upprepade gånger framgått är Masoud en mycket framstående inlärare och i motsats till exempelvis Luigi och Pierre har han ett brinnande intresse för språk. För att tala med Norton (2000) är Masoud en person som investerar helt och fullt på det språkliga planet. Jag har nyss refererat Pierre som sa att *inte visste* vad han skulle med alla språken till. Det *vet* Masoud, och att bekanta sig med ytterligare ett språk hörde till förväntningarna inför flytten till Sverige:

MASOUD: *Nej* alltså jag tänkte att lära ett språk mer. Det är inte ett nytt språk, det är en situation hvor är gratis faktiskt. Gratis situation hvor man kan lära ett nytt språk och varför inte?

Masoud hade alltså inget emot att lära sig även svenska, utan såg det som ett tillfälle han inte fick missa. Detta innebär dock inte att det var gratis vad arbetsinsatsen beträffar, utan han var beredd att jobba hårt. Här berättar han om sina ansträngningar:

MASOUD: Det är jättebetydligt hur mycket man insatser alltså hur man allvarligt, [] att man lär, alltså tar tid, lägger tid. Ja, studerar faktiskt och vill. Viljan är jätteviktigt faktiskt här, alltså att man lär [] inte på grund jobb eller [] utan bara att man VILL lära ett språk och läsa. För mej är jätteviktigt att läsa tidningar att se vad pågår här. Var lever jag, i vilket miljö och situation är jag? Så den vilja som man ska ha det.

Liksom Pierre framhåller han att viljan och inställningen blir avgörande för resultatet, de har bara fundamentalt olika inställning. Enligt Masoud ska man inte lära sig bara ”på grund av jobb” utan för att man verkligen *vill* lära sig språket, och utan det kan man inte följa med i samhällslivet. (Jfr Lars som blev dansk medborgare för att kunna rösta.)

Masoud tar också flera gånger upp det faktum att hans fru inte lärt sig vare sig danska eller svenska lika bra som han. En av de faktorer han nämner är åldern, men han kan även tänka sig andra förklaringar, en av dem musikalitet, och förmågan att uppfatta respektive skilja ljud. Även

ett starkt modersmål är viktigt eftersom det är den grund man bygger andra språk på:

MASOUD: När vi kom till *Danmark* jag har lärt en ting faktisk, att när man har inte bra struktur i sin egen modersmålspråk så kan man aldrig lära andra språk ordentligt. Det är faktum att när man kan inte sin egen språk och sin modersmålspråk ordentlig så är det svårt att lära andra språk. Det finns inget bas ((engelskt uttal)) att man jämfö- eller alltså BYGGER upp på språklig struktur kan man säga. Det är så att hon hade alltid problem med uppsats och stil och sånt att sitta och skriva och fantisera. Det är svårt. ((skratt))

Enligt Masoud hänger fallenheten för språk även samman med uttrycksbehovet i sig, och hustrun har inte heller varit särskilt bra på att skriva uppsatser eftersom hon inte kommit på vad hon ska säga. Sådana personliga egenskaper kan heller inte kompenseras av aldrig så mycket studier:

MASOUD: Jag känner också inte hon bara, utan mange läkare och högutbildade [] kan inte klara sina språk. Lite del alltså kan inte utveckla språk, andraspråk här. Och dom får faktisk ett- stort anslag i sitt liv på grund av den här problem.

Särskilt viktigt är det att man har ett rikt ordförråd: ”Vi kan säga att dom som kan inte så många ord i sitt eget språk så kan inte lära så många ord i andra språk.” När man lär sig ett nytt språk är det därför också viktigt att så snabbt som möjligt lära sig många ord. Lättast är det förstås att lära sig ord som man behöver:

MASOUD: Jag har läst mycket politiske böcker och jag har lärt alla motsvarande i dansk och svenske snabb, fordi jag har använt den. Jag vill använda dom när vi diskuterar en sak. Sånt som jag behöver har jag lärt, men om man behöver inte den här ord så man inte lär INTE sig. Alltså tänker inte på sen att okej att vad till exempel *valg parlament mandat*. Vad betyder *mandat*?

Masoud tycker alltså att svenska är lättare att lära sig eftersom han redan kan danska. Att försöka ta någon genväg är det dock inte tal om, och i anslutning till översättningsövningen försöker jag komma in på s.k. korrespondensregler, dvs. möjligheten att gissa sig till vad ett ord betyder genom att direktöversätta ordens mindre beståndsdelar (morfem eller fonem) från det ena språket till det andra.

MASOUD: Alltså om det är bra eller inte, menar du?

ULLA: Jag menar bara om man kan lyckas FÖRSTÅ genom att fundera vilka ord man känner igen, även om dom inte är exakt.

MASOUD: Jag tror inte det går bra med den här, att man översätter till exempel *guleröd*.

ULLA: Gulrot ja just det. ((skratt))

MASOUD: Det har ingen betydning här. Det är en morot, så *gulerod* vad är det? Det är två far- färger som man blandar samman. Vad betyder det? Så det är hopplöst faktiskt.

Masoud uttrycker sig förklenande om korrespondensregler, som han menar att man har begränsad användning av. Några sådana genvägar existerar inte, och det är säkrare att anta att inga likheter finns. Vi har också av tidigare exempel sett att det är en strategi som kan leda fel. Pierre trodde ju att *tåge* ('dimma') betydde *tåg*, och inte bara han översatte *have* ('trädgård') med *hav*. Strategin kan alltså inte användas urskillningslöst och man måste alltid ta hänsyn till den kontext orden uppträder i. I stället föredrar Masoud att gå mer grundligt till väga när han möter ett nytt språk:

MASOUD: Ja så tar jag ett notbok, alltså ett lille häfte, och börjar skriva pronomen, prepositioner som är lätt att lära, och det är viktigt. Sen veckans dagar, alltså tid, veckor och månader och sånt. Och sen börja med adjektiver någon som är mest användbara och sen verb, men inte alltså hjälpeverb och den säger ni hjälpeverb också []? Ja den tar jag först så skriver dom ner och börjar att skriva några lätta satser "Jag går till", "Jag är så", "Jag vill gärna". Och så bygger upp på det. Så har jag gjort de första dagar när jag kom till Sverige.

Enligt Masoud är det alltså även mellan närstående språk viktigt att lära sig från grunden, men vi ska minnas att det för hans del handlar om en helt annan målsättning än för tidigare informanter: "Man ska inte tänka att okej nu jag kan förstå nu kan jag läsa och förstå språk. Nu kan jag prata också, så behöver inte. Nej det är fel." För hans del rör det sig alltså om produktiva färdigheter, och är man i Sverige ska man tala svenska. Som framgår av citatet har han också en metaspråklig analysapparat som de flesta andra informanter skulle stå helt främmande inför.

För den som eftersträvar produktiva färdigheter i grannspråket, kommer skriften att spela en dubbel roll. När det gäller receptiva färdigheter är skrif-

ten till stor hjälp, men när uppgiften är att själv skriva blir det mer komplicerat:

ULLA: Men det var lättare i skrift sa du?

MASOUD: Att förstå alltså. När man läser, det är också bra. Man kan lära sig jättesnabb, men när man vill själv skriva så är den värsta.

Därför frågar jag Masoud om det, i detta avseende, till och med kan vara en nackdel att kunna danska. Masoud svarar med en liknelse:

MASOUD: Alltså nackdel på den här sätt att man missbedömer sig själv. Till exempel två bröder, du känner EN av dom och du tror du känner den andre när du ser dom fordi de ansikten är desamme. Faktiskt han har annat inni alltså inni, hur forklarar jag det, alltså han har en annen-

ULLA: Karaktär?

MASOUD: Karaktär och personlighet än den. Men man tror att okej jag känner honom så han, det är hans bror och det är samma ansikte. Det kan vara att liknar varandra så säger, okej, jag känner honom också. Men sen kommer han och man blir faktiskt lite overtyget sig själv att det behöver inte gå så mycket på. Du känner faktiskt hans [ansikte] så du behöver inte känna honom också. Det är ett nackdel att man ska lämna allt. Alltså för mej som invandrare. Inte danska och svenskar, nej det är nånting annat.

Anwar liknar grannspråksförståelsen vid ett tvillingpar, och man ska inte tro att man känner bägge bara för att man träffat den ene. Man ska med andra ord inte fuska med inläringen av grannspråket, även om det för personer med svenska eller danska som modersmål kan vara en annan sak. För honom som invandrare gäller det att tillfälligt lägga danskan åt sidan. Vi ska dock igen minnas att det för Masouds del rör sig om att erövra produktiva färdigheter:

ULLA: Det är svårare för dig [som invandrare]?

MASOUD: För mej i skrift ska jag lägga allt det danska språk åt sidan när jag kommer inför svenska.

ULLA: När du skriver i alla fall då?

MASOUD: Ja det är bäst faktiskt att man lär från grunden och så man mis-sar ingenting. Om man kan så går man snabbare, om man kan inte så blir.

Som invandrare med danska som andraspråk kan det dock gå snabbare än för invandrare utan dessa förkunskaper. En speciell svårighet utgörs dock

av ortografin. Masoud säger att de skilda skriftspråkskonventionerna är besvärliga och att han lätt gör fel:

MASOUD: Men att hela tiden [på Komvux] jag hade den nervositet i skriftlig alltså *diktat*. När man skriver hade många fel ((skratt)) och det är på grund att den danska sitter hela tiden alltså, kommer när man skriver just de så.

ULLA: Är det svårare i skrift?

MASOUD: Ja inte betydning alltså, men själva ord alltså (kultur).

ULLA: Rättstavning?

MASOUD: Ja stavning, rätt stavning och ibland blandar man, för exempel kunde och kunna.

Därefter ger Masoud ytterligare andra exempel, speciellt att bokstaven *d* ofta saknas i svenska, exempelvis i ordet *stall* (*stald* på danska), och han fortsätter med hur sådana förrädiska olikheter undergräver hans självförtroende:

MASOUD: Och såna små småsaker faktiskt hela tiden var det och man kunne inte. Alltså man blir nervös efter en varje gang. Man missar sin selv- självförtroende att inte riktigt är det här. Det blir fel hela tiden.

Tanken att korrekthet i grannspråkssammanhang är viktigt för självförtroendet är i linje med vad Ludmila (se nedan) säger, men skulle vara fullständigt främmande för de personer som ingår i grupp 1 och 2. Inte heller Anwar ger uttryck för en sådan hållning, och även om han kommit att byta till svenska så har han inte absolut korrekthet som mål. För honom är språkbytet något som kommit automatiskt och inte något han arbetat särskilt med för att uppnå, i alla fall inte vid skrivbordet.

8.3.1 Sammanfattning

Anwar och Masoud har här behandlats i en och samma grupp eftersom deras villkor på många sätt påminner om varandras. Bägge är akademiker i medelåldern och har samma modersmål, arabiska. Ingen av dem är ingift med en svenska eller danska, men Anwar har tidigare varit det. En annan likhet är att bägge har gått från danska till svenska, liksom att bägge kommit att byta andraspråk (till svenska) eller vara i färd att göra det. Mer om detta i nästa kapitel (nr 9).

De yttre ramarna är alltså relativt lika, men deras inställning, liksom deras ambitioner är rätt olika. Masoud har ett starkt språkintresse och arbetar aktivt för att lära sig svenska så bra och så fullständigt som möjligt. Han investerar helt och fullt i sina språkstudier. För honom som invandrare gäller det att aktivt *lära sig*, men han utesluter inte att det för infödda kan vara annorlunda. Han skulle gärna gå på kurs i svenska, men ägnar sig i stället åt självstudier. Anwar har i stället lärt sig svenska genom naturmetoden och tycker att övergången har varit rätt oproblematisk även om folk i hans omgivning otåligt påpekat att han förvånansvärt länge talade danska.

Masoud har också en metaspråklig begreppsapparat som ingen av de andra demonstrerat. Under samtalet ger han också uttryck för många tankar av närmast filosofisk art kring inläring och om hur man bäst lär sig språk.

8.4 Grupp 4: Evita, Ludmila och Sirikit

En speciell grupp bland informanterna är de kvinnor som flyttat från Danmark till Sverige med sin danske make eftersom den danska lagstiftningen omöjliggör vistelse där¹⁶. Även i Sverige är vistelsen givetvis beroende av att de är gifta med en skandinav. Ingen av dem är med andra ord svensk eller dansk medborgare, vilket också sammanhänger med att de varit betydligt kortare tid i Skandinavien. Sirikit hann vara i Danmark ett par år, för de bägge andra rörde det sig om ett halvår. Giftna har de alla varit något längre än så, så själva bekantskapen med danska språket daterar sig i alla fall något längre tillbaka än bekantskapen med mannens hemland.

Denna grupp har jag i Sverige hört omtalas som ”danska flyktingar”, och mina tre exempel är alla hämtade från Landskrona, en ort där bostadssituationen medger inflyttning. Enligt rektorn på den skola där de går, utgjorde de 2005 nästan en fjärdedel av alla som påbörjade invandrarundervisning i skolan, totalt cirka 79 personer av 350. Sirikits danske man berättar att för deras del är eventuella språkliga besvärligheter fullkomligt underordnade de andra problem paret haft i Danmark. Han beskriver situationen så här:

¹⁶ Reglerna framgår av <http://www.nyidanmark.dk>

JENS: Vi kan slet ikke flytte tilbage til Danmark. Så bliver hun udvist. Og det vil sige at vi skal starte forfra på en familiesammenføring i Danmark. Så går der syv år før hun kan få en permanent opholdstilladelse. Da kan jeg være død og begravet mange gange, og så er hun udvist af Danmark. Så findes det en anden måde at gøre det på og det er at jeg kan søge om at blive svensk statsborger. Så kan vi flytte tilbage i morgen og hun kan tage arbejde fra i morgen.

Som Jens här nämner så finns alltså den möjligheten att han efter en tid i Sverige blir svensk medborgare och som sådan flyttar tillbaka till sitt hemland, tillsammans med Sirikit. Detta kräver dock minst 5 års vistelse i Sverige, och det är alltså inte säkert att man kommer att bo i Sverige för all framtid.

Gemensamt för denna trio är social integrering genom dansk make men att deras danska andraspråk ännu inte är fullt etablerat, och deras exponeringstid för andraspråket har också varit mycket kortare än andras. Mest ofullständig är danskan för Sirikits del. Alla behöver dock danskan regelbundet för att interagera med sin make och släktingarna i Danmark, även om Ludmila och ibland Evita inte bara talar danska i hemmet. Samtidigt befinner de sig i Sverige där alla tre påbörjat olika kurser i svenska, och åtminstone Evita och Ludmila utvecklar nu snabbt sådana färdigheter i svenska att det blivit deras primära andraspråk. Evita talar nu i regel svenska med sin man, som dock fortsätter tala danska. Evita säger:

EVITA: Men nu hemma, då pratar vi, försöker att jag pratar svenska och han svarar på danska. Han kan ingenting på svenska därför han jobbar i Danmark så han är hela tiden i Danmark.

Såväl Evita som Ludmila talar alltså emellanåt andra språk i hemmet, mest så att Ludmila och hennes make kommunicerar på engelska. För Evitas del blir det ibland portugisiska eftersom hon är mån om att hennes make ska lära sig hennes modersmål. Sirikit och hennes make talar vad jag förstår alltid danska, och säger också att det för deras del inte finns något alternativ eftersom de inte kan engelska.

Evita och Ludmila är förhållandevis unga, 23 respektive 28 år. Sirikit är något äldre, 39 år. Evita och Ludmila är bägge gifta med pendlare, medan Sirikits man för närvarande är sjukskriven och därför dagligen hemma.

Att Sirikit åtminstone på det produktiva planet behärskar danska sämre än de bägge andra har delvis att göra med att hennes modersmål thai-

ländska skiljer sig betydligt mer från de skandinaviska språken än vad ryska (Ludmila) och portugisiska (Evita) gör, språk som bägge hör till den indoeuropeiska språkfamiljen. Därför har hon också haft det svåraste utgångsläget, vilket också gör hennes relativa framgångar desto mer anmärkningsvärda. Även i mer generellt utbildningshänseende är Sirikit den sämst ställda och har enligt uppgift ingen utbildning alls. Hennes danske make har arbetarbakgrund. Evita och Ludmila har bägge universitetsstudier bakom sig, och de yrken som nämns för männens del förefaller också vara akademikeryrken.

I motsats till de informanter vi tidigare behandlat har dessa tre kvinnor alla haft möjlighet att följa formell utbildning även i grannspråket, men på olika nivåer. Ingen av dem är ju dansk medborgare (jfr Masoud). Alla tre är ambitiösa och goda inlärare, men Evita och Ludmila kunde starta på en högre nivå. Evita säger: "Här på X-skolan så läste jag sfi, men är svenska för invandrare och kommer att läsa i år svenska A. Det är svenska på gymnasienivå." Allra först efter flytten till Sverige fortsatte Sirikit att jobba i Danmark och pendlade från Landskrona varje dag. Efter en tid slutade hon med detta och startade svenskstudier på heltid: "Jens han tager mig i skole, til at snakke med skole. Jeg vil gerne gå i skole". När vi intervjuar henne har hon hunnit gå fyra månader i sin skola, och det är givetvis inte lång tid. Allra först hamnade hon i en alfabetiseringsgrupp, och det var genom hennes före detta lärare i denna klass som jag fick kontakt med Sirikit. Som jag tidigare nämnt sa läraren att Sirikit talade flytande danska, och att hon hade varit för duktig för första gruppen. Läraren hade därför låtit Sirikit jobba på egen hand med uppgifter om sådant som skiljer danska från svenska. Som exempel nämnde läraren siffror och lömska ord. Läraren karakteriserade Sirikit som ambitiös och utåtriktad, men sa att danskan märktes på stavningen. Alfabetiserad var hon i alla fall innan, gissningsvis i Danmark enligt läraren.

Sirikit ger också uttryck för en mycket positiv hållning till möjligheterna att lära sig svenska och får här frågan om hon kunde någon svenska redan då hon kom till Sverige från Danmark:

PERNILLE: Kunne du noget svensk der? Havde du lært noget svensk inden du gik i skolen? Og forstå og tale svensk? Nu taler jeg for hurtigt ikke også?

SIRIKIT: Nej nej ikke hurtigt. Fordi det jeg tænker det danske og svenske de siger det samme. Ja det er ikke svært for at forstå.

Här framgår att Sirikit hade klart för sig att språken är lika och att det därför skulle bli lätt. Säkert är det en uppfattning som delvis förmedlats via hennes make, men det är utan tvekan en hållning som hon själv anammat och som hon ger uttryck för flera gånger under intervjun.

Ludmila berättar att danskan betydde speciellt mycket i början, som en bro till svenskan, men att hon aldrig använt danskan i Sverige (däremot har hon talat engelska):

LUDMILA: Från början det hjälpte mycket att förstå. Jag kunde förstå vad alla säger men jag, kunde [inte] minst förstå vad, dom skriva. Så jag kunde, se filmer, på engelska till exempel och läsa på svenska. Men jag har aldrig pratat danska med någon här.

ULLA: Men du hade nytta av danskan när du skulle LÄRA dig svenska?

LUDMILA: Ja, jag tror att det kunde inte gå så snabbt med svensk, med svenska, för att jag måste inte, komma ihåg, vad, vilka ord, betyder. Jag måste bara komma ihåg, hur man UTTALAR, och det är lättare. Om jag kan inte uttala rätt på svenska så, KAN jag säga på danska och svenska[r], speciellt lära-re dom förstår.

Ludmila säger att danskan var till oerhört stor hjälp så länge det gällde receptiva färdigheter, speciellt så att hon kunde läsa och förstå svenska. Därmed kunde hon i början koncentrera sig på uttalet. Även om hon inte annars pratar danska i Sverige, så kan hon ta till detta språk i klassrummet eftersom lärarna förstår. Även Evita menar att danska språket var till nytta i början:

EVITA: *Ja* kanske jag tror jag hade lite hjälp av danska i början. Det är många ord som betyder samma saker och speciellt när man läser. Så jag tror att jag hade lite hjälp av danska för att komma i gång med svenska.

Trots Ludmilas positiva bild är Ludmila den som klarast av alla informanter säger att det för henne som andraspråkstalare var en svår uppgift, svårare än för modersmålstalare:

LUDMILA: Allt [var svårt]! Och folk säger bara att, dom som kan danska kan svenska. Men kanske, om man är FÖDD i Danmark och hör det hela sitt liv, så kan man förstå svenska. Men om man är INVANDRARE och läste först danska, nej.

Här drar Ludmila en skarp skiljelinje mellan den naturligt förvärvade kunskapen, och kompetensen hos en invandrare som i stället ”läst” språket. Hon fick därför kompensera sin bristande modersmålskompetens med intensiva studier, och är för sin del nästan lika ambitiös som Masoud (se ovan).

Till möjligheterna att använda danska i Sverige hör att man måste bli förstådd, och en sak som dessa tre informanter framhåller är skillnaden mellan hur invandrade svenskar förstår danska och hur andra gör det, till exempel deras lärare. Att detta betonas så starkt hänger antagligen samman med att de alla tre som kursdeltagare rör sig i invandramiljö och därför umgås väldigt mycket med andra svenska invandrare som kanske inte heller varit så länge i Sverige. Enligt Evita har hennes make samma erfarenhet av denna ”skiljelinje”:

EVITA: Det [hur han blir förstådd] beror på också. Om det är svenskar så det går jättebra, om det är utländska så, invandrare så dom förstår inte så mycket av vad han säger.

ULLA: Nä hur gör han då? Pratar han engelska eller?

EVITA: Han försöker säga igen och igen langsam eller engelska.

Sirikit säger också att svenska ungdomar har svårt att förstå danska, men att det går bra med lärarna, allra sämst med de andra i klassen: ”Ja de [lärarna] förstår [när jeg] snakke dansk. Samme jeg gå først i klasse, jeg snakke dansk. De siger: Nej nej nej, svensk. De ikke forstå hvad jeg siger.” Sirikit återkommer flera gånger till sina svårigheter att bli förstådd av sina studiekamrater, men säger också att danskar och svenskar annars kan förstå varandra, liksom att infödda svenskar kan förstå henne:

PERNILLE: Så du siger at du kender det at i Danmark og Sverige at danskere og svenskere godt kan forstå hinanden?

SIRIKIT: Jaja men ikke udlændinge kun DANSKERE og SVENSKERE ikke udlændinge. For udlændinge det er meget svært.

Hennes man är också ett gott exempel på vad hon talar om, och han sa till mig att han numera inte ens noterar om det är danska eller svenska han hör. Enligt Sirikit har han dock samma problem med utlänningar: ”DE udlændinge ikke forstå han.” Även i den intervju jag själv gjorde med Sirikit tar hon upp detta: ”Nej dem udland ikke forstå jeg siger på. Jeg er dansker. Men svensker okay, forstå jeg siger.”

Att själv förstå svenska är givetvis en grundförutsättning och Sirikit säger att svenskarna inte får prata för fort: ”Nogen mennesker jeg forstå, nogen mennesker som snakke meget hurtigt, jeg forstå ikke.” Ludmila säger om första tiden i Sverige att ”Jag kunde inte förstå något, men jag kunde LÄSA”. Skillnaden mellan muntlig och skriftlig förståelse var alltså stor. Det framgår också senare: ”Jag kunde inte förstå något när jag HÖRDE svenska.”

När det gäller övergången från danska till svenska har jag redan nämnt att både Evita och Ludmila kan sägas ha bytt eller vara på väg att byta andraspråk från danska till svenska, om nu danska per definition var det. Beträffande svårighetsgraden ger de dock olika bild om huruvida det ena språket är svårare än det andra. Evita menar, liksom de flesta andra av informanterna, att danska är svårare än svenska att lära sig:

ULLA: Så att du lärde dig danska via naturmetoden och du lärde dig så pass mycket att du FÖRSTOD danska och klarade vissa enkla saker i Danmark själv. Tyckte du att danska var svårt eller var det lätt?

EVITA: Nej, det var jättesvårt. Det var jättesvårt, det är mycket svårare än svenska.

ULLA: Tyckte du att svenska är LÄTTARE?

EVITA: Ja.

ULLA: Varför då tror du?

EVITA: Jag menar uttal. Jag menar tal det, dom danska dom pratar, jag vet inte, kanske mitt i halsen. Även om (dom säger) grammatik och även ord det är ungefär samma men jag kunde till exempel läsa danska, men till mej själv. Men jag kan inte läsa för dom andra därför det går inte uttal. Så då blir man blyg, och det är svårt att hitta motivation att fortsätta med danska när man kan inte LÄSA den [högt] eller PRATA den. Som du vet hur man skriver, du förstår när man säger, men du kan inte prata.

Evita är här inne på att det för henne var svårare att lära sig uttalet på danska än på svenska, ett förhållande som ännu tycks hämma henne så att hon ogärna tar språket i sin mun. Därför nöjer hon sig med de receptiva färdigheterna.

Ludmila å andra sidan gjorde i stället den motsatta erfarenheten, nämligen att hon hade lättare att lära sig danska än svenska. I början hade hon väldiga problem med svenskan, även om hon förstod språket i skrift. En anledning till att danska kändes lättare att lära sig för henne var att inlärningsituationen skilde sig fundamentalt. Danska lärde hon sig rätt intensivt på en dansk folkhögskola och hade samtidigt goda möjligheter förstärka

den formella inläringen med informell sådan. I Sverige har hon fått lära sig svenska utan att ha denna förankring i en svensk samtalsmiljö.

LUDMILA: Jag vet inte för att, jag läser på, två olika sätt. I Danmark, det var mer naturligt kanske för att jag hör så mycket och, måste säga något. För att när det bara är två elever som kan inte danska så (ingen) ska bry sig om, om att prata engelska. Här det man kan alltid börja prata engelska, och man lär sig från böcker.

I Danmark var det med andra ord en naturligare inlärningskontext och eftersom det bara var två utländska studenter så blev de tvingade att tala danska, utan att danskarna brydde sig om att växla till engelska, vilket i Sverige tycks vara mer vanligt. Därför har det varit svårare att lära sig svenska, men det är alltså inte språket hon då tänker på utan inläringssituationen. Trots att hon är i Sverige lär hon sig svenska ”från böcker”. Uppfattningen att det var svårt har hon kompenserat genom att jobba extra hårt, och hon befinner sig redan på gymnasienivå.

Som jag redan varit inne på, så har flera av informanterna noterat att överensstämmelsen mellan tal och skrift är sämre i danska än i svenska, och att det därför blir svårare att lära sig danska än svenska. Evita säger exempelvis: ”Derfor först är svenska du ungefär skriva och prata på samma sätt men inte danska, inte alls. Och också portugisiska det är samma, du skriver och pratar på samma sätt.” För Ludmilas del säger hon att valet att byta språk mycket berodde på just skriften:

ULLA: Du tänkte aldrig på att kunna använda danska här?

LUDMILA: Nej, för att om man vill ha arbete eller studera så måste man SKRIVA också bra, och jag kunde inte förstå något när jag HÖRDE svenska.

Att byta skriftspråk underlättades dock inte av likheterna:

LUDMILA: Ja, från början det var svårt att skriva för att man måste, alltid, komma ihåg om skillnad att i danska dom skriver ett t, och svenska två t, och på danska man säger ham, på svenska honom. Och det var det som var svårt från början. Sen, blev det mer och mer svenska för att i skolan vi skriver ofta, och det är mindre och mindre danska. Så nu är det svårt att skriva på danska.

I skrift blir det numera mer och mer svenska, dock inte för att det skulle vara svårt att hålla isär språken, utan för att hon inte praktiserar danska lika ofta: ”Kanske [kan jag behålla bägge språken], men jag kan inte skri-

va så bra på danska nu för att, vi övar mest svenska. Då blir det sämre och sämre med dansk rättskrivning.” Detsamma framgår av följande replik:

LUDMILA: Nej [inte för att dom är så lika], jag tror det är mest för att, jag skriver inte så ofta på danska, och jag gör det på svenska, men eftersom jag PRATAR danska ibland, så kan jag ha båda språk.

Ludmila ser alltså inga större problem med att hålla bägge språken i luften, men har just nu fått lägga det danska skrivandet åt sidan. Trots detta händer det någon gång att Ludmila skriver på danska, eftersom hon har en dansk väninna som hon brevväxlar med. Uppenbarligen har hon inte haft någon tanke på att hon skulle kunna använda svenska:

LUDMILA: [Jag skriver] på danska, och min man han läser efter och rättar lite ((fniss)). Men också när jag skriver något så han, förklarar hur man säger det mer dansk för att jag kan använda några ord. Speciellt nu när jag hörer så mycket svenska så kan jag, skriva med dansk ord med samma konstruktioner. Men på danska om man är DANSK man säger det lite annorlunda, så han hjälper lite med det.

När Ludmila vill skriva på danska tar hon alltså hjälp av sin man, och får samtidigt en lektion i språket, inte minst i det idiomatiska språkbruket.

Även Evita tycks ha lämnat det danska skrivandet bakom sig, även om det för hennes del aldrig var lika utvecklat:

EVITA: Nej nej jag kunde lite innan också när jag till exempel skulle lämna meddelande til barnen eller till mamma, när jag arbetade som aupair. Så det var ingen problem. Men nu jag vågar inte skriva på danska ((skratt)).

Antagligen är det även för henne så att hon inte skriver danska för att hon är rädd att det ska bli för många fel. Samtidigt har hon just nu inte något större behov av att göra det och kan koncentrera sig helt på sina studier i svenska.

Liksom Masoud klagar informanterna i denna grupp på bristande möjligheter att praktisera sin svenska. Evita har dock en svensk väninna som hon ibland träffar i Köpenhamn där de är med i samma förening. Om henne säger Evita: ”Så pratar vi svenska tillsammans så det hjälper mej jättemycket med uttal. Därför det är riktig svenska. Ja så det hjälper mej jättemycket.” För övrigt har hon inte så många tillfällen att använda

svenska men hon försöker tala svenska med sina skolkamrater, som dock inte kan ersätta inhemska kontakter:

EVITA: Jag har några vänner här i Landskrona och skolan och så försöker vi prata hela tiden svenska med varandra även på fritid. Men i alla fall alla här har lite problem med uttal, så går inte lika bra som att prata med en svenska.

Även Ludmila har samma problem med bristande svensk förankring, och säger att ”vi träffar inte svenskar. Dom kompisar som vi har, här också, dansk-utlandsk, men inte någon svensk. Från svenskar jag känner bara lärare inga andra”. Eftersom exponeringen för danska och svenska varit olika har Ludmila noterat att också hennes kunskaper, speciellt när det gäller ordförrådet är olika: ”DET är lite olika så jag kan inte, de samme ord som på danska till exempel.” Därmed blir inte heller förståelsen jämförbar.

En följd av att man inte har så mycket kontakter med svensktalande, är att tv blir ännu viktigare som inlärningsfaktor. Som jag tidigare nämnt spelar tv en extra stor roll för de kvinnor som bor i Sverige med danska män eftersom dessa gärna ser dansk tv på kvällarna. Ludmila, som annars ofta talar engelska med sin man ser regelbundet på dansk tv, speciellt nyheterna, tillsammans med honom. Även om hon inte förstår allt har kombinationen mellan textremsa och ljud varit en förnämlig inlärningskälla, här dock om hur hon lärt sig svenska:

LUDMILA: Från början det hjälpte mycket att förstå. Jag kunde förstå vad alla säger, men jag kunde [inte] minst förstå vad dom skriva. Så jag kunde se filmer på engelska till exempel och läsa på svenska.

Även Sirikit säger att hon lärt sig begripa grannspråket tack vare svensk tv och att hon kunnat läsa textremsorna på svenska: ”Fordi jeg har læse fjernsyn på svenska.” Genom tv har Sirikit också kunnat konstatera att språken är lika:

SIRIKIT: Samme ord ”inte”. Det er ”ikke” på svensk fordi jeg kigge fjernsyn. Jeg forstå, okay det her er samme.

PERNILLE: Ja har du lært det ved fjernsyn?

SIRIKIT: Ja film som komme computer ((skratt)).

PERNILLE: Så ser du svensk fjernsyn og så tænker du nå sådan siger man på svensk og så siger man [på dansk]?

SIRIKIT: Samme jeg læse danske fjernsyn, danske serier sendt i Sverige.

Tv kan med andra ord utgöra en viktig inlärningskälla, och kombinationen av text och ljud är en förnämlig kombination, oavsett källspråk. Även engelska textad till danska eller svenska kan ge upphov till inläring. Att televisionen är viktig är som vi tidigare sett något som de allra flesta noterat.

Alla dessa personer är som sagt framstående inlärare, något som blir extra tydligt av att de vid intervjutillfället befann sig mitt i en inlärnings-situation. Informanterna visar också under själva intervjuerna att de intar en inlärarroll, och speciellt Evita och Ludmila passar på att utnyttja situationen för att lära sig svenska ännu lite bättre. Vanligt är att informanterna upprepar ett ord de just hört. När Evita hörde ordet *fickor*, repeterade hon det genast genom att säga ”fickor, mm”. En annan inläraraktivitet är självkorrigering, dvs. att man säger ett visst ord tills man inser att det blir rätt. Detta är något som inte minst Ludmila gör. Bägge dessa strategier bygger på monitorering av språket. Att ständigt fokusera på själva språket kan dock vara påfrestande:

EVITA: *Ja det går godt ((skratt)) men ((skratt)) men jag tror att om man har så många språk hemma också och du inte är säker på ALLA språket. Till exempel han är inte hundra procent säker på portugisiska och jag är inte heller på svenska, så ibland är inte så bra att man kanske kan inte uttrycka sig som man vill ALLTID. Derfor man tänker på så många språk och tänker också på hela tiden på grammatik och hur skulle det bli at du glömmmer lite känslan vad du skulle prata om och koncentrerar dig mera om grammatik och det ska vara så och så uttal. Att okej jag pratar svenska så bra []*.

Givetvis är det också slitsamt att lära sig språk och att hela tiden vara hänvisad till att använda dem produktivt utan att kunna ”sjunka in” i sitt automatiserade modersmål.

Som en stark plusfaktor framstår en positiv inställning till språket som sådant och till inlärningsuppgiften i sig. Som jag tidigare nämnt är Sirikit en av de mest positiva, och hon vidhåller sin uppfattning om att både danska och svenska är lätt, trots att hon tydligen ofta fått höra motsatsen:

PERNILLE: Var det svært [att lära sig danska]?

SIRIKIT: Nej.

PERNILLE: Jeg synes også du er god til dansk!

SIRIKIT: ((skratt)) Nu jeg hører mennesker sige, mange svært. Det jeg tænker ikke svært.

PERNILLE: Nej du synes ikke det var svært?

SIRIKIT: Nej samme lære svenske, det er samme siger [at det var det]. Nej jeg *tycker* inte svært.

Som de duktiga inlärare de alla är har kvinnorna också noterat vad som är de viktigaste skillnaderna mellan språken, i alla fall ur deras perspektiv. Alla nämner att uttalet skiljer sig åt mellan danska och svenska. Såväl Evita som Sirikit uppehåller sig speciellt vid r-ljudet, som de menar är lättare på svenska. Evita säger att hon har svårt för det danska r-ljudet, och eftersom hon är en ambitiös inlärare så bekymrar det henne:

EVITA: Jamen jag är rädd av danska också. Det är den "r" ni har som jag vet ska aldrig bli nära den danska. Jag gillar det när jag kan säga "r" ((rullande r)).

PERNILLE: Ja det er tættere på dit sprog måske? Altså svensk portugisisk, fordi der er rullende r?

EVITA: Ja vi har den samma, stark. Om jag jämför så skulle bli portugisiska närmast till svenska än till danska.

Då Pernille intervjuar Sirikit demonstrerar även hon sin medvetenhet om just detta ljud. Problemet förminskas inte av att hon som thailändare har extra svårt för just detta fonem, som hon säger att hon "inte hör". För hennes del är också det svenska r-ljudet lättare.

PERNILLE: Og er der noget du synes der var sværere?

SIRIKIT: Ja dansk kun en svær bogstav "r". Sverige sige "r", det er ikke svært, nej det danske meget svært. Fordi det kommer her [i halsen].

PERNILLE: Er det r'et?

SIRIKIT: Ja "r" det kommer her. Svensker sige "r" ((rullande r)). Det ikke svært. Dansk kun "r", det er meget svært for mig, ja fordi ikke høre "r".

Som jag tidigare varit inne på så har både jag och Pernille svårt att förstå Sirikit, och antagligen spelar dessa specifika uttalsdrag en stor roll. Att asiater har svårt att skilja mellan /l/ och /r/ är ett känt faktum. Med Sirikits starka brytning kan man fråga sig om hon blir förstådd ens i Danmark, vilket hon dock intygar att hon blev.

SIRIKIT: Ja ja i Danmark jeg gå og købe varer. Jeg siger det er ikke noget problem. De forstår. Nogle gange jeg siger ikke det rigtige. Det er okay. De forstår hvad jeg siger.

I Danmark gick det alltså i regel bättre att bli förstådd även om hon inte sa "det rigtige". Som exempel på sina erfarenheter ger Sirikit ofta illustre-

rande exempel på hur kommunikationen utvecklats sig i olika situationer och jag misstänker att det är en medveten strategi som hon tar till när hennes språkliga förmåga inte räcker. Genom att berätta kan hon spela upp en scen i presens här och nu utan att bekymra sig så mycket om tidsbøjning och textuell sammanbindning. Nedan berättar hon om sina svårigheter med de danska räknetalen i en livsmedelsaffär i Landskrona där hon hade oturen att stöta på ett utländskt affärsbiträde:

SIRIKIT: Samme jeg gå i Hemköp for at købe mad. Hun er udlænding fordi hun spørger mig (det vare koster). Hun ikke kender [når] jeg siger niogtrediv. Hvad siger du, hun siger. Jeg siger: Niogtrediv. Hun forstår ikke.

PERNILLE: Er hun også udenlandsk?

SIRIKIT: Ja halvtreds hun ikke forstå. Halvtreds hun ikke forstå. Siger: Hvad er?

PERNILLE: Men du ved godt at tallene er lidt forskellige?

SIRIKIT: Jaja jeg snakker meget med svenskere. De forstå hvad jeg siger. Udlændinge forstå ikke.

En annan gång blev Sirikit tilltalad vid järnvägsstationen, och eftersom damen ifråga talade så fort hade Sirikit svårt att ge den handräckning hon gärna ville. Sirikit berättar dock hur hon försökte lista ut vad kvinnan sa, och av exemplet framgår att hon, liksom Luigi, inte förstår allt men att hon gissar sig till resten:

SIRIKIT: Nogle gange jeg gå i tog. Hun kommer og spørger: Toget der går til Helsingborg? Nej nej jeg hører først efter. Hun siger-

PERNILLE: Har du først hørt efter?

SIRIKIT: Ja jeg hører først. Jeg hører ”går Helsingborg”. Jeg hører først efter, fordi hun snakker meget hurtig. Kan du forstå jeg sige?

PERNILLE: Det er noget med toget når du skal til Helsingborg?

SIRIKIT: Ja hun spørger. Jeg snakke sammen med dame: Toget her går til Helsingborg? De snakke MEGET hurtig. Jeg hører kun TOG GÅ HELSINGBORG. Ja jeg tænke hun siger: Tog HER går til Helsingborg? Jeg siger: Ja. Fordi snakke meget hurtig.

PERNILLE: Så du hører ikke det hele, du hører dele?

SIRIKIT: Jeg hører først efter.

PERNILLE: Så må du gætte dig til resten?

SIRIKIT: Ja []. Okay, jeg tænker hun spørger toget her går til Helsingborg. Jeg siger: Ja det er okay ((skratt)). Nogen snakke meget hurtig. Ja de meget hurtige forstå ikke.

Sirikit säger att det först krävdes att hon lyssnade ordentligt, men att hon därefter gjorde en kvalificerad gissning och att det hela egentligen var damens eget fel, eftersom hon talade så fort. Man kan notera att Sirikit inte hade någon tanke på att ge upp, inte heller att det på något sätt skulle vara hennes fel att hon inte förstod. Sirikit är ett underbart exempel på en person som vågar, och som dessutom är intelligent nog att gissa. Andra gånger ber hon om upprepning: ”Jeg ikke forstå hende. Jeg siger undskyld en gang til. Hun siger, det er okay. Nå okay jeg forstå hun siger.” För övrigt kan vi notera att när hon märker att Pernille inte riktigt hänger med så frågar hon rätt ut om Pernille verkligen förstår: ”Kan du forstå jeg sige?”

Eftersom dessa tre kvinnor utgör representanter för en större grupp passade jag också på att fråga vad de visste om andra par i samma situation. Ludmila säger:

LUDMILA: Ja, den som är från Danmark, fortsätter att prata danska. Kanske ibland använder några svenska ord, för att dom kan inte förstå om man säger på dansk när man köper cigaretter till exempel. Man kan inte säga det samma för danska för att, dom kan inte förstå alltid. Men den som är från något annat land, läser svenska och ibland jag vet att många av dom kan förstå, ganska mycket på danska, men kan inte PRATA. För att när vi träffas så, dom [männ]en] pratar danska och vi kan bara säga något. Om vi ska prata med dom så säger vi oftast på danska för att, dom pratar med varandra [på danska].

ULLA: Så då blir det att ni pratar danska då i alla fall och inte engelska?

LUDMILA: Jag tror inte dom vill, men börjar man prata med någon på sitt eget språk så.

Enligt Ludmila är de infödda danskarnas erfarenhet att de i Sverige inte kan ”säga detsamma för danska” eftersom de inte blir förstådda. Detta löser man genom att ta in vissa svenska ord, till exempel när man behöver köpa cigaretter. Beträffande andra familjer i samma situation så föredrar männen att tala danska, och då blir det detta språk som dominerar vare sig kvinnorna vill eller ej. Invandrarhustrun förstår danska, och även om hon har svårt att tala språket så har hon svenska att ta till, och det behöver inte bli engelska. När jag frågar Evita hur andra par bär sig åt för att kommunicera framhåller hon att det givetvis inte är alla fruar som från början förstår danska:

EVITA: Jag tror att det beror på hur lång tid har dom bott i Danmark eller inte. Så det finns några som kom direkt från hemlandet direkt till Sverige, då

har dom inte så mycket kontakt med danska så då kan också ha problem. En man till exempel, jag har en väninna från Litauen och hennes man är från Danmark, och hon har lite problem att FÖRSTÅ vad han säger därför hon har aldrig bott i Danmark så hon är inte van att lyssna på danska. Så det beror på hur lång tid har personen bott i Danmark eller inte. Ja jag har också en väninna som bor i Malmö. Hon är också från Brasilien och hon kan inte danska, men hon förstår så han pratar danska. Hon är också gift med en dansk så han pratar danska hemma och hon svarar på svenska.

Här nämner Evita att valmöjligheterna givetvis reduceras om hustrun inte alls kan danska vid ankomsten till Sverige. Trots detta tycks de flesta snabbt lära sig att förstå danska efter att i Sverige ha lärt sig svenska, och eftersom mannen fortsätter tala danska så blir det ofta så att man semi-kommunicerar på varsitt språk.

8.4.1 Sammanfattning

I detta avsnitt har jag berättat om Evita, Ludmila och Sirikit som alla är gifta med danska medborgare men som i Danmark inte kan få uppehållstillstånd och därför har flyttat över till Sverige med sina män. I Sverige håller de alla tre på att lära sig svenska, och såväl Evita som Ludmila förefaller vara på väg att ersätta danska med svenska som sitt aktiva andraspråk. Samtidigt har de all anledning att behålla danskan, åtminstone på ett receptivt plan. I alla tre familjerna talar maken sitt danska modersmål, med undantag för Ludmilas man som ofta använder engelska när han talar med Ludmila. Oavsett vad man talar i hemmet kommer danskan in som en nödvändig komponent när man ska kommunicera med släkten eller se på tv, vilket man ofta gör.

Alla tre kvinnorna är positiva till möjligheten att förstå och lära sig svenska och har haft god hjälp av att från starten kunna danska. Evita och Ludmila är dock yngre och har en annan målsättning med sina svenskstudier än vad Sirikit har. Typiskt för både Evita och Ludmila är att de tematiserar sin nervositet över att det inte blir rätt, en åsikt som nog skulle kännas främmande för Sirikit. Både Evita och Ludmila nämner också att de har svårt att få tillräcklig övning i att tala svenska, som de mest använder i skolan. Detta är ett av skälen till att tv blir så viktigt, och här möter de dagligen både danska och svenska. En viktig skillnad mellan Sirikit och de bägge andra kvinnorna är åldern, och att Evita och Ludmila som

dessutom är akademiker ser svenska språket som en språngbräda för en framtid i det nya landet.

8.5 Grupp 5: Kornelija

Kornelijas situation är på många sätt olik de andras, och jag behandlar henne därför för sig, även om beteckningen ”grupp” i detta fall är ännu mer oegentlig. En viktig skillnad gentemot övriga personer är att hon lärt sig svenska – men inte danska – i en akademisk miljö och allra först som främmande språk vid universitetet hemma i Litauen. Totalt hade hon studerat svenska i tre år när hon 1996 kom till Lund som EU-stipendiat, där hon fortsatte med samma ämne. Hon är numera inskriven som doktorand vid Institutionen för öst- och centraleuropeiska-studier i Lund, men befann sig 2005 i hemlandet Litauen där hon arbetade som forskare och statlig utredare. Vid tidpunkten för intervjun i augusti 2005 var hon på semester i Sverige. Sedan 2006 bor hon i Bryssel där hon är anställd vid ett forskningsinstitut.

Det faktum att hon inte längre befinner sig i Öresundsregionen är förstås en annan skillnad gentemot de andra, men viktigast är att hon är en utpräglad akademiker med fortsatt fäste i en akademisk miljö. Detta delar hon med ett par andra informanter som dock inte medtagits bland huvudinformanterna eftersom jag inte ville fokusera ännu mer på akademiker än vad jag redan gör. Kornelija får därför representera dem alla tre, även om jag på vissa punkter nedan kommer att fylla på också med vad de bägge andra berättat. På så sätt blir också beteckningen ”grupp” mer relevant. Det rör sig dels om en holländsk kvinna (Ellen) som först bott i Danmark, senare i Sverige samt en tysk student (Nelly) som liksom Kornelija redan i hemlandet lärde sig sitt första skandinaviska språk (svenska). Under en tid bodde Nelly i Malmö, och hade då en dansk pojkvän och därför intensiva kontakter över sundet. Sommaren 2005 gjorde hon sin praktik i Stockholm, vad jag förstår på en hjälporganisation. Mer uppgifter om Ellen och Nelly finns i bilaga 4 (kap. 16.4).

Gemensamt har dessa talare att språktillägnandet, liksom tillvaron i Skandinavien, har styrts av en betydligt högre grad av *frivillighet* än för andra informanter. För den femte gruppens del kan man därför anknyta till en indelning gjord av Skutnabb-Kangas (1981:78, efter Bratt Paul-

ston) av olika grupper med tvåspråkiga individer. Skutnabb-Kangas räknar just graden av frivillighet som en särskiljande faktor, och många av dem som annars utvecklar tvåspråkighet hör till olika minoriteter för vilka språktillägnandet närmast har ett inslag av tvång. Det rör det sig dock inte om här, och mest självvald är språkinläring för vad Skutnabb-Kangas kallar *elittvåspråkiga grupper*. Ofta rör det sig om personer med hög utbildning som väljer att vistas i ett annat land för en längre tid. Inte sällan har man också redan hemifrån åtminstone elementära kunskaper i språket efter att ha studerat det som främmande språk (Skutnabb-Kangas 1981:79). När man kommer till det nya landet får man därför ett mycket gott bemötande och när det gäller språkinläringen kan man gissa att överseendet med eventuella ofullkomligheter är stort. Detta gäller speciellt om man tillhör en talargrupp med hög status i världen såsom exempelvis personer med engelska som modersmål, allra helst från Nordamerika eller Storbritannien. För dem kan exempelvis brytning till och med komma att ingå som en positiv faktor i mötet med invånarna i det nya landet.

Som jag tidigare nämnt misslyckades inspelningen med Kornelija, varför hon i efterhand i stället skickade sina svar skriftligen. Tyvärr gjorde det materialet mindre fylligt, men vi kan å andra sidan se hur duktig hon är på att skriva. Samtidigt är det förstås ytterligare ett skäl till att jag valt att fylla i med bidrag från de bägge andra informanterna. Även den tyska studenten har för övrigt besvarat frågorna skriftligen, medan Ellen finns inspelad på band.

Kornelijas modersmål är litauiska, ett baltiskt språk av indoeuropeiskt ursprung. Hennes kunskaper i svenska är mycket goda och hon menar att ”svenska är det lättaste språk, som jag någonsin lärt mig”. Det är också fortfarande det starkaste språket och inte danska. Från Sverige flyttade hon 2000 över till Danmark, där hon först studerade och därefter arbetade med konferensarrangemang under 4 år. Om danska språket säger hon att det är ”Icke så svårt. Största problemet är det danska uttalet”. Kornelija uppger att det gick bra att genast förstå danska i skrift, men att det tog cirka ett år att lära sig tala språket. Under denna tid började hon också själv skriva språket, vilket hon anger att hon lärde sig på ett halvår:

[Jag lärde mig danska] så småningom. Gick till språkkurser, men undervisningskvalitet var mycket dålig. Lärde mest på jobbet. Först skriva, sedan tala.

Den kurs hon här omnämner var en invandrarkurs i danska, och den berörs lite utförligare senare i kapitel 13. Även Ellen inledde (1995) med en invandrarkurs i danska, men inte heller för henne passade arrangementet särskilt bra: ”For jeg pratade för bra danska i förhållande till dom andra utlenninger, och så jag var lite grann till danskundervisning men dom var så langsom []. Det jeg lærde på en dag det kunde jeg också lært på en halv time.” Därför valde Ellen, liksom Lars, den svenske mannen omnämnd i kapitel 5, att söka sig till HF, dansk vuxenutbildning, i stället:

ELLEN: Så var det bättre att ta något studie, og så tog jeg några HF, det er sånn som det heder på danska. Så tog jeg filosofi og jeg tog også danska og så kom jeg faktisk i en klasse. Det gick faktisk väldigt bra med svage danske studerende på HF. De har ju så klart helt andre problem end jeg havde, men det var bare fem på klassen så det var virkelig bra ändå.

Ellen var också en ambitiös inlärare, som verkligen ville jobba och fungera i det danska samhället inom sitt eget fackområde. Därför måste hon till och med bli *bättre* än alla andra:

ELLEN: Så är det VERKLIGEN vigtigt att man behersker språket, for man måste i så fald behærskes språket BÄTTRE än en gennemsnittlig danskere. Man måste både kunne undervise og holde forelesninger om sine rapporter og også skrive rapporter og interviewe mennesker. Og det vet du også selv alt for vel, for at få alle nyanser med så måste man verkligen beherske språket.

Liksom Lars har Ellen också kommit att rätta danskar när de gör fel:

ELLEN: Och så dansker er inte bra på deres språk for jeg har faktisk rettet mange fel hos danskere på akademisk nivå. Och så klart har jeg også disse fel i mitt danska och det har jeg fortfarande ((skratt)). Men jeg tycker det er lite grann pinsamt att man som utlanning hiter fel hos dem. Jeg tror inte det så snabbt skulle (hende) hos mej även om jeg nu er vek fra Holland i ti år.

Ellen blev alltså väldigt bra på danska, vilket tyvärr inte framgår av intervjun som gjordes på svenska. Pernille var inte med och Ellen föredrog att tala svenska trots att danska fortfarande enligt uppgift är hennes starkaste språk. När hon konfronterades med svenska upptäckte hon att det ”inte var helt så svårt”. Som många andra informanter menade Ellen att svenska var lättare än danska att lära sig:

ELLEN: *Nej* det som är svårt tycker jag med danska och som faktiskt är lättare med svenska, det är så en stor skillnad med hur man pratar och man skriver. Till exempel dom sväljer mycket som man säger på danska, till exempel selvfølgelig så säger man *selföli*. Det är svårt att se sammanhangen tycker jag. Så på det sättet tycker jag att danska är ett väldigt svårt språk att lära sig.

När det gäller Nelly tyckte hon att redan svenska, hennes första skandinaviska språk, var väldigt lätt: ”Det är inte så svårt, tycker jag. När man har tyska som modersmål och kan prata bra engelska, förstår man väldigt mycket redan i början.” Nelly kunde alltså redan från början, via sitt eget modersmål men även genom engelska uppleva att hon genast begrep en del. När hon senare konfronterades med danska säger hon att: ”Grammatiken var ganska lätt, samma med att läsa danskan.” Liksom andra informanter tyckte hon alltså att danska var lätt att läsa, tack vare att hon kunde svenska. Vad som däremot var svårt var att från skriften gå till det talade språket: ”Det var svårt att sätta ihop skrift- och talspråk (hur ord skrivs och hur de uttalas). Dessutom blandade jag ihop danska och svenska ganska mycket i början, men det var inget problem.” Tack vare svenskan gick det bra: ”Men jag tror att svenskan hjälpte faktiskt när jag ville lära mig danska. Bara för att jag kunde prata svenska med folk och de skulle svara på danska och sen efter ett tag kunde jag svara på danska igen.” Här framgår också att Nelly, åtminstone till en början, semikommunicerade.

Under denna tid hade Nelly genom sin danske fästman ett stort umgänge i Danmark, och lärde sig genom vänskapskretsen snabbt det hon behövde kunna. Säkert gällde det även Kornelija som under tiden i Danmark hade en stark social förankring genom sin danske sambo. I hemmet talade de dock svenska, ett språk som pojkvännen hade lärt sig efter att ha bott i Sverige några år. Kornelija är också en utåtriktad person som av allt att döma har många kontakter både i Danmark och i Sverige. På frågan om svenska språkets roll vid inläringen av danska svarar hon att svensk-kunskaperna utgjorde både en bra och en dålig grund beroende på vilken målsättning man tänker sig: ”Svenska underlättar förståelse, men försvårar talande.”

KORNELIJA: Det är klart, att man förstår språket (det skrivna i alla fall). Men personligen tycker jag att om man inte har svenska som modersmål, blir processen att lära sig danska svårare just pga. kunskaper i svenska. De ligger för nära varandra för att kunna separera dem helt och hållet. Ibland önskade

jag att jag ikke kunde svenska, och började plugga danska som ett helt främmande språk. Då skulle det bli lättare att lära sig det. Men det är bara min åsikt. Man kan ha väldigt olika inlärningsstrategier. Jag tycker att om man är utlänning och kan svenska i förväg, kan man knappt lära sig felfritt danska.

Om man, som Kornelija, strävar efter att tala korrekt danska kan med andra ord kunskaperna i svenska bli en belastning eftersom det är stor risk att språken blandas samman.

För Ellen och Nelly var inlärningsuppgiften på sätt och vis lättare, eftersom bägge har modersmål som i typologiskt avseende står nära de skandinaviska språken. Ovan har jag citerat Nelly som till och med kunde förstå en del av svenska språket genom sitt eget modersmål. Även Ellen har haft nytta av sitt holländska modersmål:

ELLEN: Så det är en del ord som antingen kan hjälpa oss med holländska ord eller med danske ord. Men med uttal så måste jeg försöka att tänke hollandsk for så er min uttal mycket bättre än när jeg tænker på danska.

ULLA: Just, så det gäller att koppla bort danskan?

ELLEN: Ja på ett sätt även om jag hade stöd av danska i början, så måste man koppla bort det sen.

Numera försöker Ellen alltså hålla isär språken: ”Men jag **FORSÖKER** i alla fall att hålla mej antingen till det ena eller till det andre. Jag vet inte om jag kan på längre sikt.” När Ellen först kom över till Sverige från Danmark talade hon danska, något som fungerar bra i det kustområde där hon bor. När hon gick över till svenska, fick hon till en början beröm för sin danska:

ELLEN: Ja men det kan också vara en nackdel kan man säga, för när man anstränger sig att prata svenska och dom säger: Ja du pratar ju bra danska ((skratt)). Det är inte så roligt. ((skratt))

Upplevelsen att folk faktiskt inte märker när man går över i grannspråket är inte ovanlig och jag har tidigare (kap. 5.1) varit inne på detta. Av rena förståelseskäl hade det kanske också varit möjligt att behålla danskan, en möjlighet som Ellen dock inte ville begagna sig av:

ELLEN: På ett sätt tycker jag också det er kunstigt när man bor i ett land och man pratar inte språket. Jeg tycker också det är fel att det bor dansker her som har bodd her i trettio år och som inte har lärt sig svenska.

Liksom flera av de andra informanterna ser Ellen språklig anpassning som invandrarens skyldighet. När hon lärt sig svenska har hon dock inte valt att följa någon kurs, även om hon kunnat få vissa privatlektioner (hittills 10 timmar) som en förmån genom mannens jobb. Om inläringen av svenska säger hon:

ELLEN: Men jeg bryr mej inte ((skratt)). Det har inte så stor en betydelse kan man säga. For man kan säga svenska har jag mycket mer lärt learning by doing. Därför att jag började med min utbildning istället för att jag har lärt det systematisk, som den gång i nittiet.

Till skillnad från danska språket har alltså Ellen inte lärt sig svenska systematiskt utan informellt, genom "learning by doing". Detsamma gäller Nelly, som dock aldrig kom i den situationen att kunskaper i danska krävdes annat än i sociala sammanhang.

För att återvända till Kornelija bestod inlärningsprocessen enligt henne av följande olika faser, och även om avsikten var att helt gå över till danska (i Danmark), så framgår det ändå att hon i själva inläringen utgick från svenska. Utan dessa kunskaper hade hon ju inte genast kunnat begripa danska i sin receptiva fas. Förståelsen gällde i första hand text och skriften var till stor hjälp vid inläringen eftersom man "kan läsa utan problem om man kan andra nordiska språk". Att dessutom, som Kornelija själv säger, ha kunskaper i språkhistoria var för henne ytterligare ett plus.

FAS 1: danska bara receptivt.

FAS 2: blandning danska/svenska – föredrog dock att tala rent svenska i så fall, med mindre min samtalspartner ej förstod svenska. Först när jag kunde så pass bra danska att jag icke behövde svenska, började jag bara prata danska. Tycker ej om "orena" språk, dvs. blandningar. Det stör mig också när man talar blandade språk. Tycker att många svenska besökare ser löjlig ut när de försöker tala danska i Köpenhamn, speciellt med tanke på att de inte kan danska, för det andra att det inte är nödvändigt i Köpenhamn. Alla förstår svenska bra nog.

FAS 3: danska.

De tre faserna visar hur Kornelija successivt gick från svenska till danska, dock så att blandningen i fas 2 användes så restriktivt som möjligt. Helst talade hon ren svenska till den dag hon kunde tala ren danska, och tycker också att det är fånigt att tala blandspråk i Köpenhamn. Dessutom menar hon att det är onödigt eftersom de flesta i Köpenhamn förstår svenska.

Om det bara skulle gälla att bli förstådd hade Kornelija därför kunnat tala svenska, något som hon dock föredrog att inte göra (jfr Ellen och Nelly). Vid intervjun framgick att det speciellt var arbetssituationen som enligt hennes uppfattning krävde att hon bytte till danska. Enligt hennes bedömning kunde hon inte som konferensarrangör tala svenska med sina kunder, inte heller i arbetssituationen skriva på svenska.

Angående nordisk språkgemenskap säger Kornelija att hon känner till grannspråksförståelsen eftersom hon läst om det på universitetet, men att hon själv har en annan bild:

Tror ej att en slags receptiv tvåspråkighet existerar. Ja, man kan läsa och förstå, men det moderna talade språket är helt enkelt en annan sak.

På sätt och vis motsäger hon sig eftersom hon tidigare sagt att svenska förstås i Köpenhamn och att hon också själv för egen del förstod danska nästan omedelbart (fas 1). Möjligen var denna receptiva fas i väldigt hög grad begränsad till danska i skrift. Att hon av princip ogillar språkblandning och ofullkomlighet gör dock att Kornelija hellre aktivt håller två hela språk i luften. Bakgrunden till detta får nog sökas i den språksyn hon har, och den kan jämföras med Masouds och även Ludmilas. En sak som dessa tre sistnämnda personer har gemensamt är att de, i motsats till exempelvis Irena och Stavros, befinner sig i en fas i livet där de ska slå sig fram och göra karriär. I denna karriär kan de inte se att blandspråk eller ofullkomlig förståelse skulle vara annat än ett hinder. De kan därför inte kosta på sig en pragmatisk inställning av det slag som den redan etablerade kan. Istället väljer de att investera helt och fullt utan den selektiva hållning som en del andra uppvisar.

8.5.1 Sammanfattning

Kornelija hör, liksom Ellen och Nelly, till vad som skulle kunna kallas en elitgrupp där frivillighet och hög status är en del av bilden. Ingen är utslängd från sitt hemland utan återvändo. Alla tre är också akademiker och till skillnad från andra akademiker bland informanterna har de också en fot kvar i akademien. Både Kornelija och Ellen har planer på att doktorera och Nelly är inte riktigt klar med sina studier.

Kornelija läste svenska som främmande språk och utvecklade därefter först svenska sedan även danska till fungerande andraspråk. Hon tycker

inte språktillägnet över huvud taget har varit svårt och den uppnådda nivån är hög, vilket även gäller för Ellen. Hur mycket danska Nelly kan har jag svårt att bedöma, men helt säkert är att hon i alla fall inte kan skriva. För Kornelijas del, möjligen också Nellys, har såväl inläring som språkval enligt min mening styrts av en språksyn som inte rymmer någon imperfekt nordisk språkförståelse. Att grannspråket förstås på andra sidan sundet räcker inte som skäl för att behålla sitt andraspråk. Ellen förefaller dock än så länge ha en mer avslappnad inställning till språklig korrekthet när hon talar svenska än när hon använder danska.

8.6 Sammanfattning

Informanterna har ovan behandlats gruppvis, eller snarare parvis, efter vissa gemensamma kriterier. Grupp 1, med Irena och Stavros, har varit länge i Skandinavien och har väl etablerade andraspråk, hela tiden underhållna genom att de har svenska som hemspråk. Bägge pendlar och de har successivt lärt sig att byta ut vissa ord när de talar med danskar. Även Luigi och Pierre (grupp 2) har svenska som sina andraspråk men inte samma personliga förankring eftersom de hemma använder sina modersmål. Därför är de inte heller lika duktiga på svenska, även om svenska språket ännu spelar väldigt stor roll i deras vardag, en vardag som för deras del utspelar sig i Danmark. De säger att de skulle vilja lära sig danska bättre men är inte beredda att lägga ner någon större möda på språkstudierna, vilket väl också tyder på att de är rätt nöjda med tillvaron. Man klarar av de situationer man löpande hamnar i, givetvis med starkt fokus på de vardagliga sysslor man har. För grupp 3 (Anwar och Masoud) är en sådan målsättningshorisont främmande, och även om Anwar har tagit det mer lugnt med språkbytet är det så att bägge i Sverige strävat efter att lära sig grannspråket (svenska) betydligt bättre än vad personerna i grupp 2 någonsin haft för avsikt att göra. Mest ambitiös är Masoud som huvudsakligen på egen hand tillägnat sig grannspråket svenska. En stor skillnad är också att Anwar och Masoud är akademiker, vilket inte Luigi och Pierre är. Det innebär att man på förhand har en annan vana vid studier i sig samt att man har yrken som i högre grad kräver en uttrycksförmåga av mer abstrakt karaktär, inte minst i skrift.

Grupp 4 utgjordes av några s.k. ”danska flyktingar”, en grupp människor som hamnat mitt i den dansk-svenska språkgemenskapens ”epicentrum”. De bor i Sverige tillsammans med en dansk make, hör och talar (mer eller mindre) danska dagligen samtidigt som de omges av svenska språket och håller på att lära sig detsamma. Om Evita och Ludmila kan man säga att de är i färd med att byta andraspråk, från danska till svenska, i den mån danska alls hade den ställningen från början. Ingen av dem var mer än ett halvår i Danmark, men det var danska de lärde sig först. Sirikit har dock än så länge valt att behålla sin danska, och nöjer sig med enstaka svenska utbyten på ordnivå.

I motsats till de andra tillhör Kornelija (grupp 5) en slags ”elitgrupp” med en högre grad av akademisk framtoning. Hon lärde sig svenska vid universitetet, först hemma i Litauen, sedan i Sverige. När hon flyttade över till Danmark lärde hon sig också danska och hon tyckte inte att inläringen heller av detta språk var särskilt besvärlig. Att vistelsen i Skandinavien var betydligt frivilligare framgår också av att hon inte längre är kvar och numera befinner hon sig i Bryssel.

Alla dessa personer har, om än i varierande utsträckning, lärt sig att åtminstone förstå sitt grannspråk. Förutsättningen för semikommunikation är dock att *alla* inblandade förstår bägge språken, och det räcker aldrig med att bara mina informanter gör det. Ofta omvittnar de att andra invandrare kan ha svårare att förstå ett grannspråk, men vi har också sett att infödda ibland har svårt att förstå grannspråk när det är en andraspråkstalare som använder det. Brytning är ju en del av bilden. Därför har en del blivit uppmanade att sluta tala sitt andraspråk och i stället helt gå över till grannspråket.

Sammanfattningsvis kan jag nämna att betydligt fler kunde lära sig sitt grannspråk på informell väg jämfört med den påtagligt formella inläringssituation som karakteriserade andraspråksinläringen. Bortsett från Pierre och Kornelija, som ändå tog vissa lektioner i grannspråket danska, kan vi konstatera att majoriteten lärde sig *utan kurs* denna gång jämfört med att nästan samtliga gick på kurs första gången. Orsakerna var olika. Irena, Stavros och Anwar menade inte att det behövdes. Luigi och Pierre hade inte tid trots att de fick möjlighet, vilket väl också tyder på att uppgiften inte ansågs lika angelägen eller svår denna gång. För Masouds del blev han hindrad att gå på kurs i svenska för invandrare, något som han själv kompenserade med intensiva självstudier, dock i kombination med

vissa kurser som han följde utan att ta examen. Kornelija gick på kurs i danska, men slutade eftersom hon inte tyckte att kursen var särskilt bra. Endast Evita, Ludmila och Sirikit följer invandrarundervisning i svenska, men deras kunskaper i andraspråket (här danska) var å andra sidan inte alls på samma nivå som de andras. Samtidigt ska kunskaperna inte heller förringas eftersom de hela tiden dessutom underhålls.

Bristen på formell undervisning kompenseras genom att man kom i ett naturligt inlärnings-sammanhang, ofta via sitt arbete. Det gäller Irena, Stavros, Luigi, Pierre, Anwar och Kornelija. Nästan alla de andra klagar på bristande kontakter med infödda talare. För samtliga informanter har tv spelat en enormt stor roll för inläringen, och det man framhåller är text-remsornas betydelse. Även via engelska kan man på så sätt lära sig danska eller svenska, och för den som inte har så mycket kontakter med infödda talare får tv extra stor betydelse. Att på detta sätt vara hänvisad till en receptiv inlärarroll är enligt Norton (2000) typiskt för andraspråksinläring i ett ojämlikt samhälle.

För samtliga informanter har andraspråket fungerat som en brygga mellan de bägge språken, speciellt i början när det gällde att anamma receptiva färdigheter. Tack vare sitt andraspråk hade man de flesta ord och en stor del av grammatiken gratis. Sedan beror det på målsättningen om man släpper denna förankring eller inte. Nästan alla uppvisar i sitt talade språk inblandning från grannspråket, men för en del rör det sig om en *resurs* på ordnivå medan det för andra upplevs som en *belastning* på formsidan. Bakom dessa åsikter ligger skilda synsätt, något vi ska utreda grundligare i nästa kapitel.

9. Språkval för egen aktiv produktion

Ovan har vi sett hur informanterna kommit i kontakt med sitt grannspråk och hur situationen utvecklats. Ett minimikrav för att i detta sammanhang vara av intresse har varit att man *förstår grannspråket*. För att kunna använda sitt andraspråk krävs dock även att man *själv blir förstådd*, och här ska vi minnas att mina informanter talar sitt andraspråk med mer eller mindre stark brytning. Att språkformer som man är ovan vid kan medföra problem är en vanlig iakttagelse i nordiska sammanhang, och jag tänker då på personer som sägs tala otydligt eller på obekanta dialekter. Även mina informanter intygar detta. Dessa problem brukar dock kunna övervinnas, men många omvittnar att det bland andra invandrare i det nya landet kan bli verkliga problem. Speciellt gäller det Evita, Ludmila och Sirikit som kan ta till danska när de talar till sina lärare, men inte i klassen eftersom de andra invandrarna inte förstår när de talar danska. Dessa erfarenheter bekräftar den bild som nyligen via Jörgensen & Kärrlander (2001) och Delsing & Lundin Åkesson (2005) getts av hörförståelse danska-svenska, där ju personer med invandrarbakgrund presterar sämre än andra.

Dessa hinder har dock mina informanter överkommit, i grunden genom att försättas i en situation där det krävdes att man gjorde det. I uppbyggandet av denna receptiva kompetens är det utan tvekan så att kunskaperna i andraspråket varit den fasta grunden, och till skillnad från hur man hanterade sitt andraspråk har grannspråkskunskaperna i betydligt högre grad kunnat utvecklas på egen hand, utan någon formell undervisning. Det hade inte varit möjligt utan en förhållandevis solid grund i andraspråket, och man kan säga att de nya grannspråkskunskaperna först utvecklades i symbios med det gamla andraspråket. I förlängningen visar det sig dock att alla inte varit nöjda med denna situation, utan att en del

föredragit att släppa denna förtöjning och utveckla även produktiva färdigheter i grannspråket.

Här har informanterna alltså gjort olika val, och vi har ovan sett att deras förutsättningar, behov, målsättning och språksyn varierar. Mot bakgrund av detta ska vi i detta kapitel ställa två grupper mot varandra. En del av informanterna, inte minst de allra mest ambitiösa inlärarna, satsar på att bygga upp parallella färdigheter i språken, antagligen så att de med dagens språkexponering kommer att byta andraspråk eller redan har gjort det. Kornelija, lika ambitiös, gjorde det utan tvekan under den tid hon bodde i Danmark. Andra, och det gäller speciellt den lite äldre gruppen av informanter som gått från svenska till danska, har en annan syn som är mer pragmatisk och där ambitionen är en helt annan. För dem räcker det om man klarar sig, det spelar mindre roll *hur*, eller hur det låter. Språklig korrekthet intar en underordnad roll. Med språklig korrekthet avses här att man blandar danska och svenska, något som ju medför att man ger sig in på normlöst land. Det ska dock sägas att de allra flesta, av intervjun att döma, blandar mer eller mindre, utom möjligen Kornelija och Irena. Bägge dessa vänder sig till en talare av samma språk, nämligen till mig på svenska, Kornelija dock i skrift. Det gör för övrigt även Masoud, som jag också intervjuade på egen hand, men han kan ändå inte undvika att danskan interfererar.

Tudelnigen nedan bygger på en avvägning mellan den målsättning informanterna satt upp och vad resultatet blivit till dags dato, oavsett om de är framme vid målet eller inte, och jag delar upp informanterna i *språktänjare* respektive *språkbytare*:

Språktänjarna	Språkbytarna
Stavros	Anwar
Irena	Masoud
Luigi	Evita
Pierre	Ludmila
Sirikit	Kornelija

Nedan behandlar jag dessa bägge grupper för sig, och jag börjar med språktänjarna. Givetvis rör det sig inte om några vattentäta skott mellan grupperna. Vad jag är ute efter är att karakterisera informanterna i grova drag, och jag har då valt benämningar som tycks ge en passande utgångspunkt.

9.1 Språktänjare

Informanterna i denna grupp har det gemensamt att de kommunicerar med sitt andraspråk som grund, men att de emellanåt tar in element från grannspråket om de anser att det skulle behövas. Den samlade språkkunskap man erövrat i dessa två språk utgör en *gemensam resurs*, precis som vid kodväxling. Om man egentligen talar svenska med danska inslag (mestadels ord) eller tvärtom är på sätt och vis en akademisk fråga. Förhållandet mellan språken är i perceptuellt avseende att likna vid ett *kontinuum* där man olika gånger kan röra sig olika långt. Strategin som sådan känns igen från tidigare forskning och språkbruket påminner om den mellanform som omtalas av Haastrup & Teleman 1978. Övergången blir alltså flytande: Stavros säger: ”Ja, jag pratar som sagt lite ord utav danskan och sen så, dom jag inte kunde så sa jag på svenska. Så om man får säga så blandade jag. [] För att jag kan inte HÄRMA en dansk, jag kan inte försöka härma en uttal när jag inte är dansk.” Som Stavros säger, så vill han inte förstå sig och att verkligen försöka tala danska skulle kännas som att göra sig till. I stället handlar det om att *våga* prata, oavsett alla åsikter om vad som är rätt och fel:

STAVROS: Så man måste våga säga även om man säger fel. Så i Danmark gör jag så här att JAG pratar svenska med dom orden jag kan hantera på danska så säger jag dom. Jag säger inte skillnad, jag säger forskellig till exempel. Jag säger inte nöjd jag säger tillfreds. Så dom ordena som jag lär mej och kan använda varje dag, så försöker jag applicera dom så det blir fler och fler och fler och fler.

Denna inställning kan jämföras med den som uttryckts av språkbytare som Masoud, Evita och Ludmila vilka i stället talar om att *inte våga* och som flera gånger kommer in på rädslan för att misslyckas på det språkliga planet. Målen är för dem också betydligt högre ställda. Till skillnad från dem tycker språktänjarna att det räcker med att anpassa sig i den grad situationen kräver det, antingen med avseende på mottagaren, ämnet eller för att man redan på förhand vet att exempelvis siffror kan vara svårt. Utmärkande är flexibilitet och ingen av dem håller sig bara till sitt andraspråk. Irena säger att det är hennes skyldighet att anpassa sig:

IRENA: Jag försöker i alla fall så det blir lättare, för är jag i Danmark så ska jag försöka, det är inte DOM som, dom är danskar så, dom ska prata danska dom ska inte tvunget, kunna svenska. Jag är där så jag måste anpassa mej där.

När jag ber Irena ge prov på hur det brukar låta så framgår det att uttalsmässig anpassning inte förefaller vara en del av bilden, och att alltså inte heller hon försöker härma danska:

IRENA: Jag kan säga jag, pratar danska nu. Jag kan godt förstå og snacka danska, du kan godt, jag kan godt förstå danska ((låter svenskt, eller skånskt)).

ULLA: Pratar du danska med pensionärerna en del?

IRENA: Ja, det som jag kan så pratar jag.

Irena ger alltså intrycket att hon tar in danska ord men uttalar dem på svenska. Om kommunikationen med kollegerna säger Irena vidare att hon då i princip använder svenska men att "det blir blandat". Inte bara hon, men även de danska arbetskamraterna har utvecklat sina grannspråksfärdigheter: "Dom lär sig svenska också, under tiden, så faktiskt fungerar jättefint. Jag jobbar med två tjejer, danskar." Någon enstaka gång händer det också att kollegorna på skoj tar in svenska ord när de talar med henne. För Irenas egen del smittar också danskan av sig så att hon emellanåt kommer på sig med att använda vissa danska ord också när hon talar med andra svenskar som jobbar på samma ställe:

IRENA: Ja, då så pratar vi svenska men, det kommer till mej orden, danska kommer mer och mer. För hör man hela tiden danska och sånt och så när man [talar]: Kan du hämta en ble till mej, till exempel jag kan säga till svenskar, eller nåt sånt.

När jag frågar Irena vad som är viktigast för en svensk som ska klara sig i Danmark så svarade hon att det viktigaste är att "man ska vara duktig på sitt arbete". Språket ingår alltså inte över huvud taget i hennes avvägande, utan spelar en underordnad roll när hon ska besvara min fråga. Samma sak gäller Pierre som säger att det spelar "inte så stor roll vad man pratar, eller hur?":

PIERRE: Ja jag förstår helt vad du säger nu, så det är inte stort problem för mej faktisk. För har man nordisk språk, [] eller det viktigaste är att okej det finns också engelska. Så jag försöker att hitta på någon lösning.

Luigi säger att han gör sitt bästa: ”Så man förstår lite och man försöker klara sej på det bästa sättet.” Stavros och Irena är de enda personer som säger att de också av danskarna möts av språklig anpassning, enligt Stavros av artighet:

STAVROS: Men däremot jag ser att de är så artiga ibland, att de försöker [], de anstränger sig alltså att göra MEJ förstådd. Speciellt deras räknetal är lite konstig med halvtreds och halvfjerdas och firs och så vidare, och så för att jag ska göra förstå, dom säger inte halvfems dom säger NITTI.

Pierre själv talar ofta vad han kallar för ”nordiska”, och till bakgrunden hör att han då lättare blir förstådd:

PIERRE: *Ja* jag pratar nordiska för att om jag pratar hela svenska så fattar dom inte så mycket. Så jag måste blanda med dom orden som jag vet, kanske dom kommer att förstå på danska.

Beteckningen ”nordiska” har han från en svensk som han en gång stötte på i Köpenhamn:

PIERRE: Jag träffade en svensk som har städfirma och han bor här, han arbetar här (försök). Jag frågade honom, som danskar säger *spørg ham* om han snackar danska. Han säger: Nej jag snackar nordisk []. Jag sa okej, det betyder han blandar ju. Han kan inte riktigt prata danska så blandar man så blir det nordisk.

När jag ber honom om exempel på ord han brukar byta ut får jag följande svar:

PIERRE: Om jag skulle säga, *ja* om jag säger: Du är snäll. Då måste jag säga att Du er *sød*. Så säger jag: Du är snäll, förstår du? Eller när jag säger Du är snäll, så säger han: Vad säger du? Nej du er *sød*. Hon ska förstå eller han ska förstå.

Pierre tycks ha en grundmurad erfarenhet av att inte bli förstådd, och säger att han måste kolla (”förstår du?”) att dansken begripit om han använder ett ord som ”snäll”. Annars händer det bara att dansken i nästa steg ber om upprepning. Därför har han valt att förekomma problemet genom att byta ut ord från början, vilket detta alltså får exemplifiera. En speciell ställning intas av siffrorna om vilka Pierre säger att ”Det är job-

bigt och svårt att koppla ihop dom här halvfjerds, halvfems. Det tog jättelång tid. Även nu jag kan inte behärska dom”. Därför använder han de svenska siffrorna när han kan, eller växlar till engelska. Pierre säger alltså att nordiska är något man tar till när man inte kan prata danska på riktigt, men han förefaller ändå förhållandevis nöjd med situationen. Jag tror dock att det både för honom och för Luigi finns en känsla av uppgivenhet eller ”låt-gå” som vare sig Irena eller Stavros skulle omfatta. De förstnämnda säger bägge att de skulle vilja lära sig danska bättre, men uttalandena är inte på något sätt förpliktigande och de gör i praktiken andra prioriteringar.

När vi kom i förbindelse med Luigi så var det för att Pernille hade hört talas om denne italienske pizzabagare i Köpenhamn som talade svenska. Själv sade han vid intervjun att han inte hade något val. Han kunde ju inte danska:

”Så jag försökte att göra mej förstådd med svenska språket. Det [svenska] är det enda jag kan. Det kan jag bättre, inte perfekt men det kan jag bättre och göra mej förstådd. [] Snacka italienska det förstår ingen. Engelska kan jag inte. Så jag får prata det språk [jag] kan göra mej förstådd [på].” Liksom Stavros har Luigi blivit anmodad att tala danska:

LUIGI: Ja skulle vilja lära mej att prata danska eftersom jag är här i Danmark. För nångång, du vet när man pratar svenska, man kunde ju inte snakka dansk, eftersom jag tror inte att jag kan.

ULLA: Är det många som säger det?

LUIGI: Nej, men de är () många gånger som, ja: Snakke dansk, Snakke dansk, säger dom: Det er ikke dansk, säger dom ((skratt)). Så dom säger till mej: Kan du engelska? Jag talar inte engelska.

Numera försöker dock till och med Luigi med sin förhållandevis begränsade repertoar tala danska och han säger: ”Jag försöker hela tiden prata dansk, men när jag inte kan säga det på danska så blandar jag med svenske ord.” Även för hans del är det alltså tal om ett mellanläge, även om svenska tycks vara basen. Detta bekräftades av våra observationer i pizzeria eftersom kunder kom och gick medan vi gjorde vår intervju. Mest sålde han vitlöksbröd, och detta ord uttalade han hela tiden på danska. Givetvis finns det en risk att han talade extra mycket svenska eftersom jag var där och talade svenska med honom, något som dock Pernille balanserade genom att använda danska.

Också Sirikit byter emellanåt ut vissa ord som antas vara problematiska. Sirikit säger: ”Nogle gange jeg snakke dansk nogle gange jeg snakke svensk.” Nedan ger hon exempel på att ett utbyte från *trediv*e till *treddio* kan hjälpa:

SIRIKIT: Ja nogle gange jeg prøver at snakke dansk først, ja han ikke forstå, jeg snakke svensk. Samme købe trediv kroner.

PERNILLE: Ja trediv kroner.

SIRIKIT: Nogen ikke forstå fordi jeg siger trediv kroner. Ikke forstå, okay jeg tænker, okay treti okay trediv kroner.

PERNILLE: Så forstår de dig?

SIRIKIT: Ja.

Till sammanhanget hör att just detta ord (räkneordet 30) innehåller ett r-ljud, vilket ju Sirikit har väldigt svårt att uttala. Tydligt blev det i alla fall denna gång lättare när ordet gavs på svenska. En annan gång insåg Sirikit att förståelsen underlättades om hon bytte ut ett danskt substantiv mot dess svenska motsvarighet:

SIRIKIT: Samme jordbær. Svenskere siger jordgubbe. Jeg siger jeg købe jordbær, hun siger: Hvad siger du? Jeg svarer dansk. Hun forstå ikke. Jeg siger jordgubbe. Hun siger okay.

Förutom sådana medvetna utbytesprocesser förekommer även i denna grupp interferens, dvs. ett mer omedvetet blandande utanför egen kontroll. Då tänker jag på det intryck man får under intervjun. Detta har jag dock inte ägnat mig åt att kartlägga närmare, och det är för övrigt mycket svårt att säga hur blandningen ska förklaras. Det fält som mellan närstående språk utgör en gemensam nämnare är också ténjbart. En del av de ord som skulle vara kandidater till interferens är sådana som kan tyda på ett ekonomiskt användande av snarlika element. Luigi säger till exempel att han hemma i Italien ”mistat” många vänner efter åtta år i Sverige. Jag tror inte det här handlar om något så drastiskt som dödsfall, vilket det svenska verbet möjligen antyder. När man umgås länge med två olika språk så kan det till slut uppstå symbioser som denna, om det nu är så det ska tolkas.

Till bakgrunden hör att språktänjarna inte länge är alldeles unga och att de på olika sätt är etablerade i samhället, eller har gett upp tanken på vidare karriär, när grannspråket förs in. Bara Stavros är akademiker, men

han har å andra sidan en position som gör det möjligt att ”bjuda på sig själv”. Som andraspråkstalare har man nog också fått vänja sig vid att en rätt stor flexibilitet kan krävas. Det gäller även den egna förståelsen av andraspråket som säkert många gånger dyker upp i ovana former, såsom fackspråk eller dialekt. Pierre jämförde för övrigt danska språket med skånska som han också först hade svårt att förstå. Säkerligen är man inte heller direkt ovan vid att behöva upprepa det man säger på sitt andraspråk, eftersom en viss brytning alltid finns. Här kan vi erinra oss vad Stavros berättade om sina problem med att få folk att uppfatta vad han heter i efternamn. På så sätt är dessa individer redan genom rollen som andraspråkstalare insocialiserade i ett förhållningssätt som kan påminna om principerna för grannspråskommunikation. Det rör sig om att vara lyhörd och flexibel och är inte förståelsen automatiserad får man helt enkelt hjälpas åt. På så sätt får de eventuella problemen sin lösning i själva interaktionen, och inte – som för språkbyterna – genom omfattande förberedelser vid skrivbordet. Mer om detta nedan.

9.2 Språkbytare

Till skillnad från informanterna i den första gruppen har informanterna i språkbytargruppen en mer ambitiös målsättning, dock så att Anwar påminner en hel del om den förra gruppen. Han hade vid intervju tillfället varit i Sverige hela 17 år (sedan 1988), och har under den tiden successivt bytt från danska till svenska, dock inte så att interferens saknas. Hans inställning är dock betydligt mer pragmatisk än de andras i språkbytargruppen, och han intar därför en mellanställning mellan språktänjarna och språkbyterna. Han har till exempel stor förståelse för sin danska granne, som fortsatt att tala ren danska i Sverige:

ANWAR: Den mannen som bor här han pratar ICKE *ig* ett ord på svensk. Nej han håller fast vid sin dansk. Och svenskar dom har accepterat, ja så länge att vi förstår varandra. Det är KOMMUNIKATION som är väldigt viktigt.

För hans egen del var dock inte danskan ett hållbart alternativ, och avgörande var att han i Sverige kommit att jobba så mycket med invandrare. När han fick frågan om han inte kunde valt att använda danska i Sverige så svarar han: ”Nej naturligtvis [inte], [] jag hade jobbat mycket med

invandrare, alltså total invandrare, så det bli svensk.” Även hans svenska kollegor föredrar dock att han talar svenska: ”Svensk kolleger som alla vill ha det på svensk, så jag måste köra på svensk.” Att svenskan uppvisar interferens har både han själv och hans omgivning accepterat: ”Dansk det bli mer med mej, men efter jag hade kommit [] till att lära mej svensk, MER än dansk, då dom inte kritiserat mej [om jag] säga i ett möte till exempel *konferencet arbejdsudgifter* och sånt []. Jag måste lämna dansk och lär mej mer med svensk.” Även uttalsmässigt blir det ibland interferens och Anwar säger: ”Ibland man säger ett ord med ett accent som visar att, ja du är dansk.”

En tydligare exponent för språkbytggruppen är Masoud. Inte heller han avser att använda danskan i Sverige, men hade då intervjun gjordes bara varit 4 år i Sverige. När jag frågade Masoud om han någon gång tänkt på att han skulle kunna prata danska i Sverige, så svarar han på följande sätt:

MASOUD: Ja, när jag möter en dansker till exempel.

ULLA: Men inte med en svensk?

MASOUD: Nej inte med en svensk.

ULLA: Har du försökt nån gång, i början till exempel?

MASOUD: Att prata danska? Nej fordi han accepterar inte mej som dansker.

För Masouds del har det att göra med hur man blir bemött, och han menar att han som invandrare inte blir accepterad som dansk, trots att han nog skulle kunna göra sig förstådd: ”Det är klart att alltså när jag pratar dansk, ja dom förstår alltså. Och nu jag pratar också. Det finns mange uttryck på dansk och du forstår ((skratt)) självklart.” Att tala danska i Sverige ser han bara som en teoretisk möjlighet:

MASOUD: Ja alltså i början var det mest, alltså når jag började på den här aspirantkursen, eller på Komvux. Jag har skrivit en gang hurtig, och hurtigt det betyder snabbt och hurtigt på svenske det betyder något annat []. Och sånne ord kommer att vara med i språket också i början. Dom förstår mej och ingen säger okej, det är det danske, varför du inte prata dansk så kan jag förstå? Men det är onödigt tycker jag, att man pratar dansk med svenskar bara på grund av att jag lärt dansk tidigare. Det betyder ingenting.

Trots att Masoud redan kan danska ser han det som onödigt att använda språket i Sverige. När jag frågar honom om det helt enkelt är så att han

vill tala svenska i Sverige, så samtycker han. För honom är det självklart att man försöker använda samma språk som de andra i landet, och för honom rör det sig om en mer fullständig anpassning än vad språktänjarna anser nödvändigt. Han jämför sin situation med den som råder inom det arabiska språkområdet där ju också de språkliga likheterna är stora (mer om detta nedan i kapitel 11 om kultur):

MASOUD: Ja alltså om jag var till Irak och kommer till *Egyptien* som pratar samma språk med annan dialekt så kunde jag föredra att han pratade irakisk dialekt.

Här säger Masoud att han själv skulle föredra att bli bemött med samma höga grad av anpassning, helst så att andra talade hans egen varietet. Han är alltså ett tydligt exempel på språkbytare, liksom Ludmila och Kornelija. För dem alla har det varit otänkbart att fortsätta tala danska i Sverige respektive svenska i Danmark. Av tidigare citat framgår att Ludmila, precis som Masoud, är mån om att använda ett idiomatiskt och korrekt språk och att inte blanda. Att Ludmila växlar språk efter vem hon talar med framgår av följande yttrande under intervjun: *"Hvis jeg begynder tale dansk så KAN jeg fortsætte på dansk*, men om jag börjar prata svenska, så det är lättare att prata svenska."

Likheterna mellan språken har för språkbytarna varit till hjälp vid inläringen, men när man behöver använda även de produktiva färdigheterna så föredrar man att hålla isär språken så gott det nu går. Allwood, MacDowall & Strömqvist (1984:117) skriver att "om målet för språkinläring enbart är kommunikation så underlättar typologisk närhet, men att denna slutsats är mera osäker om målet dessutom [...] är grammatisk korrekthet". Att blanda danska och svenska är ett misslyckande, något som för Ludmilas del händer när hon inte har full kontroll:

LUDMILA: När jag blir mycket nervös, så blandar jag mer och mer med danska. Men jag tror inte att det blir det samma i Danmark när jag pratar med min mans föräldrar, så jag blandar inte så mycket. Jag försöker att gå runt och säga på något annan sätt. Men om jag pratar svenska, jag vet inte varför. ((fniss))

Ludmila säger att när hon blir nervös så blandar hon språken men att det är vanligare i Sverige än i Danmark. Hos svärföräldrarna i Danmark går det bättre, och kanske känner hon sig tryggare där. Problemet är alltså

vanligare när hon anstränger sig att tala svenska: ”Derfor när jag blir mycket nervös, så jag blandar med många danska ord ((fniss)). Jag kan inte bara hålla till svensk.” Detta kontrollerar hon alltså inte själv, vilket gör henne ännu mer generad:

LUDMILA: När jag blir nervös så jag om jag pratar med någon svensk så kommer mer och mer ord på danska. Och jag kan inte, jag märker, kan inte, upp- oppmärka att jag säger på danska. Men dom andra kanske också tittar, märk-, märkligt, konstigt.

Ludmilas åsikt är alltså att folk tittar konstigt på den som blandar danska och svenska, och att det är något högst oönskat som uppstår när hon känner sig pressad. Detta visar att det ur hennes synvinkel är fråga om interferens, och definitivt inte om någon strategisk användning av grannspråkselement. Även Masoud säger att blandning är något som uppstår när han är nervös eller förvirrad.

Korneljia, som också bytte språk i Danmark, valde för sin del att använda ren svenska så länge som möjligt och att därefter växla till lika ren danska. Att blanda språken ansåg hon bara löjligt.

För Evitas del var det en konstig upplevelse att först lära sig förstå ett språk (svenska), sedan att tala det och steget från receptiva till produktiva färdigheter i svenska blev också för henne en fråga om att övervinna sin rädsla för att göra fel:

EVITA: Men när jag började med svenska, det var också svårt. Därför då började jag, tror att man börjar förstå först ett språk, och så EFTER börjar man prata det. Tar lite tid att VÅGA prata det språket.

Numera är det dock danska som Evita inte vågar tala, men de receptiva färdigheterna i danska har hon stor glädje av:

EVITA: Nej det är uttal som jag kan inte längre. Jag tror att jag blir för blyg att prata danska därför att jag vet att jag kan inte bra så. Men att till exempel LÄSA danska, det är inga problem. Jag vet dom till exempel, det finns skillnader mellan svenska och danska, det finns några ord som har helt olika betydelse. Men många av dom kan jag skillna utan problem, och när jag lyssnar också. Till exempel om vi har middag tillsammans min man och några *gæster* gäster som är från Sverige eller som bor i Sverige. Många av dom fattar ingenting som han säger, så måste jag översätta vad det är som han säger till

dom. Så det går, det är inga problem. Men att PRATA det går inte längre. Det är för nära språk.

Här säger Evita att hon numera inte klarar att tala danska, och att språken är för lika för att hålla isär. Hennes förståelse är dock god även i danska och när familjen har middagsgäster agerar hon tolk mellan danska-svenska. När hon talar med oss på svenska så bemödar hon sig att korrigera ordet *gäster* från danskt till svenskt uttal. I hemmet talar hon och hennes man vad Evita kallar en fruktsallad av språk:

EVITA: Det är nån sån fruktsallad hemma. Vi blandar alla språk. Jag kan inte säga att han pratar BARA danska och jag pratar bara svenska, nej det är inte det för vi började med engelska så stannar engelska hela tiden hemma men på samma gång han kan portugisiska. Jag vill så mycket att han övar portugisiska och blir bättre och bättre på portugisiska så vi pratar portugisiska hemma och han vill att jag okej jag kan inte lära danska nu, men att jag kan förstå alla danskar. Vi har, hela familjen bor i Danmark så han vill att jag förstår hela familjen. Så han pratar danska och jag pratar svenska ((skratt)) så det är nån fruktsallad hemma.

Att hålla så många språk i luften är inte alltid positivt enligt Evita. Dels kan det leda till att man inte kan något språk riktigt och att man blandar: ”Ibland så till exempel kan jag prata engelska med den här svenska satsmelodi och det går inte ((skratt)). Det kan också hända att jag blandar lite ((skratt)).” Dessutom upplever hon att alltför mycket fokus på språket som sådant gör att det allra viktigaste, vad man vill säga, går förlorat. Vi ska minnas att hon också befinner sig mitt i en inlärningsfas. Hennes mål för framtiden är att lära ”RIKTIG svenska”, och när hon inte längre har problem med detta språk kan hon tänka sig att ta upp danskan igen på ett produktivt plan. Tills vidare nöjer hon sig med receptiva färdigheter i danska språket.

Masoud däremot försöker dock redan i nuläget att hålla bägge bollarna (dvs. språken) i luften, och nedan beskriver han hur han under resan över sundet ändrar språklig våglängd:

MASOUD: Och alltid har jag problem, skifter jag. Det ska jag koppla av, och sen till ett danskt språk när jag åker till Danmark, så hela vägen ska jag åka, tränar och låta så kunne språket komme tillbaka.

Att växla är dock inte alldeles lätt och han säger att han har problem med att skifta. Helt klart är att Masoud ser ett värde i tvåspråkigheten och gärna behåller även danskan. Han vill bara inte blanda dem. Detsamma gäller Evita och Ludmila som kontinuerligt behöver sin danska, åtminstone på ett receptivt plan. Liksom för Sirikit är det också tänkbart att danskan i framtiden får inta en ännu mer framträdande roll, så det finns ingen anledning att lägga den åt sidan, vilket för övrigt Sirikit aldrig gjort. Även Anwar har emellanåt bruk för danskan men måste då påminna sig om att det nu är danska han ska tala, annars är det svenska som numera kommer automatiskt: ”Men hela tiden jag måste säga: Anwar, du pratar dansk nu.”

Till bakgrunden hör att dessa informanter, med undantag av Anwar, är lite yngre. De flesta är också akademiker och flera av dem är i färd med att göra karriär i det nya landet. Jag tänker då på Masoud, Evita, Kornelija och Ludmila. De är med andra ord inte etablerade i samhället på det sätt språktänjarna är, och de är på det hela taget i en annan fas i livet. För deras del är det berättigat att satsa, och goda språkkunskaper förefaller vara en central investering. Eftersom inte heller deras andraspråk är lika grundligt etablerade (Evita och Ludmila) så ser de en valmöjlighet som de andra inte på samma sätt har. Flera av dem arbetar aktivt på att lära sig svenska, och flera av dem har också kunnat göra det på formell väg, vilket inte språktänjarna gjort i någon nämnvärd utsträckning.

På sätt och vis innebär detta identitetsbyte, och en högre grad av identifikation med det grannland till vilket de flyttat. I motsats till Stavros strävar de efter att också härma språket. Inte bara språkbyte utan även bibehållen tvåspråkighet är för dem en högst reell valmöjlighet, och åtminstone för de danska ”flyktingarna” kommer danska alltid att ingå i deras språkliga vardag, i en eller annan form. De bor ju i Sverige med en dansk make. Som för alla tvåspråkiga individer är det dock så att balansen mellan språken varierar under tid, delvis som följd av olika prioriteringar men framförallt för att behovet av dem varierar under livets gång.

9.3 Sammanfattning

Vi har i föregående kapitel (kap. 8) sett hur informanterna med utgångspunkt i sitt andraspråk lärde sig även grannspråket, åtminstone att förstå det. Inläringen skedde förhållandevis lätt och det hade inte varit möjligt utan andraspråket som bas. För övrigt lärde man sig vad man menade att tillvaron krävde, något som man inte alla gånger tycks ha haft samma uppfattning om. Jag har i detta kapitel behandlat informanterna efter en uppdelning i språktänjare och språkbytare. Skillnaden är att språktänjarna i högre grad valt att behålla sitt andraspråk medan språkbytarna föredragit att antingen byta språk eller satsa på att hålla sig med två andraspråk, dvs. att bli tvåspråkiga.

Skillnaden mellan grupperna kommer fram redan i inläringssättet i och med att språktänjarna huvudsakligen lärt sig vad de behöver kunna på informell väg, medan språkbytarna i högre grad satsat på formell inläring. Här kan man anknyta till vad Lindberg (2001) skrivit om marknadsplatsen respektive klostret som språkinlärningskontext. För den som lär sig ute i verkliga livet (på marknadsplatsen) är språket både mål och medel för inläringen, och inläringen som sådan en biprodukt av att språket används för autentiska ändamål. Möjligen kan man också anknyta till Gardner & Lamberts indelning i instrumentell och integrativ målsättning och utan tvekan är det så att den grupp jag här kallat språktänjare har en mer instrumentell språksyn än vad språkbytarna har. För språktänjarna är språket ett instrument som man använder för att nå andra mål och Stavros säger till och med uttryckligen att han inte avser att ”härma” danskarna. Detta innebär inte att språket för dem är oviktigt, det är bara mer osynligt och själva syftet med kommunikationen är viktigare. Den resurs man har i ytterligare ett språk är till för att användas. Som investerare, för att använda Nortons (2000) term, är de i allra högsta grad selektiva och med en tonvikt på muntlig kommunikation blir inte heller litteracitet i det nya språket särskilt viktig, varför man inte behöver ställas inför kravet på språklig korrekthet.

För informanterna i den andra kategorin, de som tycker att man ska lära sig *hela* språket, inte bara några ord eller fraser, gäller att de, med undantag av Anwar, har varit kortare tid i Skandinavien. Givetvis är de inte alla fullständigt vid målet, men deras målsättning är en helt annan än språktänjarnas, och de arbetar med en helt annan konsekvens för att upp-

nå det. För akademikeryrken är också de språkliga kraven högre, och skrivande ingår som en väsentlig komponent. Såväl Kornelija som Ludmila säger att detta för dem är avgörande och att de också måste kunna skriva på det språk de aktivt kommer att använda. Därför såg de ingen annan möjlighet än att byta andraspråk, och att investera även i litteracitet på det nya språket. Som andraspråksinlärare satsar de med andra ord helt och fullt och investerar obetingat även i sitt grannspråk. Problemet för dem är att de ofta saknar det svenska kontaktnät de skulle behöva för att utveckla det svenska språket i linje med den höga målsättning de har. Med en bättre social integration skulle deras inlärningsituation se helt annorlunda ut, och kanske skulle deras språksyn komma att närma sig språktänjarnas. Som det nu ser ut blir goda språkkunskaper i extremt hög grad både mål och medel för integrationen, medan språktänjarna kan nöja sig med att låta språket vara vad det normalt är, nämligen ett medel.

Tudelningen mellan språktänjare och språkbytare innebär dock inte att skillnaderna i det faktiska språkbruket vid intervjuerna var så enormt stora. Det är svårt att lära sig grannspråket med en sådan grad av perfektion, och eftersom språkbytarna relativt sett är nykomlingar så är de inte framme vid målet. Luigi säger att han klarar sig ”med halva talet”. Masoud gav uttryck för en liknande tanke, när han sa om sin situation att svenska är ett språk han både har och inte har. På ett eller annat sätt befinner man sig i ett mellanläge mellan språken och ur denna position orienterar man sig på olika sätt. Språktänjarna låter sig nöja med situationen som den är, medan språkbytarna orienterar sig mot antingen det ena eller det andra språket, med potential att upprätthålla kompetensen i bägge.

Beträffande blandning vill jag slutligen bifoga en brasklapp när det gäller intervjuerna som källa till bedömning av språklig kompetens. De allra flesta intervjuerna gjordes med två intervjuare, en svenskspråkig (jag) och en danskspråkig person (Pernille). Därför kan det vara så att man finner det naturligt att blanda och att situationen liknar en sådan tvåspråkig miljö som ger upphov till kodväxling. Då tänker jag på samtal där man kan räkna med att bli förstodd eftersom mottagaren också är tvåspråkig. Kodväxling kan i så fall tas till exempelvis för att demonstrera sina kunskaper i bägge språken, och det är inte ovanligt att informanterna säger ett ord först på det ena, sedan på det andra språket. Bara Lars, den svenske mannen i kapitel 5, är konsekvent på så sätt att han talar svenska med mig och danska med Pernille, och det är tydligt att utfrågarens språk

därmed avgör hans språkval. Ludmila försöker med samma linje, men maktar inte med. Å andra sidan dominerar jag där som intervjuare och därmed också det svenska språket.

Både bland språktänjarna och språkbytarna kan man finna personer med starkt språkintresse, men det yttrar sig lite olika. Stavros säger att språk är själva nyckeln till tillvaron: "Det är nyckel till allting, där börjar allting förr eller senare och på olika språk så kan inte åstadkomma mycket faktiskt." Även Masoud är intresserad av språk, men inte bara som kommunikationsmedel utan även som ett fenomen i sig. Han tycker det är kul att studera språk, och gör det gärna. Sina rollmodeller väljer han med omsorg. Stavros är inte mindre förtjust i språk, men det är något som i första hand ska användas: "Men så fort man KAN ett språk och har man en motpart som kan hantera detta, så tycker jag man ska prata det." Skillnaden på denna punkt är dock inte så stor som den kan verka, och även Masoud skulle vilja praktisera sina språk mer än vad han har tillfälle att göra. Han saknar dock det skandinaviska kontaktnät som Stavros äger. Åtskilliga yttranden från Masouds sida pekar på en integrativ motivation, såsom då han säger att målet med studierna bara är nått när man både kan skratta och gråta med andra på det sätt som i sammanhanget gör att man smälter in som en fullödig individ.

10. Användning av engelska

Som alla vet intar engelska språket i dag en stark ställning i vår globaliserade värld, och saknas därför inte heller i detta sammanhang. Engelska är ju ett internationellt hjälpspråk (*lingua franca*) som vi kan ta till när förståelsen är skral, eller för att vi föredrar det av andra skäl. Med INS-undersökningen (Delsing & Lundin Åkesson 2005) fick vi också veta hur de nordiska gymnasieungdomarnas förstår engelska i relation till sina grannspråk och med undantag av färingar och norrmän tycks det vara engelska man klarar bäst. Att ungdomar därför ofta ser engelska som ett alternativt språkval även i Norden är det många som omvittnat, liksom att en hel del personer med sekundär anknytning till den nordiska språkgemenskapen föredrar engelska, speciellt då finnar men även islänningar. Oavsett hur man ställer sig till semikommunikationstanken som sådan, kan jag inte se annat än att föreställningen om en nordisk språkgemenskap står och faller med att vi använder våra skandinaviska språk, och inte engelska. Trots detta kan användningen inte bannlysas helt, och som en tillfällig lösning är det förstås utmärkt att detta internationella *lingua franca* finns att tillgå. Risker är dock att engelska tar över som förstahandsval, på samma sätt som engelska redan har en stark ställning i många av de enskilda ländernas samhällsdomäner. Speciellt gäller detta inom vissa yrkesområden samt inom universitetsvärlden. Trots att jag tidigare (i kap. 5) framställt Öresundsregionen som grannspråksförståelsens Mecka, så förekommer därför engelska givetvis även här, och då inte bara för invandrarna.

En av de personer som intervjuades, men som inte kom med i informanturvalet, var en pakistansk invandrare som följde en utbildning vid Malmö högskola. Innan han började studera arbetade han som lokalvårdare. I programmet ingick en termin i Roskilde, och därför tog vi kontakt med honom. Det visade sig dock att utbildningen bedrevs på engelska,

och enligt honom var det så att de flesta av hans medstudenter från Malmö kom att använda engelska även på fritiden i umgänget med danskar, även om han själv försökte använda danska när så var möjligt. På grund av utbildningens uppläggning fick därför denna informant begränsad erfarenhet av grannspråskommunikation, även om hans upplevelser på många sätt var intressanta. Tilläggas kan att han verkligen såg Norden som en enhet och att han tidigare varit på väg till Norge samt en gång av familjeskäl tackat nej till ett jobb han hade sökt och fått i Danmark. Det är för övrigt inte ovanligt att invandrare har släktingar eller bekanta som bor i ett annat nordiskt land, och när Masoud och hans familj flyttade från Danmark till Sverige var det just för att komma närmare sina släktingar. Genom andra utlänningar kom han alltså till Sverige.

Inom Öresundsregionen är just utbildningssektorn ett område där integrationen lär ha kommit långt, samtidigt som allt fler utbildningar bedrivs på engelska. Ludmila, som med sin danske make är bosatt i Landskrona, planerar i framtiden att studera i Köpenhamn, och jag framhåller att hon då kommer att behöva sin danska igen:

LUDMILA: Jag vet inte hur mycket jag ska behöva danska, men ja, det är bra att jag kan förstå vad dom andra säger och på tåget och i affärer. Men om jag SKA studera där så blir det på engelska så, kanske inte så viktigt med danska, vet jag inte.

Här kan vi se att danska för henne i så fall reduceras till ett servicespråk som omger henne, medan engelska kommer att bli hennes huvudspråk. Detta är för övrigt den situation man fruktar när man bekymrar sig över engelska språkets roll i våra framtida samhällen.

Alla informanter utom Luigi och Sirikit behärskar även engelska. Ett par av dem som nu kan engelska har lärt sig språket i Sverige, och det gäller Stavros och Pierre. Att man behärskar engelska tas numera för givet, och även Sirikit klarar av en enkel servicekommunikation på detta språk. Det vet jag efter att ha följt henne på shoppingtur i Landskrona, där man i ett av åtta servicesamtal övergick till engelska, dock på initiativ av expediten.

Speciellt gäller dock engelskan akademikerna, och de har alla på ett eller annat sätt en relation till engelskan. Några av dem ger också under samtalen prov på ett språkbruk där inte bara grannspråken lämnat avtryck i form av interferens, utan även engelska. Detta gäller till exempel Stav-

ros, som exempelvis genomgående uttalar ordet universitet med j-förslag som man gör på engelska (alltså ”juniversitet”). Anwar säger om tiden då han först kom till Danmark:

ANWAR: Det var sextinie när kong Frederik, pappa till Margareta, han kör med häst i town hall vad heter det Rådhuspladsen och går runt. Det var Danmark vid den här tiden, ett fantastisk land för mej. Jag är original från (Mellanöstern) och kom till Köpenhamn som student.

Här ser vi att Anwar säger *town hall* i stället för ”stadshus”, och *original* i stället för ”ursprungligen”. För Stavros är det också så att han har ett yrke vars fackspråk baseras på engelska. Även för Masoud är fackorden engelska och han har redan från sitt hemland i Mellanöstern sin universitetsutbildning på engelska.

För de flesta rör det sig därför om att engelskan kommer in i arbetslivet eller i samhällssektorn, och inte i hemmet. För den som inte talar skandinaviska språk hemma, är det i regel modersmål som gäller. Här skiljer sig Ludmila som för sin del ofta talar engelska hemma med sin danske make:

LUDMILA: Men en gang imellem jeg taler dansk, hjemme, men det er mest med hans mor, fordi hun kan IKKE tale engelsk.

ULLA: Annars pratar ni engelska ihop du och din man då?

LUDMILA: Ja, och svenska bara här i skolan.

ULLA: Jaha, ja, men ni pratar danska, pratar ni NÅN danska hemma?

LUDMILA: Ja, ibland.

Tidigare har det framgått att de talar danska till exempel i samband med något ämne som kommit upp på tv eftersom de ofta ser på dansk tv tillsammans. Även utanför hemmet blir det i Sverige ofta engelska, eftersom svenskan för Ludmila känns som ett skolspråk:

ULLA: Om du ska köpa en tidning i affären eller köpa en bussbiljett, på gatan liksom, blir det engelska eller svenska då?

LUDMILA: Det blir inte alltid svenska, det blir inte alltid engelska, men mest tror jag det blir engelska. Vet inte varför, för att svenska känns som skolspråk, kanske för att jag pratade aldrig med några svenskar utanför skolan. Det var bara lärare, det känns lite konstigt. Men ibland i affärer eller om jag måste ringa någonstans så pratar jag svenska men ibland engelska.

Pierre, bosatt i Köpenhamn, säger att han föredrar att använda engelska när det rör sig om korta servicesamtal, såsom om han exempelvis ska köpa en biljett på bussen eller om han handlar i bageriet, men även danska förekommer:

PIERRE: Men jag försöker att bruka danska i alla fall. Jag försöker, men säger du någonting så ska man fråga: Ah vad säger du? Vad säger du? två tre gånger så det är lite tröttsamt. Så jag snackar engelska när svårigheter börjar redan från början så ((knäpper med handen)), så det blir inte krångligt.

Här framgår att Pierre inte alltid blir förstådd, och när det redan från början blir fel känns engelska som ett bättre alternativ än att ta om och förklara.

Sirikit kan enligt uppgift inte engelska, och hon och hennes man talades från början vid genom ”tolk”, alternativt genom att peka och använda sig av kroppsspråk. Detta tyder på att Jens inte kunde särskilt mycket thai och vid intervjun bekräftade Jens att han inte är särskilt bra på engelska heller. Han lärde sig aldrig språket i skolan men säger att det brukar gå bra ändå. Trots att hon inte kan engelska ger till och med Sirikit exempel på viss engelsk interferens (ordet ”English” nedan), vilket väl tyder på hur viktigt – och oundvikligt – det ändå är att lära sig åtminstone några fraser hjälpligt på språket. Att hon klarade det åtminstone i begränsad omfattning kunde jag även själv notera då jag gick med henne på stan i Landskrona. När Pernille frågar Sirikit vilket språk hon talar med sin man svarar hon:

SIRIKIT: Danske.

PERNILLE: Hele tiden?

SIRIKIT: Ja .

PERNILLE: Altså i begyndelsen talte I vel engelsk går jeg ud fra?

SIRIKIT: Nej.

PERNILLE: Nej så han har lært dig dansk?

SIRIKIT: Ja for det jeg kom i Danmark han snakkede English eller thai til mig i to måneder. Jeg gå skolen [] han snakkede dansk.

Om sina kunskaper i thai säger Jens att han har försökt lära sig språket utan att lyckas och att han klarar sig bra i Thailand utan att kunna det. Givetvis är det en högst relativ uppgift som olika personer lämnar när de säger att de ”kan” ett språk.

Inte heller Luigi kan engelska, utan han hade att välja mellan att tala svenska eller italienska i Köpenhamn: ”Engelska det kan jag inte, du vet, [och] italienska det var ännu dåligare. Bättre med svensk.”

För en del har engelska kommit att användas i skarven mellan de bägge grannspråken, så att man tillfälligt tog till engelska när det behövdes. Detta gäller exempelvis Anwar, som dock säger att han kunnat sluta med engelska sedan han lade av det danska uttalet. Orsaken var alltså att han inte blev förstådd i Sverige när han talade danska.

ANWAR: Men det är sällan engelsk sen jag har släppt den här aksang som du vet det är *chokolade* och *gulerødder* och alltså alla orden som ett uttal på ett speciellt sätt. Det har jag inte mer utan att man har skoj om man säger.

Numera förekommer det att Anwar hjälper andra personer, gissningsvis andra invandrare, som kommer i kontakt med danska språket. Ibland ringer han till Danmark för andras räkning, men oftast förefaller det röra sig om korrespondens. Då kan engelska språket bli en räddning, och man har enligt honom möjligheten att be om svar på engelska när ärendet har särskild dignitet:

ANWAR: Dom svarar också på naturligvis på dansk alltså []. Men att det KAN man säga att jag vill ha det på engelska som är ett språk som man INTE missförstår text, eller att ordet kan missförstås.

Även Stavros säger att engelska är ett språk som alltid fungerar när det verkligen gäller. I början var förståelsen av danska starkt avhängig av vem som talade och han måste anstränga sig mycket för att förstå, och då använde han ibland sig av denna möjlighet:

STAVROS: I dom diskussioner som var VIKTIGA att förstå, då tog jag det på engelska för jag vill inte gå och lova någonting som ett flygbolag om jag inte har förstått vad jag gör. Men, och alla pratar engelska så klart, det var inga problem. Och sen så, så småningom så kom det.

Evita fick frågan om hur hon gjorde i början när hon kom till Sverige, innan hon kunde svenska, men danska, och säger att det då blev mest engelska men emellanåt mer portugisiska i hemmet eftersom hennes man försöker lära sig hennes modersmål. En annan situation där engelska kan erbjuda en tillfällig flyktväg är när hon träffar sin makes släkt på Jylland:

PERNILLE: Jamen jeg tænkte på din mands familie når du møder dem. Hvilket sprog taler du så?

EVITA: Det är också danska och så svarar jag på svenska.

PERNILLE: Okay, de taler dansk til dig, og så svarer du. Hvordan går det? Fungerer det?

EVITA: Alltså till exempel min svärfar och hans syster, vi träffas ganska ofta så det är inga problem. Men om jag träffar [andra] någon gång, till exempel vi har något som heter familj-weekend så vi träffas i augusti hela familjen, och så det är folket som jag träffar bara en gång året, så det är svårt i början. Vi stannar tre dagar tillsammans och dom första timmar så det är ganska svårt, och så det kommer efter [ett tag].

ULLA: Sen går det bättre?

EVITA: Ja.

ULLA: När man har vant sig?

EVITA: Sen går det bättre men i början det är uh också för dom pratar jysk.

ULLA: När ni inte förstå varandra då i början hur gör ni då?

EVITA: Engelska det är alltid lättare att springa till engelska.

ULLA: Ja just det. Men sen när ni har vant er, då kan ni gå över till danska svenska eller fortsätter ni med engelska?

EVITA: Nej det går inte att fortsätta, därför att vi träffas tretti personer fyrty person i helgen och dom är alla danskar, så dom pratar med varandra på danska så jag MÅSTE lyssna och svara på svenska, eller jag kunde svara på engelska. Det skulle inte bli problem, men dom måste prata danska, det går inte att dom pratar engelska med varandra. Dom gör lite i början för min skull men då efter om jag ville vara tillsammans med dom och delta i samtalet och så måste jag lyssna på danska. Så kan jag svara på svenska eller engelska, det spelar ingen roll för dom.

PERNILLE: De kan godt forstå når du taler svensk til dem?

EVITA: Mm, det gör dom.

Engelska kan man alltså ta till som en tillfällig lösning utan att man därför nödvändigtvis behöver fortsätta samtalet på språket. Givetvis är detta den klassiska funktionen som hjälpspråk.

Användningen av engelska har dock inte bara dessa dimensioner, och som hjälpspråk har det erövrat sin position mycket tack vare den prestige som omger språket och de som klarar att tala det. Invandrarrollen är inte alldeles positiv, och genom att använda engelska kan man för en stund kliva ur denna roll och i stället presentera sig som den välutbildade världsmedborgare man är. Kornelija säger att en del svenska invandrare föredrar att tala engelska i Köpenhamn, trots att de kan svenska:

KORNELIJA: [De] vill inte tala svenska i Köpenhamn eftersom danskarna har negativa inställningar till svenskar. De talar hellre engelska! Det är så att de inte identifierar sig med Sverige, vill behålla sin identitet och visa danskarna att de är utlänningar som andra utlänningar i Danmark (dvs. turister, om de [är] i Köpenhamn som privata personer).

Här ser vi att användningen av engelska inte bara har en praktisk utan även en identitetsmässig sida, och genom att välja engelska kan man förhålla sig neutral och inte riskera att förknippas med den svenska gruppen. Dessutom har man som sagt möjlighet att träda in i en annan roll som ger högre status, nämligen den som turist och världsmedborgare i stället för rollen som invandrare, där språket hela tiden skvallrar om vem man är. Genom att använda engelska får man själv högre status och kanske är detta en bidragande orsak till att Ludmila väljer engelska för enklare ärenden, i stället för att traggla på svenska. Som andraspråksinlärare är man ju konstant inbegripen också i ett identitetsarbete, eftersom det i så hög grad är genom språket man presenterar sig själv. Att kunna demonstrera sin kompetens i det statusmässigt så viktiga språket engelska är därför utan tvekan av yttersta betydelse.

10.1 Sammanfattning

Engelska är numera det vanligaste hjälpspråket, och även för mina informanter har det kommit till användning som ett komplement till de skandinaviska språken. Ingen talar dock engelska genomgående vilket skulle vara oförenligt med tanken på en nordisk språkgemenskap. Engelska kan man ta till när man inte blir förstådd, men även när ärendet är extra viktigt. Givetvis förutsätter detta att kunskaperna i engelska är bättre än kunskaperna i skandinaviska språk. Vissa personer har ett fackspråk där engelskan kommer in och inom högre utbildning är det inte heller ovanligt. Användningen begränsas dock inte bara till "nyttواسpekter", utan har även en statusdimension. När Ludmila använder engelska för kortare ärenden i Sverige så intar hon en annan roll än den vanliga invandrarens, och när svenska invandrare kommer till Köpenhamn kan de på motsvarande sätt byta roll och därmed identitet. Samtidigt har man då i det sistnämnda fallet möjligheten att hålla sig utanför vad man uppfattar som ett laddat förhållande mellan Danmark och Sverige. Detta ska vi återkomma

till i nästa kapitel som tar upp vissa kulturella aspekter och stereotypa åsikter.

11. Några ord om kultur

Alla mina informanter är födda och uppvuxna i andra länder, och därmed från början insocialiserade i andra kulturer, mer eller mindre avlägsna från de nordiska. Med kultur avser jag helt kort "världen genom människans ögon, alltid speciellt knuten till en bestämd grupp och deras inlärd uppfattning om vad som är normalt" (Börestam 2005:67). Den egna kulturen finns också alltid i bakgrunden som den måttstock mot vilken man mäter sin nya miljö. Detta gäller även språksyn, och säkerligen kan många av de faktorer som förefaller individuella spåras tillbaka till kulturella inflytanden. Efter intervjun med Masoud antecknade jag hur han sa att man i hans hemland skulle bli utskrattad om man gjorde sådana slarvfel som här i Sverige kan förekomma, exempelvis i vanliga e-brev. Givetvis är detta en viktig bakgrund till hans förhållandevis normativa språksyn, som alltså inte bara är frågan om en personlig disposition. Eftersom han här talar om stavning kan man också tänka sig att litteraciteten som sådan och därmed även skribentens roll möjligen är en annan. Kanske är det också så att den grupp jag nyss kallat för språktänjare i första hand ser sig själva som *talare*, medan språkbytarna ser sig själva som *skribenter*. På sätt och vis rör även det sig om en kulturell skillnad, liksom synen på marknadsplatsen respektive klostret som inlärningsmiljö delvis är kulturellt betingad. I det moderna västerländska samhället är det utan tvekan klostret och den formella utbildningen som är "finast", allra helst då studier i universitetsmiljö (Skutnabb-Kangas 1981:98). Där kan man erövra det symboliska kapital som ger allra högst status på samhällsstegen medan det kapital man gör bruk av på marknadsplatsen är av betydligt profanare slag.

Enligt den allmänna bilden går integrationen lättare ju närmare den egna kulturen kan placeras i förhållande till mottagarlandets kultur (se kap. 3), och ofta växer det kulturella avståndet med det geografiska (jfr

Schumanns ackulturationsteori, t.ex. Schumann 1986). Längst ifrån Skandinavien finner vi i så fall Sirikit, som dock med sin empati och oräddhet förefaller ha anpassat sig väl. Hon har ju också personlig anknytning via sin danske make. Säkert har hon i ekonomiskt avseende fått det mycket bättre. Kanske är det här så att skillnaderna mellan kvinnors och mäns roller är det som skiljer mest. I idealbilden av det integrerade samhället, i alla fall det svenska, är mångfald dock en viktig aspekt och myndigheterna förespråkar en integration med möjlighet att behålla sin kulturella särart förutsatt att ingen brister i grundläggande respekt för andra människor.

Med tiden blir man dock påverkad av sin nya kulturella miljö, och något som många fått erfara är att man efter många år utomlands inte längre fullt ut tillhör vare sig den ena eller andra kulturen. Antingen har man själv förändrats, eller så har hemlandet förändrats – ofta bägge delarna. Såväl identiteten som tillvaron i sig är ju också till sin natur föränderlig. Anwar säger om denna upplevelse: "Det är svårt att man kommer tillbaka till sina länder. Det tror jag, och de blir invandrare där också." Anwar berättar därefter hur han själv gjorde misstaget att ställa sig i kö i Kairo, och genast fick frågan om varifrån han kommer: "Han [mannen] säger: Du aldrig komma någonstans om du står här!" Därför tyckte hans egyptiska vänner att han blivit svensk:

ANWAR: Någon av dom säger: Du blir så svensk! Jag säger: På vilket sätt? När vi äter eller gör någonting, så tar jag saker plats ordnat allt efter mej. Ja men varför du ska göra så? Men det har jag lärt mej, alltså den tradition och den tanke.

I Kairo förväntas man inte stå i kö, och ingen förväntar sig att en man ska duka av efter sig. Det hade Anwar lärt sig i Norden. För Irenas del är det dock utan tvekan så att hennes hemland förändrats, och inte bara hon själv. Med tanke på allt som hänt i just hennes land, Polen, är det knappast förvånande: "Det är bättre nu man kan köpa allt, det är lite lättare. Jag kan komma när jag vill." Att ha begränsat tillträde, eller inget alls, till sitt hemland måste för övrigt vara en fruktansvärd upplevelse, och något som präglar tillvaron i det nya landet.

Stavros är dock den som i allra högst grad tar upp frågor om kultur och identitet. Själv är han nog ett lysande exempel på en person som tagit det bästa från olika håll, utan att därför förlora sig själv och sin grekiska

bakgrund. Han upplever alltså inte den rotlöshet som Anwar menar att invandrare ibland kan känna. Om sina många identiteter berättar denne grek:

STAVROS: Jag skojar med mina vänner [i Malmö]. Dom kallar mej för dansk nu. När jag åker till Grekland så kallar grekerna mej för svensk, och: Svensken har kommit och svensken är (och) sover, svensken är inte. Och när jag kommer till Sverige så kollar mina vänner: Är dansken här och så vidare. Dom driver med mej för att jag betalar skatt i Danmark. Och nu har jag renoverat mitt hus och jag har köpt golv från Junkers, det är danskt. Jag har Bang Olufsen-tv och sen har jag köpt mina möbler från Läderland i Köpenhamn på Vesterport och så vidare. Så hela rummet är dansk ((skratt)) []. Jag brukar säga till dom, mitt första land är Grekland, min andra land är Sverige och mitt tredje land är Danmark.

Stavros betonar i hög grad att det för invandrare är av yttersta vikt att bevara sin kultur och sin identitet, och att det egentligen är själva grundförutsättningen för att lyckas i det nya samhället:

STAVROS: Om man intresserar sig för sin kultur, vilken än det är, då förstår man andra kulturer lite bättre. Det är viktigt, att den personen måste ha kulturell intresse och måste ha framför allt också en, en stark IDENTITET.

Därför är det av stor betydelse att inte anpassa bort sig själv:

STAVROS: Det finns såna personer och den personen för mej, kommer aldrig att lyckas, när han anpassar sig liksom med såna, tekniska medel [som namnbyte] ((skratt)), och försöker prata svenska med den "accenten" ((tillgjort)) och så vidare, och försöker liksom, improvisera sig fram. Det går inte. Man måste i dessa länder, måste man alltid vara STOLT, för att man är det man är. Om man är grek eller dansk eller jugoslav har ingen betydelse, ha anknytning med sin kultur, kunna sin kultur, uppskatta sin kultur, och sen intressera sig för det kulturen man befinner sig här.

För Stavros står alltså ett korrekt uttal inte över huvud taget på agendan och vittnar bara om att man försöker göra sig till. Han skäms inte för sin utländska härkomst, och försöker – som vi tidigare sett – inte heller hämma danska. Här kan jag tillägga att detta synsätt kanske inte bara bottnar i hans eget personliga val utan möjligen kan spåras till hans grekiska bakgrund. Jag tänker då på en numera klassisk studie i Australien av Clyne (1982) som visade att grekiska invandrare bättre än de flesta andra grup-

per behöll sitt eget språk och sin kultur. Det är alltså inte bara Stavros som är stolt.

Beträffande skilda kulturella synsätt fick jag, som jag tidigare nämnt, mig en tankeställare när jag frågade Pierre från Martinique, vad han trodde han skulle komma att göra i framtiden:

ULLA: Kommer du att bo kvar i Danmark och Sverige? En del tänker [att] när dom blir pensionerade så ska dom åka tillbaks hem.

PIERRE: Ja precis, det vill jag också. Lite problem, man kan inte bestämma vad morgondagen ska vara. Det kan man inte spekulera så mycket.

Pierre skulle också vilja återvända hem men ogillar att spekulera om detta. Här misstänker jag att det är olika världsbilder som möts, och jag förstår att det för Pierre var en väldigt dum fråga att ställa, dessutom en fråga som han inte har någon möjlighet att besvara. Han är ingen streber och därför passar den pragmatiska språksynen honom bra. Inte kan han veta vad framtiden har att erbjuda. Inställningen till tid är nämligen olika i olika kulturer och Wellros (1998:53) skiljer mellan *linjär* eller *konsekutiv* tidsuppfattning ("tiden går") respektive *parallell* tidsuppfattning ("tiden går ingenstans, den finns här och nu"). Möjligen tenderar Pierre att betrakta tiden just på det sistnämnda sättet, vilket i så fall skiljer honom från personer som Masoud och Ludmila som bägge genast börjar planera för framtiden i det nya landet. I dessa planer har språkkunskaper utan tvekan en strategisk betydelse. Om man inte investerar kan man inte heller förvänta sig någon utdelning.

Beträffande förhållandet mellan danskar och svenskar har en del gjort egna iakttagelser, men rätt många har också hört sådana "berättelser" som traderas i den allmänna diskursen (se kap. 4). Generellt tycker jag att mina informanter är mindre upptagna av att jämföra de bägge grupperna med varandra, även om en del alltså visar sig känna till de stereotypa bilderna. Enligt Ellen (se kap. 8.5) finns det vissa olikheter mellan danskar och svenskar men det berör inte henne som holländare. Stavros säger att danskarna och svenskarna ofta ger uttryck för meningsskiljaktigheter, men att det samtidigt mest är på skoj:

STAVROS: Men, man ser på dom liksom att dom kan skoja med svenskarna. Dom ska snacka: Jamen han bor i Sverige, ja det är synd om honom. Ja ja ja ja, och så vidare, ja.

När han är i Danmark får Stavros därför försvara svenskarna och tvärtom, när han är på andra sidan: ”Jag gillar danskarna och jag gillar svenskarna också va. Ni har inte likheter, men ni kan lära varandra, ni har MYCKET att lära från varandra.” Självtänkt kan han på sätt och vis inta ett utanförperspektiv:

STAVROS: Ja, det är klart för att man tar med sig i bagaget, eftersom som utlänning först när man kommer till Sverige så är man kritisk. Man VILL lära sig, man vill adoptera, man vill applicera men man vill sortera också vissa saker. Säg att det här kan inte jag göra, jag är grek, förstår du. Men det här är bra. Svenskarna har till exempel, om du ser på mitt arbete till exempel, jag fungerar MER som skandinav. Det är bara när jag TÄNKER och lånar lite från det grekiska biblioteket. Men i mitt sätt att agera och organisera och så vidare och hela det här, vad ska man säga METODEN som är svensk som JAG har fått från svenskarna att iaktta, analysera, agera till exempel. Det, det gör man tvärt om i Grekland. Först agerar man, sen tänker man, sen (upptäcker man att man inte kan göra så) ((skratt)). Och med tanke på att man hade med sig i bagaget det här mekanismen för att göra kritik och analys och så vidare, så har man samma applicerat för danskarna. Så när jag kom dit så var jag (lika) kritisk, ja ser liksom hur gör danskarna det här. Jaha, mm, så gör man det samma. Till exempel att när en dansk säger att *det finder vi ud [af]* då ska du vara JÄTTERÄDD. Det finder du ingenting ut för att han kommer säkert att göra som han vill ändå. ((skratt))

Liksom när det gäller de språkliga impulserna är Stavros också i dessa frågor selektiv, och han väljer hela tiden själv hur han ska förhålla sig. Stavros menar att danskarna ibland ger uttryck för en storebrorsmentalitet gentemot svenskarna på den andra sidan, men att det grundläggande problemet är att danskar och svenskar i Öresundsregionen har så lite kontakt med varandra, främst så att danskarna behöver komma över sundet. Nu börjar det emellertid bli bättre:

STAVROS: Men nu kommer många danskar och bor här. *Ja*, och det är bra det här för att nu börjar dom SE hur svenskarna är. Svenskarna är inte bara fyllerister som kommer över med flygbåtarna och mobiliserar hela *Havnegade* och hela *Nyhavn* så att säga. Svenskarna är ordentligt folk som passar på, har fina familjer, här är det mycket ren fin stad. *Smuk by*, säger alla danskar och så vidare. Jag har alltid haft, så fort jag har haft möjlighet så har jag tatt hit folk, även delegationer.

De stereotypa bilderna bevaras alltså bara så länge man inte har förbindelser av mer personligt slag, och nu finns det förutsättningar för svenskarna att korrigera bilden. Givetvis finns det inte mindre åsikter på den svenska sidan, och de är på samma sätt vidmakthållna av bristen på personligt förankrade upplevelser. Svenskarna har enligt Stavros alltid "sysslat mentalitetsmässigt hur en DANSK är. De har inte socierat med danskarna. [] Inleda relationer menar jag". Därefter frågar jag honom på vilket sätt svenskarna enligt honom tycker att danskarna är olika:

STAVROS: Nej men svenskarna har alltid uppfattat danskarna för att, det bästa med Malmö är Köpenhamn brukar man säga här. Så fort dom har möjlighet så åker dom till Köpenhamn bara för att roa sig, gå på Tivoli och dricka en öl, och lite i Ströget eller Nyhavn och så vidare och så vidare. Så alltid Danmark har blivit uppfattat som en TILLFLYKT där vi kan ha det roligt och släppa loss och i med danskarna är också såna lite kosmo, vad ska man säga, lite mediterranea-stil, eller lite öppnare och lite utan hämningar om man får säga så. Så tyckte svenskarna att det var rätt behagligt för att svensken är mycket reserverad här va []. Riktigt tillbakadragna och när dom kommit DIT, samma som det händer när dom kommer till Grekland på semester, så släpper dom loss.

Stavros menar alltså att vi varit mer upptagna av att skapa oss bilder av varandra än att verkligen umgås och lära känna varandra. Dessa konstruerade bilder blir till och med självuppfyllande på så sätt att svenskarna *själva* blir som de tror danskarna är när de kommer över sundet. Här kan vi jämföra med Linde-Laursen (1997), tidigare citerad om hur vi speglar oss i varandra inte bara för att komma underfund om hur andra är, utan också för att hitta oss själva. Därför måste vi också bearbeta våra nationella självbilder och inleda en verklig dialog om Öresundsområdet någon gång ska kunna bli en integrerad region:

STAVROS: Man måste hela tiden, vad ska man säga, demonstrera för varandra i fin form, mycket öppen, ha dialoger och sen utan att tänka att jag är dansk och du är svensk.

ULLA: Just det, tänka lite nytt.

STAVROS: Just precis. Tänk att vi har format en ny region. Samma till exempel du har flyttat till en ny lägenhet. Lägenhet är samma begrepp, detta är en lägenhet, den andra är också en lägenhet. Men du har flyttat, på den har du öppen spis, har du en större balkong och så vidare. Varför ska du inte utnyttja dessa faciliteter []? Du är TVUNGEN att tänka på andra banor, utrusta dig annorledes, eller hur?

När det gäller relationerna mellan den inhemska och den invandrade befolkningen har också våra invandrare under det sista seklet kunnat lämna avtryck i vår kultur, vilket understryks av Anwar. Hans nya länder, Danmark och Sverige är inte längre desamma som tidigare:

ANWAR: Jag tror Danmark och Sverige är femti år sen eller halvtreds det är helt annorlunda kultur än i dag. Danmark aldrig känt pizza och fallafel alltså när det gäller matkultur i dag är HELT annorlunda. Kan äta ett annat form av mat []. Det är den kultur som är modern. Den gamla kultur finns inte mer, alltså finns finnes traditioner. När vi gör kulturdagar här, känner en kollega som har gamla kläder som dansk eller svensk kläder och dom kommer som ett kulturdag som visar sig hur är (kultur representation). Så det man markerar en del att okej det var för länge sen, men inte i dag. I dag [] alltså helt annorlunda livet. Ett är det som är stor ändring emellan kan man säga emellan mångkulturella mångfald samhälle som kom, och olika folk från olika håll.

Kultur är med andra ord något föränderligt, och våra invandrare är med att forma den. När det gäller skillnaderna mellan Danmark och Sverige menar Anwar att olikheterna är bra, eftersom det ger oss möjlighet att komplettera varandra. Stavros skisserar också en framtida utveckling där alla har möjlighet att bidra med sina bästa sidor:

STAVROS: Genom det här utbyte och det genom samarbete så har vi fått en synergi här, som kan påverka våra framtida aspekter. Vi har lärt oss av danskarna att man ska inte förhandla så så och så, för att danskarna till exempel är mer hierarkiska. Varför går det fram för dom?

Hela Norden kunde enligt Stavros gärna vara med i integrationen:

STAVROS: Ja, att idé måste komma från en finne och sen måste man låta en svensk att konstruera den, eller producera den. Sen man ska överlåta försäljningen till en dansk som ska sälja den, och sen en norrman måste köpa den.

I detta sista citat kommer Stavros in på att även för det samlade Norden utgör de kulturella olikheterna en resurs att beakta. Tanken framförs i form av ett samarbetsförslag som känns igen från företagsvärlden, där allt fler samgåenden mellan olika nordiska företag kommit att ge upphov till en livlig debatt om nordiska (o)likheter och möjliga synergier. I nästa kapitel ska vi också återvända till den större nordiska helheten.

11.1 Sammanfattning

Kultur är ett enormt vitt begrepp som sammantaget avgör vad vi uppfattar som normalt respektive avvikande och det som förefaller vara individuella ställningstaganden eller dispositioner har säkerligen ofta med den kulturella bakgrunden att göra. Detta gäller inte minst språksyn i vid mening, och möjligen kan den tidigare indelningen i språktänjare och språkbytare delvis sättas i samband med skillnader på detta plan. Ytterst rör det sig om olika syn på vad språk ska användas till och antagligen har mina informanter inte alla samma syn på litteraciteten som sådan. Egentligen är ju också litteraciteten i sig en kulturprodukt, och därför ser den inte likadan ut överallt i världen.

Frågan om en bevarad identitet i mötet med en annan kultur är också en viktig fråga, här som i andra invandrarsammanhang. En som definitivt inte tappat bort sig själv är Stavros, som anser att den som intresserar sig för sin kultur förstår andra människor bättre. Uttalandet kan jämföras med Masouds ord om att den som är bra på sitt modersmål också kan lära andra språk bättre. Fundamentet eller grundinsatsen får inte glömmas bort i de nya investeringar man gör. Kanske är det därför de bägge är så framgångsrika som inlärare, även om de är det på olika sätt och har kommit att göra olika val (se kap. 9). Dessutom är de bägge i hög grad språkfilosofer, något som jag för övrigt skulle gissa går bra ihop med den manliga rollen som sådan. Man delar gärna med sig av sina åsikter på ett sätt som kvinnorna kanske många gånger är för blygsamma för att göra inför en relativ främling.

Flera av informanterna har vid intervjuerna kommit att återge vissa av de stereotypa åsikter som förmedlas i regionen om danskar respektive svenskar. Informanterna tycks dock inte ha samma intresse av att vidarebefordra dem, utan intar på sätt och vis ett utanförperspektiv. Det gör också att man, såsom Masoud, nämner sådana allmänna aspekter som att Sverige är ett industriland medan Danmark är ett jordbruksland.

12. På tal om nordisk språkgemenskap

I intervjuerna berördes olika aspekter på grannspråksförståelse och emellanåt föreställningen om en nordisk språkgemenskap, även om det inte alltid var de termer vi använde. Ibland kom vi dock att mer explicit fokusera på frågan, och då oftast med utgångspunkt i en jämförelse av ett eller annat slag, såsom om det fungerat bättre eller sämre än man från början trott. När jag talade med Pierre försökte jag få veta hur han tyckte grannspråksförståelsen fungerade i relation till de förväntningar han från början hade haft:

ULLA: Innan du flyttade hit, hade du hört talas om den här grannspråksförståelsen, att språken är så lika så att vi använder våra egna språk?

PIERRE: Ja när jag flyttade till Danmark menar du?

ULLA: Ja.

PIERRE: Ja jag hade tanken att, okej det skulle inte bli så stor problem i alla fall eftersom jag förstår svenska. Så jag tycker danska, det kan inte bli så svårt att FÖRSTÅ i alla fall.

ULLA: Var det lättare eller svårare än du trodde?

PIERRE: Ja det var svårare än jag trodde faktiskt. Det var det.

Pierre säger här att han redan från början räknade med att förstå danska, en möjlighet han borde känna till med tanke på att han bodde i Malmö. Han hade dock tänkt sig en högre grad av förståelse än vad han initialt kunde prestera. Uttalandet är på sätt och vis typiskt, och många intygar att det i början var svårt. Trots det har man relativt snabbt kommit att klara sig och många har gett en väldigt positiv bild av processen, speciellt då vissa av språktänjarna som generellt tenderar att se möjligheterna mer än problemen.

En annan viktig fråga är om man känner sig utanför något man ser som en exklusiv angelägenhet för den infödda befolkningen, och då blir

det alltså infödda danskar och svenskar som dras in i jämförelsen. Jämförelsen kan i stort sett utfalla på två sätt, antingen säger man att grannspråksförståelsen åtminstone för infödda är fullt möjlig, och betydligt bättre än för invandrarna, eller så säger man att inte ens för infödda är situationen problemfri. Bägge typerna av uttalanden kan dock göras av samma person. När jag tar upp saken med Ludmila, så jämför hon med den danske makens erfarenheter:

ULLA: Känner du till den här dansk-svenska språkgemenskapen, med tanken att danskar ska kunna prata danska här i Sverige och tvärtom?

LUDMILA: *Ja* ja, men min man han kan inte förstå så bra. När någon pratar svenska snabbt, han, han kan inte []. Och när någon ringer, till exempel det är så ofta i Sverige dom ringer och erbjuder av-

ULLA: Ja, försäljare.

LUDMILA: Ja, så, han kan, för dom pratar så snabbt så och kan inte, han kan inte förstå allt, så då börjar prata engelska, det är lättare.

Här refererar Ludmila till sin man, som inte förstår svenska om det talas för snabbt. Kanske är han som jyllänning särskilt ovan att höra svenska. Tidigare har hon sagt att för henne som andraspråkstalare, är grannspråksförståelsen knepigare än för infödda. Hon tycks dock inte se den nordiska språkgemenskapen som en exklusiv angelägenhet för modersmålstalare, vilket ju blir konsekvensen när man konstaterar att inte ens infödda klarar sig helt bra.

Två av informanterna är från Mellanöstern, och de ser ett annat jämförelseobjekt, nämligen situationen i arabvärlden, där arabiska talas i en rad olika länder:

MASOUD: Min bror bor i Kanada, han ringde till mej och sa: Hur är det med språket? Hur kan du? Jag sa att det är samma att man reser från Irak till Egypten eller från Irak till Algeriet till exempel.

För att brodern skulle förstå hur Masoud kunde gå från danska till svenska refererar han till en motsvarande resa inom det arabiska språkområdet. När jag ber Masoud utveckla detta säger han att man då kan tala sina respektive hemländers arabiska varietet, men att det blir svårare att förstå varandra ju längre ifrån varandra länderna ligger. Det beror inte minst på att länderna haft kontakt med olika andra språk, något som kommit att splittra den enhetliga bilden:

ULLA: Men alltså det är arabiska ni skulle prata båda två, olika dialekter?

MASOUD: Ja ja.

ULLA: GÖR man det inom arabisktalande världen, och förstår varandra?

MASOUD: Ja då, de förstår. Men så snart kommer du längre på västdel alltså Marocko, Algeriet ju större blir skillnaden och ju svårare blir att förstå. Och dom blandar arabisk med fransk betydning, alltså två franske ord och två arabisk. Det blir jättesvårt. Det finns faktiskt olika dialekter, (med) stor skillnad mellan.

ULLA: Är det ungefär samma situation som mellan danska och svenska?

MASOUD: Ja, lite definierar den som sån sort. Men vetenskapligt är inte så faktiskt. Svensk är ett språk definierat som ett språk, men Egyptens arabisk definieras inte som språk. Det är alla arabiska men i verkligheten är det så att man kan jämföra dansk och svensk [med] arabiske i Irak och *Egyptien* och lite mer Libyen till exempel.

Här kommer Masoud in på att danska och svenska brukar räknas som skilda språk, i motsats till de olika regionala varieteterna av arabiska, som alla ändå klassas som ett språk, arabiska. Därefter säger han att förhållandet mellan danska-svenska är som det mellan Irak/Egypten och Libyen. Vid intervjun tillade Masoud dessutom att det inte bara är religion utan även kultur och gemensam historia som håller samman detta enormt stora område, något som vi förstår också känner igen från Norden. Just det religiösa språket är givetvis i arabvärlden speciellt viktigt eftersom det är ett religiöst dokument, koranen, som tillhandahåller den skriftliga övernormen. Masoud säger att det ger ett ”arabisk basicsdokument att vurdера språket på”, men samtidigt ett fullt möjligt instrument att också kommunicera på:

MASOUD: Alltså, ja i värsta fall jag pratar arabisk på koransk måte, alltså på basics.

ULLA: Ja, så du kan prata den, inte bara läsa?

MASOUD: Nej vi kan prata den också, utan dialekt. Det måste han förstå och jag förstår honom.

ULLA: Ni har inte det sätt att kommunicera på varsitt språk utan ni går upp till den nivån?

MASOUD: Alltså i värsta fall vi har den basic språk som skrives faktiskt. Det är skriftlig språk. Ni har inte sån skrivet basic språk för att kunna kommunicera på. Därför alltså när jag ser den här gemensamma ting att kun och böjningsmönster är samme, så tänker jag okej, godt, det kan vara samme språk men bara dialakterne och ett par orden som är lokalord säger man och ingen annat. Jag kan inte se skillnad i grammatiken så varför är det två språk ((skratt))?

ULLA: Så man skulle kunna kalla det för två dialekter om man jämför med arabiska?

MASOUD: Ja ja.

ULLA: Det är ju egentligen det man tänker också när man pratar om en dansk-svensk språkgemenskap eller nordisk språkgemenskap, så att man tänker på det som dialekter.

MASOUD: Nordisk språk ja.

ULLA: Du har hört det va?

MASOUD: Ja jag har hört att kunne forene alla de tre språk faktiskt. Det finns några akademiska svenska akademiska språk ja, att dom får gemensamma regler för att kunne använda det i de här tre länder. Och det är ju bra faktiskt, att man kunne göra det så man kunde undvika ett stor potentiell som ligger faktiskt och tappar man. För att det här områden vi kan [kommunicera].

I yttrandet berör Masoud möjligheten till en nordisk språkgemenskap baserad på *ett* språk, något han inte skulle ha något emot och han antyder att vi annars riskerar att förlora den potential som här finns. Detta vore för honom den mest naturliga vägen att gå. Redan nu kan vi ju kommunicera, vilket alltså inte räcker utan ett gemensamt språk vore juvelen i kronan. Även Anwar tar upp likheterna mellan den arabiska språkgemenskapen och den nordiska, som han säger är ”exakt typ”:

ANWAR: Det är precis som i arabiska och tjugofyra länder som pratar klassisk arabiska eller riksarabiska, så man kan förstå [folk] från Nordafrika eller från någon annat ställe. Det är exakt typ av skandinavisk i den arabiska världen. Dom har tjugofyra eller tjugofem länder som alltså kan [förstå varandra]. Med skrift det är samma, inge problem för att alfabetisk tjugooåta bokstäver och [på] klassisk arabiska ALLA kan förstå varandra exakt ordet. Och ingen man säger []: Oh men vad menar du? Men DIAlog du vet alltså mellan ett ställe som Jylland och Köpenhamn. Dom är två dialekter (delar) alltså dom virkar precis så, dom har ett annat tal kan man säga, men ordet finns.

Här säger Anwar att man inom arabvärlden har möjligheten att tala klassisk arabiska eller ”riksarabiska”, som då utgår från skriften och som inte vållar några förståelseproblem. Ingen behöver ens be om upprepning, eller fråga vad en annan person menar. Detsamma gäller Danmark, där man inte heller talar likadant i hela landet, men där man på liknande sätt har ”ordet” gemensamt, dvs. det skrivna standardspråket.

Replikskiftet fortsätter med att jag frågar om man också pratar klassisk arabiska med varandra, och Anwar svarar han att alla gör det, och att han för egen del då undviker att använda sin egyptiska dialekt:

ANWAR: ALLA! När jag pratar med alla folk här, jag pratar klassisk arabiska. Jag inte använder egyptisk dialekt för det är annat. Det är mycket enkelt *egypterne* för är ena landet som alla araberna kan förstå genom massmedia och genom filmer och sånt, så det finns den kommunikation som folk lär sig språket snabbt och enkelt. Andra naturligtvis barbariske och andra språk det har ingenting att göra med arabisk. Vi pratar om klassisk riksarabisk och det är det som nästen nittiåtta räknar med, eller man kan säga mer alla araber kan förstå. Kan läsa texten tidning och sånt som är klassisk och när det kommer brev eller nånting så står det på arabisk. (Det är) inga problem. Det är riktig jämförelse, alltså man kan tänke på skandinaviske (bortsett från) i Island eller mellan finske. Eller annars det är samma text och samma språk som man [talar] och där tror jag inte att det blir problem, för att man förstår varann.

Här kan vi notera att denna arabiska språkgemenskap praktiseras även i Skandinavien, där ju invandrare från olika arabiska länder finns. Anwar säger ju inledningsvis att han ”här” talar med alla på klassisk arabiska. Eftersom han är religiöst aktiv, så är det säkert också en vanlig situation för honom. Slutligen utvidgar han jämförelsen till hela Norden, dock så att islänningar och finnar inte omfattas. Anwar har också egna erfarenheter av nordiskt samarbete, och säger om detta:

ANWAR: Och sen Norge jag har kontakt också med. En norsk jag har inga problem, för dom pratar samma som dansk, närmare till dansk. Även då Sverige är [med] dom kommunicerar bättre dansk och norsk. Norge dom har kanske samma ord.

Anwar säger här att han inte har några problem med norska, och jag tolkar resten av yttrandet som att han märkt hur duktiga norrmännen är på grannspråkskommunikation. Stavros, som reser mycket i hela Norden har förstås noterat att det finns en nordisk språkgemenskap, något som han uppskattar väldigt mycket:

STAVROS: Jag tycker att det är härligt det här, att dessa tre länder som har gemensam språk, islänningarna är lite mer fornnordiska, men dom tre länderna här Danmark, Norge och Sverige att även när dom är i panel på tv och så vidare, att alla pratar sitt språk och dom kommunicerar.

Stavros tycker det är väldigt bra att alla talar sina egna språk, och det har han inte bara erfarit själv utan även sett på tv. Eftersom han dessutom har hela Norden som sitt arbetsfält så har det hela praktisk betydelse för honom. Beträffande sina språkkunskaper säger han att han hade ”franska i

skolan och sen man lärde sig svenska här och engelska och sen, jag kan kommunicera både i Norge och i Danmark, utan större problem”. När jag frågar hur han gör, så börjar han med att nämna att språk i sig alltid intresserat honom och att man aldrig får vara rädd för att tala. Detta har jag tidigare citerat. Som vi tidigare varit inne på är Stavros inte heller rädd för att blanda språken:

ULLA: Mm, du pratar skandinaviska.

STAVROS: Ja, även i Norge använder jag samma koncept.

ULLA: Och hur är det i Norge, dom förstår dig ännu bättre, eller är det likadant?

STAVROS: Jag kan inte säga att jag möter nåt sorts motstånd eller någon som säger, vad säger du, eller vad sa du, eller nåt sånt. Det är JÄTTEROLIGT liksom att det är, man har det här access och den möjligheten liksom utan att ha hämningar, utan att man försöker göra sig till och så vidare.

Här betyder Stavros att den internordiska kommunikationen sker bäst utan hämningar. För att fånga sina intryck använder Stavros en metafor där de språkliga relationerna liknas vid en skjorta där knapparna är olika:

STAVROS: Slike och såna här grejer som dom använder, det är lite såna ord, netop och akkurat och såna där grejer så menar det. Ja, hur ska man säga, det är samma två, samma skjorta och den har lite tjockare knappar och lite mindre knappar och lite färre knappar. Och jag menar, det är bara till att vänja sig.

Den nordiska språkgemenskapen är som ett klädesplagg där några av detaljerna i början kan kännas obekväma. Genom att använda skjortan vänjer man sig dock, precis som ett par skor som ska gås in. Intressant nog talar han här om *tillvänjning*, inte om inläring, och absolut inte om regelrätta studier.

12.1 Sammanfattning

Vid intervjuerna berördes nordisk språkförståelse och språkgemenskap på ett mer principiellt plan, oftast som en jämförelse av ett eller annat slag. Många menade att det i början var svårare med grannspråket än man trott, men man lyckades trots det rätt snabbt reda upp problemen. Bara någon enstaka gång berörs danska språket i fördomsfulla termer såsom något

man talar med en potatis eller liknande i munnen. En del likställde de egna problemen med de svårigheter som även infödda har, medan andra menade att förståelsen var en väsensskild sak för infödda. En som delvis likställde sina problem med inföddas var Ludmila, och då jämförde hon med sin egen man. Detsamma gjorde Sirikit, men kunde konstatera att hennes danske make inte har några problem att tala om, kanske också för att det mellan de bägge männen är en åldersskillnad på cirka 30 år. En jämförelse av detta slag kan man för övrigt inte göra om man inte *vet* hur saken ter sig för infödda, och det är därför inte en jämförelse alla informanter har möjlighet att göra.

För ett par av intervjupersonerna, Masoud och Anwar var det också naturligt att jämföra med situationen i arabvärlden, där man dock har ett gemensamt överspråk som kan användas som kommunikationsredskap, något som vi i Norden saknar. Masoud menar att det är något vi borde skapa, och att vi annars riskerar att förlora den potential vi nu har i våra gemensamma språk. För honom som språkbytare är detta också ett fullkomligt logiskt resonemang och en brist han tar tillfället i akt att påpeka.

Avslutningsvis citerade jag Stavros, som har många nordiska kontakter, och som kommunicerar utan hämningar på skandinaviska. För honom är den nordiska språkgemenskapen som en skjorta där knapparna är av olika sort och storlek, och i början kanske svåra att knäppa. Snart har man dock vant sig och det är inga större problem. Att skjortan går att knäppa är viktigare än hur knapparna ser ut. Såsom språktänjare är Stavros både flexibel och tolerant, och ett överspråk är inte något han efterlyser.

13. Från lärarperspektiv

Ovan har vi följt ett tiotal personer som på olika grunder kan betraktas som integrerade i den dansk-svenska språkgemenskap som kan förbindas med Öresundsregionen. Alla har först lärt sig antingen danska eller svenska som andraspråk, varpå även grannspråket kommit in i bilden. Det första språket lärde sig nästan alla genom formell undervisning, medan grannspråket i de flesta fall tillägnades på informell väg. Detta gäller dock inte de så kallade "danska flyktingarna" för vilka regelrätta studier i högre grad varit aktuella även i det sistnämnda fallet. Ett par av dem (Evi-ta och Ludmila) är ju också "språkbytare" som av olika skäl föredragit att bygga upp en parallell kompetens i det nya språket, för deras del med sikte på utbyte.

Fyra av språkbytarna har gått från danska till svenska, och den enda som gått motsatta vägen är Kornelija. I Danmark omfattas svenska invandrare av de regler som där gäller alla invandrargrupper, och man har samma möjligheter att gå kommunala språkkurser om man så önskar. När Kornelija kom till Köpenhamn startade hon därför en sådan utbildning, men slutade rätt snart eftersom hon inte var nöjd med undervisningen. Jag har i efterhand bett henne komplettera med information om kursen och fick då följande svar via e-post 2006-11-13:

Den kurs i danska som jag gick på var arrangerad av min kommun i Köpenhamn. Den var gratis. Det var en kurs för vuxna utlänningar som hade ett CPR-nummer (den danska motsvarigheten till det svenska personnumret) och som var officiellt registrerade på denna kommun. Jag antar att deltagare i denna kurs kunde vara av väldigt olika bakgrunder, inkl. kontanthjälp-mottagare, flyktingar inom ramen för det danska integrationsprogrammet, etc. Men eftersom jag valde en kvällskurs, mina gruppkamrater var utlänningar, de flesta högutbildade, som vistades i Danmark pga. sina jobb. De kom som regel från

andra västeuropeiska länder och valde att gå på denna kurs av sin egen vilja att lära sig språket (precis som jag).

Problemet med kursen var en mycket låg undervisningsnivå. Jag tror att det var p.g.a. lärarnas kompetensbrist i att undervisa danska just som andraspråk. Dessutom som jag redan nämnde var de flesta deltagarna mycket högt utbildade och ville gärna förstå till exempel fonetik, grammatik, etc. De hade läst andra språk och hade i genomsnitt ganska bra kunskaper i allmän språkvetenskap. Och vi ville inte bara ha en slags lyssna-och-upprepa-det-finns-inga-förklaringar-undervisning. Dessutom hjälpte det inte mycket att man fick en ny lärare varje gång man kom till en lektion. Det fanns en del personer från andra nordiska länder med kursen som hade ungefär samma uppfattning av dessa problem.

Enligt Kornelija var alltså kursen en besvikelse på många plan. Lärarna föreföll inte kompetenta och det kom olika lärare varje gång. Undervisningen var inte heller anpassad till en krävande akademikergrupp, och allra minst – av allt att döma – till en skandinavisk målgrupp. Även akademikern Masoud hade önskat sig en mer avancerad nivå, men satte bristerna i samband med den heterogena sammansättningen av grupperna som gjorde att läraren aldrig kom in på "detaljerna" utan fick lägga undervisningen på en mer allmän nivå. Säkert var detta länge problemet både i Danmark och i Sverige även om tendenser till en mer specialiserad undervisning inte heller saknas.

I Sverige är dock regelverket annorlunda när det gäller möjligheterna till grundläggande undervisning i svenska för invandrare (sfi) för den som har kunskaper i grannspråk. I skollagen, 13 kap. preciseras bestämmelserna om svenskundervisning för invandrare, och i paragraf 7, kan man läsa:

Den som har sådana kunskaper i det danska eller norska språket att grundläggande svenskundervisning inte kan anses nödvändig, har inte rätt att delta i sfi. (SFS 1994:517)

Som vi tidigare varit inne på, var detta något Masoud fick erfara, eftersom han inte antogs till sfi. Hans fru kom dock med, eftersom hennes kunskaper i danska var sämre än Masouds. Även Sirikit fick sfi, liksom Evita och Ludmila som dock snabbt gick vidare till att läsa in den gymnasiebehörighet som Masoud för sin del delvis inhämtade på Komvux. När jag intervjuade Masoud följde han som sagt en särskild introduktionsutbildning för utländska akademiker, och han fick snart jobb på det ställe

där han gjorde sin praktik. Evita och Ludmila följer bägge Laluma, ett utbildningsprogram med samma syfte. Bägge utbildningarna är i hög grad individanpassade¹⁷. Jag talade också med Masouds svensklärare från en kurs han allra först hade följt i skriftlig framställning, men det var då ett år sedan hon haft honom och hon mindes bara att han varit ambitiös och att han gjort sådana interferensfel som man kan vänta av en person som går från danska till svenska. För övrigt hade inte denne lärare någon särskild erfarenhet av inlärare med bakgrund av detta slag.

Sirikits lärare i Landskrona hade jag också tillfälle att tala med, även om jag inte hade möjlighet att göra någon grundligare intervju. Jag fick då veta att Sirikit fått andra arbetsuppgifter än den övriga gruppen och att uppgifterna gällt likheter och skillnader mellan danska och svenska. Intervjun med Sirikits lärare spelades inte in. En något utförligare intervju hade jag däremot tillfälle att spela in med en annan lärare (Lillemor) i Landskrona, och eftersom det samtalet var så givande beslöt jag komplettera mitt arbete med ytterligare lärarsynpunkter. En mindre enkät skickades därför runt dels i Köpenhamnsområdet, dels i Landskrona och i Malmö hösten 2006. Totalt har ett femtontal lärare besvarat enkäten, de flesta av dem (10 st.) på danska sidan medan de svenska lärarna visserligen var färre (5 st.), men hade betydligt större erfarenhet. Frågorna (se bilaga 5) gällde för det första om man haft elever av detta slag och i så fall hur många. Därefter fick man ange om grannspråkskunskaperna påverkat inläringssituationen (i positiv eller negativ riktning) för elev och/eller lärare. Slutligen fanns utrymme för ytterligare synpunkter. Nedan redogör jag först för enkätsvaren, därefter för samtalet med Lillemor.

13.1 Några danska lärarröster

De danska lärare som svarat är tio till antalet och eftersom en del av dem kommit att lämna sina svar anonymt har jag valt att helt enkelt numrera dem: ETTAN, TVÅAN etc. De flesta har begränsad erfarenhet och har bara haft en eller två sådana elever, men några av lärarna (ETTAN, FY-RAN och SEXAN) uppger att antalet varit 5–8 stycken. Sammanlagt hade

¹⁷ För mer upplysningar om preparandkursen vid Malmö högskola se www.mah.se under "IMER".

lärarna undervisat cirka 30 elever som vid ankomsten till deras klass visade sig kunna svenska, mer eller mindre bra.

Beträffande *fördelar* för *eleven*s vidkommande anger de följande:

- Ja, i forhold til ordforråd og en del grammatik. (SEXAN)
- Ja, mht lytteforståelse og produktive færdigheder, især nuancerede udtryksmåder i skrivning og mundtlig kommunikation. (SJUAN)
- Ja, kendt ordforråd. (TIAN)
- Ja, de kan umiddelbart forstå/gøre sig forståelige i undervisningen; hvad der bliver sagt, deltage i holdkommunikation, læse og skrive. (NIAN)
- Ja, vocabulary, gram. struktur. (ETTAN)
- Ja, meget kan overføres til dansk. (TREAN)
- Ja, ordforråd, grammatik, kultur-kendskab. (FYRAN)
- Ja, ordforrådet ligner meget + ordstilling. (FEMMAN)

Kommentarerna visar att likheterna i ordförråd och i grammatik ger de största *fördelarna* och att det innebär att man mycket snabbt kan förstå och göra sig förstådd. I regel är det ordförråd man nämner först. SJUAN framhåller dock även de produktiva färdigheterna där förutsättningarna är bättre för ett mer nyanserat språkbruk både i skrift och i tal. FYRAN framhåller dessutom betydelsen av kulturkunskap.

Utan tvekan överväger fördelarna, men som exempel på *nackdelar* har man antecknat följande, och som framgår av informantbeteckningen kan en och samma lärare se både fördelar och nackdelar.

- Ja, I forhold til udtale. (SEXAN)
- Ja, mht. udtale. (SJUAN)
- Ja, Ulemper kan være udtale og stavning. (NIAN)
- Ja, udtaleproblemer. (ETTAN)
- Ja, kan have svært ved at slippe det svenske. (TREAN)
- Ja, udtale, false friends fx rolig. (FYRAN)

Av kommentarerna framgår helt klart att det är uttalet som varit den största stöttestenen för dem som lärt sig danska efter att först ha bekantat sig med svenska. Bara en av lärarna nämner att man haft problem med s.k. falska vänner, dvs. grannspråkliga homonymer. Vidare säger dock SEX-

AN att det varierar och att ”nogle er bedre til at skifte udtale end andre”. ÅTTAN, som bara hade haft en elev av detta slag, säger att grannspråket inte påverkade inlärningssituationen alls: ”Jeg har kun haft én kursist – en indisk pige. Jeg har ikke mærket nogen effekt eller indvirkning fra hendes svensk.” Eftersom svenskan inte alls kom till uttryck, så var antingen hennes kunskaper för skrall, eller så lyckades hon undertrycka dem fullständigt, och ansåg i så fall att det var bäst att börja om från början. ETTAN sa att ”Kursisterne lærer meget hurtigt at læse & forstå dansk. Men de har haft svært ved at skulle lære den danske udtale”. TVÅAN menade att det skiftade från person till person och hon anförde två olika exempel:

- For en kvinde eng. som modersmål og veluddannet har det været en fordel – hun kunne arbejde med og var bevidst om forskellene, og kunne drage nytte af lighederne. (TVÅAN)
- For en mand med irakisk baggrund og mellemlang uddannelse var det en ulempe – han kunne ikke forstå, at det ikke var godt nok at han talte svensk når jeg jo kunne forstå ham. (TVÅAN)

Av dessa bägge exempel framgår att det gällde personer med olika förutsättningar i utbildning och inte minst språkbakgrund, kanske också målsättning. Den irakiske mannen tycks inte heller ha haft samma uppfattning som läraren om själva målsättningen. Han menade tydligen att han lika gärna kunde fortsätta tala svenska i Danmark, vilket ju tanken om en språkgemenskap går ut på, medan läraren inte tyckte det räckte med att han blev förstådd, i alla fall inte av henne. Därför ansåg läraren att svenskan i detta fall blev ett hinder. Här ska påpekas att läraren förstås styrs av den kursplan hon har att följa, och att undervisningens målsättning därför inte bara avgörs av henne.

Dessa anteckningar om för- respektive nackdelar gäller själva inlära- ren, men jag bad också läraren ta ställning till om grannspråkskunskaper- na även kommit att påverka själva undervisningen. Följande kom då fram beträffande *fördelar som läraren kunde se*:

- Ja, man kan hurtigt sammenligne grammatik mellem dansk og svensk. (SEXAN)

- Ja, en klar fordel mht. hvor let kursisten og jeg forstod hin anden. Det skyldtes også mit kendskab til svensk. (SJUAN)
- Ja, har kunnet kommunikere direkte med kursist. (TIAN)
- Ja, de fleste ord de har lært sig kan umiddelbart anvendes på dansk eller kræver lidt oversættelse. Grammatisk er der flest lighedspunkter i dansk og svensk grammatik. (NIAN)
- Ja, det er let at ”oversætte”. (ETTAN)
- Ja, relativt let for kursisten at lære dansk. (FEMMAN)
- Ja, hvis hun kunne ordet på svensk, kunne jeg oversætte til dansk. (TREAN)

Här kan vi se att eleven fortare kunde komma igång med sina studier och att kommunikationen mellan lärare och elev kunde bli effektivare i och med att man omedelbart kunde förstå varandra. Dessutom kan det svenska språket användas i kontrastivt avseende. Bägge dessa faktorer involverar den danske lärarens egna kunskaper i grannspråket, och resultatet blir i viss mån en slags tvåspråkig undervisning.

Som *nackdelar*, fortfarande i *undervisningssituationen*, hänvisar SEXAN till vad hon redan ur elevperspektiv nämnt om uttalsanpassning. Jag tolkar det så att det blir extra svårt när uppgiften blir att plötsligt uttala ett och samma ord (”ordene på svensk”) på ett annat sätt. En annan lärare, FEMMAN, nämner som nackdel att den student han haft helt enkelt lärde sig för fort jämfört med de andra. På så sätt blev det alltså mindre bra i undervisningssituationen. För övrigt nämns inga nackdelar alls. FEMMAN framför också avslutningsvis att ”Homogene grupper er vigtigt – uanset om de er svensktalende eller noget andet”. NIAN konkluderar:

Jeg har ikke de store erfaringer med denne gruppe, men mit indtryk er, at det kun kræver kort tid, før kursisterne har tilpasset sig til det danske. Dvs. at fordelene langt overgår ulemperne ved sprogindlæringen. (NIAN)

Sammanfattningsvis ger lärarna ett positivt intryck, och de ser i stort sett kunskaperna i svenska som en resurs. Den verkliga vinsten är att eleven kan komma igång snabbt, och att läraren kan ge mer effektiva förklaringar med utgångspunkt i det andra språket. Om man verkligen ska kunna använda dessa kontrastiva resurser i undervisningen krävs dock homogena grupper, annars blir det ju bara vid de enskilda instruktionerna som

grannspråket kan utnyttjas. Eleverna lär sig alltså snabbt att förstå grannspråket både i skrift och tal. Om eleverna sedan också vill prata och skriva danska helt korrekt krävs arbete med uttal, stavning och grammatik, och då kan svenskan på sätt och vis komma i vägen. Samtidigt förefaller det som om själva målsättningen borde diskuteras, och frågan är om det verkligen är nödvändigt att till alla delar byta ut svenskan. Uppenbarligen är inte heller lärare och elever på denna punkt alltid helt överens.

13.2 Några svenska lärarröster

Svenska svar har kommit både från lärare i sfi och från kommunala vuxenutbildningen (Komvux). Totalt har 5 personer svarat, varav en man och fyra kvinnor, här under fingerade namn. En av dem arbetar med att testa elever som söker till kommunal vuxenutbildning, och hon har bara i år testat cirka 50–75 invandrare med bakgrund i Danmark. Generellt har de svenska lärarna större erfarenhet än de danska på så sätt att de haft fler elever. Både Siv och Bertil har haft ett femtontal studenter, Bertil med råge (15–20). Stina har haft tre, Erika fem stycken. Erika säger om sina fem elever att de alla har haft ”goda danskkunskaper och ganska hög utbildning”.

Följande *fördelar* har *eleverna* enligt sina lärare haft av att på förhand kunna danska:

- Stora delar av ordförrådet och grammatiken är tämligen lika. Det är rätt lätt att klara sig med danska och bara byta ut vissa ord. De har ganska snabbt lärt sig kommunicera muntligt på en sorts nordiska. (Erika)
- Ja. Då språken är så nära varandra så har det helt enkelt varit enklare att kommunicera. De kursdeltagare jag har haft i regelrätt undervisning har gjort snabbare framsteg i förståelse av svenskan (höra), om än kanske inte i uttal. Jag tycker detta inte är så farligt då jag tycker det är viktigare att satsa på en slags skandinaviska än på en så kallad ”absolut korrekt svenska”. (VAD det nu är?) (Lisa)
- Nästan samma sorts syntax. (Stina)
- Grammatiken är samma på danska och vi kan förstå språket trots att en del ord inte är samma. (Siv)

- Ja, kursdeltagarna har lättare att göra sig förstådda och lättare för att skriva. (Bertil)

Här ser vi att de bägge första kommentarerna utgår från att språken är så lika att man kan klara sig med partiella färdigheter i svenska. Erika säger att man kan byta ut bara vissa ord och på så sätt muntligen kommunicera på ”nordiska”, och Lisa säger att uttalet inte behöver vara alldeles korrekt utan att ”skandinaviska” går bra. Bägge kvinnorna säger också att det för denna elevgrupp går mycket snabbt att lära sig både att förstå och att kommunicera. För övrigt kan vi känna igen fördelar som redan dansklärarna varit inne på. Språken är som sagt lika, och eleverna lär sig snabbare än de andra invandrarna. Speciellt gäller det att förstå, men även att kommunicera förutsatt att det inte är korrekthet som är målet. Denna gång kan dock lärarna komma på fler *nackdelar*, och följande nämns när man ser det ur *elevens* synpunkt:

- Eleven behöver inte lära sig svenska så bra, eftersom han/hon klarar sig tillräckligt bra med danska. Skillnaderna i uttal är lite knepiga att reda ut – både modersmålet och danskan influerar. (Erika)
- Det största problemet för mina dansktalande elever har varit att skriva. (Erika)
- Dock finns det studerande med dålig danska och för dem är danskan en nackdel. Pratar de dålig danska blir de inte förstådda i Sverige, och man kan inte heller utnyttja likheterna mellan de två språken. (Erika)
- Danskt talspråk svårt att ”få bort”. Vokalbehandlingen helt olika. (Stina)
- Stavning eller ordkunskap olika, men har mindre betydelse för förståelsen. (Siv)
- Ja, svårt att vänja sig vid skillnaderna på stavning etc. (Bertil)

Flest synpunkter har lämnats av Erika, som ser ett hinder i att man klara sig så pass bra att man inte går vidare med svenskan. Uttalsundervisningen blir också knepig då både danskan och personens modersmål kommer in i bilden. När det kommer till skrivande är det inte heller lätt, och det är också en aspekt som berörs av de andra. Allt detta gäller produktiva färdigheter, och inte receptiva, och detsamma gäller kommentarerna från Siv och Bertil. Erika understryker dock också att danskan bara är en fördel för den som har goda kunskaper i språket. Om man inte är så bra på språket

har man ingen glädje av det. Man kan då inte tala danska i Sverige, och är inte mottaglig för förklaringar som utgår från danskan. Möjligheten till detta sistnämnda är också vad Erika nämner som exempel på *positiva konsekvenser för lärarens del*:

- Ja, det är lätt att jämföra och förklara utifrån danskan. (Erika)
- Det har enbart varit en fördel ur kommunikativ synpunkt. (Lisa)
- Samma som för eleverna. (Siv)
- När vi har sökt praktik och killen som skulle göra praktik kunde bra danska har företagen varit mer tillmötesgående med praktik. (Bertil)

Även här känner vi igen de danska synpunkterna, och grannspråket har underlättat kommunikationen mellan lärare och elev som också kunnat dra in danskan i sina förklaringar (Erika). En av lärarna säger också att tvåspråkigheten har ett värde på arbetsmarknaden och att det varit lättare att hitta praktik åt denna grupp av elever. När det gäller eventuella *nackdelar* säger Bertil också klart ”Nej”, och han ser alltså bara fördelar. Lisa menar dock att danskan kan ha negativ inverkan ”om man ska hårdra svenskt uttal och ordval”. Stina säger dock att även om eleverna inte varit så bra på danska, har hon för egen del haft nytta av sin egen kunskap i språket: ”Mina egna danskkunskaper har varit till nytta när jag hör deltagaren brottas med inövning av svenskt uttal, men deras danskkunskap har i mina fall varit för grund.”

Då lärarna ombads lämna *allmänna synpunkter* framfördes följande:

- Det funkar inte att ha den här gruppen tillsammans med andra invandrare eftersom de dansktalande ligger så långt före i förståelse och inte alls behöver lära sig lika mycket nytt. Det vore en fördel att ha en grupp med bara dansktalande där man koncentrerar sig på skillnaderna mellan svenska och danska i fråga om ordförråd, uttal och grammatik (Erika).
- Eftersom det många gånger är så att eleverna arbetar i Danmark eller deras partner är danskar eller arbetar i Danmark så är det väl bara berikande för dem att de kan lära sig skillnaderna/likheterna mellan svenska/danska. Även det att vi som bor nära Danmark inte har svårt att förstå danska gör väl att det underlättar språkinläringen och integrationen för dessa elever (Siv).

- Då en dansktalande (infödd) dansk INTE behöver läsa svenska enligt reglerna och för att klara sig i det svenska samhället så tycker inte jag som lärare att det är så väldigt viktigt att dessa dansktalande icke-européer måste tala en svensk svenska. Jag tycker det duger med en slags skandinaviska och önskar att det också vore ok enligt våra regler. (Lisa)

Erika framför ett önskemål om att kunna undervisa denna grupp för sig, vilket givetvis skulle effektivisera undervisningen eftersom det bara under sådana betingelser blir möjligt att använda bägge språken i klassrummet. Annars är det ju så att övriga kursdeltagare inte förstår, något som vi exempelvis hört Sirikit klaga på. Samma synpunkt har tidigare framförts från dansk sida. Siv talar om värdet i att behålla bägge språken för den som lever i Öresundsregionen, och vi har också hört Bertil säga att tvåspråkigheten kan vara en verklig fördel på arbetsmarknaden. Lisa avslutar med att diskutera kravet på språklig korrekthet som hon menar är alldeles fel. Eftersom en infödd dansk inte behöver, eller ens får, läsa sfi, kan man ifrågasätta undervisningen även för denna grupp. Hon önskar att skandinaviskan vore okej enligt våra regler, vilket samtidigt tyder på att den erfarenhetsmässigt inte är det.

Därmed är vi framme vid den personliga intervju jag gjorde den 19 augusti 2005 med Lillemor som är sfi-lärare i Landskrona. Hon tog sig tid med mig på sin lunchrast och började med att berätta om en ordväxling hon under förmiddagen haft med en av sina elever, en albansk man med bakgrund i Danmark. Vid intervjutidpunkten hade hon ett tiotal elever med dansk bakgrund i en klass om totalt 27 personer. Ordväxlingen gällde om sfi-undervisningen skulle jämföras med arbete eller inte, och den albanska mannen hade gett sig in i en diskussion som från början gällde en helt annan person som protesterat mot sina hemläxor:

LILLEMOR: Han pratar flytande danska, annars hade han inte kunnat föra den argumentation, för han kan ingen SVENSKA. Han kommer från Kosovo och jag kan ingen albanska ((skratt)), så han talar ju danska. Alltså han protesterade så mycket, alltså han KAN ju SÅ flytande att han kan ha den här hetsiga diskussionen ((skratt)) som vi hade. Han pratade på så att jag fick inte en syl i vädret. Och det var på danska och då ifrågasätter jag om man ska behöva lägga pengar på att dom ska lära sig svenska.

Mot bakgrund av att denne man faktiskt klarar att göra sig förstådd i en så pass krävande situation menar Lillemor att danska språket för hans del skulle kunna fungera tillräckligt väl även i Sverige. Hon kommer därmed in på den synpunkt redan enkättagarna berörde, om det alla gånger är nödvändigt med den riktigt korrekta svenskan som mål, åtminstone i södra Sverige där det ofta fungerar ändå. Lillemor understryker dock att detta bara gäller dem som är riktigt bra på danska, och det är inte alla:

LILLEMOR: Det är nästan femtio procent som kommer från Danmark. Det brukar vara ett par stycken som talar FLYTANDE danska. De andra kan inte mycket danska utan de måste ju läsa svenska.

Lillemor har för övrigt tidigare undervisat (infödda) danskar i svenska på folkuniversitetet i Helsingborg, och säger att dessa haft mycket svårt att lära sig svenska:

LILLEMOR: Jag har haft mycket danskar tidigare. Jag har haft svenska för danskar på folkuniversitet, och det har ju varit i stort sett omöjligt. Men HÄR (är det ett faktum) att de lär sig svenska på ett mycket bra sätt.

Lillemor menar alltså att infödda danskar på svenskurs faktiskt lär sig språket sämre än vad invandrarna gör, som – åtminstone i de gynnsamma fallen – lär sig både snabbt och bra. Givetvis frågade jag varför hon trodde det var så, och om det möjligen kunde röra sig om en inställningsfråga:

LILLEMOR: Ja, sen är det väl så att danskarna har i hela sitt liv haft relationer till svenskar och vi har förstått varandra. Jag tror inte att invandrarna kanske förstår på samma sätt, och dom har inte kunnat danska så länge, kan det också bero på. Jag VET inte riktigt vad det beror på faktiskt. Men det känns väl lite grand som att, ja dom är ju INNE i det här med att lära språk. De kan kanske ta till sig. Det är ju inte deras hemspråk, det är deras andraspråk.

En bakomliggande orsak ligger i invanda relationer, samt att man inte behövt språkstudier för att kunna förstå varandra. Den viktigaste förklaringen är dock enligt Lillemor gissningsvis att invandrarna är inne i ”det här med att lära sig språk”, och med andra ord är mer rutinerade än dansken i gemen. Att det bara är ett andraspråk gör kanske också att man lättare kompletterar språket med ett nytt. I detta med invanda relationer ligger för den infödda befolkningen också frågan om identitet, och att byta ut sitt modersmål mot ett knaggligt andraspråk kan synas vara en dålig affär.

Att slippa göra just det är för övrigt hela vitsen med tanken om en nordisk språkgemenskap.

Bland de invandrarelever Lillemor just nu har ingår dock rätt många från den nya grupp som hon skämtsamt kallar för ”danska flyktingar”. Hon nämner att många av dem är högutbildade. När jag frågar om deras språkvanor säger Lillemor att hon inte vet i vilken utsträckning de använder danska i det svenska samhället, men att hon säkert vet att de gör det i hemmet:

LILLEMOR: Men jag vet ju att de som talar danska talar ju danska med sina män och danska släkten, medan de pratar svenska här med oss svenskar, och de är VÄLDIGT duktiga på att växla språk faktiskt.

Att det rör sig om tvåspråkighet framgår av att de brukar växla, och Lillemor säger också att de är mycket skickliga på detta. Bland mina informanter tycks Evita och Ludmila vara goda exponenter för detta. Därefter frågar jag om Lillemor som lärare har användning av danskan som en brygga mellan språken: ”Jag TALAR helst inte danska ((skratt)) för jag tycker det låter så dumt. Men jag kan be dom säga det på danska.” I detta yttrande kommer Lillemor själv att illustrera hur ogärna hon talar danska, även om hon säkert mycket väl skulle kunna försöka. Hon vill bara helst inte ta språket i sin mun, och liksom Stavros undviker hon på denna punkt att göra sig till. Därför håller hon sig till svenska.

Att bara använda svenska i klassrummet är för övrigt en viktig princip, eftersom ”det sitter alltid vissa som inte kan mer än sitt eget språk och det (blir) inte så rättvist”. Därför går det inte heller att utgå från danskan i de uppgifter gruppen tilldelas, utan alla får lära sig svenska från grunden.

LILLEMOR: Ja, jag gör det [utgår bara från svenska]. Det är så lätt annars att man tar för givet att svenskan och danskan är samma, där är vissa ord som har GANSKA stor skillnad faktiskt ((skratt)). Det kan bli SVÅRA språkförbistringar om man har fel ord ibland faktiskt ((skratt)). Så därför, nej det gör jag aldrig. Alla får lära sig ALLA ord från grunden.

De elever som kan danska får alltså gå igenom samma pensum, men behöver å andra sidan inte lägga ner lika mycket jobb på sina studier. På så sätt kan de också gå snabbare fram, och som vi tidigare varit inne på, kan läraren lättare förklara. Situationen kan jämföras med den för andra elever

där det kan ”vara väldigt svårt innan man hittar vad det är den personen vill ha sagt”.

LILLEMOR: Men kommer dom från Danmark så hittar man ju det väldigt snabbt och man kan översätta det till svenska väldigt snabbt. Och på nåt sätt så tar dom nog in det lättare också därför att det påminner om danskan. Så det blir liksom en liten genväg till svenskan tror jag.

ULLA: Just det, men framförallt för den individuella eleven, inte så mycket i undervisningen?

LILLEMOR: Nej jag tror nog det är mest för individen som SÅDAN, för i den allmänna undervisningen så tänker jag inte så mycket på vilka som kommer från Danmark eller inte, utan jag behandlar alla lika.

Sammanfattningsvis kan man säga att fördelarna med att kunna danska begränsas till det individuella planet, men att det inte med nuvarande organisation finns någon möjlighet att också i undervisningen utgå från elevernas speciella förkunskaper. Mer homogena grupper efterlyses både från danska och svenska lärare. Som individer lär sig vår informantgrupp dock snabbare än andra invandrare, förutsatt att de verkligen har en god grund i grannspråket.

13.3 Sammanfattning

I detta kapitel har jag redogjort för en mindre enkätstudie bland sådana språklärare i Öresundsregionen som mina informanter hade kunnat möta om de alla skulle ha följt invandrarundervisning även i grannspråket. Lärarna har via e-post förmedlat sin syn på inlärningsituationen och är eniga om att denna grupp har förutsättningar att mycket snabbt och effektivt lära sig grannspråk, förutsatt då att kunskaperna i det första skandinaviska språket är tillräckligt goda. Receptiva färdigheter utvecklas fort och eftersom lärare och elev snabbt kan förstå varandra kan inläringen komma igång utan inledande preludier. Dessutom kan grannspråket utnyttjas på ett kontrastivt sätt.

Detta gäller dock bara den enskilda vägledningen och i samtal som omfattar hela klassen kan inte grannspråket dras in av läraren och inte heller användas av eleven. Bara genom att samla personer med grannlandsbakgrund i en och samma grupp skulle grannspråket bli en resurs. Både för lärare och elev måste detta vara en frustrerande situation, och en

av de danska lärarna säger uttryckligen att det snarast var en belastning att ha en elev i klassen som var så mycket bättre än de andra.

När det gäller eventuella negativa aspekter nämner nästan samtliga lärare att det kan vara besvärligt att programmera om eleverna så att de låter riktigt danska eller svenska. Dessutom kan det bli svårt att lära sig att skriva på grannspråk, och bägge dessa aspekter gäller som vi kan se de produktiva färdigheterna. Givetvis går det också att lära sig detta, men korrektheten kan bli lidande.

Därmed är vi framme vid den stora frågan, och det är om denna grupp alls ska "omprogrammeras" från danska till svenska och vice versa. Vissa lärare, främst de svenska, efterlyser en mer pragmatisk inställning och att man skulle kunna ha överseende med att det inte alltid blir rätt. Målsättningen skulle mycket väl kunna begränsas till bara delar av språket eller skilda delkompetenser. Man efterlyser med andra ord en undervisning tillrättalagd även för språktänjarna. Här nämns både "nordiska" och "skandinaviska" som tänkbara alternativ.

Förutom dessa skriftliga "inlägg" hade jag tillfälle att personligen intervjua en lärare i Landskrona. Lillemor, som jag här kallar henne, har rätt stor erfarenhet på det aktuella planet, och i hennes nuvarande sfi-grupp ingår närmare 40 % elever med dansk bakgrund. Med en av dem, en albansk man, hade hon strax före intervjun haft ett häftigt meningsutbyte. Han hade då talat danska, medan hon talade svenska, och Lillemors slutsats var att om man klarar en så krävande situation bör man nog klara sig rätt bra i Sverige med sin danska. För övrigt hade Lillemor också erfarenhet av att lära ut svenska till personer med danska som modersmål, och enligt hennes uppfattning är det så att invandrarna ofta lär sig svenska bättre. Som skäl anfördes bland annat att de är mer rutinerade inlärare, men också att andraspråket "sitter lösare" än vad förstaspråket gör, ett språk som ju för övrigt har en särställning för den egna identiteten.

14. Diskussion av resultatet

Den undersökning som här redovisats har haft till syfte att tillvarata de erfarenheter några icke-nordiska andraspråkstalare haft av mötet med både danska och svenska i Öresundsregionen. Valet av just dessa individer har gjorts med avsikten att dessa personer ska kunna bidra med erfarenheter av positivt slag i och med att de mot alla odds blivit *integrerade i en dansk-svensk språkgemenskap*. Att frågan alls blivit aktuell sammanhänger med att vi nyligen fått resultatet av en undersökning (Delsing & Lundin Åkesson 2005) där grannspråksförståelsen bland olika nordiska grupper mäts. Där framgick att invandrarungdomar genomgående förstod grannspråken sämre än ungdomar med ett skandinaviskt språk som modersmål. Därav ordvalet ”mot alla odds”.

Generellt är grannspråksförståelsen danska-svenska mycket bättre i skrift än i tal, och vad hörförståelsen gäller är den delvis mycket svag. Genom att kontrastera olika delgrupper mot varandra kan man dock se vad som kan påverka den i positiv riktning. En sådan faktor är *kontakt*, och förståelsen fungerar bättre ju mer kontakt man haft med grannspråket, vilket förstås inte är underligt (se även Bø 1978, Börestam 1987, Jørgensen & Kärrlander 2001). Resultatet tyder enligt min mening på att förståelsen kräver ett visst mått av inläring, men att vi då lär oss snabbt och lätt. Lära sig behöver man inte heller göra på skolbänken, och vad som karakteriserar ett område som Öresundsregionen är goda möjligheter till *informell inläring*. I Malmö klarade invandrarna två tredjedelar av vad de infödda gjorde, i Stockholm endast en tredjedel. Uppgifterna gäller hörförståelse i form av uppläst text. Detta tyder enligt min mening på att kontakt och därmed inläring utjämnar skillnaderna mellan dem som har danska eller svenska som modersmål och dem som har det som andraspråk. Grannspråksförståelsen danska-svenska är inte alldeles omedelbar ens för den med ett av språken som modersmål utan etableras genom

inlärninɡ, men det räcker långt med den inlärninɡ av informellt slag som sker utan undervisning. *Alla* behöver integreras i den dansk-svenska språkgemenskapen.

För att mina informanter ska kunna räknas som *kommunikativt integrerade* i en dansk-svensk språkgemenskap har jag därför krävt *kontakt* med bägge språken. Genom att kartlägga kontakten får man en bild av de *externt betingade villkor* som sätter igång integrationen i en dansk-svensk språkgemenskap. Dessa rambetingelser ska jag nedan (i kap. 14.1) ta fasta på. Genom kontakt har mina informanter blivit sociala aktörer i ett sammanhang där både danska och svenska ingår, och på så sätt har de kommit att åtminstone *förstå* även grannspråket i det funktionella sammanhang där det behövs. Min studie gäller därför människor som haft ett *behov* av bägge språken, och det är i detta behov som *motivationen* att överkomma de språkliga hindren föds. I mötet uppstår inlärningsmöjligheter, och såväl språkinlärninɡ som kommunikationsstrategier är något mina vuxna andraspråksinlärare är duktiga på. Det faktum att många klarat sig *så bra* ska vi dock närmare penetrera i kapitel 14.2, som gäller interna faktorer och individuella egenskaper hos informanterna. Samtidigt ska det understrykas att många av de personliga särdragen bara får sitt spelrum i ett socialt sammanhang, och att uppdelningen i extern respektive intern påverkan därför är konstlad. Efter denna genomgång återvänder jag i kapitel 14.3 till de frågor som ställdes redan i inledningskapitlet varpå jag lämnar några rekommendationer (kap. 14.4) och ett par förslag till vidare forskning (kap. 14.5).

14.1 Externa faktorer – indirekt och direkt kontakt

Kontakt är en faktor som kan rymma förhållandevis många olika dimensioner, både när det gäller arten och graden av de förbindelser man har. Typiskt för ett område med geografisk möjlighet till grannspråkskontakt torde också vara att olika kontaktkanaler förstärker varandra. *Televisionen* har länge varit en inflytelserik punkt att räkna med, speciellt så att man i Danmark och Norge haft för vana att se svensk tv. Numera är det en faktor som vad jag förstår brukar tonas ner av de flesta bedömare eftersom utbudet blivit så mycket större. Dessutom kan den digitala televisionen helt komma att förändra mottagningsbetingelserna. För mina informanter

har dock televisionen varit oerhört viktig, men det är inte i första hand ljudet utan textremsan i kombination med det talade ordet som varit avgörande. Det behöver inte heller vara grannspråket man hör talas i rutan, utan även ett engelskt program textat till danska eller svenska kan erbjuda en inlärningsmöjlighet. Att vi textar och inte dubbar våra program är alltså en väsentlig fördel i språkinlärningshänseende. Dessutom kan man via tv upprätthålla kontakten med det andra landet om man flyttar, och för de informanter (tre kvinnor) som bor i Sverige med sina danska män innebär detta att de varje kväll konfronteras med danska språket eftersom männen alltid följer de danska nyheterna.

Indirekt kontakt av detta slag är alltså oerhört viktig, men träder ändå i bakgrunden när den *direkta kontakten* kommer in i bilden. Denna kan vara sporadisk, men typiskt för Öresundsregionen är att den för många personer utgör ett stadigvarande inslag i vardagen. Detta kan gälla en eller flera språkliga domäner. Under sådana betingelser utvecklas förståelsen extra starkt. Till den kontaktgruppen hör mina informanter, och för att demonstrera detta kan man företa en enkel domänanalys. I detta sammanhang är det då tre domäner som blir aktuella: hemmet, bostättningsorten och arbetet. Om man dessutom kombinerar analysen med uppgifter om vilket andraspråk (danska eller svenska) informanterna har, ser man tydligt var skärningspunkten mellan grannspråken kommit att gå. I tabell 3 redovisar jag en sådan domänanalys med utgångspunkt i samma indelning (fem grupper) som användes i kapitel 8. Huvudpunkten har varit att kartlägga vilka språk som omger personerna och som de hör *andra* människor omkring sig tala.

Tabell 3. Schematisk bild av den språkliga vardagen för mina huvudinformeranter. Gruppindelningen framgår av kapitel 8. Parentes innebär en reservation som framgår av texten nedan.

Grupp	Andraspråk	I hemmet	På bosättnings- orten	På arbetet el. likn.
1.				
Irena, Stavros	svenska	svenska	svenska	danska
2.				
Luigi, Pierre	svenska	modersmål	danska	danska
3.				
Anwar Masoud	danska	(modersmål) modersmål	svenska	svenska
4.				
Evita Ludmilla Sirikit	danska	danska engelska/danska danska	svenska	svenska
5.				
Kornelija	svenska	svenska	danska	danska

Som framgår av tabell 3 räcker det här inte med bara danska och svenska, utan även modersmål och i någon mån engelska måste med i kalkylen. Sammantaget ger tabellen en bild av integration ur ett språksocialt perspektiv, och ett grovt mått på kontakterna med den infödda befolkningen.

Personerna i grupp 1, 2 och 5 har alla svenska som sin skandinaviska utgångspunkt, men Irena och Stavros (grupp 1) kan, liksom Kornelija (grupp 5) kunde, använda sitt andraspråk i hemmet. Detta gällde alltså även Kornelija under den tid hon bodde i Danmark eftersom hennes danske sambo talade svenska med henne. Samtidigt bör han ha utgjort en direktlänk till danska språket, via släktingar, vänner och övrigt nätverk. Säkert är detta en mycket viktig del av bakgrunden till att Kornelija blev så duktig i danska, och en personlig förankring kan inte nog överskattas vare sig för henne eller för personerna i grupp 1. En sådan länk ger kontakt av ett kvalitativt annorlunda slag och oavsett på vilken sida av sundet man befinner sig utvecklas kompetensen i andraspråket hela tiden.

Detta är en viktig skillnad gentemot Luigi och Pierre (grupp 2) som fortfarande mer eller mindre använder svenska som sin språkliga bas trots att det inte längre har någon given domän. I hemmet talar de sina modersmål. För dessa bägge män är det, liksom för Kornelija, så att grannspråket kommer in i två domäner av tre, inte i en enda som för personerna i grupp 1. Därmed blir också den grannspråkliga påverkan starkare och

för Kornelijas del ledde det till att hon valde tvåspråkighet. Det gjorde dock inte de andra två.

I grupp 3 och 4 finns de fem personer som gått i motsatta riktningen, dvs. först bekantat sig med danska språket, därefter med svenska. Även här finner vi en motsvarande skillnad av fundamentalt slag på så sätt att personerna i grupp 4 (Evita, Ludmila och Sirikit) också möter andraspråket i sina egna hem. För Ludmilas del är det dock så att hon och hennes man ofta talar engelska med varandra, och därför har jag antecknat bägge språken. Evita och hennes make använder ibland hennes modersmål (portugisiska), som hon gärna ser att han lär sig lite bättre. Här rör det sig dock om sporadiskt bruk, vilket skiljer henne från Anwar och Masoud vilka bägge har hemdomänen vikt för modersmålet. För Anwars del har jag satt modersmål inom parentes eftersom han är ensamstående. Utan tvekan är det dock så att han främst gör bruk av arabiska på fritiden eftersom han har en nyckelroll i den muslimska församlingen.

Gemensamt för personerna i grupp 3 och 4 är att grannspråket, liksom för personerna i grupp 2 och 5 kommer in i två domäner, och inte i en enda som för grupp 1. Inverkan från grannspråket blir därför förhållandevis stark. För övrigt har Anwar och Masoud (grupp 3) en domänfördelning som motsvarar den för personerna i grupp 2, bara med det omvända förhållandet mellan danska och svenska. Gemensamt för dessa fyra personer (Luigi, Pierre, Anwar och Masoud) är också att de flyttat mellan länderna, men att de saknar den personliga förankring en skandinavisk make eller maka ger. Luigi, Pierre och Anwar har dock tidigare haft en sådan förankring, men det ligger längre tillbaka i tiden. När den språkliga vardagen för deras del kommer att rymma grannspråk i två domäner tidigare uppehållna av andraspråket, finns det därför inte lika mycket som håller emot ett språkbyte. Trots dessa gemensamma rambetingelser har de dock inte gjort samma val. Luigi och Pierre utvecklades till språktänjare, medan Anwar och Masoud blev språkbytare. En viktig skillnad mellan de bägge grupperna är dock att Anwar och Masoud i motsats till de andra två är akademiker. Att man inte behöver bli språkbytare för att man är akademiker visas dock av Stavros, som trots sin höga position i samhällslivet är språktänjare.

En skillnad mellan grupperna som inte här framgår är hur lång tid som förflutit mellan det att andraspråket erövrats och att grannspråket kom in i bilden. På denna punkt är det Irena, Stavros, Luigi, Pierre och Anwar som

utmärker sig i och med att de alla har andraspråk som etablerades längre tillbaka i tiden. Dessutom är de lite äldre, och framhäver gärna själva att detta begränsar deras förmåga att lära på nytt. Masoud, som var hela 8 år i Danmark ser dock inte några sådana åldersbegränsningar och även för honom var andraspråket (danska) rätt väl etablerat när han kom i kontakt med svenska. För övriga informanter (Evita, Ludmila, Sirikit och Korne-lija) var tidsspännet mindre, och det innebär att de inte kunde sina andraspråk lika väl när grannspråket kom in i bilden. Dessutom är de flesta av dem yngre, och har på så sätt framtiden framför sig. Detta, i kombination med om man har danska/svenska i hemmet eller inte, förefaller vara avgörande för hur man orienterar sig. Man skulle kunna säga att för dem ingår framtiden som en ytterst viktig domän att strategiskt ta hänsyn till. De har all anledning att investera (Norton 2000), även språkligt. Detta gäller dock inte Sirikit som är lite äldre än de andra och inte har samma karriärplaner.

När det gäller den produktiva kompetensen förutsätter ett bibehållet andraspråk inte bara att man förstår grannspråket men också att man själv blir förstådd på andra sidan sundet. Möjligen har mina invandrade informanter ibland svårare att bli förstådda i och med att de talar sitt andraspråk med brytning. Detta gäller inte minst när mottagaren själv har grannspråket som sitt andraspråk, dvs. andra invandrare på motsatta sidan sundet. Dessa erfarenheter bekräftar den allmänna bilden av att invandrare spontant förstår grannspråket sämre än vad modersmålstalare gör. Samtidigt säger många att grannspråksförståelsen just i Öresundsregionen inte bjuder på några större problem i allmänhet.

Många av mina informanter har trots detta blivit uppmanade att byta språk, en uppmaning som en del av dem kommit att följa. Tidigare forskning har också visat att fördjupad grannspråkskontakt för med sig större språklig påverkan, även om den individuella variationen när det gäller graden av anpassning förefaller att vara stor. Eftersom så pass många av mina informanter distanserade sig från semikommunikationstanken blev jag dock tvungen att problematisera huruvida man kan räknas som integrerad i en dansk-svensk språkgemenskap utan att semikommunicera, dvs. utan att hålla fast vid det skandinaviska språk man lärde sig allra först. För att kunna diskutera detta var det enligt min mening viktigare att se till verkligheten än att till varje pris fasthålla idealen. Därför intervjuade jag även Else och Lars, ett par infödda personer vars språkliga vardag

på liknande sätt inkluderar bägge språken. Hur en motsvarande domänanalys kan se ut för deras del framgår av tabell 4 (jfr tabell 3).

Tabell 4. Schematisk bild av den språkliga vardagen för Else och Lars (se kapitel 5). Parentes innebär en reservation som framgår av texten nedan.

	Förstaspråk	I hemmet	På bostättningsorten	På arbetet el. likn.
Else	danska	danska	svenska	danska
Lars	svenska	(danska)	danska	danska

Som framgår av kapitel 5 hör Else till den grupp danskar som flyttat över sundet och som nu tillsammans med sin danske man dagligen pendlar till sina arbetsplatser i Danmark. Paret har bott knappt två år i Sverige. För hennes del kommer alltså svenska språket endast in i en domän, i rutan för bostättning. Lars däremot bor i Danmark dit han flyttade redan för drygt 20 år sedan. På den nya bostättningsorten kom han att möta danska i alla domäner, inklusive hemdomänen eftersom han länge hade en dansk sambo. (Att hon inte längre finns med i bilden gör att jag satt danska inom parentes i den rutan. Här har jag dock i motsats till Anwar [tabell 3] gjort bedömningen att danska ännu är det viktigaste fritidsspråket.)

Liksom för mina huvudinformanter har grannspråkskontakterna varit både många och djupa, allra djupast för Lars del. Detta har också på olika sätt lämnat avtryck i deras språkliga vanor och det gäller inte bara den receptiva kompetensen. Else talar i Sverige vad hon kallar svanska medan Lars behärskar danska nästan lika bra som svenska. Han är med andra ord tvåspråkig och ser inte relationen mellan danska och svenska som ett kontinuum utan som en fråga om antingen det ena eller det andra språket. Ingen av dem semikommunicerar, även om Else säkert inte alla gånger faller in så väldigt många svenska ord.

Slutsatsen är därför att mina invandrade informanter, jämfört med Else och Lars, i alla fall inte är "onormala", även om jämförelsematerialet är högst begränsat. Språkbyte förekommer även hos den inhemska befolkningen. Samtidigt kommer redan Else och Lars att demonstrera den huvudskillnad som jag velat teckna av mina huvudinformanternas strategier, den mellan språktänjare och språkbytare. Språktänjarna lär sig successivt vad de behöver, huvudsakligen på informell väg och de är inte rädda för att blanda. Därmed liknar de Else. Språkbytarna liknar däremot Lars, och det innebär en mer ambitiös målsättning där direkta studier på formell väg gärna får bli en del av bilden.

Om strategifördelningen också bland andra grupper av modersmålstalare i samma situation som Else och Lars skulle vara densamma kan vi givetvis inte veta. Om jag själv får gissa är Else-strategin vanligare och språktänjarna fler. Vi kan till exempel erinra oss vad Lillemor (kap. 13.2) sa om sina erfarenheter av att lära ut svenska både till personer med danska som modersmål och danska som andraspråk. Hon menade att andraspråket satt ”lösare” och att invandrarna därför lärde sig svenska bättre, något som samtidigt tyder på en större beredvillighet att byta språk.

14.2 Interna faktorer – några individuella drag

Genom domänanalysen fick vi en bild av de huvudsakligen externa faktorer som satte integrationsprocessen i gång. Att folk som behöver språkkunskaper också utvecklar de färdigheter som behövs kanske inte är något särskilt revolutionerade resultat. Bilden ovan kan dock ge ett intryck av större enhetlighet än vad som är fallet, men informanterna har också valts för att vara så olika som möjligt. De kommer från olika länder, har olika kulturell och social bakgrund och är av olika kön. Här kommer jag inte att ytterligare gå in på deras skilda förutsättningar i socialt avseende men ska avslutningsvis säga något om de personliga egenskaper som kanske allra bäst förklarar deras framgång. Att externa faktorer inte räcker står också helt klart eftersom olika individer bevisligen inte reagerar likadant under vad som kan förefalla vara gemensamma betingelser (se tab. 3). Detta gäller både hur man *lär sig* och hur man väljer sina *egna språkliga strategier*, inte minst då med avseende på tendensen att bli antingen språktänjare eller språkbytare. Skillnaderna ska samtidigt inte överdrivas och helst skulle varje person beskrivas i form av en alldeles egen profil. Till och med två så skilda personer som Masoud och Stavros har bland annat angående sitt språkintresse kommit att uttrycka sig mer lika än man kan tro. Därför är det också viktigt att bilden kompletteras med några ord om informanterna som individer, och typiskt för andraspråksinläring är också att resultat alltid skiljer sig mycket från individ till individ.

Till skillnad från inläringen av ett modersmål är det så att ett andraspråk sällan blir perfekt, speciellt inte när inläringen påbörjas i vuxen ålder. Detta är något som språktänjaren kan leva med, men som den ty-

piske språkbytare har svårare att acceptera. Att vara vuxen är dock inte bara en nackdel utan man kan också med en större analytisk medvetenhet och mognad lära sig vissa saker bättre, kanske också snabbare. Enligt min mening är grannspråksinläring något som passar den vuxne inläraren förhållandevis bra, eftersom man kan dra nytta både av större erfarenhet med därpå följande större ordförråd, och av ett mer analytiskt förhållande till språket.

Många olika taxonomier över individuella inlärardrag har uppställts. Lightbown & Spada (1999) listar några av de drag som på ett individuellt plan kan påverka resultatet av andraspråksinläring, nämligen: *intelligens, språkbegåvning, personlighet* samt *motivation* och *attityd*. Tilläggas ska att den forskning som sökt sådana mer individbaserade samband också försökt *mäta* dessa egenskaper vilket är svårt eftersom egenskaperna då även ska kunna operationaliseras på ett enhetligt sätt.

Själv bortser jag från intelligens eftersom det inte är något jag sökt kartlägga. Alla mina informanter förefaller högt intelligenta. Många förefaller också språkbegåvade, men kanske är de det på olika sätt, beroende på vad man lägger in i begreppet. Helt klart är att många av dem är *intresserade* av språk och att flera av dem säger att språk är roligt. Detta gäller inte minst Else och Lars. För vissa har språk också ett egenvärde som objekt för studium, och jag tänker då speciellt på Masoud som har en egen inlärningsstrategi och som funderar väldigt mycket kring språkinläring som sådan. Som inlärare är han *systematisk* och *uthållig*, och klostertraditionen (se kap. 7) passar honom utmärkt. Även Stavros har ett levande språkintresse, men för honom har inte språk något värde vid skrivbordet utan bara i dialog med andra människor. För honom passar marknadsplatsen (se kap. 7) bättre och han *vågar* uttrycka sig utan hänsyn till rätt eller fel. Honom (Stavros) tänker jag mig som den *språkliga entreprenören*. Han har ofta fått ge röst åt språktänjarna, men är egentligen så mycket mer. Där andra ser problem ser han bara *möjligheter*, och i den mån problemen finns kvar så är det fortfarande lösningen han ser, inte problemen. Stavros säger att språk är själva nyckeln: "Det är nyckel till allting, där börjar allting förr eller senare och på olika språk så kan inte åstadkomma mycket faktiskt." Här kan vi notera att han talar om vad man kan *åstadkomma* med språket som alltså är ett *medel*. Samtidigt är han *filosofiskt lagt*, något han delar med Anwar och framförallt Masoud som gärna lämnar den egna situationen för att uttrycka sina erfarenheter i mer gene-

rella termer. Kanske sammanhänger detta i sin tur med att alla tre är män, och att dessa lättare tar plats i den offentliga debatten. En stor skillnad mellan Stavros och Masoud ligger dock i målsättningen. I och med att Masoud ställer högre krav på språkkunskaperna krävs det också att han jobbar betydligt mer. Han är med andra ord både *ambitiös* och beredd att *jobba hårt*, något han delar med Ludmila och Kornelija. Alla tre skulle därför kunna karakteriseras som *arbetsmyror*. Motsatsen till arbetsmyran har vi å andra sidan i Luigi och Pierre som bägge visserligen tycker språkkunskaper är bra, men mer på ett övergripande principiellt plan än så att man är beredd att anstränga sig. Och varför skulle man göra det när *det ordnar sig ändå*? Liksom Irena har de också upptäckt att man klarar sig väldigt bra utan att förstå vartenda ord som sägs. Det viktiga är ändå *vad som menas*, och detta är en typ av förståelse som utmärker verkliga livet, vare sig vi är medvetna om det eller inte. Autentisk kommunikation handlar också om relationer mellan människor, och avslutningsvis vill jag framhålla Sirikit som ett gott exempel på hur långt man kan komma med *empati* och *oräddhet*. I samtal ansikte mot ansikte har man också nytta av samspelet som sådant eftersom förståelsen byggs av bägge parter tillsammans. Därför är det en fördel om man som Sirikit också är *utåtriktad*, vilket jag såg många prov på när vi tillsammans gick på stan i Landskrona. Ludmila säger att hon för sin del är mycket lättpåverkbar i språkligt avseende och att hon *tar över* varje persons språk, dvs. härmar, något som Stavros definitivt inte säger sig göra. Därmed är på sätt och vis cirkeln sluten, och jag vill avslutningsvis – även under denna rubrik – betona vikten av det sociala samspelet. Nyckelordet är ju kontakt.

14.3 Åter till frågorna i inledningen

Nedan ska vi nu återvända till de frågor som nämndes inledningsvis (kap. 1), och som det har varit min uppgift att försöka besvara eller åtminstone diskutera. Givetvis ska vi hålla i minnet att de svar jag kommer fram till utgår från en studie av ett begränsat antal individer. Det rör sig inte om en kartläggning med ambitionen att vara fullständig och svaren är därför tentativa. Den första frågan formulerades på följande sätt:

1. *Vad har varit avgörande för just dessa nordbor med icke nordiskt modersmål som blivit delaktiga i en dansk-svensk språkgemenskap? Familjeförhållanden, arbetsliv, undervisning, modersmål, kulturell bakgrund, mentorsgestalt, attityder etc.?*

Avgörande för mina informanter är att de hamnat i en situation där de haft behov av att åtminstone *förstå* även grannspråket. Behovet har uppstått genom att den språkliga vardagen förändrats i och med att man antingen börjat jobba/studera i grannlandet eller flyttat över sundet. Till dessa yttre ramar kommer frågan om hemdomänen upptas av andraspråket eller inte, och om den gör det har man en kvalitativ bas för integrationen som många andra saknar. Hälften av mina informanter är gifta med en skandinav. Genom giftermål får man ett nätverk av personlig art vilket ger många möjligheter att förkovra sig språkligt, samtidigt som den egna maken eller maken kan fungera som en mentor vid integrationsprocessen. Till skillnad från hemdomänen är språkkraven såväl i yrkeslivet som på bosättningsorten (affärer etc.) mer instrumentella, även om vi ska minnas att olika yrken kräver olika mycket av den språkliga kompetensen. Både Luigi och Pierre klarar sig rätt bra med sina ytliga kunskaper i danska och med ett ordförråd som har skraddarsyts för de uppgifter man behöver utföra. Pierre hade dock inledningsvis hjälp av sin arbetsledare på jobbet, som på initiativ av Pierre gick över till att konsekvent tala danska med honom så att han lärde sig de ord han behövde i arbetet. Hon blev på så sätt hans mentor.

Genom dessa kanaler har man kunnat lära sig grannspråket på informell väg. En del av informanterna har också kommit att följa kurser i grannspråket, något som främst karakteriserar de s.k. danska flyktningarna. Sådana kurser utgår dock inte från danskan utan kräver att man börjar om från början, utan hänsyn till att man sedan tidigare har kunskaper i ett annat skandinaviskt språk. Alla är duktiga inlärare även om man vid informell inläring kanske inte har nytta av riktigt samma egenskaper som vid formell. Vid informell inläring gäller det att våga, medan det vid formell inläring gäller att jobba hårt. Ingen har dock betraktat uppgiften som omöjlig och man har inte begränsats av förutfattade meningar om hur svårt det kan vara. Ofta har man dock sagt att danska varit svårare än svenska att lära sig. På frågan om varför, har en del svarat att uttalet är svårare både att uppfatta och att själv få till. Veldig många säger också

att överensstämmelsen mellan tal och skrift i danskan är sämre än i svenskan. Många av informanterna intygar att de nästan genast kunde förstå grannspråket i skriven form, även om tal var svårare. På så sätt kan skriften fungera som en brygga mellan språken, något som inte varit möjligt om inte förståelsen i skrift varit bättre än den i tal. Den typ av skrift som oftast nämns är dock textremsorna på tv, och televisionen spelar en enormt viktig roll för dessa individer, både för dem som har och inte har personlig förankring genom giftermål med en infödd person.

När det gäller attityder är det alltså i grunden så att de intervjuade har en relativt positiv inställning till förutsättningarna att bemästra sitt grannspråk men påtagligt många är också intresserade av språk i sig, detta oavsett om man tycker det räcker med informell inläring eller inte. Detta språkintresse är också märkbart hos Else och Lars, de bägge inhemska referenspersonerna.

2. *Vilka särskilda strategier för språkval och språklig anpassning tillämpar dessa nordbor i dansk-svensk kommunikation? Är de medvetna om dessa strategier?*

När det gäller strategier för språkval och språklig anpassning har jag valt att skilja mellan vad jag kallat språktänjare och språkbytare. Språktänjarna ser danska och svenska språket som två punkter på ett kontinuum där man rör sig olika långt från den egna utgångspunkten olika gånger. Språktänjarna är i regel lite äldre och har varit länge i Skandinavien. De är väl etablerade i regionen och toleranta i språkligt avseende. Språk används för kommunikation och är bara ett redskap i utbytet mellan människor. Det är viktigare att *våga tala* än att göra det rätt och riktigt. Därför behöver man inte heller gå på kurs, utan man lär sig det man behöver genom att interagera med andra, dvs. genom informell inläring. För deras del förefaller drivkraften likna vad Gardner & Lambert (1972) kallar för *instrumentell motivation*. Den instrumentella motivationen innebär att språket inlärs för en begränsad fördel relaterad till något relativt konkret mål. Sin identitet behöver man inte lägga i vågskålen. Stavros är en utmärkt exponent för detta, och han säger att: ”Det är ingenting att bara hålla den [språket] eller sitta latent, så man måste våga säga även om man säger fel.”

En annan syn har alltså språkbyterna som i stället anser att om man är i grannlandet så ska man också anamma grannlandets språk. För dessa individer, Anwar undantagen, är den språkliga korrektheten viktig och man skulle hellre vara tyst än att riskera att blamera sig språkligt. Valmöjligheterna är två: danska *eller* svenska och i den mån man ändå råkar blanda dem så är det ofrivilligt. Flera av dessa personer är i en yngre ålder och för dem finns därför framtiden med bland språkbruksdomänerna och i den framtiden tänker man sig en karriär i det land man nu bor. Även här blir språket ett redskap, eller snarare en investering, eftersom det för personer som Masoud, Ludmila och Kornelija rör sig om akademiska yrken där de språkliga kraven verkligen är större än för exempelvis Luigi och Pierre. För språkbyterna hör dessutom begreppet *prestige* till bilden och med språklig korrekthet faller man i alla fall inte utanför ramen. Därför vill jag nog säga att deras motivation inte bara är instrumentell utan i hög grad även *integrativ*, den andra motivationstyp som Gardner & Lambert urskilt. Med en sådan inställning lär man sig ett språk för att man önskar identifiera sig med landets invånare och bli en del i gruppen. Generellt har många forskare kommit fram till att det är den integrativa motivationen som ger det bästa incitamentet att lära sig språk. Jag kan dock inte se att man behöver välja mellan dessa bägge motivationstyper utan att det snarare rör sig om kompletterande drag. Bäst lär man sig sitt modersmål och utan tvekan är målsättningen då både instrumentell och integrativ. Någon har också sagt att engelska språket intagit sin dominerande position just för att inläraren kan se både instrumentell och integrativ nytta av sina språkkunskaper. På samma sätt karakteriseras språkbyterna av bägge typerna av motivation, medan språktänjarna har en slagsida mot den instrumentella sidan. Masoud ger ett utmärkt exempel på sin integrativa profil och sin höga målsättning då han säger att: ”Jag kan säga att jag har lärt språket när jag skrattar med andra när dom skrattar och jag gråter när dom andra gråter.”

I detta spektrum kommer dock även modersmål och engelska in. Att kunna bevara sitt modersmål är viktigt av många skäl, och Masoud framhöll vid intervjun att det är här vi finner källan till all språklig kapacitet. Den som inte kan sitt modersmål riktigt bra kan enligt honom inte heller utveckla andra språk. Att bevara sitt modersmål är därför av många skäl viktigt, inte minst av integrativa orsaker eftersom vi här i regel finner den grupp människor man allra närmast identifierar sig med. För Evitas del

försöker hon emellanåt använda sitt portugisiska modersmål för att maken ska lära sig detta språk bättre, men för övrigt talar hon om hemmiljön som en "språklig fruktsallad" med danska, svenska, portugisiska och engelska. Speciellt för akademikerna, men även för en mindre högt utbildad person som Pierre, kommer dessutom engelska språket in i bilden. Nämnade språk kan användas för rent instrumentella behov, men har även en prestigekraft som gör att användaren kan stärka den egna identiteten på ett positivt sätt. Därför ingår engelska språket för de allra flesta i den språkliga investeringsportfölj man bygger upp. Genom att tala engelska kan man för en stund träda ur den invandrarroll man påtvingats och demonstrera sin kapacitet som medlem av en globaliserad elit. Sådana stunder är man dock fjärran från den nordiska språkgemenskap som man annars har stor glädje av.

3. *Kan de artikulera några särskilda attityder till olika nordiska språk, särskilt danska och svenska, och har de några mer specifika kunskaper om den nordiska språkgemenskapen?*

Ingen av informanterna är okunnig om att danska och svenska såsom språk är mycket lika varandra, och man är också väl medveten om att ens eget andraspråk är mer eller mindre begripligt på andra sidan sundet. När det gäller receptiva färdigheter och inläring i sig förefaller samtliga ha utnyttjat andraspråket, speciellt skriften, som en brygga över till grannspråket. När det gäller attityder anser man i de flesta fall att grannspråket varit förhållandevis lätt, även om en del menar att man fått jobba betydligt mer än vad infödda skulle få göra. En del menar också att det i själva starten var svårare än man trodde. Detta beror dock samtidigt på målsättningen och utan tvekan har språkbyterna kommit att jobba mest. Här står Masoud, Kornelija och Ludmila i en klass för sig. De är starkt motiverade, metaspråkligt medvetna och arbetar hårt. De är också alla akademiker och har lärt sig andra språk tidigare. Masoud söker aktivt efter goda rollmodeller, han lyssnar gärna på radio och skyr skånska om han kan.

Enligt min uppfattning är också invandrarna ibland mer nordiskt inriktade än vad den infödda befolkningen är. Den som kommer utifrån har lättare att se Norden som en enhet, och upptäcka vilka möjligheter som finns. När Masoud och hans familj flyttade från Danmark till Sverige var det för att de hade släktingar där, och det är nog inte helt ovanligt att man

har ett sådant nordiskt nätverk av släkt och vänner. Det är alltså ingen ideologisk fråga, utan en rent praktisk. Kanske var det också från början tillfälligheter som avgjorde vilket skandinaviskt land man hamnade i.

De bägge informanter som har arabiska som modersmål jämför också Norden med den arabiska språkvärlden, dock så att man där har möjlighet att ta till klassisk arabiska som överspråk. Masoud efterlyser också ett sådant överspråk här i Skandinavien och menar att vi annars riskerar att förlora den mellanförståelighet vi har i dag. För semikommunikationstanken har han inte mycket till övers och han liknar relationen mellan danska och svenska med hur det är att möta ett tvillingpar. Bara för att man känner den ena brodern ska man inte tro att man också känner den andra. En annan liknelse ger Stavros, och han säger att det är som en skjorta där knapparna råkar vara olika stora, något som man dock vänjer sig vid. Detta uttalande har fått bli rubrik för hela rapporten. En annan person som gärna uttryckte sig i liknelser är Luigi, och han menade att han i Danmark försöker klara sig med ”halva talet”, ett uttalande som på sätt och vis ansluter till semikommunikationsbegreppet. Luigi sa dock även att grannspråksförståelsen kan liknas vid en kniv, där den ena sidan är vass, den andra slö. Den slöa sidan representerar likheterna, medan den vassa sidan står för de olikheter som man emellanåt riskerar att ”skära sig på”.

4. *Vilken roll har undervisningen i deras nordiska hemlands språk haft för dem? Går det att ge exempel på undervisning i svenska eller danska som andraspråk som också givit kunskaper och färdigheter i grannspråket? Hur kan sådan undervisning se ut?*

Alla utom Evita har lärt sig sina andraspråk genom formell undervisning, dvs. genom kurser av olika slag. Kurserna för invandrare förmedlar i första hand baskunskaper av det slag man behöver för att klara sig i det nya landet, och inte en enda gång förefaller grannspråket ha kommit med i bilden. Ju fler jag intervjuade, desto mer långsökt fann jag också tanken att det skulle ha ingått, varför jag slutade att fråga. Ingen nämnde dock heller spontant att så skulle ha varit fallet. Tiden räcker inte till och i starkt heterogena grupper riskerar den minsta gemensamma nämnaren att ligga på den lägsta nivån. Masoud var mycket frustrerad över detta, och han efterlyser en mer homogen klassammansättning. Detsamma gör de danska och svenska invandrarlärare som svarat på den lilla enkät som

redovisats i kapitel 13. I nuläget tycks denna fråga vara allra mest angelägen på den svenska sidan, och speciellt för de s.k. danska flyktingarna. Bara om dessa undervisas i egna grupper kan danska användas som den resurs det borde vara, oavsett vilken målsättning man i förlängningen har. I regionen förefaller det också att finnas behov av personer som kan bägge språken, vilket intygas av en lärare som erfarit hur mycket lättare det är att hitta praktikplats till dem som är tvåspråkiga.

14.4 Några rekommendationer

Inslaget av andraspråkstalare med icke-nordiskt ursprung kommer att vara betydande i den nordiska språkgemenskapen så långt fram vi kan förutse. Det går därför inte att utveckla teorier och modeller om den nordiska språkgemenskapens framtid utan empiriska studier av denna grupp. Utgångspunkten för föreliggande arbete var det resultat INS-undersökningen (Delsing & Lundin Åkesson 2005) lade fram, och som visade att ungdomar med andraspråksbakgrund har sämre förutsättningar för deltagande i den nordiska språkgemenskapen än vad ungdomar med danska, norska eller svenska som modersmål har. Denna studie tillkom därför som ett första steg för att bättre kunna planera pedagogiska eller språkpolitiska insatser som skulle kunna stärka delaktigheten för nordbor med annat modersmål i språkgemenskapen.

I stället för att söka ytterligare bekräftelse på vad som tycktes vara ett faktum ansåg Nordens språkråd dock att det skulle vara mer fruktbart att söka upp ett antal personer som trots ett sämre utgångsläge lyckats samt att ta utgångspunkten i deras mer *positiva erfarenheter*. Istället för ungdomar bestämdes samtidigt att vuxna individer skulle stå i fokus och som undersökningsfält valdes Öresundsregionen, ett område där redan INS-undersökningen kunnat visa att grannspråksförståelsen är bättre än den är i generellt avseende eftersom man där kommer i *kontakt* med grannspråket. Via kontakten lär man sig snabbt att förstå det andra språket, och danska respektive svenska betraktas numera enligt min mening bäst som närstående språk vilka man lär sig lätt, inte som spontant mellanförståeliga. Genom att betrakta det hela som en *inlärningsuppgift* avmystifieras enligt min mening förhållandet mellan språken, samtidigt som vi får en språkgemenskap som också andraspråkstalarna kan beviljas inträde till.

Det är inget som automatiskt följer med modersmjölken, dvs. med förstaspråket, vilket många gånger blivit en besvikelse för dem som tvingats inse det. (Givetvis bör denna fråga dock sättas i relation till vad det är för slags förståelse som eftersträvas, eller ännu hellre vad man vill kunna utföra i kommunikativt avseende.) Med en grannspråksförståelse som kräver ett nytt förhållningssätt följer också att det är *vi* som har något att lära av våra andraspråkstalare, och inte bara tvärtom. Redan *som andraspråkstalare* har man ofta en vana att kommunicera under mindre optimala betingelser, varför övergången till grannspråkskommunikation inte behöver bli så drastisk, i alla fall inte för de s.k. *språktänjarna*. Om den nordiska språkgemenskapen verkligen ska vara en plattform för språklig mångfald och ett föredöme för Europa, något som ibland hävdas, krävs också mer av språktänjarnas flexibilitet, tolerans och pragmatiska språksyn.

Inte bara strategier och förhållningssätt har vi att lära, utan vad som krävs för att lyckas med *inlärningsuppgiften* som sådan. Bara den motive-rade inläraren tar den på allvar, men målsättningen behöver inte vara densamma för alla personer. Informell inläring räcker långt. För den som vill tillägna sig danska eller svenska som grannspråk borde dock kortare specialkurser kunna utvecklas. Vare sig i Danmark eller i Sverige anordnar myndigheterna idag några sådana kurser speciellt för vuxna personer som går från danska till svenska eller tvärtom. I någon mån verkar det finnas sådan utbildning på privata språkinstitut, till exempel så att Lillemor berättade att hon undervisat danskar i svenska vid folkuniversitetet i Helsingborg. Jag har själv hållit liknande kurser både i Stockholm och i Uppsala, och var till en början förvånad över att det var produktiva färdigheter i svenska som efterfrågades. I Sverige, men inte i Danmark finns samtidigt restriktioner i möjligheterna att få svensk invandrarundervisning (sfi), och i den svenska skollagen stadgas att den som har kunskaper i danska inte får gå sfi. Bestämmelserna har vad jag förstår tillkommit med tanke på att man förutsätts använda sitt eget språk i andra nordiska länder, dvs. den grundtanke som vår nordiska språkgemenskap bygger på. I praktiken är det dock inte så alla flyttare själva ser på saken, och språklig anpassning blir många gånger följden. Man utvecklas med andra ord till *språkbytare*, ibland av yttre tryck, andra gånger av inre. Speciellt i skrift kan inläringen bli knepig. Om man ska erbjuda något för denna grupp så är det dock inte de vanliga invandrarkurserna,

utan, som sagt, speciellt avpassade kurser. Både danska och svenska måste kunna användas i klassrummet, och det både av lärare och av elev. Detta kräver homogena grupper. Kanske kunde man kopiera den prisbelönta modell man använder i Landskrona vid alfabetiseringsundervisning, och som bygger på att man parallellt bygger upp både modersmål och svenska. På så sätt skulle man kunna *stödja bägge* språken, och enligt min mening sker många av språkbytena alltför snabbt och oöverbärgat. En särskilt anpassad kurs, betydligt kortare än den reguljära invandrarkursen, kanske till och med kan underlätta för den som väljer att bevara det första skandinaviska språket.

Inrättandet av sådana kurser behöver alltså *inte* betyda att man förespråkar vare sig produktiv tvåspråkighet eller språkbyte. Om kurser av detta slag ska komma till stånd krävs dock även att själva målsättningen diskuteras och av kapitel 13 framgår att lärare och elev inte alltid är överens. Självt anser jag att eleven själv måste få välja vilket språk de vill använda i fortsättningen, och därmed om de ska inta rollen som språktänjare eller språkbytare.

14.5 Förslag till vidare forskning

Den nordiska språkgemenskapen omfattar talare av danska, norska och svenska medan undersökningen här bara har omfattat dem som använder danska och svenska, den länk i kedjan som av allt att döma är den svagaste. Resultatet är därför *inte applicerbart* på andra språkliga kombinationer där norska finns med i bilden. Olika undersökningar, inklusive Delsing & Lundin Åkesson (2005), har också samstämmigt visat att förståelsen från norsk utgångspunkt är mycket bättre. Inte bara norrmän med landets språk som modersmål är duktiga på att förstå grannspråken, utan även norska invandrarungdomar. Därför vore det av stort intresse att på motsvarande sätt studera den *norsk-svenska språkgemenskapen i kontaktbältet längs Kölen*, även då med fokus på andraspråkstalare.

En annan fråga av lika stort intresse gäller språkförståelse, kommunikationsstrategier och språkbruk hos *infödda nordbor* som flyttar inom Skandinavien. Här vet vi alltför lite, och vi saknar en större studie som gör det möjligt att relatera olika språkmiljöer och språkkombinationer till varandra. Hur är det att vara dansk invandrare i Stockholm jämfört med

att vara svensk i Oslo eller norrman i Köpenhamn? En sådan kartläggning skulle lämpligtvis i förlängningen kunna kombineras med mer detaljerade studier av enskilda individer, gärna av longitudinell art.

Slutligen vill jag påminna om att de flesta av mina informanter utgörs av flyttare, som därför är utsatta för en rätt massiv påverkan från sitt grannspråk. Att man då delvis fjärrar sig från semikommunikationstanken är inte så konstigt. Det har även tidigare undersökningar visat (Haastруп & Teleman 1978, Nordenstam 1979). Kontaktvariabeln skulle dock förtjäna att undersökas närmare, och vi borde ta reda på hur språkförståelsen utvecklas vid *olika kontaktfrekvens*, såsom ifall omfattningen är låg, medel eller intensiv. När fungerar semikommunikationen bäst? Kanske vid medelnivån? Dessutom vore det intressant att sätta förståelsen i relation till de olika krav som skilda kommunikationssituationer ställer på grannspråksförståelsen. Om vi genom testning kan visa att en viss person klarar att få en tredjedel rätt på grannspråksförståelsen, vad kan han eller hon då göra i verkliga livet? Hur snabbt kommer personen upp i 40 % eller i 50 %? Vad krävs? Utan en sådan sammankoppling mellan laboratoriet och verkligheten riskerar kvantitativa uppgifter att bli rätt meningslösa, och vi ska inte glömma bort att grannspråksförståelsen i Öresundsregionen enligt många av de röster vi här fått lyssna på är förhållandevis komplikationsfri, trots det relativt låga resultatet från INS-undersökningen.

14.6 Sammanfattning

I denna diskussion av resultatet har jag inledningsvis genom en enkel domänanalys velat peka hur mina informanter alla hamnat i skärningspunkten mellan danska och svenska. Via sådana externa faktorer som skisseras i domänanalysen skapades ett behov hos informanterna av att komplettera andraspråket med kunskaper även i grannspråket. Till bakgrunden hör också bilden av hur länge man varit i Skandinavien, hur väl etablerat andraspråket är och hur gammal man är. När behovet väl uppstår blir också motivationen hög, även om informanterna orienterat sig på olika sätt. Här kommer de interna faktorerna in. En del har nöjt sig med att successivt och huvudsakligen informellt lära sig endast de *delar*, speciellt nya ord, som man menar sig behöva. Andra har valt att lära sig *hela*

det nya språket även om man kunnat göra det snabbare tack vare kunskaperna i andraspråket. En ytterst viktig skiljelinje mellan dessa bägge grupper, språktänjarna och språkbytarna, är att man har olika syn på språk. Här kan man tro att man diskuterar rent personliga ställningstaganden men antagligen spelar även den kulturella bakgrunden in. Masoud säger exempelvis att man i hans hemland inte skulle acceptera språklig normlöshet, och kanske är det även så att andra informanter fått ett liknande synsätt med sig från hemlandet.

Masoud skulle också gärna se en kurs som är speciellt anpassad till denna dansk-svenska invandrargrupp, men det kräver att man samlar dem i egna undervisningsgrupper samt funderar mer över vilken målsättning studierna ska ha. Att man ska byta språk är för min del inte självklart, däremot att man alltid skulle ha nytta av att få veta vad man behöver lära sig och vad man inte behöver ägna energi åt. Bara då får man ett korrekt underlag för beslutet att behålla andraspråket som sin kommunikativa bas eller ej.

15. Litteratur

- Allwood, Jens, MacDowall, Monica & Strömqvist, Sven, 1984: Barn, språkutveckling och flerspråkighet – en kritisk översikt. Gothenburg papers in theoretical linguistics. Institutionen för lingvistik. Göteborgs universitet.
- Alsmark, Gunnar (red), 1997: Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum. Lund.
- Anderson, Benedict, 1991: Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism. 2nd rev. edition. London and New York.
- Att förstå varandra i Norden. Webbutgåvan 2002. http://www.nordisk-sprakrad.no/folder_att_forstaa/att-forstaa.doc
- Baker, Colin, 1993: Foundations of Bilingual Education and Bilingualism. Multilingual matters 95. Clevedon m.fl.
- Berggreen, Harald & Tenfjord, Kari, 2005: Andrespråkläring. 2. utgave. Oslo.
- Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och i Sverige. Red. av Hedetoft, Ulf, Petersson, Bo & Sturfelt, Lina. (Centrum för Danmarksstudier Lund nr 12.) 2006. Göteborg och Stockholm.
- Bø, Inge, 1978: Ungdom og naboland. En undersøkelse av skolens og fjernsynets betydning for nabospråkforståelsen. (Rogalandsforskning 4.) Stavanger.
- Börestam Uhlmann, Ulla, 1991: Språkmöten och mötesspråk i Norden. (Nordisk språksekretariats rapporter 16.) Oslo.
- Börestam Uhlmann Ulla, 1994: Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, normän och svenskar. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 38.) Uppsala.
- Börestam Uhlmann Ulla, 1996: Språkligt detektivarbete. Om problemkällor i interskandinavisk kommunikation. I: *Samspel och variation*. Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen. Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet. S. 75–86
- Börestam, Ulla, 1987: Dansk-svensk språkgemenskap på undantag. Nordisk språkförståelse i nutidshistoriskt och regionalt perspektiv belyst av svenska gymnasieungdomars förståelse av äldre och nutida talad danska. Under medverkan av Jørn Lund. (FUMS rapport 137.) Uppsala universitet. Uppsala.
- Börestam, Ulla, 2001a: Grannspråk i Europa – om studiet av ”o-främmande språk”. I: Postscriptum. Språkliga studier till minnet av Elsie Wijk-Andersson. Ulla Börestam m.fl. red. Uppsala. S. 29–41.
- Börestam, Ulla, 2001b: Nordisk språkgemenskap – centrum och periferi. I: Braunnmüller, Kurt & Lon Jacobsen, Jógvan í: Moderne lingvistiske teorier og færøsk. Nordisk sproggråds skrifter. NOVUS forlag. Oslo. S. 199–226.
- Börestam, Ulla, 2005: Culture and culture again. An inter-Nordic merger in the banking sector. I: TeFa-rapport nr 42. Institutionen för nordiska språk. Uppsala. S. 60–77.
- Börestam Ulla & Huss, Leena, 2001: Språkliga möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik. Lund.

- Börestam Ulla & Horneman Hansen, Lise, under arbete: Den dynamiska grannspråksförståelsen. Ett experiment baserat på kollektiv textrekonstruktion [preliminär titel].
- Clyne, Michael, 1982: Multilingual Australia. Melbourne.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, 1980: Den språkliga situationen i Norden. I: Språken i vårt språk. Språkstudier samlade av Inge Jonsson och utgivna av Svenska Akademien 1980. Stockholm. S. 102–118.
- Dansk-svensk klass på väg i Skåne. TT-notis i Upsala Nya Tidning 2005.02.20.
- Delsing, Lars-Olof & Lundin Åkesson, Katarina, 2005: Håller språket ihop Norden? En forskningsrapport om ungdomars förståelse av danska, norska och svenska. (TemaNord 2005:573.) Köpenhamn.
- Diaz, Alberto Jose: Invandrarnas integration – några teoretiska och metodologiska utgångspunkter. SOU 1996:55 (Vägar in i Sverige. Bilaga till invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande.) Stockholm.
- Ellis, Rod, 1994: The study of second language acquisition. Oxford.
- Fishman, Joshua A., 1971: The sociology of language: An interdisciplinary social science approach to language in society. I: Fishman, J.A. (ed.), *Advances in the sociology of language*. Vol. 1. Basic concepts, theories and problems: Alternative approaches. The Hague. S. 217–404.
- Gardner Robert C. & Lambert, Wallace, 1972: Attitudes and Motivation in Second language learning. Rowley, Mass.
- Gooskens, Charlotte, 2006: Linguistic and extra-linguistic predictors of Inter-Scandinavian intelligibility. I: Jeroen van de Weijer & Bettelou Los (eds.). *Linguistics in the Netherlands*, 23, Amsterdam: John Benjamins. S. 101–113.
- Granberg, Nils, 2001: The dynamics of Second language learning. A longitudinal and qualitative study of an adult's learning of Swedish. (Nordsvenska 12.) Umeå.
- Gregersen, Frans, 2003: Factors influencing the linguistic development in the Øresund region. *International Journal of the Sociology of Language* 159. S. 139–152.
- Gregersen, Frans & Svensson, Jan, 2002: Bron och språket. En projektredogörelse. I: Harald Gustafsson (red.): På jakt efter Öresundsregionen. Tankar och slutsatser från ett mångvetenskapligt forskningsprogram. Öresundsuniversitetet.
- Grosjean, François, 1985: The Bilingual as a Competent but Specific Speaker – hearer. I: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Volume 6, S. 467–477.
- Haastrup, Niels & Teleman, Ulf, 1978: Svensk, dansk eller skandinavisk? En interviewundersøgelse af svenske læreres sproglige situation ved et dansk universitet. (ROLIG-papir 14.) Roskilde Universitetscenter.
- Hansegård, Nils Erik, 1968: Tvåspråkighet eller halvspråkighet? Stockholm.
- Hansen, Erik, 1994: Det nordiske sprogfællesskab. I: *Skandinavistik* 24. Füzetek/Papers in Scandinavian Studies 6. Budapest. S. 183–193.
- Haugen, Einar, 1953: Nordiske språkproblemer – en opinionsundersökelse. I: *Nordisk tidskrift* 29. S. 225–249.
- Haugen, Einar, 1972: Semicommunication: The language gap in Scandinavia. I: *The ecology of language*. Essays by Einar Haugen. Selected and introduced by Anwar S. Dil. Stanford, Ca. [Tidigast tryckt 1966.] S. 215–236.
- Hedetoft, Ulf, 2006: Divergens eller konvergens? Perspektiver i den dansk-

- svenske sammenstilling. I: Bortom stereotyperna? [Se denna titel.] S. 390–407.
- Hedquist, Rolf, 1986: Internordisk språkförståelse – med utblick mot Nederländerna. I: Att förstå varandra i Mittnorden. Nordiskt seminarium 10–12 okt. 1985 på Høla folkhögskola. (Seminarierapport 17.) Nordiska språk- och informationscentret. Helsingfors. S. 23–32.
- Henriksen, Lars, 1986: Språkets hemlighet. Hur man får utbyte av att ägna sig åt de nordiska grannspråken – en språkpsykologisk vägledning. I: Språkvård 4–1986. S. 22–26.
- Hudson, Richard A., 1996: Sociolinguistics. Second edition. Cambridge m.fl.
- Hultman, Tor, G., 1996: Grishalsdebatten – en språkstrid på Österlen. I: Språket lever. Festschrift till Margareta Westman den 27 mars 1996. Utg. av Svenska språknämnden. S. 103–111.
- Integration af etniske minoriteter på arbejdsmarkedet i Øresundregionen. Kompendium til konference d. 9. og 10. oktober [2003]. Øresundregionens Arbejdsmarkedspolitiske Råd (ØAR). [Otryckt material]
- Jørgensen, Nils & Kärrlander, Eva, 2001: Grannspråkförståelse i Öresundsregionen år 2000. Gymnasisters hörförståelse. (Nordlund 22:2.) Lunds universitet. Lund.
- Kallehave, Tina, 2006: Mellem sociale relationer og arbejdsmarkedet. Om viljen til integration. I: Bortom stereotyperna? [Se denna titel.] S. 239–265.
- Kamali, Masoud, 1997: Distorted integration. Centrum för multietnisk forskning, Uppsala universitet. Uppsala.
- Karker, Allan, 1976: Nordisk retskrivning – den ideale fordring. I: Språk i Norden 1976. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 58.) S. 39–84.
- Krashen, Stephen, 1981: Second Language Acquisition and Second Language Learning. Oxford.
- Kvale, Steinar, 1997: Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund.
- Labov, William, 1966: The social stratification of English in New York City. Washington D. C.
- Le Page, Robert B. & Tabouret-Keller, Andrée, 1985: Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity. Cambridge m.fl.
- Lightbown, Patsy & Spada, Nina, 1999: How languages are learned. Oxford.
- Lindberg, Inger, 2001: Några forskningsperspektiv på interaktionens roll i andraspråksinläring. I: Postscriptum. Språkliga studier till minnet av Elsie Wijk-Andersson. Ulla Börestam m.fl. red. Uppsala. S. 149–166.
- Linde-Laursen, Anders, 1997: Fremtidens Øresund, en kulturell region? I: Integration och utveckling i Øresundsregionen. Möjligheter och utmaningar. En utredning gjord av Lunds universitet på uppdrag av Utrikesdepartementet. Lunds universitet. Lund.
- Lundin, Katarina & Zola Christensen, Robert, 2001: Grannspråkförståelse i Öresundsregionen år 2000. Gymnasisters läsförståelse. (Nordlund 22:1.) Lunds universitet. Lund.
- Maurud, Øivind, 1976: Nabospråksforskelse i Skandinavien. En undersøkelse om gjensidig forståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige. (Nordisk utredningsserie 13.) Nordiska rådet. Stockholm.
- McArthur, Tom, 1983: A foundation course for language teachers. Cambridge.
- Nationalencyklopedins ordbok. Höganäs.
- Nordenstam, Kerstin, 1979: Svenskan i Norge. Språklig variation hos svenska invandrare i Bergen. (Nordistica Gotteburgensia 11.) Göteborgs universitet. Göteborg.

- Norton, Bonny, 2000: Identity and Language learning. Gender, Ethnicity and Educational change. (Language in social life series). Longman. London m.fl.
- Ohlsson, Stig Örjan, 1979: Nordisk språkförståelse – igår, i dag, imorgon. Nordisk radio och television via satellit. Kultur- och programpolitisk delrapport. Bilaga 6. Nordiska Ministerrådet. Sekretariatet för nordiskt kulturellt samarbete. (Nordisk utredningsserie A 1979:6, band 3.) København.
- Petersson, Bo 2006: Invandring och integration i Danmark och Sverige: Likt och olik i debatt och politisk praxis. I: Bortom stereotyperna? [Se denna titel.] S. 7–25.
- Rampton, Ben, 1997: Sociolinguistics, cultural studies, and new ethnicities in interaction. I: Ungdomsspråk i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium. Utg. av Kotsinas, Ulla-Britt, Stenström, Anna-Brita & Karlsson, Anna-Malin. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS 43.) Stockholm. S. 63–81.
- Rasmussen, Ulla Anna, 2002: Akkommodation i Øresundsregionen. En sproglig analyse af tilpasningstrategier i ti dansk-svenske samtaler. Institut for nordisk filologi. Københavns universitet.
- Ridell, Karin, under arbete: Dansk eller svensk? Regional och nationell identitet relevantgjord i dansk-svenska samtal. [Preliminär titel på kommande doktorsavhandling vid Uppsala universitet.]
- Ringgaard, K, 1973: Danske dialekter. En kortfattet oversigt. København.
- Romaine, Suzanne, 1994: Language in society. An introduction to sociolinguistics. Oxford m.fl.
- Schumann, John, 1986: Research on the acculturation model for second language acquisition. Journal of Multilingual and Multicultural Development 7. S. 379–392.
- Schüpbach, Doris, 2005: Shared languages, shared identities, shared stories: a qualitative study of life stories by immigrants from German speaking Switzerland in Australia Thesis (Ph.D.). University of Melbourne, Dept. of Linguistics and Applied Linguistics, 2005. Melbourne.
- SFS (Svensk författningssamling). Förordning (1994:895) om svenskundervisning för invandrare. Se: www.regeringen.se
- Sjögren, Annick, Runfors, Ann & Ramberg Ingrid, 1996: En ”bra” svenska? Om språk, kultur och makt. Mångkulturellt centrum, Tumba.
- Skutnabb-Kangas, Tove, 1981: Tvåspråkighet. Lund.
- SCB (Statistiska centralbyrån): Sveriges framtida befolkning 2006–2050. Demografiska rapporter 2006:2. Örebro. Se: www.scb.se
- Teleman, Ulf, 1981: Om förståelse i allmänhet och om förståelse via grannspråken i synnerhet. Referat och kommentar till diskussionen i sektionen Den lexikala-semantiska komponenten i den nordiska hörförståelsen. I: Internordisk språkförståelse, 1981. Föredrag och diskussioner vid ett symposium på Rungstedgaard utanför Köpenhamn den 24–26 mars 1980. Utg. av C.-C. Elert. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 33.) Umeå. S. 102–120.
- Teleman, Ulf, 1999: Språkbron över Öresund. Sydsvenska Dagbladet 19 juni.
- Teleman, Ulf, 2001: Öresundsspråk? E som Erik H som 70. Sproglige åbninger. Festskrift til Erik Hansen. Köpenhamn.
- Tænketanken, 2006: Udviklingen i udlændinges integration i det danske samfund. Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Dan-

- mark. Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration. Juni 2006. København.
- Wellros, Seija, 1998: Språk, kultur och identitet. Lund.
- Wessén, Elias, 1945: Våra folkmål. Stockholm.
- Vinje, Finn-Erik, 1972: Svecismer i moderne norsk. (Norsk språknemnd. Skrifter 9.) Oslo.
- Vinje, Finn-Erik 1996: Flere svesismer i norsk. I: Språket lever. Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996. Utg. av Svenska språknämnden. S. 311–319.
- Værd at vide om Øresund, 2007. (Øresundsbrokonsortiet. Se www.oeresundsbron.dk)
- Zeevaert, Ludger, 2003: Interskandinavische Kommunikation. Strategien zur Etablierung von Verständigung zwischen Skandinavien im Diskurs. Universität Hamburg. Hamburg.
- Øresundskompass 2004. Slutrapport januari 2004. Regionale udviklingstendenser. Se: www.oresundskompass.org .
- Östman, Jan-Ola, 1995: Östersjöeuropa i ett pragmatiskt grepp. I: Svenskans beskrivning 21. Lund. S. 34–55.

Hemsidor:

www.inm.dk
www.inmstatistik.dk
www.mah.se
www.malmo.se
www.migrationsverket.se
www.nordisk-sprakrad.no
www.nordkontakt.nu
www.nyidanmark.dk
www.oresundskompass.org
www.oresundsregionen.org
www.oeresundsbron.dk
www.scania.org
www.scb.se

16. Bilagor

Nedan förtecknas de bilagor som omnämnts i texten.

16.1 Bilaga 1: Intervjufrågorna

Vilket är ditt starkaste språk?

Personuppgifter

1. namn
2. födelseår
3. födelseland
4. medborgarskap
5. modersmål
6. flerspråkig?
7. uppväxtort
8. uppväxten, till exempel vad gjorde föräldrarna?
9. obligatorisk skola
10. flerspråkig miljö?
11. utbildning (till vad? hur lång utbildning?)
12. yrkestillvaro i hemlandet
13. nuvarande civilstånd: gift/ogift?
14. familj och barn?
15. flerspråkighet i familjen?
16. planer för framtiden

Språkfrågor

Till Danmark (eller till Sverige). *Om andraspråket:*

När kom du till Danmark?
Hur gick det till?
Hur lärde du dig danska?
Hur länge?
Var det svårt?/lätt?
Vad var svårt?/lätt?
Hade du danskar att tala med?
Kunde du arbeta i ditt yrke?

Till Sverige (eller till Danmark). *Om grannspråket:*

När kom du till Sverige?
Hur gick det till?
Hur lärde du dig svenska?
Hur länge?
Är det svårt?/lätt?
Vad är svårt?/lätt?
Lättare när du kan danska?
När har du nytta av danskan?
att förstå?
att tala?
Ge exempel?
Har du talat danska här i Sverige?
När i så fall?
Gick det bra?
Byter du ut allt eller behåller du en del danska?
Förstår du bättre när du ska lyssna på svenska?
Har du svenskar att tala med?
Känner du andra invandrare som också bott i Danmark först?
Känner du andra invandrare som bor i Sverige men har kontakt med danskar?
Yrkesplaner?
Jobba i bägge länderna?
Behålla danskan eller byta?
Danska eller svenska?
Känner du till dansk-svensk språkgemenskap? (Att kunna tala sitt eget språk och förstå det andra)
Skulle det fungera för sig?

16.2 Bilaga 2: Text för översättningsövningen

Välj ditt starkaste språk och översätt till det!

En pinlig historie (dansk version)

Jens og Lone sad i deres have og skulle spise frokost. Det var Lones fødselsdag og hun havde fået en pæn nederdel af Jens. Lone kunne godt lide tøj. Vejret var dejligt, men det var ved at blive overskyet/tåget. Pludselig begyndte Jens at rode i sine lommer.

- Er der noget du mangler, spurgte Lone.
- Ja, jeg leder efter proptrækkeren, vi skulle jo fejre dig!
- Ja, og hvor er de blødkogte æg, pølsen og de pillede rejer, spurgte Lone. Begynder du at blive distræt?
- Skal du virkelig altid brokke dig, sagde Jens, kunne du ikke være lidt sødere?

Da de havde spist spurgte Jens hvad Lone havde lyst til at lave. Lone svarede at hun ikke havde lyst til at lave noget særligt. Hun ville bare tage det roligt og slappe af med avisen.

- Øv, sagde Jens skuffet. Du er så doven. Avisen kan du da læse i aften. Jeg synes vi skal lave noget fælles. Kan vi ikke tage ud af byen? Det er jo forår og vi kan tjekke om mælkebøtterne er sprunget ud. Vi kan måske tage en kurv med kaffe og lagkage med. Hvad synes du?
- Undskyld mig, sagde Lone smilende. Jeg må indrømme at det lyder dejligt. Sikke et held at jeg har dig! Men jeg er bange for at vi må skynde os inden det bliver tordenvejr. Det er så lummert!

Mens Jens smurte madder foldede Lone tæppet sammen. Så ledte hun efter sine solbriller. Hun kiggede i alle skuffer og skabe, men hun kunne ikke finde dem. Til sidst råbte hun: Jens, har du set mine solbriller?

- Ja, sagde Jens, det har jeg faktisk. Du har jo allerede lagt dem her i din håndtaske. Hvem var det nu der var distræt?

En pinsam historia (svensk version)

Åke och Ingrid satt i sin trädgård och skulle äta lunch. Det var Ingrids födelsedag och hon hade fått en snygg kjol av Åke. Ingrid gillade kläder. Vädret var härligt men det var på väg att bli mulet. Plötsligt började Åke gräva i sina fickor.

- Är det något du saknar, frågade Ingrid.
- Jo, jag letade efter korkskruven, sa Åke. Vi skulle ju fira dig!
- Ja, och var är de löskokta äggen, korven och de skalade räkorna, undrade Ingrid. Börjar du bli glömsk?
- Måste du alltid klaga, sa Åke! Skulle du inte kunna vara lite snällare?

När de hade käkat frågade Åke vad Ingrid hade lust att göra. Ingrid svarade, att hon inte kände för att göra något särskilt. Hon ville bara ta det lugnt och koppla av.

- Äh, sa Åke besviket. Du är så lat. Tidningen kan du läsa ikväll. Jag tycker vi ska göra någonting ihop. Kan vi inte åka ut ur stan? Det är ju vår och vi kan kolla om blommorna slagit ut. Vi kan kanske ta med en korg med kaffe och tårta, om du nu kan tänka dig att sitta på marken. (Eller gå på krogen. Vad tycker du?)
- Ursäkta mig, sa Ingrid leende. Jag måste medge att det låter härligt. Vilken tur att jag har dig! Men jag är rädd att vi måste skynda oss innan det blir åska. Det är ganska kvavt!

Medan Åke bredde mackor vek Ingrid ihop filten. Sedan letade hon efter sina solglasögon. Hon tittade i alla lådor och skåp, men hon kunde inte hitta dem. Till sist ropade hon: Åke, har du sett mina solglasögon?

- Ja, sa Åke, det har jag faktiskt. Du har ju redan lagt dem här i din handväska. Vem är det nu som är disträ?

16.3 Bilaga 3: Informationsblad om projektet

Docent Ulla Börestam
Uppsala universitet
ulla.borestam@nordiska.uu.se

Forskningsassistent Pernille Folkmann
Københavns universitet, Lunds universitet
Pernille.Folkmann@nordlund.lu.se

Icke-nordiska invandrare i Öresund och dansk-svensk språkförståelse.

Sedan några år tillbaka har vi en bro mellan Sverige och Danmark, och stora ansträngningar görs för att underlätta kontakterna mellan folk från de bägge grannländerna. Syftet är att så långt som möjligt skapa *en* region där det är naturligt för alla medborgare att röra sig över gränsen till exempel för arbete eller för studier. Detta kräver inte bara en bro, utan också goda förbindelser. Avgörande är att vi förstår varandra. Eftersom danska och svenska är så lika brukar vi ofta kunna kommunicera fast vi talar olika språk, även om vi ibland måste anstränga oss extra mycket. En rimlig uppfattning är att vi kommer att förstå varandra (ännu) bättre i framtiden när kontakten ökar.

I Öresundsregionen bor det många icke-nordiska invandrare, och både på den danska och den svenska sidan av bron pågår samtidigt en integrationsprocess för att ge dessa medborgare samma möjligheter i samhället som andra invånare. En fundamental fråga gäller arbetsmarknaden och kanske är det denna grupp som skulle ha allra mest att vinna på ett integrerat Öresund. Frågan är bara hur vi bäst hjälper de icke-nordiska invandrarna över språkbron – dvs. hur det går att underlätta grannspråkförståelsen – något som Nordens språkråd tagit initiativ till att undersöka.

Syftet med studien är att söka upp ett antal personer, alla vuxna icke-nordiska invandrare, som har positiva erfarenheter på så sätt att de för egen del klarar av grannspråkförståelsen (i de sammanhang där det behövs), och därför har värdefulla kunskaper att förmedla. Det kan till exempel röra sig om en svensk invandrare som jobbar i Köpenhamn eller en dansk invandrare som bor eller studerar i Malmö. Genom att lyfta fram deras erfarenheter och kartlägga hur de gått tillväga kan vi förhoppningsvis få nya infallsvinklar på problemet. Även invandrarlärare kommer att kontaktas. De lärdomar studien ger ska på sikt kunna tillämpas när man planerar pedagogiska eller språkpolitiska insatser för att stärka delaktigheten för nordbor med annat modersmål i den nordiska språkgemenskapen.

16.4 Bilaga 4: Kort presentation av Ellen och Nelly (se kap. 8.5)

Ellen

Intervjun med Ellen gjordes den 19 augusti 2005 i hennes hem, och jag kom i kontakt med denna informant genom aspirantutbildningen på IMER, Malmö högskola, där hon följde samma program som Masoud.

Ellen, född 1966, är holländsk medborgare och bor sedan juni 2004 i södra Sverige med sin holländska man och sina två barn. Innan dess bodde familjen på Jylland (1995–2004), där bägge arbetade inom näringslivet. De flyttade till Sverige 2004 eftersom mannens jobb förlades hit.

Ellen är vad jag förstår oerhört duktig på danska, och säger själv att hon under tiden i Danmark uppnådde i det närmaste modersmålsnivå. Hon har också tagit alla de kurser i danska som erbjuds invandrare, och många gånger hållit föredrag och skrivit rapporter på danska. Hon visade mig även en fackbok som hon själv översatt från holländska till danska. Intervjun skedde dock på svenska, vilket var Ellens eget val. Hennes svenska har viss inblandning från danskan, inte minst när det gäller uttallet, speciellt då r-ljudet och u-ljudet. Annars är språket rätt svenskt med huvuddelen svenska ord.

Några år innan familjen flyttade till Danmark, 1991 var Ellen utbytesstudent i Århus, och lärde sig då danska samtidigt som hon studerade statskunskap vid samma universitet. Statskunskap är också hennes akademiska ämne och vid tiden för intervjun gjorde hon sin praktik inom statsförvaltningen (genom IMER).

Efter att familjen flyttade över till Sverige 2004 tog det ett par månader innan barnen fått plats på dagis och Ellen kunde börja studera svenska. Genom mannens firma kunde de bägge få ett bestämt antal privatlektioner och hon började med att utnyttja det. Från början var hennes plan att fortsatt driva den konsultfirma hon redan etablerat i Danmark, men när hon kom i kontakt med Malmö högskola föredrog hon att gå på aspirantutbildningen och den startade hon i november 2004. I framtiden skulle Ellen gärna doktorera i statskunskap.

Nelly

Nelly fick jag kontakt med genom en lärare på Malmö högskola som mindes att Nelly under studietiden i Malmö haft en dansk pojkvän och därför blivit väldigt bra på danska.

Nelly föddes 1981 i Hamburg och är tysk medborgare, uppväxt i Hamburg. Hon har ingen flerspråkig bakgrund men var utbytesstudent i USA ett år i gymnasiet. Vid universitetet i Frankfurt läste hon svenska tre terminer samtidigt som hon studerade kulturkunskap. Sommaren 2002 tillbringade hon på en folkhögskola i Danmark, och senare samma år träffade hon en dansk kille som hon var tillsammans med i två år. Under läsåret 2003–2004 vistades hon i Malmö som Erasmus-stipendiat och läste då freds- och konfliktvetenskap. Under tiden i Malmö var hon väldigt mycket i Danmark, och bättrade därför också på sin danska.

Efter studietiden i Malmö återvände Nelly till Tyskland, där hon fortsatte sina studier. Sommaren 2005 praktiserade hon i Stockholm och det var då jag fick kontakt med henne. Ett par gånger hade vi tid för intervju, men olika omständigheter ledde till att den fick ställas in. I stället talades vi vid per telefon och frågorna besvarades slutligen i skriftlig form, precis som för Kornelija.

16.5 Bilaga 5: Enkät via e-post till invandrarlärare i danska respektive svenska (se kap. 13). (Svensk version, den fanns också på danska.)

Till invandrarlärare i Öresundsregionen: *Kunde vi vänligen be dig besvara följande 3 frågor? (Svaren skickas till: ulla.borestam@nordiska.uu.se)*

Uppgifterna gäller svenskundervisning för vuxna icke-nordiska invandrare med bakgrund i Danmark och insamlas för ett forskningsprojekt lett från Uppsala (Ulla Börestam, Institutionen för nordiska språk)

1. *Har du själv erfarenhet av att lära ut svenska till icke-nordiska invandrare som tidigare lärt sig danska i vuxen ålder? Skriv JA eller NEJ.*

OM JA, ungefär hur många sådana elever har du haft:

OM NEJ, så behöver du inte fortsätta, men gör det gärna ifall du har åsikter att förmedla!

2. *Har kunskaperna i danska för eleven i regel varit en fördel eller ev. nackdel etc.?* (Fler alternativ kan tänkas – språket har ju många sidor, dessutom är folk olika!)

A FÖRDEL. Skriv JA eller NEJ. På vilket sätt?

B NACKDEL. Skriv JA eller NEJ. På vilket sätt?

C INGENDERA. Skriv JA eller NEJ. På vilket sätt?

D HAR VARIERAT FÖR OLIKA INDIVIDER. Skriv JA eller NEJ.

Ge gärna exempel!

3. *Har du som lärare kunnat dra nytta av, eller utgå från, dansk-kunskaperna och i så fall på vilket sätt?* Har det istället på något sätt varit en nackdel vid undervisningen? Ingendera?

A FÖRDEL. Skriv JA eller NEJ. På vilket sätt?

B NACKDEL. Skriv JA eller NEJ. På vilket sätt?

C INGENDERA. Skriv JA eller NEJ. På vilket sätt?

D HAR VARIERAT. Skriv JA eller NEJ. Ge gärna exempel!

Vi är också mycket tacksamma för övriga synpunkter eller erfarenheter! Hur skulle exempelvis en bra undervisning kunna se ut för denna grupp? (Inkludera gärna svensktalande invandrare i Danmark – det här är en gränsregional fråga som gäller grannspråksförståelse!)